

Rejse igjennem Danmark

af

Maria Bojesen.

Første Deel.	Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe	1—384
Anden Deel.	Halvøen Nørrejylland	385—724
Tredie Deel.	Sønderjylland og Fyen	725—996

Kjøbenhavn.

Trykt i L. Levin's Bogtrykkeri.

1856.

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Rejse
igjennem Danmark
af Maria Bojesen

Første Deel. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe	1- 384.
Anden Deel. Halvøen Nørrejylland	385 – 714
Tredie Deel. Sønderjylland og Fyen	725 - 996

=====

Kjøbenhavn.

Trykt i L. Levins Bogtrykkeri

1856.

Forord

Da jeg ved Begyndelsen af forrige Aar meddeelte, at det var min Agt at lade "Reise igjennem Danmark" udgaae, udtalte jeg tillige det Ønske, at dette Værk maatte blive velkomment og bidrage til at afhjælpe et Savn, der var føleligt i vor Litteratur, og jeg har den Fortrøstning, at det ikke har været uvelkommet. ligesom jeg ogsaa haaber, at det har ydet en Skjærv til at vække Interesse for vort Fødeland og skaffe Blik for dets Goder og Skjønheder, dets mange ædle Sønner i Fortid og Nutid, dets gjennemlevede Prøvelser og hæderlige Bestaaen.

Idet jeg tillader mig at gjøre Historikeren Barfods ord til mine, "at der vistnok kan være tusinde Fejl i en meget god Bog, det kommer kun an paa Fejlenes Natur," tilføjer jeg ogsaa med ham, at jeg vilde saare nødig, den her omtalte Bog skulde være en eneste stor Fejl;" og fortrøstende mig til, t jeg har arbejdet flittig og tænksom, med Sandheden for Øje, stoler jeg tillige paa Overbærelse i de Punkter, der kunde og burde have været tagne anderledes.

Uden at trætte med Navngivelse af de værker, fra hvilke jeg har hentet mine Kilder. maa jeg, næstefters at gjøre opmærksom paa, at jeg af historiske Begivenheder, der knytte sig til de forskjellige Steder i Fødelandet, fortrinsviis har fortalt dem, der mest levende tiltalte mig i de tidlige Bardomsaar, da Fædrelandet og dets historie alt var mig kjær, uforbeholdent meddele, at jeg har lagt Planen til "**Rejse igjennem Danmark**" efter mit tidligere udgivne Skrift "**Rejse over Øerne**" og benyttet mig ad de Hjælpekilder, der i samme stode til min Raadighed. I øvrigt har jeg holdt mig til **Kildeskrifter** og ikke til **Bearbejdelser**, ligesom jeg har søgt at afbenytte de forskjellige Værker, der afhandle de enkelte Landsdeles og Stæders Beskrivelse og Ejendommeligheder; men en stor Deel af mine Meddelelser skylder jeg mine Venner og mange imødekommende Bekjendte overalt i Danmark.

De indklædte Vers af Kæmpeviserne og historiske Digte ere tildeels saa almindelig kjendte, at jeg finder det overflødigt at navngive Forfatterne; nogle enkelte vil Ingen kjendes ved uden jeg.

November 1856.

Maria Bojesen.

Af de velvillige Vink og Berigtigelser, der rer tilstillede mig, tillader jeg mig i al Korthed at uddrage Hovedindholdet.

S. 392. Almindeligere end Vendelboe Stift var **Børglum** Stift.

S. 393. I de tidligste Raadstuearchiver skrives Byen **Aalborgs** Navn:

Oldeborigh, senere **Oldborigh**, der senere er gaaet over til Aalborg; altsaa har Byen neppe Navn af den Mængde Aal, der fandtes sammesteds. Under Byens ældste Vaaben var der tre blaae Baand, der skulde betegne de tre Aaer, der flyde igjennem samme, senere fik disse Aalehoveder og ere nu blevne til tre Aal.

Forinden Aalborg overskred sine gamle Grændser, var den omflydt af Vand for, at Byen tidligere har været befæstet.

S. 394. Ejerne af den Gaard, i hvilken Kong Hans døde, have indtil for faa Aar siden vedligeholdt det Værelse uforandret, i hvilket Kongen hensov i stort Bjælkeloft med udskaaret Arbejde og en Steenkamin med to høje Steenfigurer. Udenfor Gaarden staae to mærkelige brede, flade Stene med Munkeskrift.

S. 396. Byens ældre Slot har ligget omtrent hvor "Gammel Mølle" ligger, forhen kaldet "Kongens Mølle" eller "Slotsmøllen". Formodentlig var det denne Slotsbygning vor Frue Kirke stod "Meget ubehageligt" og derfor efter Kristian den Tredies Ønske skulde rives ned, men Borgerne bade for deres Kirke og den blev staaende.

S. 608. Paa Slotspladsen i **Skanderborg** findes ikke længer Ruiner af det store fiirkantede Taarn: de bleve nedrevne 1846, da Frederik den Sjettes Mindestøtte blev rejst, saa det eneste, der er tilbage af det gamle Slot, er Kirken med et lille Taarn. Slotsbakken, fra hvilken der er en dejlig Udsigt ud over Søerne og den forrige kongelige Dyrehave, er smykket og velvedligeholdte Anlæg.

Som et Sidestykke til Kurhessernes Plyndringer i Nørresnede, var Bajrernes skammelige Adfærd i Skanderup Kirke 1849. De brændte Stolestaderne, opbrøde de aabne Begravelser, brændte Ligkisterne og stillede Ligene op langs med Kirkens ydre Muur med Cigarer i Munden o.s.v. Kirken er nu smukt istandsat.

S. 666 2 L. s. o halvhundrede læs halvanden. *

S. 769. Spodsbjerg i Longelse Sogn ligger i Sønderherred.

* Mindre forstyrrende Fejl ville Læseren selv rette.

Indledning.

Det er forunderligt, men imidlertid er det en Kjendsgjerning, at den opvoxende og voxne Ungdom hos os, saare ofte har et utilbørligt ringe Kjendskab til Fødelandet, til vort dejlige Fødeland, og ikke mindre forunderligt et det, at der foretages Rejser i Udlandet, for ligesom i fremmede Lande og fremmede Verdensdele at søge efter det, vi have i vor umiddelbare Nærhed. Upaatvivleligen maa Grunden til den ringe Interesse for hvad der ligger os saa nær, søges deri, at vi i den Alder, hvor Sjælen er mest modtagelig for Indtryk, og gjemmer saa vel paa det, den modtager, ikke fortrinsviis og fremfor alt Andet faae Blik for Danmark.

Unægteligen er det mit Ønske, at "Rejsen igjennem Danmark" maa blive velkommen og yde sin Skjærv til at aabne Blikket for vort Fødelands Naturskønheder og historiske Betydning, og jeg indbyder derfor mine ældre og yngre Læsere til Rejsen. Det er ikke en Rejse imod det yppige Syden, ikke til de skønne

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

mellemeuropæiske Bjerglande, ikke til Frankrigs bedaarende, tillokkende Hovedstad, ikke til det storartede, paa Seeværdigheder saa rige London, men en Rejse igjennem vort jevne, frodige Fødeland, hvor Guldet Aar for Aar voxer frem af Jorden, og hvor saa mangen Daad og Kamp bæe hæderlige Vidnesbyrd om Danskes Færd og Tænkemaade.

Og hermed være ”Rejsen igjennem Danmark” anbefalet som Læsebog og som Lærebog.

Kjøbenhavn, Januar 1855.

Maria Bojesen.

3.

Rejse igjennem Danmark Første Afsnit.

Men før vi tiltræder vor Vandring og vore Udflugter, og see os om paakryds og paatværs, maae vi Alle have et Begreb om det Lands Beliggenhed, Beskaffenhed, Størrelse og Inddeling, vi ville færdes i, og en Oversigt over samme vil derfor neppe være paa urette Sted her.

Danmark,

Eller Kongeriget Danmark som det maa hedde, bestaaer af en stor Deel adspredte Øer og en Halvø, af hvilke den nordlige Deel danner en Ø, siden Liimfjorden er brudt igjennem ved Aggerkanalen. Til alle Sider er der Vand, og Landet langs med Strandbredden – det kalder man Kysten – indtager omtrent 600 Miil. De større Have, er findes omkring vore Ølande ere Nordsøen, eller Vesterhavet, som vi Danske kalde det, fordi det ligger vestlig for Kongeriget. Skagerak mellem det nordlige Jylland og det sydlige Norge, Kattegattet østlig for Jylland, og Østersøen, østlig og sydlig for Øerne, rundtom omgivet af Land. Kattegattet og Østersøen forbindes som I kunne see paa Kortet, ved tre Sunde: Øresund imellem Sjælland og Skaane i Sverrig, Storbelt immellem Sjælland og Fyen, og Lillebelt imellem Fyen og Halvøen.

Anm. Nordsøen er 12000 □, Kattegattet c. 1000 og Østersøen omtrent 6,500 □.

4

Flere Steder har Havet gjort dybe Indsnit i Landene og derved dannet Bugter og Fjorde. Bugte kaldes de, naar de have en betydeligere Brede, f. Ex. Kjøgebugt, og Fjorde, naar de ere smallere, f. Ex. Kallundborgfjord; et Vand tæt ved Kysten, der ikke er saa dybt, at det kan kaldes en Fjord, hedder et Nor. Ved disse mange Bugter og Fjorde fremkomme da igjen en stor Deel smaa Halvøer eller Odder. Danmark er en yndig Slette, men dog mange Steder bakket og bølgeformig. For det meste ere Bakkerne enkeltstaaende, undertiden forenede i smaa Partier, sjednere i længere Kjæder. Dalene ere som oftest afrundede. Strandkanten er i almindelighed jevn og flad. Bornholm er den eneste Deel, der kan regnes for et Fjeldland.

Alt hvad et Land fremdringer, kaldes dets Produkter.

Danmarks Produkter ere især Korn. Rug, Byg, Hvede, Ærter ere de almindeligste Sorter; desuden have vi Boghvede, Raps, hvoraf der kommer Olie, Humle, som bruges ved Øllets Brygning, Kartofler, Hør og lidt Tobak. I vore dejlige Skove, som i øvrigt ikke ere nær saa store som de tidligere have været, have vi stolte Bøgetræer, Ege- og Birketræer; i de lavere Dele af Skovene findes ialmindelighed Alme- Aske- og Elletræer; disse Træsarter høre alle til Løvtræerne; Sove af Naaletræer (Gran og

Fyr) ere ikke længer ejendommelige for Danmark; men hvor den sandede Jordbund tillader det, findes store Samlinger af disse to Træsarter.

Af tamme Dyr have vi især Heste, Hornkvæg, Faar og Sviin; af vilde Ræve, Harer, Hjorte og Raadyr, desuden en stor Deel Fuglevildt. Fiskerierne have forud været meget betydelige, nu ere de ikke stort at regne, men det er at haabe, at den Tid vil komme igjen, da de kunde kaldes an af

5.

Danmarks Rigdomskilder; Sild og Torsk ere de to Fiskearter, vi have meest af. Agerdyrkning. Kvægavl og Fiskeri, Handel og Skibsfart ere altsaa de Danskes Hovedsysler; Fabriker, der hidtil have været saa og meget tilbage i Forhold til andre Landes, ere nu godt i Opkomst.

Her i Landet er det mere koldt end varm. Blæst have vi jævnlig, og regn fattes vi da helleer ikke; man har lagt Mærke til, at det regner mindst i Marts og mest i August. Taage have vi hyppigen, men dog mest paa Vstkysten af Halvøen. Men er Luften mildere og behageligere i andre Lande end her, saa er den i vort kjære Fødeland derimod sundere, end i de fleste.

Om Heder, Klitter, Marsk og Klipper ville vi tale, naar vi gjæste de forskellige Landsdele, hvor de have hjemme.

Af alle vore danske Øer er Sjælland den største; den er 17 Mile lang, 14 Mile bred og indtager et Fladeindhold af 127 Qvadratmile. Denne tilligemed Øerne Amager, Møen, Bornholm, Samsø, Sejerø, Hesselø, Agersø, Omø, Baagø, Saltholmen og flere andre Smaaøer udgjøre Sjællands Stift.

De vande, der omgive Sjælland, ere Kattegattet og Østersøen; som alt tidligere sagt, forbindes de ved tre Sunde, af hvilke Storebelt ligger vestlig for Øen imellem den nordostlige Deel af den og den sydlige Deel af Skaane i Sverrig. Naar man sejler igjennem Sundet, seer man, at det er bredest imellem Kjøbenhavn og Malmø, smalest imellem Kronborg og Helsingborg. Det Vand, der løber imellem Kjøbenhavn og Amager kaldes Kallebodstrand, det imellem Amager og Saltholm Drogden – den vestlige Deel deraf Kongedybet – og østlig for Saltholm hedder det Flinterenden.

Og efter disse simple Meddelelser ville vi først og fremmest see os om i Kjøbenhavn, der har saa store Skjønheder at fremvise og gennem paa saa mange uforglemmelige Minder, og dernæst tiltræde Rejsen omkring i Sjælland, før vi gaae ombord til Halvøen, som vi snarest mulig skulle gjæste.

Men ville vi tale om Kjøbenhavn og om dem, der i de svundne Tider særdeles her, maae vi først see af faae Begreb om Byen i dens tidligere Skikkelse; thi saavist som det er, at den Aar for Aar, næsten kunde man sige, Dag for Dag udvides og forbedres, saavist er det og, at det nuværende Kjøbenhavn og den By, der har dette Navn i Middelalderens Dage f. Ex. I det trettende Aarhundrede, ere i de fleste Henseender vidt forskellige. Den Grundtegning af Kjøbenhavn, der følger med dette Hefte, angiver Staden, saaledes som den omtrent har seet ud i 1250.

Men det er jo let at indsee, at en saadan Afbildning af Byen fra den Tid af, ingenlunde kan være saa rigtig og højagtig, at Nogen tør indestaae for, enkelte Gader ikke have taget anden Retning, end den her angivne, og det saameget mindre som der dengang ikke var brede, brolagte Gader som nutildags. Hver Mand byggede sig et Huus af Leer og tækkede det med Straa, hvor som helst han fik Lyst til at det skulde staae, dog som oftest saa nær Stranden som muligt, fordi Havet var den fornemste Næringskilde for Beboerne. Ved Huset var en lille Kaalgaard eller Urtehave, og Græsgang til en Ko eller to; Steenbro kjendte man dengang ikke, og der var heller ingen Muur om Axelstad, saa at det ikke saa let at sige, hvor den begyndte og hver den endte.

Grundtegning mangler.

8.

Den første Gang vi høre tale om "Havn" saaledes blev den nuværende Hovedstad tidligere kaldt, eller "Sjællands Havn", af de Fremmede, hvis Skibe plejede at lande der, det var, da Oluf den Hellige i Norge og Svenskekongen Jakob Anund bleve enige om at voldgjæste Danmark, fordi de vidste, at Landets Konge, den mægtige Knud, som for resten opholdt sig langt mere i det erobrede Ride, England, end i det nedarvede, Danmark, var paa en Rejse til Rom. Imidlertid fik Knud Budskab om de uvelkomne Gjæsters Besøg og skyndte sig hjem, betids nok til at faae dem afsted med uforrettet Sag, skjønt han ikke kom til at vove en Dyst med dem, som han havde ønsket; thi hvor uventet han end styrede ind mod Havn, fik Oluf dog Lejlighed til at slippe bort, Sonden om Amager, medens Knud sejlede om ind adden anden Kant. Dette var 1027.

I flere Aar bliver Havn ikke nævnet i Historien; først ved Juletide 1043 høre vi tale om "Fiskerlejet Havn", hvor Skibene søgte Ly i den Krig, Svend, en Søn af Kund den Stores Søster Astrid, førte med Magnus den Gode i Norge, der havde arvet Danmarks Rige efter Knud Knudsen, almindeligen kaldet Hardeknud. Men det var et rigt Fiskerleje, thi baade dengang og langt senere var Øresund saa opfyldt af Fisk, at skibene undertiden bleve standsede i deres Fart og ikke kunde komme frem for lutte Sild, og Fiskerne kunde tage dem op af Vandet med blotte Hænder. Derfor kunde danske Mænd dengang regne Fiskeriet til Landets fornemste Rigdomskilde, og der fortælles, at da en dansk Gesandt engang havde hørt en Stund paa fremmedes Sendebuds Pral om deres Herres Rigdom, skal han have sagt: "Lad den rigeste Konge i Europa kun kjøbe Trækar for alle sine Skatte; jeg tør nok love for,

9.

at Kongen, min Herre kan fylde dem alle med Fisk fra Danmark Kyster."

Da Knud den Stores Søstersøn, Svend Estridsen, der blev Konge i Danmark efter Magnus den Gode, var død og borte, blev der Ufred og Uro i Landet. En af hans Sønner blev ihjelslagen af danske Mænd og det, skjøndt han var deres kronede Konge; det var een stor Udaad, og hvor en saadan kunde finde Sted, hvor der altid var Tvistligheder, Splid og Borgerkrige, der var Herrens Velsignelse ikke over Land og Folk. Omsider var der tre Fyrster, alle tre Sønner af ihjelslagne Konger, der vilde styre Riget; de kæmpede derfor mod hinanden om Herredømmet, indtil de To vare faldne i Striden, og den Tredje, den flinkeste iblandt dem, Valdemar, blev derpaa, til Lykke for Danmark, valgt til Enehersker.

Men medesn Kongerne fejdede og krigede indbyrdes, glemte de at varetage Landts Tarv, og nogle kjække Sørøvere der boede hiinsides Østersøen, fik Lyst til at hjem søge Danmark med Rov og Plyndring. Det var Venderne, et hedensk Folkefærd, der havde hjemme langs Pomerns Kyster og paa Øen Rygge, og de bleve efterhaanden saa dristige, at de ikke alene lagde sig til Ro i Havn, naar de følte Lyst dertil, men gik endogsaa op i Landet for at plyndre; men saae derfor ogsaa overalt tomme Byer, afbrændte Huse og ødelagte Marker.

Men saa blev Valdemar den Store Konge, og ikke saasart var han kommet til Roret, førend han satte sig for, at der skulde være en Ende paa Vendernes Uvæsen. En trofast Støtte og Hjælper fik han i sin Barndoms Ven og Legebroder, Axel Hvide, der som Biskop hed Absalon, og er lige navnkundig som gejstlig Herre, Statsmand og Kriger. Hans Navn havde ingen god Klang i Sørøvernes Ører, og han og hans

10.

Folk vare heller ikke til at spøge med; men Danmark fik Fred og Ro ved hans kraftige Færd.

Kong Valdemar forærede 1167 sin Ven Absalon, hvis egentlige Navn som sagt var Axel Hvide, Fiskerlejet Havn med endeel omliggende Landsbyer og Øen Amager, for at han kunde holde Udkig med Venderne og ave dem, naar de kom Sjælland for nær. Dette var tilvisse en stor Gave, thi der fulgte ikke fære end 16 Landsbyer med, af hvilke de fleste endnu ere kjendte under deres gamle Navne. Et Par af dem: Solbjerg og Serritslev ere senere blevne Kjøbenhavns Forstæder, førstnævnte laa udenfor Vesterport imod Frederiksberg til, sidstnævnte udenfor Nørrepot; de andre vare Utterslev,

Vandløse, Vigerslev, Valby, Brønshøj, Emdrup, Gjentofte, Mørkhøj, Bagsværd, Virum, Hesterkjøb og Nærum, samt to af ukjendte Navne, saa Roskilde Bispestol fra den Tid af blev rig og mægtig.

Den Ø, paa hvilken Christiansborg nu ligger, var det Sted, hvor Sørøverne havde deres Tilhold, derfor havde den Navn af Tyvsnæs eller Tyvenæs, og der var det Biskoppen byggede sig et fast Slot, som blev kaldet Axelhuus. Fiskerlejet, der hidtil havde været ringe og uanseligt, udvidede sig Dag for Dag fra den Tid af, Axelhuus blev grundlagt, og snart voxte en Lilie By frem. Der fik Navn Axelstad. Den bestod da ikke længere udelukkende af Søfolk, Fiskere og Bønder, men der kom en Deel tyske Kræmmere og Haandværkere til, især Bremere; der rejste sig Fiskeboder og Pakhuse, og efterhaanden som Havnen og vandet befriedes fra Sørøvere, blev Byen større og smukkere; den blev en Kjøbing, hvilket betyder Kjøbstad eller Handelsstad, og en Snees Aar eller saa omtrent efter at Axel Hvide var bleven

11.

Herre der paa Stedet, kaldtes den i almindelighed Kjøbmannehavn eller Kjøbinghavn, hvilket siden er forandret til Kjøbenhavn.

Dengang var der ikke en smal Strimmel Vand omkring Slotsholm som i vore Dage, der var bredt Vande baade imod Amager og imod Sjælland, og fra de fire Taarne paa det af stærke Kampesteen opførte Axelhuus, kunde Borgens Folk spejde lagt ud over Øresund og Kjøgebugt. De glemte da heller ikke at holde skarpt Udkig med Sørøverne, der snart bleve skræmmede bort fra Kysterne, thi omkring Murene paa Axelhuus lod Absalon oprejse Stager, paa hvilke han satte Hovederne af de fangne Vender, og deres Landsmænd fik saaledes at vide, hvad de havde ivente, naar de kom Sjælland for nær.

Kjøbenhavns ældste Grændse skal have været imellem Kattesundet og Pustervig, Kallebodstrand gik over Tømmerpladsen og Vesterbro omtrent til Gamle Kongevej, derpaa imod Øst over Løngangsstræde, Vandkunsten og Raadhuusstræde til Frederiksholms Kanal og Gammelstrand, saa at alle de Gader, der ligge mellem Nytorv og Kallebodstrand dengang var aabent Vand. Fra Kalleboder gik Kattesundet og Pustervig, to større Fjorde, ind i Byen. Kattesundet var saa dyb, at smaa Kjøbmandskibe kunde læbe op i den for at losse og lade, og den gik saa langt ind, at man tør ved Vestergade fandt saavel Baade som Skibsbroer, da man i forrige Aarhundrede gravede efter der. Pustervig gik ind som en smal Renge, men udvidede sig derpaa og optog hele den nuværende Hauserplads og de omliggende Gader henimod Kjøbmagergade og Landemærket. Saltvandet gik ogsaa tennelig bredt ind imellem Lille Kongensgade og Bremerholm, som var adskilt baade fra Slotsholmen og det faste Land, Strakte sig ud over Størstedelen af Kongens

12.

Nytorv og faldt ved Enden af Nyhavn ud i Øresund, efterat have dannet forskellige Smaaholme.

Den lange ferske Sø imod Nord gik fra Solbjergs og Seritslevs Marker til Østerport og Kastelsvejen, og var kun adskilt fra Havet ved en smal Strimmel Land. Blegdamsvejen og det omkringliggende Land, tildeels og det mellem Sterne og Volden, var Sø. Som Grundtegningen (mangler) viser ere de tre Søer: St. Jørgens-, Peblinge- og Sortesø Levninger af denne store Sø, der ikke alene var langt omfangsrigere endda tre nysnævnte tilsammentagne, men ogsaa langt dybere. Fra den første Sø udsprang en Bæk, der dannede Byens vestlige Grændse og løb igjennem Farvergade indtil den faldt ud i Kattesundet, og en Arm af denne Bæk løb imod Nord, drejede af ved St. Pederstræde, løb om bag Petri Kirke, over Nørregade, igjennem Krystalgade, der dengang blev kaldet Skidenstræde og fladty ud i Pustervig, omtrent paa Hjørnet af Landemærket og Lille Kjøbmagergade.

Jordbunden imellem disse Bække og udenom dem, maa naturligviis have været meget sumpig, især fra Kjøbmagergade ned imod Nyhavn, og en stor Deel af den Grund, Kjøbenhavn staaer paa, bestaaer altsaa dels af Smaaholme, dels af en sid Engbund, der efterhaanden er bleven udfyldt, forhøjet og

Bebygget. Den nyere Deel af Byen ligger, efter Alt at dømme, paa en Strandbred, Havet tidligere har overskyttet, thi det hvide Strandsand findes under Opfyldningen baade i Bredgade, Amaliegade og Toldbodvejen.

Imellem Kattesundet og Pustervig laa Landsbyen Seritslev, sandsynligviis for Enden af Nørregade. Dens Marker maae have strakt sig fra St. Jørgenssø til Gammel Vartov paa Strandvejen paa den ene Side, og til Strande ligeoverfor

13.

Bremerholm paa den anden. Solbjerg, en anden Landsby laa, som Navnet viser, imod Vest (der hvor Solen bjerger sig, gaaer ned). Dens Huse maae have ligget fra den sydlige Deel af Frederiksberg Aleegade til den vestlige Side af Vesterbro, og dens Marker mod Nord og Syd fra Seritslev Byes til Valbyes, imod Øst og Vest fra Frederiksberg til Frihedsstøtten. En tredje Bondeby, Himmelstrup, laa vestlig og sydvestlig for Byen, nærmest mod Stranden; dens Marker have vel været imellem Frihedsstøtten og Tømmerpladserne samt Dronningens Enghave.

Som Grundtegningen viser, var Kjøbehavn dengang kun en lille By; Havet og Landsbyerne eller Bymarkerne omsluttede den. De nævnte Bønderbyer: Solbjerg og Seritslev ere nu for længst gaaede ind under Byen eller danne dens Forstæder; Havet og Søerne ere inddæmmede og udfyldte, og saa ledes er det simple Fiskerleje og den ringe Ladeplads efterhaanden bleven en smuk og vebygget Stad. De ældste Gade i Kjøbenhavn antager man at have været: Kattesundet, en Deel af Frederiksberggade, Vestergade, St. Pederstræde, Nørregade, Krystalgade, Kanikestræde, Skindergade, Klosterstræde, Vimmelskaftet, Hyskenstræde, Færgestræde (der hvor Højbroplads nu er), Kjøbmagergade, Østergade, Pilestræde, Antonistræde, Myntergade og Landemærket. Men Gaderne havde da ikke samme Navne som nutildags; Vimmelskaftet og Østergade, vel og Kjøbmagergade vare Hoved- eller Adelgaderne.

I Midten af det trettende Aarhundrede var der neppe flere Torve i Kjøbenhavn end Gammeltorv og Amagertorv – Hallandsaas var en flad Mark paa det Sted, hvor Kon-

14.

gens Nytorv nu er – og kun fire Kirker: 1) St. Clemens Kirke, der laa for Enden af Kattesundet, omtrent midt i den nuværende Frederiksberggade, 2) Petri Kirke, efter al Sandsynlighed i Landsbyen Seritslev, 3) Nikolaikirke, bygget paa nedrammede Pæle i Vandet, fordi den var Kjøbmændenes og Skippernes Kirke, og havde derfor og Navn efter Søfolkenes Helgen, St. Nicolaus. (Paa samme Sted, hvor Vagttaarnet og Slagterboderne nu staae, var denne Kirke opført, og man skjønner deraf, hvor langt Stranden dengang gik ind) og 4) Frue Kirke, den fornemste af dem, Rejst i de Dage, da Byens Anseelse og Velstand voxte saa kjendeligen ved Biskop Absalons Beskyttelse og Tilstrømningen af Fremmede. Desuden var der St. Annas Kapel, der hvor Strandstrædet nu støder til Nyhavn.

Næringsvejene vare alene Fiskeri og Handel med Søfarende, derfor var Egnen omkring Kattesundet mest tætbygget, og jo længere borte fra Vandet, desto svagere var Befolkningen. De yderste Gader, f. Ex. Landemærket og Gammelmynt vare kun beboede paa den Side, der vendte imod Byen. Tre Slagbomme førte ind til den, og til disse Bomme eller Porte kom man over Pælebroer, der førte over de Bække, der løb rundt om Byen. Vesterport stod for Enden af Vestergade, der imidlertid ikke var saa lang som nutildags. Nørreport ved Enden af Nørregade, der endte ved Krystalgaden, og Østerport ved Enden af Østergade, der kun gik til Kristenbernikovstrædet.

Det var almindeligt, at visse Haandværkere og Næringsdrivende boede i egne Gader, som da fik Navn efter deres Haandtering; f. Ex. Kjøbmangergade, det vil sige Slagtergade, hvilket Navn nu er forandret til Kjøbmagergade, Skoboderne eller Skamagergade, omtrent der hvor Raad

15

huusstræde er, Klædeboderne, Farvergade o.s.v. Da Kjøbenhavn fik et Grændseskjæl imod Landet fik Landemærket deraf Navn. men mod Nordost blev intet Pæleværk sat, og det Sted blev derfor kaldet den aabne Vraa, hvorafr siden er dannet Aabenraa. Ligeoverfor Absalons Borg byggede hans djærve, snilde Tvillingbroder Asbjørn, der for sin Raskheds Skyld fik Tilnavnet Snare ”den Snarreaadige,” en stor Gaard lige ud til det brede Vand, der løb imellem Slottet og Byen; Snaregaden vidner endnu om, hvor den stod. Grønegade skal fra først af være anlagt af Hollændere fra Grøningen, der kom herind for at handle med Grønt og Havesager, som de, efter Alt at dømme, have dyrket i de Haver, de fremkaldte af de omliggende Sumpe.

Kjøbenhavns Opkomst lokkede mange Tydskere til Staden, og Handelen kom næsten udelukkende i deres Hænder; navnlig var det Bremer-Kjøbmænd, der forstode at drage Fordeel af de Danskes ringere Kjendskab til Handelen; der siges, at de havde deres Pakhuse paa Gammelholm, der dengang var en Ø imellem Sjælland og Amager, hvorfor den ogsaa almindeligen blev kaldet ”Bremerholm.” Med de rige Kræmmere boede ikke selv i Byen, de holdt kun Udliggere eller Kræmmersvende her, og disse boede i smaa Fjælleboder, medens de solgte deres Varer; derpaa drog de bort indtil Handelen atter førte dem til Landets Kyster. En Række af saadanne Fjælleboder var opslaaet fra Gammelstrand til Vimmeskaftet, og det er den Gade, der endnu bærer Navn af Hyskenstræde, en fordrejet Udtale af ”Häuschen,” et lille Huus. (Häuschenstræde: Gaden med Smaahusene).

Disse tyske Kræmmersvende førte at saare glædeløst Liv; de vare saa knapt aflagte som muligt af deres rige Herrer.

16.

Der kun tænkte paa, at trække de danske Penge til sig, og det var en vedtagen Bestemmelse, at de ikke maatte gifte sig i Danmark, for at de ikke skulde faae Godhed for Landet og slaa sig til Ro ved at vælge en Hustru blandt dets Kvinder.

Øl og Kryderier vare de vare de Handelsartikler, der især blev indført af dem, og det vigtigste af Kryderierne var Peber; af dette maatte enhver Handlende give Øvrigheden et Pund aarlig, og disse Ugifte, tyske Kræmmersvende fik derfor Navn af Pebersvende, et Ord, der siden stedse er bleven brugt i vort Sprog som en Benævnelse for en ældre, ugift Mand.

Ligesaa afvigende som Kjøbenhavns Huse og Gader vare fra de fleste af Nutidens, thi det var smaa straatækkede Leerhuse med tilsvarende Udbygninger midt ude paa Gaderne, hvor der ingen ordentlig Steenbri var, men derimod store Møgdynger, saa forskjellige var ogsaa Maaden at leve paa fra den, der finder Sted i vore Dage. Folk stod op om Sommeren med Solen, holdt Middagsmaaltid Kl. 10 om Formiddagen og gik tilsengs længe før den Tid, fornemme Folk nutildags pleje at tage i Selskab; thi naar Vægteren traf Nogen paa Gaden efter Klokken 9, skulde han enten følge dem hjem til deres Bolig eller tage dem i Forvaring til næste Dag, og da maatte Vedkommende gjøre Rede for hvad de bestilte paa Gaden ved Nattetide.

17.

Andet Afsnit.

Ligesom der for enhver af os Mennesker her paa Jorden er mørke Dage og klare Dage i vort Liv; kulde, Uvejt og Storm afvekslende med Sommervarme, mildt Solskin og stille Vejrligt, saaledes gaaer det og med hele Lande og Folkeslag, med Byer og Landsdele. I de syv Aarhundrede, der ere forløbne, siden Kong Valdemar gav Havn til sin broderlige Ven, om hvem Skjalden med Rette synger,

”Saalænge Danmarks Throne staaer
Hans Ros skal ej forgættes

Til stolte Axelstad forgaaer
Hans Navn skal ej udslettes!”

Har Kjøbenhavn havt en Deel at gennemgaae. Den har maattet udholde Belejringer og Overfald, været hjemsøgt af Smitsot og flere Ildebrande, og derom maae vi have en kort Fortælling, før vi see os om i den, og gjøre os bekendte med dens Minder og dens Vidner om Kunst og Vid. Efter Alt at dømme, have Tydskerne seet med skjæve Øjne til Kjøbenhavn lige siden den blev grundlagt, og flere Gange blev Byen ødelagt og plyndret af dem, da den endnu laa aaben, uden Volde og Fæstningsværker. Sagen er korteligen denne, at de nordtydske Folk tidlige havde faaet Rettigheder og Friheder, som de aldrig bruge have havt her i Landet, og dem følte de siden ingen Lyst til at gjøre Afkald paa. Det var det rige Sildefiskeri i Øresund, der først havde lokket dem til Danmarks Kyster, og de fik under Valdemar den Anden ikke alene Lov til at drive Fangsten ligesaafuldt som Landets egne

18

Børn, med endog Steder hvor de, og udelukkende de kunde nedsalte Fisken og derfra forsende den over hele Europa. Valdemar, der ved sine Erobringer blev Herre over Lybek, betragtede og behandlede denne Stad som en dansk By og gav den mange Forrettigheder; disse skulde naturligviis tilbagekaldes, da Lybekkerne faldt fra Danmark, men nu havde de engang faaet Indpas i Landet, og det var lettere at faae dem ind, end ud. Udsuge Landet det gjorde de, og berige sig paa de Danskes Bekostning, det toge de aldrig i Betænkning. Det var sørgelige og ulykkelige Tider for Danmark, og Landet voxte ved Tvistigheder og Splid nedad og altid nedad; ja det stod sig saa ringe herhjemme, at den danske Konge, Erik Glippinge, maatte laane 30 Skibe af de tydske Kjøbmænd, for at forsvare Sunder imod norske Sørøvere, og Indbyggerne maatte af de Fremmede købe den Fisk, der faldt i saa stor Overflod ved deres eget Lands Kyster; ja, der siges endog, t Kongen maatte forpligte sig til, kun paa enkelte, af Lybekkerne bestem Dage, at lade fange og nedsalte Fisk til din egen Hofholdning. Naar men veed dette, kan det ikke undre os at høre, at nogle Kræmmerfolk i de tydske Stæder, der havde indgaaet et Forbund, efter hvilket de kaldtes Hansestæder eller Handelsstæder, vovede at hærje Danmark, om ikke ved Sørøveri, saa dog med Ødelæggelse og Plyndring. Hanseforbundet blev altid mægtigere, omsider talte det endog 85 Stæder, og disse førte Herredømmet paa de fleste Have i Europa, men isærdeleshed i Østersøen, hvor deres Myndighed var udstrakt, indtil de omsider bleve kuede og undertvungne af Valdemar Atterdag.

”de vandt mange Borg og tog mangt Slot,
og Kræmmerheltene hilste med Spor.”

19.

Neppe et Aarhundrede efterat Axelhuus var bygget, blev Axelstad første Gang ødelagt og plyndret af Lybekkerne, der, som man kan tænke sig, ikke skaanede Slottet, men lode det vederfares en saa haard Medfart, som vel tænkeligt. I næste Aarhundrede, dengang Hansestæderne ret vare i Flor, men havde Alt at frygte af Valdemar, forenede de sig for at ødelægge Byen, der voxte paa deres Bekostning; jo meer den kom iveau, desto hadefuldere bleve naturligviis Tydskerne. Ødelæggelsen skulde være fuldstændig, Byen maatte aldrig mere rejse sig igjen, og derfor skulde Havnen tilstoppes; 77 Hansestæder sendte hver for sig Fejdebreve til Kongen, der imidlertid spottede over dem, sammenlignede dem med en Flok skrigende Gæs, hindrede deres ildebefindende Plan og splittede dere Magt ad.

Den Konning med Sværd slog Voldsmænd godt,
og ligerviis Mangen med bitter Spot.

Derpaa forholdt Hansestæderne sig rolige i noget over et halvt Aarhundrede, faa saavidt, at de ikke angrebe Kjøbenhavn, men 1428 kom de igjen, forbitrede over, at Kong Erik bilde indskrænke deres Rettigheder; det vil sig, han ville ikke tillade, at de fortrængte Landets egne Børn fra al Handel og Vandel, og det kaldte de en himmelskrigende Uretfærdighed. Nu skulde det være Alvor med Kjøbenhavns Ødelæggelse og de styrede derfor lige mod den med en Flaade af 240 Skibe, paa hvilke der var 12000 Mand. Kongen traf iførstningen kloge Foranstaltninger for at hindre Fjenden fra at slagte ”den danske Malkeko”, saaledes skal Tydskerne have kaldt Danmark, der i saa mange Aar havde skaffet dem Rigdom, men nu ikke vilde holde for længere, og derfor skulde tilintetgjøres; men vankelmodig som han var, efter Alt at dømme, opgav han snart Forsvaret og rejste til Sorø, hvor han henlevede en Tid i stille

20.

Uvirksomhed, medens hans Dronning, den højhjertede og kloge Philippa, en Fyrstinde af engelsk Byrd, kjæk og modig ledede Alt til Byens Forsvar, og opmuntrede Borgerne til at kæmpe for deres Arne. Fjenden naaede da heller ikke at udrette Noget og hverken Byen eller Havne blev ødelagt. Tydskerne havde nemlig bestemt, at dersom det første ikke kunde lykkes dem, skulde det sidste gaae for sig, men de maatte opgive deres Forsæt, hvorpaa de, for dog af gjøre nogen Fortræd, gave hver et gammelt Skib til Priis, fyldte disse med Steen og vilde have nedsænket dem i Havnen paa Bredsidens, for at spærre Havne og stoppe Indløbet, dersom blot de Danske vilde have givet dem Tid og Ro til Udførelsen. En Deel af Skibene kom imidlertid for Hastværks Skyld til at ligge paalangs, saa de fik ikke den Glæde, de havde ventet af denne skjønne Daad, og igjennem Aabningen løbe de danske Skibe ud.

Under denne Krig lød for første Gang Kanontorden udenfor Kjøbenhavns Mure; fra 200 Ildsvælg dundrede det om Ørene paa de Stridende, men de Danske vare ikke meer forknyttet end at de, for at spotte Tydskerne, lode en Ko føre ud paa en Tømmerflaade, og spurgte da, om de troede at kunne rykke et Haar ud af den Hale. Denne Spot skulde sigte til den hovmodige Trudsel, at de vilde slagte den danske Malkeko.

Men saa mangel Kæmpe bold
segnes dog for Tydskens Vold.

Dengang Christian den Anden reiste ud af Landet, for hos sin Svoger, den mægtige Kejser Karl, at hente Hjælp imod den trodsige Adel, der havde opsagt ham Huldskab og Troskab, var der stor Sorg imellem Almuen, der holdt meget af Borgerkongen, og Kongens Farbroder, Hertug Frederik, der, imod sit givne Løfte til Brodersønnen, tog imod den Krone, Oprø-

21.

erne tilbøde ham, var dem saare uvelkommen. Derfor afslog de ogsaa at aabne Kjøbenhavns Porte for ham, og da han erklærede, at han var deres Konge, svarede de, at de kun kunde sværge een Konge Troskab og Lydighed, og denne Ed havde de aflagt til Kong Christian. Men saa blev Hertug Frederik vred og truede med at belejre Byen, saa Kjøbenhavn atter matte holde for.

Det var ingen tom Trusel med Belejringen. Hertugen slog først en Lejr op paa en af Seritslev Byes Marker, det Sted vi nu kalde Østerfælled, og dernæst en mod Vesten, nemlig paa Valbybakke, men kunde dog ingenvegne komme, førend Hansestæderne kom ham tilhjælp og lagde sig for Rheden med deres Skibe. I otte Maaneder holdt Kjøbenhavn ud, og overgav sig først, da Hungersnøden tvang den

til at aabne Portene. Borgerne havde lovet Christian den Anden at forsvare deres By i tre Maaneder, inden den Tids Forløb haabede han at komme med Hjælp fra Svogeren eller fra den engelske Konge; men Christian blev borte, og Byen måtte overgive sig til Hertugen. Imidlertid var det godt, Tydskerne ikke høstede saa stor Glæde som de ventede af at fortrædige Kjøbenhavn, thi vel fik de Bornholm på 50 Aar, men af Villighed imod Borgerne indskrænkede Kong Frederik de tydske Kjøbmænds Rettigheder, og det var vel det, disse mindst ventede, efter at have staaet ham bi imod Kong Christian.

”Ledet, sagde Dronning Tyre,
har vi hængt; - Gud Vangen hyre.”

Tolv Aar efter kom Lybekkerne igjen for Kjøbenhavn; det var, da Kong Frederik var død og der skulde vælges en ny Konge. De Store kunde ikke blive enige om, enten de vilde have den Afdødes ældste Søn, Prinds Christian, eller den yngre,

22.

Johan; Adelen stemte for den første, Gejstligheden for den sidste, og medens de forhandlede den Sag, fik Borgerne og Bønder Lyst til at tale er Ord med, og tænkte da paa den gamle Kong Christian, der sad som Fange paa Sønderborg Slot, hvorhen han var bleven bragt af sin Farbroder, der fik ham lokket ned fra Norge, efterat han ved sine Adelsmænd havde lovet ham ”den hellige Trefoldighed til Lv, Priis og Ære”, at han skulde faae fri, trofast, ubrødelig, christelig Lejde. Lybekkerne, der tidligere havde hjulpet Hertug Frederik imod Christian den Anden, antog sig nu den fangne Konges Sag, men neppe af nogen anden Grund, end fordi de haabede, at faae Kjøbenhavn indlemmet i deres Handelsforbund, og saaledes faae den Krigshavn, de manglede. Det er denne Krig, der er kjendt under Navn af ”Grevens Fejde”, fordi Grev Kristoffer af Oldenburg, en Sønnesøn af den stridbare Grev Gert, Christian den Førstes Broder, anførte Lybekkernes Hær.

Hertug Christian, senere kjendt under Navn af Christian den Tredje, slog sin Lejr op paa Østerfælled, paa samme Sted hvor hans Fader tidligere havde lejret sig med sin Hær, og opfordrede Kjøbenhavn til Overgivelse; men Borgerne, der ventede paa Hjælp fra Kejser Karl, forsvarede sig tappert. Da Lybekkerne imidlertid faa, der ingen Hjælp kom, forlode de Christian den Andens Sag og sluttede Fred med Hertugen.

”Gud hjælpe da ham, den gamle Ørn
som sidder i Fængselskammer,
saa trofast kæmper vel Landets Børn,
men Ende faaer ei hans Jammer.”

Kjøbenhavn stod da alene tilbage, belejret baade tillands og tilvands. Hertug Christian lod gjentagne Gange Borgerne sige, at naar de blot vilde aabne Portene for ham, skulde Alt

23.

være glemt og tilgivet, men de vilde Intet høre om Overgivelse og vare bestemte paa at holde ud til det Yderste. I et heelt Aar varede Belejringen; først fa Nøden var saa stor, at den allerbitterste Død, Hungerens kvalfulde Død, var uundgaelig for dem, overgave de sig paa Naade og Unaade.

Det maa have været en skrækkelig Tid, Indbyggerne gennemlevede i dette Belejringsaar. Efterhaanden som Levnetsmidlerne gik med, bleve de dyrere og dyrere, Hungersnøden tog daglig til, og omsider, da Alt var fortæret og der ingen Tilførsel kom, maatte de spise enhversomhelst Ting, der paa nogen Maade kunde lade sig nyde. Hunde og Katte, Krager, som de skjøde i Luften, Rotter og Muus, Aadslers af al Art, kort sagt. Alt hvad Mennesker ellers væmmes ved, blev søgt med

Begherlighed; Folk styrtede livløse om paa Gaderne eller døde af Sult i deres Boliger. Jammeren og Elendigheden var ubeskrivelig. Omsider, i Nødens højeste Stund, bleve Byens Porte ssbnede for gamle Folk, Kvinder og Børn, som da strømmede hen imod den fjendtlige Lejr for at faae deres Sult stillet, men hvor de saa end tyede hen, bleve de med Spyd og Sværd jagne tilbage til den udhungrede By. Da var det, at Overgivelsen fandt Sted, Aarsdagen efter at Kjøbenhavn var bleven indesluttet. Grev Kristoffer af Oldenborg og Hertug Albert af Meklenborg maatte vandre ud til den kongelige Lejr med hvide Stave i Hænderne, for knælende og med blottede Hoveder at bede om Fred og Tilgivelse. Nu ventede Borgerne Straf og haard Behandling af Kong Christian, fordi de saa længe havde staaet ham imod; men den vakre Fyrste tænkte ikke paa at forøge de Lidelser og Kvaler, Landts Hovedstad saa længe havde været udsat for, tvertimod skjænkede han den

24.

fuldkommen Tilgivelse og lod den beholde de fleste af dens Rettigheder. Dette var 1536.

Og da saa Alt var stille, og Nød ej længer kjendt,
da elskte Folket Kongen, af Landet højt fortjent.

Saa ofte havde Tydskerne voldgjæstet Danmark i de forløbne Aarhundreder! Da Kjøbenhavn atter blev hjemsøgt af Fjendehaand, var det Svenskerne, der stode udenfor Stadens Porte, og det var tilvisse en sørgelig Fejde, der bragte det for Tapperhed dengang saa vidt og bredt bekjendte Svenskefol og dets kjække Styrer, til at husere i Danmark. Vi mistede mange og store Landsdele, iblandt andre det stykke Land hinsides Øresund, der fra umindelige Tider havde hørt til vort Fødeland, og tilmed har saa stor Lighed med det i Beskaffenhed, Frembringelser og Frugtbarhed; men Sverrig tog til Aar for Aar i det 16de og 17de Aarhundrede, hvorimod Danmark tog af, derfor maatte det taale mange Fornærmelser af førstnævnte Land; og gjemme paa de lidte Krænkelser fast bestemt paa at gjøre Gjengjæld, saasnart Lejlighed gaves. Imidlertid var Danmark svækket og medtaget af Krig og Smitsot, da det forsøgte paa at faae nogle af de Landsdele tilbage, det havde maattet afstaae tidligere, og vistnok i Utide forkyndte det Sverrig Krig, da dets Konge, Karl Gustav, i Aaret 1657 stod i Polen med sine Krigsmænd; thi Svenskekongen kom tilbage over Hals og Hoved, og Udfaldet af Krigen blev kun sørgeligt for Danmark. Først gik der Rygte om, at Karl Gustav var kommen til Hamborg, men Ingen vilde ret fæste Lid dertil, thi de Danske troede ham, som sagt, i god Behold i Polen; imidlertid sagde Rygtet Sandhed, og da han og hans Tropper vare blevne vel modtagne og seet tilgode paa bedste Maade der og i Lybek, udbredte han sig snart over Holsteen og Slesvig, og gjorde sig

25.

til Herre over begge Hertugdømmerne ved den slesvigske Hertugs forræderiske Adfærd. Omsider lod det Skrækkens Budskab, at nu havde Svenskekongen taget Fredericia! Fæstningen var ny, vel forsynet med Kugler, Krudt og Levnetsmidler; 6000 Danske vare lagte ind i den til Forsvar, og dog stormede den svenske Hærfører Wrangel dem med 3000 Mand, erobrede den og skilte derved 2000 danske Mænd ved Livet. Nu havde Svenskerne saa at sige Spillet vundet! Karl havde især Lyst til at komme omkring paa smaaøerne, og i største Hast fik han derfor en Flaade paa henvend tredsindstyve Skibe samlet, men den blev tildeels ødelagt af vor, dog uden at vi derved vandt nogen Fordeel; thi det blev saa strængt Frostvejr, at Vandene omkring vore Øer frøse til, og Karl Gustav var ikke seen til at gaae over Lillebelt med sin Hær. I faa Dage var hele Fyen i hans Hænder; derfra drog han over til Taasinge og Langeland, fra Langeland til Lolland og Falstter, og neppe fjorten Dage efter at han var dragen fra Jylland, stod han allerede i Vordingborg, efter at have tilbagelagt Vejen fra Halvøen over sex forskellige Vande, af hvilke det ene var tre Mile bredt. Paa Isen imellem Jylland og Fyen sank to Kompagnier af hans Soldater og hans egen Vogn, imellem Fyen og Langeland gik Vandet en Alen op

paa Slæderne, men Intet standsede ham. Han kom endog Kjøbenhavn et Par mil nær; fra Landsbyen Højetostrup maatte der underhandles med ham; man maatte tigge om Fred, og derfor blev Fredsvilkaarene saa ringe for Danmark.

Men Karl Gustav fortrød, at han ikke havde taget Kjøbenhavn og med den Danmark, og kom igjen næste Aar, trods den dyrtkjøbte Fred. Søndag Morgen den 18de August rygtedes det ganske uventet, at Svenskekongen var lander i Korsør,

26.

og paa samme Tid viste svenske Krigsskibe sig udenfor Amager. Da vidste man, det gjaldt Kjøbenhavn, og Skrækken blev stor; thi Fæstningsværkerne vare i en saa ussel Tilstand som man vel kan tænke sig, og der var næsten ingen Tropper i Staden. Strax gik der Bud til Karl Gustav for at spørge om Aarsagen til hans fjendtlige Færd, og for at tale om Forlig med ham, men de Udsendte fik kun det Svar; at nu vilde han først tage Kjøbenhavn, saa kunde de bagefter tale sammen om Forlig; ”de kunde jo nok see, at Danmarks sidste Time var kommen, blev der føjet til med Haan, og det kunde jo egentlig være dem ligemeget, enten deres Konge hed Karl eller Frederik.”

Dog han ej, med al sin Møje,
kunde Sjølund til sig pløje,
thi paa Kanten stod et Træ,
- dybt laae Rødderne og brede,
Kongefuglen i dets Læ
havde bygget sig en Rede.”

Medens Christen Skeel og Mogens Høg vare i nysnævnte Ærinde hos Svenskekongen, arbejdedes der i Kjøbenhavn med utænkkelig Raskhed og Utrættelighed paa Fæstningsværkerne, og Alle, uden Hensyn til Stand og Alder, toge Deel i Arbejdet. Kong Frederik sad dengang ved Roret, og skjøndt det var Skik i Landet i de Dage, at kun Adelen havde lov til at tale med, kaldte han dog de andre Stænder til Møde hos sig paa Slottet, Mandag Morgen den 1½9de August, og der spurgte han dem, om de vilde staae Last og Brast med ham til Byens Forsvar; der vare de iforvejen blevne enige om, en Garver skal have været den Første, der erklærede, at det vilde være baade Synd og Skam at svingte Kongen i Nødens Stund, og derfor kunde Byens første Borgermester, Hans Nansen, strax

27.

staae frem og svare Kong Frederik: at hver Mand var rede til at ofre Liv og Blod for Konge og Fædreland. Ikke sandt? spurgte han derpaa Borgerne, og Alle som Een svarede de: Jo, jo!

Da nu de to Adelsmænd kom tilbage fra Ringsted. Natten til den 21de, med den Besked, de havde faaet af den svenske Konges Raadgivere, thi han vilde ikke ngang tale med dem selv, skred man til Udførelse af den fattede Plan: at opbrænde Forstæderne, fordi man ikke kunde forsvare dem. Strax om Natten flyttede Beboerne ind i Byen med deres Bohave, og Morgenens efter stode alle Husene imellem Voldene og Søerne i lys Lue.

Kjøbenhavns Indvaanere havde foreslaaet Kong Frederik at rejse bort i nogen Tid, for ikke at udsætte sig og sin Familie for de Farer, der true Hovedstaden, men

”Kongefuglen frygted Gud
vilde ej af Reden ud,
tænkte, det, som flytter Bjerger,
kunde og hans Rede værge.”

og trofast holdt han ud med de Betrængte og opmuntrede dem ved Ord og i Gjerning.

Alt medens de Danske vare i færd med at antænde Forstæderne, nærmede de svenske Fortropper sig, og hen ad Formiddagen kom den frygtede Karl Gustav selv. Noget fra Valby væltede hans Vogn, og det ansaae hans Folk for et ildevarslende Tegn, men end stærkere rystede de paa Hovedet, da de saa de brændende Huse, og Kongen selv blev ganske tavs, da han holdt paa Valbybakke med nogle af sine fornemste Krigere, og derfra fik Øje paa det klare Skin. "Nu sværger jeg dyre, vi faae Modstand," sagde han, "det havde jeg dog aldrig troet," og dermed opgav han sin første Plan at angribe

28

Staden strax, og at sove indenfor Kjøbenhavns Mure den Nat, saaledes som han havde ymtet om i Roskilde. Og en Lykke var det for Byen, at han opsatte Angrebet.

Hvad Kjøbenhavns Indvaanere havde lovet Kong Frederik, det holdt de troligen. Forsvarerne deelte sig i fire Afdelinger: de egentlige Soldater, Adelsmændene med deres Tjenere, Studenterne og Borgerskabet, og hver Afdeling fik sin Deel af Fæstningsværkerne at sætte istand og forsvare; dertil stode alle under samme Krigstugt. Saalænge Byen var belejret, var det dog ikke alene de, der førte Vaabene, der viste Tapperhed, hver Mand og Kvinde indenfor Byens Volde var rolig, kjæk og uforfærdet, og Tilliden til Kongen, der deeltog i alle Farer og deelte alle Møjsommeligheder, alle Savn med sit Folk, var saa stor, at de Ord Skjalden sang for Udbruddet af sidste Krig,

"Kong Frederiks den Danske
paa Dig jeg stoler ganske."

også godt kunde gjælde for hine Dage. Men een Ting vidste man ingen Besked om dengang, og det var, at den danske Bonde fuldtsaavel kunde værne og kæmpe for Fædrelandet som nogen anden dansk Mand, og derfor kaldte Kongen "ej paa sin Bonde, i Tiderne hin onde."

Kong Karls Hærførere raadede ham til at tage Kjøbenhavn med Storm strax, og lagde Planer til at gaae løs baande ved Østerport og Vesterport, men dette Foretagende vilde koste meget Blod, og Kongen var derfor menneskekjærlig nok til at afstaae derfra. Han vidste, at Borgerskabet havde faaet store Løfter af Kong Frederik, at han havde tilsagt det, at Borgerne skulde agtes lige med den gamle danske Adel, have Adgang med den til de højeste Æresposter, og desuden lovet, at Byen skulde faae alle Rettigheder som Frihavn.

29.

og at Begejstringen og Modet iblandt Forsvarerne derfor var saa levende, at de vilde ofre Alt; men naar nogle Dage vare forløbne, meente han, vilde Iveren kjølnes og det vilde da være lettere for ham at faae Portene aabnede, end i det første Øjeblik; ogsaa stolede han paa, at Hungersnøden skulde indfinde sig og gjøre Sit, thi han havde faaet Nys om, at Byen var kun daarligt forsynet med Levnetsmidler; men Svenskekongen kjendte ikke den danske Udholdenhed, og derfor kunde han ikke tage den med i Beregningen.

De Danske arbejdede uafsladelig paa deres Forskandsninger lige for Fjendens Øjne, og denne tillod det, uden at løsne et Skud, fordi de ringeagtede de danske Stridskræfter. Kong Frederiks var selv tilstede paa Volden, som oftest hvor Faren var størst; uafsladelig saa han til og opmuntrede Folket, og lod sin Telt opslaae nedenfor Østervold, for ogsaa at tilbringe Natten imellem de kjække Arbejdere, der maatte slide og slæbe i fuld Rustning, og altid have Udkig med Svenskerne for ikke at blive overrumplede af dem; men Kongens uafbrudte Tilstedeværelse virkede ogsaa gavnligt, og i nogle Dage bleve under Vaabenlarm og Forstyrrelse de Forskandsninger fuldendte, der maaskee under almindelige Forhold ikke vilde være blevne tilendebragte i et halvt Aarhundrede.

Saasant Svenskerne havde lagt sig for Kjøbenhavn, blev det anordnet, at der to Gange om Dagen skulde holdes Bøn. I Kirkerne forsamlede sig Kvinder, Børn og gamle Folk, og Forsvarerne mødte i smaa Afdelinger paa et afsides Sted, for at styrke sig ved Tankernes Henvendelse til Hm, der holder alle Folkeslags som det enkelte Menneskes Skjæbne i sin Haand. Der fortælles, at da Svenskerne en Dag havde udsurgt en Overløber – saaa ledes kaldes de, der løbe fra deres egen Kongens

30.

Fane over til Fjenden – hvad de Danske bestilte, og denne svarede: ”de holde Bøn, andet troer jeg ikke, de tage sig for,” lo Svenskeren og sagde: ”Ja, jeg kan tænke, at nu bede de, der aldrig have bedet før i Livet.” Formodentlig troede Fjenden, at de Bønner, der stege op indenfor Kjøbenhavns Mure, vare fra et Folk, der faae sin sidste Stund imøde.

”Se, Svensken ligger for Kjøbenhavn!
Han stoler saa trygt paa sin Magt, sit Navn,
men Danmark stoler paa Herren.
Alt ejer Fjenden den hele Ø,
men Frederik svor i sin Rede at dø,
og Danmark stoler paa Herren.”

Svenskerne forskandsede sig udenfor Byen og anlagde sine Løbegrave i kort Afstand fra Fæstningsværkerne; men det saae de Danske ikke rolige paa, og saasnart de vare nogenlunde færdige med deres Forskandsninger, gjorde de Udfald for at forstyrre Belejringsværkerne. Det var en Gyldenløve, der anførte de Folk, mest Matroser og Haandværksfolk, der vovede det første Angreb paa Fjenden, og Udfaldet var saa heldigt, at det blev efterfulgt af flere andre. Omsider, den 2den Septbr. erobredes ved et saadant Udfald en Skandse, flere hundrede Svenskere bleve dræbte, og de Danske vendte hjem med 5 Kanoner og henved 200 Fanger. Natten efter dette Hovedudfald hilste nogle kjække Sømand paa de Baade og Pramme, Kong Karl havde samlet i Kallebodstrand for at sætte over til Amager og om muligt angribe Kjøbenhavn fra den Side, eller idetmindste hærje Øen; men Fartøjerne bleve alle ødelagte af de danske Kanonbaade.

Fæstningen Kronborg vved Helsingør paa det Sted hvor Øresund er smallest var et vigtigt Punkt for Danmark; thi fik

31.

Svenskerne den, efterat de alt havde faaet Helsingborg i Skaane, havde de hele Herredømmet over Øresund. Det var derfor et Skrækkens Budskab, der en Dag lød: Kronborg er falden i Fjendens Hænder! Mange tvivlede, men da lød Svenskernes Glædessalver derfra, og Sagen var altsaa vis. Den svenske Hærfører Wrangel havde faaet tre danske Høvdinger, der skulle forsvare Fæstningen, til at tro, at Kjøbenhavn alt var falden, og derpaa overgave de den, i deres Eenfoldighed, tør man ve sige. De første Glædessalver, Svenskerne affyrede, vare imidlertid ikke, fordi de havde faaet Fæstningen, men for at skuffe Bilde, Beenfeldt og Brunow ved Meddelelsen om Kjøbenhavns Fald; af Glæde derover lod han Trommerne røre og Trompeterne lyse, foregav han.

Det mest Nedslaaede ved Kronborgs Overgivelse var, at Fjenden derved fik en stor Mængde Kanoner, Kugler og Krudt, der strax blev sendt til Kjøbenhavn for at bruges imod Byen, der da i fjorten Dage blev beskudt af sine egne Bomber og gloende Kugler, udsendte fra Fjendehaand.

Hollænderne, der under ingen Omstændigheder vilde tillade, at Svenskerne bleve Herre over Øresund fordi de derved kunde bestemme Sundtolden efter Godbefindende, havde lover Danmark hjælp, og fremfor Alt, Levnetsmidlerne: men Hollænderne bleve borte, og der blev efter Kronborgs Overgivelse i nogle Dage en nedtrykt Stemning i Kjøbenhavn, fordi man frygtede, at de ikke kunde slaae sig

igjennem Sundet, som nu fra begge Sider kunde beskydes af Svenskerne. Hvert Øjeblik blev der meldt, at nu var Hollænderne isigte, men saa viste det sig strax efter, at man tog fejl, og den ene Skuffelse afløste den anden. Hungersnøden stod for Døren, og uden den lovede Hjælp kunde Byen ikke holde sig et længe,

32

thi Kræfterne toge af, og Mange bleve syge. Amager havde hidtil forsynet Hovedstaden med Levnetsmidler, saa vidt det var istand dertil, men denne Hjælp blev pludselig afskaaren, thi ganske uventet landede Karl Gustav e Dag ved Dragør for at ødelægge Øen og hindre Tilførelsen til Kjøbenhavn. Forsøget paa at sætte over fra d var mislykket, nu vilde han ad denne Vej naae sit Maal, thi Hollænderne vare landede ved Sjællands Nordkyst med en stor Flaade, baade Krigsfartøjer og Kjøbmandsskibe, og han maatte være færdig med Amager, før han gik imod Hollænderne. Efterat have fordrevet Indbyggerne og stukken alle Huse i Brand, vilde Svenskerne atter indfinde sig, men da kom de Danske, anførte af Kong Frederik selv, og det var lige ved, at Karl Gustav var falden i Danskens Hænder; imidlertid slap han derfra, og Amager var ødelagt.

”Naar Nøden er Størst, er Hjlæpen nærmest,” det er et gammelt Ord, der ikke svigter, og det holdt ogsaa stand for Danmark nu, thi i denne yderste Nød, dagen efter at en Deel af Amager var en rygende Brandtomte, kunde man see den svenske Flaade trække ned ad Sundet, og da var man vis paa, Hollænderne nærmede sig. Men s Hjlæpen skulde komme Kjøbenhavn tilgode, det forstod man ej ret, og ansaae Gjennemgangen for umulig. Kronborg i Svenskens Hænder tilhøjre, Helsingborg tilvenstre og en stor svensk Flaade midt i Sundet! I henved fjorten Dage maatte den hollandske Befalingsmand, den brave Admiral Opdam, ligge Nord for Sjælland og vente paa Medbør for at stryge ind, men Vinden blev ved at være sydlig, og den kunde han ikke bruge. Omsider kom der en rask Kuling fra Nordvest, og nogle af vore egne Orlogsskibe krydsede da strax ned ad Øresund, for at

33.

hjælpe Hollænderne igjennem. Den 8de Novbr. hørte man i den tidlige Morgenstund en heftig Kanontorden, og saa tykke Skyer af Krudtdamp over Sundet, og ved Middagstide nærmede en stor Mængde s sig og løbe ind til Kjøbenhavns Bom under de Danskes Jubelraab. Medens Orlogsskibene sloges, vare de smuttede igjennem, og bragte nu Levnetsmidler, som `Byen trængte saa højlig til. Nu var Modet atter rejst og Udholdenheden atter fornyet. Henad Eftermiddagen bleve Svenskerne drevne paa Flugt, og maatte ty til Landskrona Havn; derved blev Gjennemgangen lettere og Tilførslen stod aaben, med det havde kostet Strømme af Blod t slaa sig igjennem Sundet.

Næste Dag trak Karl Gustav bort fra Valby og tog Ophold, efter nogle Beretninger i Brønshøj, efter andre i Brøndbyvester; hans tætte Lejr var som ek lille By, de blev kaldet Karlstad.

Men kunde de Danske end aande lidt friere, var Nøden og Trængslerne dog ingenlunde afhjulpne, thi næsten daglig fandt Angreb eller Udfald Sted, og da Vinteren kom, bestemte svenskerne s s at tage Byen med Storm. Iisbroerne forrige Vinter havde skaffet dem ssa store Fordele, at de havde Lyst til at blive Herrer over Kjøbenhavn ad en lignende Vej;

men Kong Frederiks var paa sin Post og sørgede for, at Isen omkring Stadsgraverne og ved Strandkanten altid blev hugget sønder.

Denne Vinter var som den foregaaende barsk og langvarig, og Mange lede utroligt af Kulden, thi det var næsten ikke muligt at skaffe Brændsel tilveje. Flere Steder bleve Plankeværker revne ned, for at Folk kunde faae Noget at varme sig ved; ja, det var ikke ualmindeligt, at Indbyggerne maatte

34.

Brække Gulvene op i Deres Boliger og brænde dem, for ikke at forkomme af Kulde.

Saaledes gik et Par Maaneders Tid hen under Uro og Nød, og Julen, den dejlige Julefest stod for Døren. I den Tid skulde man troe, at Enhver, der har en Gnist af Glæde over den skønne Højtid, hellere istemte Julesange end Krigsraab, og at alle Voldsomheder og blodige Stridigheder i de Dage kunde hvile, og saaledes have vel og de Danske dengang nordisk Skik, og Alle frydede sig til den stille Højtidsaften efter saa megen Kval. Men Svenskerne tænkte anderledes; de vilde holde Helligaften ved at overrumple Kjøbenhavn, naar de troede Folk ved Julegrøden. Imidlertid havde de Danske Øje med dem, og saasnart de mærkede Uraad, lode de Allarmtrommen gaae og Stormklokken lyde, saa det dengang blev ved Forstyrrelsen, og derved, at Borgerne maatte staae hele Julenat paa Voldene i et rigtig barsk Sneefog.

Nytaasdag 1659, midt under Formiddagsgudstjenesten, lode atter Stormklokkerne, saa Folk styrtede ud af Kirkerne baade igjennem Vinduer og Døre for at komme til Forsvar paa Volden; men det var et forstilt Angreb af Svenskerne, der fra den Tid gjorde Udfald næsten hver Nat for at trætte de Danske og udmatte dem, inden den virkelige Storm skulde finde Sted, thi at de havde isinde at løbe Storm, det vidste man goldtvel i Kjøbenhavn. Hvergang Stormklokken lød, vare Forsvarerne paa Benene, og de hvilede heller ikke da den afgjørende Time slog. Natten imellem den 10de og 11te Februar 1659. Alt om Aftenen vidste de, at nu gjaldt det om Danmark skulde staae eller falde, thi de havde ved deres Spejdere faaet at vide, hvad der var igjære, og vare derfor ikke ganske

35.

uforberejede. Den første Deel af Natten var Alt stille og roligt, kun en fjendtlig Vagtild var at see hist og her, og Angrebet blev næsten anseet for opgivet, da pludselig nogle brændende Tjæretønder bleve stukne i vejret, netop i samme Øjeblik, Klokken slog 1. Dette var Tegnet til Angreb. I forventningsfuld Spænding stirrede de Danske igjennem den bælmørke Nat, uden at kunne faae Øje paa nogen Gjenstand; de ventede at se mørke Skikkelser i Masse bevæge sig henimod Staden, og vare rede til at tage imod dem, men Øjet kunde Intet opdage. Omsider kom Øret dem til hjælp; de hørte en knirkende Lyd hen over den frosne Snee, og ved anstrængt Stirren bleve de vaer, at noget Hvidt bevægede sig hen imod Staden. Der var ingen Tvivl om, at det var Svenskerne, der vilde storme, og de lode dem roligere drage nærmere, indtil de kom indenfor Skudvidde, da hilste de paa dem med de ladte Kanoner, og Strømme af Blid flød hen over den hvide Sneeflade. Karl Gustav havde ladet alle sin Soldater trække hvidt Linned over Klæderne, for at de ikke skulde skjælnes fra Sneen, og ladet den stikke Straaduske i Hatten, for at de kunde kjende hverandre.

Hovedangrebet skete i Nærheden af Vesterport over Isen paa Kallebodstrand, imellem Kattesundet og Langebro. Det var Borgerne og Studenterne, der stode opstillede der; kun faa Soldater havde Post paa dette Sted, hvor det gik skarpest til, men Kong Frederik særdeles idelig paa Volden, og Karl Gustav satte paa den anden Side Mod i sine Folk. Svenskerne trængte heelt ind under Volden, satte Stormstiger til den Bastion, hvor Borgerskabet stod, omtrent der hvor nu Stormgade ligger – men dengang var ingen Gade der som nu, det var et opfyldt stykke Kallebodstrand – og søgte tre Gange at klatre op, men kun med ringe Held,

36.

og omsider trak de sig ganske tilbage, efter at have mistet mange flinke Folk og dygtige Officerer, iblandt andre den kjække General Steenbok.

Der var en tilfældig Omstændighed, som neget bidrog til, at Svenskernes Tab blev saa betydeligt. De havde nemlig aftalt, at de iblandt dem, der først kom op paa Volden og bleve istand til at trænge ind i Byen, skulde lade en Raket stige ivejret, for at de Andre kunde følge efter. Men u traf det sig, at de Belejrede havde aftalt samme Tegn for deres Reserve; hvor det gik varmest til, der skulde en Raket give Vink om, at den maatte ile tilhjælp. Da nu Lampen var skarpest ved Vesterport, lode de Danske en Raket gaae tilvejs der, for at flere Krigere kunde komme til; men Svenskerne, som saae Tegnet,

troede, at Byen var indtaget, og strømmede da skareviis derhen, hvor de fandt deres Grav. Omsider blev Karl Gustav opmærksom paa, at Kanonerne fra Voldene bleve ved at spille udad; da mærkede han Uraad, thi vare hans Folk blevne Herrer over Forskansningerne, var han temmelig vis paa, de skulde nok have vendt Skytset ind efter.

Paa samme Tid, denne uheldige Storm fandt Sted ved Vesterport, blev der gjort et Angreb paa Christianshavn, der havde et lige saa uheldigt Udfald, og Alt blev derpaa stille indtil Kl. 4 om Morgen; da skete et Udfald ved Østerport, hvor Hollænderne stode rede til at tage imod Svenskerne. Men ogsaa her bleve de kastede tilbage, og da Morgenens brød frem, viste der sig et rædselsfuldt Syn, thi mange tusinde Svenskere vare om Natten faldne for de danske Kugler; og flere Dage efter blev der fisket Lig op af Stranden og sendte Fjenden paa de samme Stormstiger, ad hvilke de vilde bane sig Vej til Kjøbenhavn.

37.

Svenskekongen stormede og belejrede nu ikke længere Hovedstaden, men holdt den dog i hele femten Maaneder afskaaren fra Forbindelse med det øvrige Rige, og brugte endeel af sine Tropper til at gjøre sig til Herrer over de frugtbare Øer: Lolland, Falster, Langeland, Møen og Als, der skulde sørge for Levnetsmidler til Kjøbenhavn. Hollænderne vilde frelse Danmark fra at gaae tilgrunde, derfor bragte de Forstærkning og Fødemidler, men videre vilde de heller ikke gjøre og holdt sig derfor uvirksomme efter af Generalstormen saa heltemodigen var slaaet tilbage. Omsider blev Karl Gustav kjed ad Opholdet i Danmark og drog til Sverrig, efterat han i Korsør havde været Øjensvidne til, at hans Tropper bleve jagte bort fra Fyen. Tre Maaneder efter døde han, og Danmark fik omsider Fred ved nogle andre Staters Mellemland; Freden blev underskrevet i Kjøbenhavn, den 26de Mai 1660, men Svenskerne beholdt de fleste af de betydelige Landsdele, de havde erobret, før de stormede Hovedstaden.

Den vigtigste Begivenhed i hele Kjøbenhavns Historie er vistnok den nys fortalte Belejring under den kjække, svenske Konge, Karl Gustav, og hæderlig var den tilvisse for Staden, thi var der ikke bleven kæmpet med saa meget Mod og saa stor Udholdenhed, havde der ikke været saa stor Enighed og Sammenhold imellem alle Stænder, da var vort Fødeland sikkerligen bleven en Deel af Sverrig, og Danmark havde da ophørt at være til som et selvstændigt Rige.

De nærmeste glædelige Følger af de to Trængselsaar, Kjøbenhavn udholdt, var da, at Kongen og Landet lærte at kjende og satte den Kraft og Fædrelandskjærlighed, der boede i Borgerstanden og Belejringen kan vistnok ansees som den egentlige Grund til, at Enevoldsmagten blev indført 1660,

38.

saa at Adelen ikke længere kunde foreskrive Kongen og Landet Love. For at svække Adelsherredømmet var det da, at Gejstligheden og Borgerskabet udvidede Kongens Magt, og det hjalp ikke, at den stolte Otto Krag paa Slotsbroen spurgte Byens første Borgermester, den hæderlige Hans Nansen, "om han kjendte det" og pegede idetsamme paa Blaataarn, det bekjendte Stadsfængsel, thi Nansen kunde da rolig pege paa Frue Kirketaarn og spørge, om Krag kjendte det? hvorved han vilde give at forstaae, at der hang Stormklokken, og at Byens Borgere snart kunde kaldes under Vaaben, om det skulde gjøres nødigt.

De Adelige vilde nok have en Herredag sammenkaldt i Odense, for at raadslaae om Rigets Tarv, men en Rigsdag, hvor ikke alene de adelige Herrer, men de ringere Stænder skulde have Stemme, den skjøttede de ikke om og allermindst i Kjøbenhavn, hvor Folk og Konge vare knyttede saa nøje sammen, siden de i Belejringens trængselsfulde Dage havde lidt og stridt med hinanden. I Kjøbenhavn vidste man fuldtvel, at nu skulde Borgerskabet ikke som ved Kongevalget samtykke i, hvad Rigsraadet bestemte. "Ufrie" vare Borgerne hidtil blevene kaldte, men det Navn svandt hen fra den Stund af, de havde kæmpet saa hæderligen paa Kjøbenhavns Volde, og da Høvdingen for

Borgerskabet, den djærve Thuresen, spurgte, hvo der var ufrie? og slog paa sin Kaarde i Rigsforsamlingen ligeoverfor den stolte Hans Friis til Klausholm, der pukkede paa Adelen's Rettigheder og erklærede, at alle Adelige vare frie Mænd, da tog Ingen til Gjenmæle og vovede at kalde Borgerne "ufrie" Mænd.

Enevoldsmagten blev altsaa indført, Kongen blev løst fra det stramme Baand, Adelen havde snøret hans Hænder med, og da andre

39.

Stænder fik den Rettighed, der er et ægte Borgerbrev, til alle Tider uhindret at kunne træde frem for Landets Konge.

De to Mænd, der stode i Spidsen for denne Forandring i Statsstyrelsen, vare Nørrejylland Hans Svane, Biskop over Sjællands Stift, og Sønderjylland Hans Nansen, første Borgemester i Kjøbenhavn. Den første var en klog, evnerig, viljestærk Mand, der hadede Adelen og i Stilhed ventede paa det belejlige Øjeblik til at knuse dens overhaandtagende Vælde. Hans hele Ydre var fuld af Anstand og bydende Værdighed, og dermed forenede han en ualmindelig Veltalenhed og klangfuld Stemme, Fortrin, der forende altid have bidraget og ville til at virke ind paa den større Hob.

"Tanken alene er Havet der hviler
dødt og ufrugtbart, - men Skibet, der iler
kjækt mod sit Maal, er det kraftige Ord."

Hans uvilje imod Adelen var bleven forøget ved en Fornærmelse, der var tilføjet hans Hustru, en Fornærmelse, Biskoppen enten kunde have undgaaet eller agtet tinge, men han harmedes over den, og fra den Dag den fandt Sted, betragtede han den første Stand med end mere fjendske Øjne, end hidtil.

I hine Dage vare Kareter nemlig meget sjeldne, og de Adelige havde blandt andre snurige Forrettigheder ogsaa den, at der Ingen maatte age i Kareter med Himle over, uden de. Alligevel havde Biskop Svane anskaffet sig en, og da hans Frue en Dag kjørte igjennem Kjøbenhavns Gader, kom nogle Adelsmænd hen til Vognen for at vise ne temmelig uadelig Færd, thi de standsede Kareten og reve Himlen af over Hovedet paa Bispens Hustru.

Hans Nansen, der i mange Aar havde været en driftig,

40.

og højagtet Kjøbmand i Kjøbenhavn, var i Aand og Kundskaber sin Stand og sin Tid overlegen. Ved sin Anseelse, sit Retsind og sin villige Hjælpsomhed var han bleven Borgerne kjær, og først kaaren til Raadmand, siden til Borgemester i Staden. Han var en kraftig, erfaren og indsigtfuld Mand, og i Besiddelse af den Besindighed, Rolighed og Sindsligelighed, der er saa nødvendig for dem, der ville staae i Spidsen for store Foretagende og lede Folkeheden. Han vidste, at han ubetinget kunde stole paa Borgerne, hvis Rettigheder han altid havde taget sig varmt af, og derfor kunde han staae Kong Frederik inde for deres Troskab og Paalidelighed, dengang Belejringen under Karl Gustav forestod, Hvor ved tilfreds Landets Konge var med hans Tapperhed og hele Færd i de skrækfulde Dage, det gav han Borgerædlingen et skjønnsomt Vidnesbyrd om, ved i Alles Paasyn at spænde sin egen kostbare Kaarde fra Siden og hænge den om ham.

Hans Tale var kun jevn, men hans Færd var sand,
og ved indsigtfuld Raad blev den Hædersmand
en af Folkets og Kongens Højbaarne."

En ikke uvigtig Følge af den Belejring, der i to Aar havde hjemsøgt Danmarks Hovedstad var, at Fæstningsværkerne kom i bedre Stand. Karl Gustav havde ladet storme ved Strandkanten hen ad Slottet til, fordi han vidste, der var lettest at komme til, og derfor lod Kong Frederik det Stykke af Kalleboderne, fra Vandkunsten til Langebro, der var en aaben flad Strand, snarest mulig udfylde, inddæmme og omgive med Fæstningsværker. Efter Kongen fik denne udfyldte Grund Navn af Frederiksholm; og den første af de tre nye Gader, der bleve anlagte, hedder Stormgaden, fordi det var der, de Svenskes Hovedstorm havde været skarpest.

41.

Den Mand, der paatog sig at lede hele Anlægget ved de nye Fæstningsarbejder, var en hollandsk Officeer, der hed Ruse eller Rye; han blev siden adlet og fik Navn af Rysensteen og efter ham ed den Runddeel eller Bastion nærmest Kallebodstrand kaldet Rysensteens Bastion.

Men Forskandsninger, Volde og Grave, hvor gavnlige og skjærmende de end kunne være, ere dog ikke de bedste Værn imod Fjendevold og Oprørsfærd. De stærkeste Volde ere

”den Manddomskraft og Trofatshed,
der aldrig gamle Danmark svigted,
den Holger Danskes Tapperhed,
om hvilken Folkets Skjalde digted,
den Kjærlighed til Fødeland,
som ogsaa danske Kvinder dele,
den Tillid mellem Mand og Mand,
der ene skærme kan det Hele.”

Det var da godt, Frederik den Tredje fik Kjøbenhavns-Fæstningsværker eftersete, thi det varede ikke meget længe, før Byen atter truedes af Svenskerne. Koing Frederik døde 1670; han var dansk i Sind og dansk i Færd, derfor havde det danske Folk ham kjær, men Alt hvad der omgav ham var tydsk; der var tydske Hoffolk, tydske Skikke ved Hoffet, tydske Soldater, og hvad der var det allerværste, det Tydske Sprog blev talt fremfor Landets eget Tungemaal; ja det gik saavidt, at Kronprindsen Christian, siden Christian den Femte, var fjorten Aar gammel, førend han forstod der Folks Sprog, han siden skulde herske over, saa der var for Danskes Blik ikke Spor af, at Frederik den Trdie var apdragen og underviist ved en dansk Skole, Højskolen i Sorø. Men det var altsamme Dronningens Skyld. Frederik havde ægttet den kjække og modige, men myndige og uforsonlige Sofie Amalie af Luneborg, der var frygtet

42.

i ligessa høj Grad som Kongen var elsket. Den Beundring hun havde vakt i Belejringens Dage, ved altid at færdes paa Voldene og udsætte sig for alle Farer og Møjsommeligheder ligesaafuldt som er tilvant Kriger, gik ikke af Minde; i de Dage fik Folket Agtelse for hende, og dette hjalp vistnok til, at hun kunde faae Lov til at byde og herske meer, end ønskeligt og gavnligt var. Men godt havde det været; om Kong Frederik ikke havde ladet Dronningen faae saa stor Indflydelse, og havde værnet baade mod den hævnjerrige og skaanselløse Behandling, hendes Uvenner vare udsatte for, som og imod al den Tydskhed, hun bragte ind i Landet.

Efter Fredrik den Tredje som Christian den Femte til at herske over Danmark, og i hans Dage blev Tydskernes Anseelse i Danmark ikke mindsket; tvertimod voxte den, thi han gav dem Titler og Rang, og tog vel imod alle de Tydske, der strømmede til hans Hof, saa man kan da nok forstaae, at de havde stor Lyst til at komme herind. Hæren vrimlede af Tydskere, endeel af de fornemste Embeder vare i Tydskernes Hænder, Omgangssproget blev i det tydske Tungemaal, og samme Sprog lød fra

Prædikestolen; men ogsaa dette var den stolte tyske Dronning Sofie Amalies Skyld, thi hun havde fuldt saa stor Indflydelse paa Sønnen, som hun havde havt paa Faderen, hvem hun overlevede i femten Aar. Da nu Christian den Femte døde 1769, efter at have faaet sine Greve- og Barontitler indførte og en Rangforordning lempet, kom hans Søn Frederik den Fjerde paa Thronen, og i ham havde Danmark en af sine bedste Konger af den oldenborgske Stamme. Han var opdragen af en fortræffelig Moder, Charlotte Amalie af Hessen, der, efter Alt at dømme, ikke blev tilstrækkelig paaskjønnet af Kongen, men desto inderligere elsket af Folket.

43.

Strax efter at Kong Frederik var kommen til Roret, drog han ind i Holsteen for at tvinge den oprørske Hertug til Ludighed – det var Fjendtligheder han havde arvet efter sin Fader – og medens han stod der med sine Tropper, fik ”Kung Karl, den unga Hjelte” Lyst til at prøve, om han ikke kunde opnaa, hvad hans Bedstefader, den kjække og kloge Karl Gustav havde maatte opgive: at erobre Kjøbenhavn. Karl den Tolvte var kun 18 Aar, da han satte sig dette i Hovedet; først sendte han nogle Tropper til sin Svoger, Hertugen for at understøtte ham imod Kong Frederik, der var langt fra at vente et Indfald i sit Rige, og derpaa forenede han sig med England og Holland, de ligesom Sverrig vare Gottorperhertugens Forbundne, og en svensk- engelsk- hollandsk Flaade laa snart efter i Kongedybet, for uden foregaaende Krigserklæring at bombardere baade den danske Flaade under Admiral Gyldenløve, og den danske Hovedstad. I flere Dage regnede der Bomber og gloende Kugler ned over Kjøbenhavn, efter at Byen i 40 Aar havde været forskaanet for ensaadan Hjem søgelse; og stole paa sig selv maatte den, thi Hæren var i Holsteen, Flaaden laa indesluttet af de fjendtlige Skibe, og Kastellet kunde ikke bruge sine Kanoner, fordi Flaadens Stilling udsatte den for at antændes. Men Kjøbenhavns Borgere vare flinke som i 1659, og Søfolkene vare heller ikke faldne isøvn. Saasnart der kom Ild i et Hus, vare hundrede Hænder rede til at slukke, og faldt der en Bombe paa et Skib, saa væltede de tjærede Gutter den i Vandet inden den sprang.

Kommandanten i Kjøbenhavn, hvis Navn var Schack, var imidlertid ikke saa flink som Borgerne; ja havde det staaet til ham, vilde Byen neppe være bleven forsvaret, thi han lod haant om Borgerskabet og sagde: ”at Skomagere og Skrædere skulde

44.

passere deres Dont og ikke paatage sig Ting, de ikke forstode.” Derfor nægtede han ogsaa at lade Forsvarene faa Kanoner til at besætte de Skanser med, de havde opkastet, og erklærede, at de skulde have Kongens Tilladelse, før de fik Skyts.

Men i Borgernes Midte boede Enkedronningen Charlotte Amalie, og vel var det for Kjøbenhavn, at hun var indenfor Stadens Volde. Hun boede paa det Slot, der efter hende er kaldt Charlottenborg, og derfra aendte hun Bud til Kommandanten, at han blot skulde lade Borgerne faa Kanoner, saa vilde hun paatage sig Ansvaret derfor; til samme Tid erklærede ogsaa den ædle Kongemoder, at hun vilde blive i Staden til det Yderste og dele Godt og Ondt med Indvaanerne, samt bad og opmuntrede dem til at sætte deres Lid til Ham. ”der er saa fast en Borg.”

Den fjendtlige Flaade var imidlertid trukket hen imod Hveen og laa der i nogle Dage, indtil Kong Karl fik isinde at gaae iland. En Morgenstund i Slutningen af Juli Maaned saae man fra Toldboden, at der var megen Røre ved den svenske Flaade, og at endeel Fartøjer satte ud og styrede imod Charlottenlund og Skovshoved. Strax gik Stormklokken, alle Mand kom under Vaaben, og Fjenden blev dreve tilbage.

Nogle Dage efter lagde Flaaden sig udenfor Amager og gav sig til at bombardere Christianshavn. Først søgte de fjendtlige Skibe at stikke Nyholm i Brand, og siden, da det ikke vilde lykkes, vor Frelsers Kirke med det skjønne Taarn; men heldigvis naaede de ikke hvad de sigtede; thi Kanonbaadene og Forsvarene paa Christianshavns Volde tillode det ikke. Men saa gik Karl den Tolvte den 4de August

iland ved Humlebek, i Nærheden af Helsingør, men 12000 Mand, og Kiøbenhavnerne ventede hver Dag at see ham udenfor Byens

45.

Volde med Opfordring til Overgivelse, hvilket imidlertid ikke skete, thi der blev sluttet Fred med den holsteenske Hertug ved Travendal; en uheldig Fred, hvorved Danmark i en Aarrække maatte gjøre Afkald paa Herredømmet over Slesvig, indtil det omsider tilbagevandt det. I Vedbek indskibede den unge Svenskekonge sig med sine Tropper, saa han var just ikke meget langt borte fra Hovedstaden. Førend dette Afsnit bliver sluttet, og med det de Overfald og Belejringer, vor Hovedstad har maatte udholde, er der endnu to Hjem søgelser at omtale, der maae staae i levende Minde hos en Deel af Kjøbenhavns Indvaanere. Det var hverken Tydskere eller Svenskere, der vilde vort Fødeland tillivs, efterat det havde nydt alle Fredens Velsignelser i en lang Aarrække, siden 1720, men Englænderne, der som Sømagt var de farligste af alle Angribere. England gjorde Fordring paa, ikke alene at være den største Herre paa Søen, men Eneherre, og vilde derfor ved Magt indskrænke andre Landes Ret og Frihed til at færdes paa Havet; det vilde de andre Konger og Folkeslag ikke finde sig i, og forenede sig derfor om at forsvare deres Rettigheder. I Vinteren 1801 forudsaa alle Landene omkring Østersøen, at England hen ad Foraaret vilde komme med en Flaade for at tiltvinge sig det ubillige Herredømme, og rustede sig til at tage imod den store Sømagt, men Ingen havde ventet, at den alt i Marts Maaned skulde stikke i Søen. Dette skete imidlertid, og førend Rusland og de andre Forbunds-fæller kunde komme Danmark tilhjælp, thi Isen var endnu ikke tøet op i de nordligere Farvande, viste den fjendtlige Flaade sig Norden for Kronborg, hvor den laa stille i nogle Dage og ventede paa gunstig Vind for at løbe ind til Kjøbenhavn.

Naar en Fjende vil angribe vor Hovedstad fra Søsiden,

46.

maa han se at komme ind i Kongedybet, imellem Trekroner og Sextur; det vare Englænderne ogsaa tilsinds, men de Danske gjorde hvad der stode i deres Magt for at forhindre dette. Da de tre Søskandser: Trekroner, Qvintus og Sextus ikke vare istand til at forsvare Indløbet, blev der lagt en stor Deel Blokskibe eller ubrugelige Skibsskrog ud og bemandede med Forsvarere, der vare rede til at tage imod Angriberne, i Forening med Mandskabet paa to Linieskibe og en stor Deel Kanonbaade. Langs Kysten stode Afdelinger af Soldater, der skulde hilse paa Engelskmanden, ifald han havde tænkt paa at gjøre Landgang, og Borgerskabet i Kjøbenhavn var paa Post som i de tidligere Trængselstider af saadan Art.

Den 30te Marts hørte Kjøbenhavnerne en stærk Kanontorden, der lode fra Helsingør, og saa vidste Alle, at det var Engelskmanden, der havde faaet Vind og styrede forbi Kronborg, hvorfra der blev sendt Kugler efter ham, skjøndt uden Nytte; thi Svenskerne lode ham rolig trække forbi, langs med deres Kyster, uden at løsne Skud, og det uagtet de vare med i det Forbund, der var traadt sammen for at værne om Frihed paa Havet. Henad Formiddagen lagde Flaaden sig ogsaa ganske rolig for Anker imellem Hveen og Trekroner, og den engelske Befalingsmand, Admiral Parker, lod vore Farvande undersøge endnu samme Dag.

Imidlertid havde Fjenden ikke Lyst til strax at binde an med Trekroner, og derfor trak Skibene den 1ste April noget bort og kastede Anker imellem Salholm og Amager. Paa denne sidste Ø var der opkastet en Skandse, og da det blev mørkt kastedes derfra Bomber ud imod den fjendtlige Flaade; de traf godt og foruroligede Engelskmanden meget, men iland frygtede

47.

man for, at Bomberne vare spildte, og derfor hørte Skydningen snart efter op.

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Næste Dag, den 2den April, var det en alvorsfuld Højtidsdag, Skjærtorsdag. Men i Kjøbenhavn tænkte Ingen paa at søge Guds Huus. Folk fæstede kun deres Blik og Tanker paa de engelske Krigsskibe, der laae truende udenfor Byen og Vare tilsinds at ødelægge den.

Og da det saa omsider gik løs, og Kanonerne dundrede fra begge Sider, da

”vandt de ej glimrende Sejrr med Rov,
og Sejren de lod sig fraliste,
men vandt dog af arrigske Fjende den Lov,
fra dem var ej Sejren at vriste.”

Medens Kirkeklokkerne kaldte til Bøn og Andagt, trak de engelske Orlogsskibe ned ad Kongedybet, Skib for Skib, fordi Farvandet var snevert, med det stolte ”Edgar” i Spidsen. Ombord paa ”Elefanten” var Horatio Nelson, Baron af Nilen, Afdelingens Fører, der var bekjendt som sin Tids største Søhelt; han havde lover Admiral Parker, at Slaget skulde være endt i een Time, men de Danskes Tapperhed nødte ham til at svigte det givne Ord. Den danske Flaade blev anført af den brave Søhelt, Johan Olfert Fischer, og ”Prøvestenen” der laa forrest af de danske Blikskibe, bragte Engelskmanden den første Kanonhilsen. Strax efter løsnedes Skud paa Skud paa begge Sider, og en halv Time efter at Kampen var begyndt, var Alt indhyllet i Rød og Damp. Lorents Fjelderup Lassen, saaledes hed Prøvesteens kjække Fører, havde en svær Dyst at udholde; tre Gange gik der Ild i hans Skib og tre Gange blev hans Vimpel nedskudt; men han slukkede Ilden hejsede

48.

Vimpelen og blev ved at kæmpe, indtil han kun havde to brugelige Kanoner tilbage.

O saa mandhaftig som han skred og kæmpede imod den store engelske Overmagt, kæmpede de Alle, og tiltvang sig Fjendens Beundring; ja, Nelson selv erklærede, at i ingen af de mangfoldige Træfninger han havde været med, og han havde været i meer end 100, havde han mødt en saadan Tapperhed som den, danske Mænd her viste.

Hvert af de danske Skibe havde idetmindste to Engelskmænd at slaaes men, intet Under derfor, at de bleve haardt medtagne, men ogsaa Englænderne havde lidt meget, og Kl. 3½ saa man fra Toldboden en engelsk Baad med hvidt Flag styre imod Land. I denne Baad var en af Lord Nelsons Officerer, der havde et Brev af følgende Indhold at overgive Kronprinds Frederik: ”Lord Nelson har Ordre til at skaane Danmark, naar det ikke længer vil staae imod: men vedbliver Skydningen fra dansk Side, seer han sig nødtvungen til at være istand til at frelse de tapre Danske, der have forsvaret dem.”

Skjønt det vistnok neppe var den engelske Befalingsmands Mening at handle saa grusomt med de saarede Søkrigere, der vare i hans Magt, kunde Kronprindsen dog ikke vove at udsætte dem for Muligheden af den Skjæbne, der var blevet truet med, og han sendte derfor strax en af sine fornemste Officerer ombord, for at underhandle om en Vaabenstilstand, der ogsaa kom istand.

Saaledes var det bekjendte Salg i Kongedybet, den 2den April 1801. Paaskesøndag den 5te April bleve de faldne Helte begravede med stor Højtidelighed paa Holmenms Kirke-

49.

gaar. Rige og Fattige, Mænd og Kvinder fulgte dem sorgfulde og taknemmelige til det fælles Hvilested under den store Gravhøj, hvorfra der er Udsigt over Kongedybet, og paa det stolte Marmorminde, der blev oprejst paa Højen, som er omgivet af Stene og de faldne Officerers og Skibenes Navne, ere disse Ord indgravne:

”DE FALDT FOR FÆDRELANDET
DEN 2 den APRIL 1801.
MEDBORGERRES ERKJENDTLIGHED SATTE DEM DETTE MINDE.

De efterlevende Helte bleve hædrede paa flere værdige Maader af en skjøn som Samtid, iblandt andre ved en Skuepenge, den bekendte ”Medalje af 2den April.”

Tredje Afsnit.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede sad Georg den Tredie paa Englands Throne, og under hans Regjering var det altsaa, at vort Fædreland, uden foregaaende Krigserklæring og uden fjerneste Anledning fra dansk Side, atter blev voldgjæstet af de mægtige Britter. I Juli Maaned rygtedes det i Kjøbenhavn, at de store Udrustninger, der fandt Sted i engelske Havne, gjaldt Danmark og sandsynligviis Hovedstaden, men dette Rygte blev tilbageviist som ugrundet og falsk, da der ikke var ringeste Anledning til at fæste Lid dertil. Den danske Konsul i London fik en af de allerførste Dage i samme Maaned et Brev uden Underskrift af følgende Indhold: ”Det er nogle vel underrettede Personers Mening, at den Flaade der for Øjeblikket udrustet hertilands, er bestemt til Danmark, for at tage Kjøbenhavn og Øen Sjælland i Besiddelse, og

50.

derom bør deres Regjering itide have et Vink”, og strax underrettede han sine Foresatte i Kjøbenhavn derom; men Regjeringen forsikrede ham, at den bedste Forstaaelse fandt Sted imellem Danmark og Storbritannien, og den vilde derfor ikke laane Øre til det udsprede Rygte, som den bad ham gjendrive og neddæmpe efter Evne. De engelske Blade fortalte, at der skulde afgaae en Expedition til Østersøen ”for at fremme den engelske Handels Sikkerhed sammesteds”, ja udtalte sig endog langt mere forstaaeligt om, hvad der var igjære, og danske Blade meddeelte de foruroligen Ytringer fra de engelske Aviser, og gjorde opmærksom paa, at der blev udrustet et meget stort Antal flade Fartøjer, der alene kunde være brugelige ved Indskibningen og Landgang, saa den engelske Flaade havde nok andet isinde, end at holde Skibsfarten i Øresund aaben; men Regjeringen var og blev tryk, thi et Angreb af de Engelske under daværende Forhold vilde ikke være stort andet end et Røvertog, og et saadant kunde den ikke tiltroe de stolte Britter.

Men Alle vil vi vide, at Bretlands brave Folk,
et uden Harme hørte om dette Vikingtog.
Og Gambier selv kan være for alle Britter Tolk,
thi kun nødtvungen var det, han bort med Flaaden drog.
Men det er Noget til jo, der kaldes Politik;
stor Kunst unægtelig, der maa ved Retsind adles,
thi de Uhyre blier, naar falsk er dens Bestik,
og Georg Cannings Navn af sildigst Slægt vil dadles,

Sjælland var kun daarlig udrustet til at tage imod en overlegen Fjende, thi Flaaden laa aftaklet i Havnen, fordi Franskmandene sloges med Tydskerne nærvæd vore Grændser, og der kunde jo Ingen vide, hvad der i Krigsplanerne var tiltænkt

51.

Danmark. Den 2den August blev der meldt i Kjøbenhavn, at man fra Kronborg Taarne og Masternes af det Vagtskib, der laa i Sundet, kunde see første Afdeling af den engelske Flaade under Kullen, oh

næste Morgen skete fra Engelskmanden den sædvanlige Forespørgsel til Kommandanten paa Kronborg, ”om Skibene kunde passere”, hvortil denne svarede, at han ingen Ordre havde til at forbyde Englænderne Gjennemgangen. Samme Dags Formiddag gik Flaaden igjennem Sundet, vexlede Fredsskud med Kronborg Fæstning og lagde sig derefter til Ankers paa Helsingør Rhed, hvor den blev i flere Dage, tildeels for at vente paa den efterfølgende Skibe, imidlertid forsynede den sig dagligen ed Levnetsmidler fra Byen, ja, den sidste Dag, den laa der, fik den endog 30,000 Pund Oxekjød; og de engelske Officerer gik hver Dag iland og bleve modtagne med største Gjæstfrihed af Indbyggerne, der iførstningen havde været noget ængstlige, men bleve rolige ved Regjeringens Tryghed.

En Deel af den engelske Flaade var gaaet ind i Storebelt og lagde sig for Anker der, efter den engelske Regjerings Bydende, saa at Sjælland var ganske afskaaren fra al Forbindelse med de øvrige Landsdele og ventede ængstelig paa, hvad den nærmest Fremtid skulde byde.

To Afdelinger af engelske Skibe med Landtropper ombord vare alt tidligere gaaede igjennem Øresund for at befæste Pommerns Kyster og Rügen, i Forbindelse med Preuserne, og denne Omstændighed bidrog til at gjøre den danske Regjering tryk, vistnok altfor tryk.

Flaaden blev anført af Admiral Gambier, der kun nødtvungen havde taget imod Kommandoen, og havde Befaling til ikke at bryde den forseglede Ordre, førend han var

52.

kommen ind i Kattegattet, saa Ingen kjendte Søtogets Hensigt, da de gik fra England. Under Admiral Gambier kommanderede den her med Rette frygtede Home Poham, og Landingstropperne stode under Generalerne Cathcart og Arthur Wellesley, den senere bekjendte, for faa Aar siden bortdøde Hertug af Wellington.

Kommandanten i Kjøbenhavn var en gammel Mand paa 72 Aar; han var kjendt som en hæderlig, retskaffen Olding, men var ingen indfødt Dansk, og forstod maaskee derfor ikke, at skatte de danske Kræfter og den danske Mand. Lige fra Begyndelsen skal han have mistvivlet om et godt Udfald af den forestaaende Kamp, men forespurgt sig dog strax ved de omløbende Rygter om Udrustningerne i de engelske Havne, om der Intet skulde skee til Forsvar for Hovedstaden, hvorpaa han fik til Svar, ”at der gjordes ikke nødtigt, da Danmark hverken havde eller ventede at faae Krig med England”, saa at en Deel af den Ligegyldighed, han blev beskyldt for, vel kan undskyldes derved, at han kun kunde handle efter Ordre. Hans Navn var Ernst Henrik Peymann og hans var af Fødsel en Hannoveraner, der var kommen ind til Danmark for at lede Anlægget og Udførelsen af den slesvig holsteenske Kanal.

”Sejl der” – saa lød det barske Kongebud –
”hvor Danmark har sin Flaade trygt i Reden;
hvad der I see, bring det af Havnen ud,
brug Krigen vel, dog tilbyd stedse Freden.
De Danske tømret har saa fast en Borg,
-før os en Anden mulig turde komme; -
Grib rask kun til – saa byder Kong Georg,
Belønning faaes, naar Slaget vel er omme!” –

Dette var Indholdet af den engelske Overadmirals Ordre, som blev aabnet i Kattegattet, og denne ”Anden”, der muligen

53.

kunde komme først, var den franske Kejser Napoleon Nonaparte, der paa den Tid skaltede og valtede i Europa efter Godtbefindende, og skiftede Riger og Lande efter eget Tykke. Englænderne frygtede

for, at Frankrig enten med eller uden Danmarks Samtykke vilde bruge den danske Flaade til at gjøre Landgang i England, og derfor anmasede de sig Ret til at fordre denne udleveret.

Kronprindsen havde omsider sendt Bug fra Holsteen, at man skulde være paa sin Post i Kjøbenhavn og i Stilhed sørge for Søværnet, skjøndt der egentlig ikke var Udsigter til Krig, og den 11te August kom han selv ganske uventet til Hovedstaden, kun ledsaget af en eneste Officeer. Der var kommen en engelsk Gesandt til ham i Kiel og havde forlangt, at Danmark skulde indgaae Forbund med England imod Frankrig og som Pant paa, at Forbundet var ærligt meent, forlangte han, at Flaaden skulde glemmes i England, indtil der atter var bleven Ligevægt i Europa; det Tab, vi vilde komme til at lide ved at undvære den, skulde rigeligen blive erstattet af England; men dersom vi ikke med det Gode vilde udlevere Flaaden, vor Stolthed, saa skulde de engelske Skibe, der laae udenfor Kjøbenhavn, tage den med Magt.

”Hvorledes ville I kunne erstatte os Tabet af vor Ære?” havde Kronprinds Frederik spurgt den engelske Gesandt, der gav ham Valget imellem Krig imod England eller Forbund med det imod Frankrig og da Flaadens Udlevering, og Englænderne kunde gjerne have spurgt dere Statsmænd, hvorledes Britterne turde vove deres Ære og den Tillid, der er nødvendig at eje for Folkeslag som for det enkelte Menneske, paa et saa æreløst Foretagende som Overfaldet paa det fredelige Danmark.

54.

Saasnart Kronprindsen kom til Kjøbenhavn, blusede Begejstringen og Iveren op i fuld Lue. Udrustninger fandt Sted paa Holmen, Studenterne dannede et Frikorps, Frifolkene bleve indkaldte, de fornødne Foranstaltninger trufne til at værne imod Ildsvaade og sørge for Levnetsmidler, kort, Alt, hvad der i en Hast kunde skee, fandt Sted, men Kronprindsen rejste allerede bort den næste Dag med sin gamle, svage Fader, Kong Christian den Syvende, der blev ført yil Kolding Slot, hvor han en Tid forblev. (Aaret derpaa døde han i Rendsborg). Kronprindsen selv ilede til Armeen i Holsteen, hvor han troede sin Tilstedeværelse mest nødvendig. I Storebelt blev det Fartøj undersøgt, hvori de kongelige Personer befandt sig, men Englænderne lode som om de ikke kjendte dem og tillode dem at drage videre. Statsraadet og nogle af de fornemste Embedsmænd med deres Skrivere rejste efter Kronprindsens Ønske til Kolding en Dags Tid efter, og Rigsklenodierne skulde bringes til Holsteen; men da Storebelt var spærret, turde den Stormand, til hvem de vare overdragne, ikke vove den Rejse, men overgav dem i Sorø til Amtmanden, den endnu levende hæderlige Olding, forhenværende Statsminister Stemmann, der gjemte dem i Mogens Giøes Ligkiste, indtil Sjælland blev befriet fra Englænderne. Det kongelige Guldtaffel blev nedgravet af Grev Danneskjold i Haven paa Gisselfeldt, for ikke at blive Engelskmandens Bytte, og – alle Diplomaterne skyndte sig at flygte bort fra Hovedstaden! Kun den franske og spanske Legation bleve tilbage!

Saavidt Øjet kunde naae, var der fra Toldboden og Voldene kun engelske Krigsskibe at see, baade imod Syd i Kjøgebugt og imod Nord ad Hveen til og det danske Søværn

55.

blev stillet under Anførsel af Admiral Steen Bille, et Navn der havde en god Klang i Folkets Øren, thi Slaget paa Kjøbenhavns Rhed var endnu i frisk Minde, men Englænderne havde lagt andre Planer, og vare tilsinds dennegang at anfalde Hovedstaden fra Landsiden. Kronprindsen havde foranstaltet, at den engelske Gesandt, der fulgte efter ham til Kjøbenhavn, blev forsinket 2 Timer ved hver Station; derved kom denne ikke til Byen, førend den 13de August, yderst opbragt over den langtrukne Rejse, og da ikke mindre forbavset ved at erfare, at Kronprindsen var rejst bort igjen. Efter en kort Samtale med Ministeren begav han sig til den engelske Flaade, og den 16de August om Morgenens Kl. 5 gik Englænderne iland ved Vedbek, 2 Miil fra Hovedstaden, besatte de omkringliggende Højder, uden at møde den rigeste Hindring, og marscherede derpaa uden videre imod Kjøbenhavn. Lord Cathcart lejrede sig mod Aften ved Jægersborg, fulgt af hele Infanteriet i 3 Afdelinger, af hvilke højre Fløj, der

drog over Nærum og Nymølle til Lyngby, blev anført af Sir Arthur Wellesley. Den mellemste Afdeling gik over Eremitagen og Fortunen til Jægersborg, og venstre Fløj langs Strandvejen til Charlottenlund. Næste Dag drog de videre, altid Kjøbenhavn nærmere, der alt den 18de fra alle Sider var omringet af fjendtlige Soldater; Hærstyrken strakte sig fra Frederiksberg til Svanemøllen, men Hovedkvarteret var paa Landstedet Hellerup, for at Øversterne kunde have nær Forbindelse med Flaaden.

Den gamle Peymann kunde ikke forstaae, at en Fjende turde gaae iland imellem to Fæstninger, Kronborg og Kjøbenhavn, og da Englænderne alligevel gave ham syn for Sagen, udbrød han blot, "at det var ganske imod Krigsregler." Op-

56.

fordring til Flaadens Udlevering blev gjentaget, og Hovedstaden truet med Belejring og Bombardement i Tilfælde af Vægning; men alligevel blev den skammelige Forordning tilbageviist, og der arbejdedes indenfor Kjøbenhavns Volde uafsladelig ved Skanserne. Alle Byens Porte vare lukkede, Kvæsthuse bleve indrettede til at modtage de Saarede, og store fyldte Brandkar stillede udenfor Husene, for at slukke den Ild, et Bombardement vilde fremkalde. Alle Forretninger hvilede, thi Enhver tænkte kun paa Byens Forsvar; men Kjøbenhavn havde kun 14 til 14000 Mand, tildeels uøvede Tropper, og Engelskmanden kunde stille 30,000 Mand imod dem, de tyske Lejesvende indbefattede. Forstædne bleve afbrændte, saavidt de ikke alt vare i Fjendevold, for at ikke Forskandsninger skulde skjules bagved dem, og der fandt hver Dag Udfald Sted fra Staden, dog uden at lede til Noget, da Soldaternes Antal var alt for ringe. Der Haab om Hjælp fra Rusland, Folk havde sat sig i Hovedet, mindskedes efterhaanden, thi naar de troede at see en russisk Flaade sejle ned ad Sundet, viste det sig altid strax efter, at det ikke var Russere, men Engelskmænd, der krydsede i Farvandet. Mange troede, at Staden i den yderste Nød ville faae Hjælp, at Kronprindsen nok vilde komme med Armeen fra Holsteen, hvilket han imidlertid var hindret fra, da Engelskmanden havde spærret Lillebelt, eller at i al Fald Landeværnet kunde skaffe Fjenden endeel at gjøre; men Kjøbenhavn var henviist til sine egne Kræfter, og den Kamp, der fandt Sted ved Kjøge, imellem Landeværnet og Englændernes tyske Lejetropper, var kun beklagelig; der manglede baade Officerer og Kanoner, og derfor snart toge Flugten i forskellige Retninger.

57.

Det var en tung og truende Tid, der svævede over Hovedstaden, men den havde tilvisse sine skønne, lysende Sider, thi den bedste Stemning og den herligste Broderaand gik igjennem Alt og Alle. De Rige deelte med den Fattige, den Standhaftige opmuntrede den Nedtrykte, den Stærke understøttede den Svage, Alt var Kjærlighed og Samdrægtighed; al Nød, al Ufred var forsvunden; To mødte hinanden paa Gaden vare de gamle Bekjendte, om de end aldrig havde seet hinanden før, thi det Haab og den Ængstelse, der gik igjennem den Ene, var ogsaa den Andens Sag; kort sagt, Alle vare som Lemmer ef een stor Familie, knyttede til hinanden ved Deltagelsens og de mildere Følelsers Baand. Men medens Kjøbenhavnerne forskandsede sig, var Fjenden heller ikke ledig, Han havde efterhaanden faaet opført 13 Forskandsninger stode i Forbindelse med hverandre, og vare fra venstre til højre Fløj opkastede saaledes: Det første Batteri var nærmest Kallebodstrand, ved "gamle Pesthuus," derpaa kom et bag Gartner Mohrs Have paa Vesterbro, det tredje laa foran Skydebanen, der fjerbe i Svanholm Have paa gamle Kongevej, der, hvor Maskinhørspinderiet siden har været, der femte var i Nærheden af Wodrufgaard, og bagved dette var der et, ved Rolighed, hvor Ladegaardsvejen drejer bort fra Aaen; det syvende var ved Blaagaard paa Nørrebro, og det ottende, der tilligemed det ved Ladegaardsvejen virkede mest fordærvelig paa Byen, var i Toxverds Have ligeoverfor Assistentskirkegaard.

I Nærheden deraf var der et i Sandgraven paa Vesterfælled, men derpaa var der et godt Stykke Vej førend det næste kom, thi det laa bag Holdepladsen paa Østerbro.

58

Imellem Alleen og Strandvejen. Tærved Gaarden Nøjsomhed paa højre Side af Strandvejen var den paafølgende Forskandsning opkastet, dernæst en ved Ny Kalkbrænderi og den trettende var ved Svanemøllen. Foruden disse var der ogsaa anbragt et lille Batteri i Haven ved Kildevæld paa Strandvejen, og store Artilleriparker i Runddelen udenfor Frederiksberg Slot, foran Gaarden Ventegodt paa Lygtevejen, ved Vangehuset paa Vejen til Lundehuset, og paa Marken imellem Strandvejen og Ny Kalkbrænderi.

Det fjendtlige Infanteries Hovedlejr, der bestod af lutter Straahytter, stod bag Bakkerne foran den nærværende Rørsø, desuden i Søndermarken, i og ved Frederiksberg og ved Utterslev.

General Peymann havde opslaaet sit Hovedkvarter i Hotel d'Angleterre paa Kongens Nytorv, for at være midt i Byen. Onsdagen den 2den September havde det været ualmindelig varmt, men henimod Aften blev det Kjøligt, og mange Mennesker vare i den smukke Aftenstund vandrede ud i det Frie. Endeel spadserede i Kongens Have, Andre stode udenfor Hovedkvarteret for at høre paa en krigerisk Marsch, der blev spiller ved Hovedvagten, og Mange vandrede omkring i Gaderne. Klokken var henimod 8, da der paa engang hørtes en Susen i Luften, dernæst et bedøvende Knad; der var det første Prøvekast af de fjendtlige Bomber. Strax efter hørtes den samme Lyd, men stærkere, der var ikke en Susen, men en Hvinen i Luften, og en stærk Lysning som af mange Ildkugler, der fore hen over Himlen. "Der har vi Bombardementet," raabte den Ene i Munden paa den Anden, og dermed ilede de forsamlede hver til sin Side.

Hvo har ikke med Gru hørt og læst om Lisabons Øde-

59.

læggelse ved Jordskjælv 1755? Og samme Rædsler, samme Jammer fandt Sted i Kjøbenhavn, da Englænderne bombarderede Staden 1807. I samfulde 12 Timer styrtede en Regn af Bomber, Granater, Brandkugler og Raketter ned over Byen; det var Lyn paa Lyn, gloende Kugler, der susede, og Raketter, der hvislede igjennem Luften, Kanontorden, Bomber, der sprang og udbredte Ødelæggelse til alle Sider, Knagen og Bragen af de nedstyrtede Huse, Skorstene og Tage; Smerte-, Angst- og Jammerskrig fra Lemlæstede, Kvinder og Børn, Huse, der bleve antændte af de udkastede Ildnasser, og kjække Brandfolk, der bleve modtagne af Kugler og Bomber, naar de ilede til for at slukke; til alle Sider Nød, Jammer og Ødelæggelse!

Paa 38 Steder brød Ilden løs, men kun én Bygning afbrændte, Grosseren Tüteins Pakhuus i Vimmelskaftet, der var opfyldt af Bomuld; alle andre Steder blev den ved Brandfolkenes Raskhed og Uforsgthed strax slukket. Ødelæggelsen var skrækkelig, især i den nordvestlige Deel af Staden, da vor Fruekirke med sit høje Taarn og den tæt derved liggende Petri Kirke frembøde Fjenden et forønsket Maal, og Husene vare ikke stort sikrere. Der var bleven sagt Folk, at de skulde kaste sig næsegruus ned paa Jorden, saasnart de saae en Bombe i Luften, fordi de da vare mindre udsatte for at rammes, naar den spranf istykker, men det gik her som ved enhver overhængende Fare, der er altid Mange, der tabe Hovedet, naar Aandsnærværelse er mest nødvendig. Bomberne faldt masseviis ned paa Gaderne og sorang som oftets i samme Øjeblik, de faldt, saa at Stedet i et Nu var fuldt af Døde og skrækkeligt Lemlæstede. Folk vidste ikke hvor de skulde tye

60.

Hen for at være sikre, Mange ilede ud af deres Huse for at søge Ly hos fjernere boende Venner og Bekjendte, men naar de saa hørte Susen og Hvinen af Kuglerne igjennem Luften, standsede de for at beregne hvilken Retning disse vilde tage, og et Øjeblik efter laae de dræbte eller saarede midt paa Gaden. Inde i Husene sad mangan Familiekreds tæt sammen i en Klynge, stille og blege lyttende til den skrækkelige Krigen og Susen; Børnene omsluttede fast de Ældre, som om disse kunde skjærme og frelse de smaa; Ingen turde vende Blikket mod den Side, hvorfra de kunde vente Død og

Fordærvelse, Ingen turde tænke paa Faderen og Broderen, der stode paa Volden under disse Rædsler, og kun Faa vare istand til at vende Tankerne til Ham, der er nær, ogsaa i Trængslens haardeste Stund; kun Frygt og Ængstelse opfyldte Sindet. Da blev det paa engang mørkt i Værelset, Lysene slukkedes, der hørt en dyb Stønne, et hjerteskjærende Suk, og næste Øjeblik var der i den forsamlede Kreds de sørgeligste Spor af Ildsvælgenes gloende Udbrud.

Saasnart Bombardementet begyndte, kaldte Stormklokken Borgerne samme, og der stode nu Forsvarene paa Volden, truede af den samme Fare, der hjemsøgte Hustru og Børn, og under endnu skrækkeligere Vilkaar end disse, thi de kunde see Kugler og Bomber regne ned over de Boliger, der gjemte deres Kjæreste. Ilden blev rigtignok besvaret af en Kanontorden fra Volden, men de engelske Batterier laae altfor langt borte og vare altfor vel dækkede til at Kuglerne kunde naae dem og Engelskmanden loe kun ad den Skylden.

Næste Morgen Kl. 8 hørte Bombardementet op, og Borgerne skyndte sig da hjem for at see, hvorledes det stod til der. Men det var en tung Vandring, thi Gaderne vare op-

61.

Fyldte af de skrækkelige Vidnesbyrd om den foregaaende Nats Rædsler; lemlæstede Lig, Strømme af Blod og adspredte Lemmer, ikke at tale om oprevne Gader, der næsten vare ufremkommelige ved en Mængde Bombestykker, Tagstene og Muurgruus, der opfyldte dem der ofte det sørgeligste Syn; thu de, der vare deres Hjerter nærmest, vare da enten dræbte eller saarede, og deres Ejendele ødelagte. Kun Faa vare de Lykkelige, der fandt alle deres Kjære i og udenfor hjemmet uskadte og frelste. Dagen igjennem flygtede Alt, hvad flygte kunde ud paa Christianshavn og til Amager, saa at alle Landsbyerne der, bleve overfyldte med Flygtninge. En Deel søgte ogsaa Ly i de mangfoldige Kjældere, Hvælvinger og Buegange ved Christiansborg Slot, der var under Bygning efter Ildebranden, eller i de faste Kjældere under Kancelliet og Proviantgaarden, eller i Opgangen til Runde Taarn. Rige og Fattige, Høje og Lave forsamlede sig der imellem hverandre, thi Alle søgte at undflye den dødbringende Fare.

Englænderne ventede hele Dagen, at der skulde komme Forslag fra Staden om Overgivelse, men da dette ikke skete, begyndte Bombekastningen igjen Kl. 6, efter 10 Timers Stilstand. Bomberne, der da fornemmelig søgte hen imellem Gothersgade og Vestergade, faldt iførstningen kun sparsomt, og Indbyggerne begyndte at nære det Haab, at de Engelske Krudtforraad mindskedes; men henad Morgenstunden blev Skydningen desværre atter heftigere, og vedvarede med største Virksomhed lige til Kl. 8, da sagtnedes den lidt. Mange Huse bleve antændte, men Brandfolkene bleve atter denne Nat Herre over Ilden, skjøndt med stor Anstrængelse; kun det kongelige Hømagasin ved Langebro afbrændte, stukket i Brand ved

62.

En gloende Kugle fra Batteriet ved "Gamle Pesthuus", og Brandfolkenes Bestræbelser for at slukke Ilden, kostede mangen brav Mand Livet, thi Kasteskyts af al Art regnede uafladelig ned over Brandstedet.

Ved Middagstid standsede Bombardementet atter nogle Timer, men da der inge Tilbud skete om Overgivelse, gik det løs for tredje Gang, Fredag Eftermiddag den 4de Septbr., og nu vare Brandfolkene altfor udmattede til at kunne arbejde med de to foregaaende Nætters Raskhed. Mange iblandt dem vare døde eller saarede, og der blev sendt 100 Tømmermænd fra Holmen for at staae dem bi, men Ilden tog alligevel voldsom Overhaand, thi Sprøjterne og de øvrige Slukningsredskaber vare tildeels ødelagte og hele den nordvestlige Deel af Byen var snart ganske omspændt af Luer, der rasede saa meget mere uhindret dom Husene størstendeels vare forladte af Beboerne, der de foregaaende Dage vare flygtede ad Amager og Christianshavn til. Endnu stod Frue Kirke, der hele Tiden havde været Maalet for Fjendens Kasteskyts, men pludselig foer en Brandpiil eller saakaldet

”congrevisk Raket” ind i den øverste Deel af Spiret. Disse Brandraketter brugtes for første Gang ved dette Bombardement; en engelsk Ingenieur ved Navn Congreve er bleven anseet for Opfinder af samme, og efter ham ere de nævnte, men oprindeligen havde Englænderne gjort Bekjendtskab med dem i Indien, i deres Krige med de Indfødte. De bestode i et huult Blikrør, fyldt med brændbart Stof, som foer ud igjennem en Mængde Smaahuller paa Siden af Røret, naar det var antændt, og ved anbragte Hager kunde de gribe fat paa enhver Gjenstand, de sloge imod.

Snart var det ikke den øverste Spidse af Taarnet, der stod i Lue, men selve Taarnet, og det varede ikke længe, før

63.

De tunge Klokker styrtede ned, knuste i Faldet Bjælkeværket, og forplantede Ilden til selve Kirken. Den store Klokke, den saakaldte Stormklokke, vejede alene henved 12,000 Pd. Henad Morgenstunden vaklede den store Bygning, og det 380 Fod høje Taarn styrtede til Jorden under et voldsomt Brag, medens Luften gjenglød af tordnende Jubelraab. Det var Engelskmændene, der frydede sig over denne Stordaad, uden at tænke paa, at hver dansk Mands og Kvindes Hjerter matte krympe sig i Smerte ved deres Jubler. Ogsaa Petri Kirke blev saa stærkt forskudt, at den i mange Aar ikke kunde bruges til Gudstjeneste.

Først Kl. 11 Løverdags Formiddag hørte Bombardementet op, efterat der i de tre ulykkebringende Nætter var kastet omtrent 10,000 Bomber ind over Staden, og henad Middagsstunden faldt en stærk Regn, der meer end alle Slukningsredskaber bidrog til at dæmpe Ilden; men 305 Huse og Gaarde vare ødelagte, deriblandt den største Deel af Universitetsbygningen, Metropolitanskolen, Borchs Kollegium og flere Videnskabsmænds Boliger med kostbare Bogsamlinger. Ødelæggelsen gik langs Volden, fra Frederiksberggade til Teglgaardstæde, og strakte sig paa den ene Side til Landemærket og Krystalgade, men der standsede den heldigvis ved Regentsen og Runde Taarn, hvor Observatoriet og Universitetsbibliotheket vistnok vare i Fare; paa den anden Side gik den til St. Pederstræde, standsede tildeels ved Petri Kirke, men rasede atter voldsomt i Klædeboderne og Skindergade, ja endog nedad Klosterstræde og Naboløs.

Fjenden holdt for tredje Gang inde, undtagen et enkelt Skud nu og da, som for at minde Folk om, hvad der endnu

64.

Kunde være i vente, og Ingen vidste, naar Bombekastningen atter skulde gaae for sig, eller imod hvilken Deel af Staden der skulde rettes. Enhver frygtede for, at hans Kasteskyts skulde naae Christianshavn, hvor fa Mangfoldige vare tyede hen, og hvor alt rørligt Gods var bragt ud. Indvaanernes Mod var efterhaanden blevet knækket ved de mange Gyseligheder og Lidelser, de havde været Vidne til, de Fleste ønskede at faae en Ende paa det Hele snarest mulig, og det blev derfor vedtaget, at der skulde indsendes en skriftlig Anmodning om at underhandle med Fjenden, saameget mere som Efteraaret var for Døren, Byen ikke forsynet med Levnetsmidler og det saae allerede knapt ud, baade med Kjød og Brød.

Dette var imidlertid skeet Løverdags Eftermiddag den 5te, men Folk vidste ikke Noget derom, før Mandag Middag den 7de. De gamle Peymann, der var overtydet om, at Fæstningen ikke kunde holde sig, dersom Engelskmanden fik isinde at storme, sendte en Skrivelse til Lord Cathcart, i hvilken han bad om Vaabenstilstand i 24 Timer, men den engelske Overgeneral svarede, at han ikke kunne indrømme nogen Vaabenhvile; kun om Overgivelse kunde der være Tale. Med Nød og neppe opnaaedes der Frist med Svaret til næste Dag Kl. 12, og Udfaldet blev da, at Flaaden blev afstaaet til Englænderne, ikke som Pant eller i Varetægt, men til Arv og Eje.

Saaledes var Kjøbenhavn da nu falden i Fjendevold, efter at have gennemgaaet nogle skrækkelige Uger og rædselsfulde Dage. Det blev fastsat i Betingelserne, at Engelsmændene skulde være borte 6

Uger efter at de havde faaet Tilsagn om at kunne føre Flaaden bort, og den Forpligtelse holdt de sig nøje efterrettelig, men det var 6 pinlige Uger for Hovedstaden Indvaanere. Det engelske Hovedkvarter blev for

65.

Lagt fra Hellerup til Kommandantboligen i Kastellet, og de Danske undgik at komme dette og alle Steder nær, der vare besatte af Fjenden; Kastelsporten mod Byen blev lukket, Vindebroen trukken op, og der blev rammet Pæle ned imellem Toldbodvejen og Esplanaden; med da der var gaaet nogen Tid, maatte man dog taale, at de fjendtlige Matroser og Soldater kom ind i Staden.

Den førnævnte Popham var, efter Alt at dømme, den Mand, der var Danmark den haardeste og mest nærgaaende af Fjenderne. Det var ham, der havde foreslaaet, at rette Kasteskydset imod Christianshavn, dersom Fæstningen ikke overgav sig, dette raadede han, fordi han fra Frederiksberg Slotsaltan ved Skinnet af Luen havde seet, at Skarer af Mennesker vare dragne derud Natten igjennem; og der var ham, der svarede de danske Underhandlere paa deres Sprørgsmaal, om der hørte andet til Flaaden end Orlogsskibene? ”Hver Baad!” Og til Krigsforraadet? ”Hvert Stykke i Tøjhuset!”

Og Englænderne holdt Ord, ogsaa i dette Punkt! Den 20de October droge de bort med vor stolte Flaade, der bestod af 75 dejlige Skibe, større og mindre, til Værdi af 20 Mill. Rigsdaler. Ikke alene Skibene toge de, men tømmer og Tougværk, endogsaa Tømmerfolkenes Værktøj, thi de skulde have Flaaden og Alt, hvad der hørte til dens Udrustning, og hvad de ikke kunne føre med sig, der ødelagde de. Kun Kronprindsens Lystkutte, som han havde faaet af den engelske Konge til sin Konfirmation – Kong Georg var hans Moders Broder – lode de ligge, men Kronprindsen sendte den bagefter.

66.

Byen brændt og Flaaden taget,
Sundet lukt for Kongeflaget.

Det var smerteligt for enhver Dansk, at see den skønne Flaade forlade Havne for

”at stemme op den Sejersklang,
Der tordned fra Brittens Kanoner.”

Men for ingen mere end for de brave, flinke Søfolk, der langt hellere havde seet den tiloinetgjort, end i Fjendevold. Kronprindsen havde strax efter sin Bortrejse sendt en Officeer til General Peymann med Ordre til at ødelægge Skibene, men dette Sendebud var bleven snappet af Englænderne, og det var ikke muligt, hverken at brænde eller sænke Fartøjerne; Omstændighederne forbød det. Naar de hjemvendte Sømænd vemodig betragtede den tomme Svanerede, havde de vistnok spurgt med Digteren;

”Hvor ere I henne, Store og Smaa,
I Havets stærke Svaner,
Som smykkede her i Dammen laae
Med Dannebrog's røde Faner?”

Og det fejler ikke, at mange Flere end den gamle Matros have følger til,

”Vel har jeg tømt saa mange Skaal,
Men ingen bedst som den sidste;
Den var iskjænket til bredfuldt Maal,
Nu vil mit Hjerte briste!”

67.

Fjerde Afsnit.

Muligen En eller Anden kunde synes, at jeg har dvælet for længe ved den sidst omtalte Begivenhed i vort Fædreland, da jo er en ”Rejse” igjennem Danmark, vi foretage os, men Begivenheden er saa fremtrædende og enestaaende, og Manges Kjendskab til den saa forbavsende ringe, at jeg ved Opholdet i Kjøbenhavn ikke turde gaae løsere hen over den, end skeet er. For de Fleste ligger denne store Tildragelse i en Taage, for Mange lyder den som et Sagn, de ikke have lagt videre paa Sinde, eller- men her vil jeg anføre en Andens Ytring desangaaende – ”det er Noget, der er skeet, førend jeg kom til Verden – altsaa som en Begivenhed, der er for langt tilbage i Tiden til at kunne tages i Betragtning under vore nyere Interesser. Foruden denne naive Anskuelse er der en anden Anledning, og det er den isærdeleshed, der har bragt mig til at omtale Slaget 1801, de Engelske Overfald, og Kjøbenhavns Bombardement saaledes, som skeet er. Mine unge Veninder ville undskylde, at jeg sandsynligviis bringer En eller Anden til at sige ”det er nok mig”, ved her at anføre, at den Forklaring, der undertiden er givet mig i de Ord: ”Saa langt kom vi ikke i Historien, da jeg var i Skolen”, staaer mig levende for Tankerne. Og er Skoleundervisningen afsluttet, saa har hidtil Underviisning i Historien som oftest ogsaa været det, thi kun sjældent er der i Hjemmet vakt eller

*) Ungiverinden tillader sig at anføre, at det er de Smaa efter Aarene og de Smaa efter Udviklingen, hun nærmest tænker sig som Læsere af ”Rejsen igjennem Danmark”.

68

Næret nogen Interesse for denne Green af Videnskaberne. Naar da Danmarks sidste Tidens Historie bliver læst som ”Anhang” og man i Skoleaarene ikke naar til dette Anhang. Saa, ja saa kan man jo paa en Maade undskylde den opvoxende og voxne Ungdom, men derfor ikke mindre ønske, at den fortinsviis og fremfor alt Andet maa faae Blik for Danmark og Danmarks store historiske Begivenheder.

Foruden de Krige, Stormløb og Ødelæggelse ved Kasteskyts, Kjøbenhavn har været udsat for, og som vi nu have omtalt, har den ogsaa været alvorligt hjemsøgt af store Ildebrande og af Smitsot. Den første store Ildebrand var under Kong Frederik den Fjerdes Styrelse. I Aaret 1728. Ligeover for Vesterport Vagt, paa Hjørnet af St. Clemensstræde, det nuværende Frederiksberggade, men rigtignok ikke saa smuk og bred en Gade med høje Huse, som den, der nu findes, boede en Lysestøber, der ovennævnte Aar, den 20 de Oktober, var i færd med at støbe Lys. Paa engang saae Vagten, at Ilden slog i vejret inde paa Loftet i det lille Huus, og strax løb Nogen hen, bankede voldsomt paa Døren og raabte ”Luk op!” men Værten vilde ikke aabne den tillaasede Dør, fordi han troede, at Soldaterne fra Vagtstuen kom kund for at gjøre Larms og Uro, som de saa ofte tidligere havde gjort; muligen han ogsaa vilde forsøge at dæmpe Ilden inden fire Vægge. Det er nok tænkeligt, at Branden var kommen fra Mangel paa Forsøgtighed ved Lysestøbningen, skjøndt det almindeligen blev antaget, at en lille Dreng havde faaet et Lys for at gaae op paa Loftet og see efter sin Bold, der var fløjet derop nogle Timer tidligere, under hans Leg paa Gaden med nogle andre Smaadrenge. Da Manden omsider aabnede for de tyske

69.

Soldater, der gjorde stor Allarm og fordrede, at Døren skulde aabnes, ellers ville de skyde ind igjennem Vinduerne, havde Ilden allerede greben saa vidt om sig, at Luen slog ud igjennem Taget, det lille Huus var da ikke til at frelse, og hvad værre var, Byen kom i Fare, thi Vinden bar lige paa.

Nu blev Allarmtrommen rørt igjennem alle Byens Gader for at kalde Brandfolkene sammen, med der var ikke Mange at finde, idetmindste ikkee Mange, som var ædrue. Der havde været Sprøjtemønstring samme Dag, og efter den Anstrængelse, de havde havt, sad nu en Deel af dem i Kroer og Ølhuse, hvorfra de kom løbende ud i beskjenket Tilstand, at de kunde styre Sprøjterne, maatte staae een halvanden Times Tid og see paa Ilden, uden at have Vand til at slukke med. Grunden var, at Vandrenderne vare tagne op i den Kant af Byen, og det Vand, der imidlertid var bestemt til Byens Forbrug, var næsten gaaet med. Det var en rygende Storm, en rigtig stærk Vestenvind, saa Ilden kunde jo snart blive færdig med nogle smaae, faldefærdige Bindingshuse i en snever Gade; begge St. Clementsstræderne vare ogsaa afbrændte, før Kl. 9, to Timer efter at det første Huus var antændt. Ingen tænkte paa at hente Vand fra Kanalerne, men derimod ilede Folk til Vesterport for at hente fra Stadsgravene; der kunde de imidlertid ikke komme ud, thi saasnart der blev raabt: ”Brand!” blev Porten lukket i Laas, for at Soldaterne, der bestode af tyske Lejesvende, ikke skulde benytte sig af den almindelige Forvirring til at desertere. Der er bleven fortalt, at Borgerne sendte Bud til Byens Kommandant for at faae Porten aabnet, men at denne Befalingsmand lod svare, at

70.

Det kunde ikke skee, thi han skulde passe paa, at Soldaterne ikke løb deres Vej; hvad Ilden angik, saa kom den slet ikke ham ved.”

Ved Nedrivningen kunde der vel nok have været sat Grændser for Ilden, men det begyndte der Ingen paa; derimod bleve Tagstenene revne af nogle nærstaaende Huse, som Luerne strax vaare saa forekommende at drage Fordeel af til at gribe fat i Tagværket, hvorved Ilden i en Hast udbredte sig stærkere.

Branden tog endnu langt heftigere fat, da den kom om i Vesstergade, hvorhen Vinden bar, thi der var, som der nu er, en stor Mængde Hørboder og Gæstgivergaarde, samt Bryggerier, og al den Hør og Hamp, Talg, Tjære, Hø, Halm og andre brændbare Stoffer, der fandtes, vare snart antændte. Det renede Ildgnister ned, og inden Midnat var en stor Deel af Gammeltorv nedbrændt, det meste af Studiestræde og den ene Side af St. Pederstræde.

Paa engang hørtes Raabet: ”Mordbrand! Mordbrand!” og havde Forvirringen ikke været stor hidtil, sa blev den det nu. Folk troede nemlig, at Ilden var paasat, thi pludselig brød den ud bag det store Brandsted, og en Bryggergaard paa Nørregade stod i lys Lue; men det var heldigviis ingen Niddingdaad, der fremkaldte Ulykken. En Bryggerkarl var derimod den Skyldige, thi han havde uforsigtigen sat et Lys i en Foderkiste og glemt at tage det bort, da han skyndte sig med en Brandslukke hen til Ilden. Næsten Ingen tænkte paa at slukke denne nye Brand og derfor greb den hurtigt om sig og var snart ved Gothersgade.

Ilden paa Gammeltorv tog alle Kræfter i Beslag, og det blev bestemt at sprænge Husene, for om muligen saaledes at standse den; men ulykkeligviis bleve de Huse sprængte, der al-

71.

lerede vare i Brand, og de brændende Bjælker og Splinter antændte da de omkringliggende Bygninger. Ved saadanne Kanonskud paa en Bygning paa Hjørnet af Nørregade og Gammeltorv, hvis Kjældere iforveien vare fyldte med Krudt bleve den prægtige Frue Kirke og St. Petri Kirke angrebne, og da Frue Kirketaarn styrtede, var det med et skrækkeligt Brag hen over Kannikestræde, der ogsaa snart var i lys Lue. Graabrødretorv brændte, Trinitatis Kirke ligeledes, men Rundetaarn, der er en massiv Steenbygning, maatte Ilden gaae forbi.

Fra Enden af Gammeltorv, imellem Nygade og Frederiksberggade, laa Vaisenhuset; begge Bygninger bleve lagte i Aske. Ilden løb langs Raahuusstræde og Magstræde ned ad Slottet til, og det var Kongen meget om at gjøre, at Slotsholm skulde blive frelst. Men der saae farligt ud, thi Husene fra Vandkunsten til Naboløs stode i lys Lue.

Indtil Tordag Middag havde Soldaterne staaet i Gevær paa Voldene som blotte Tilskuere; men da nu Kongen saae, at Brandfolkene vare afkræftede og trængte til Hjælp, bød han, at de skulde bruges ved Sprøjterne, og overtog da selv i sin høje Alder Befaling over Slukningsanstalterne, der i en Hast bleve satte istand; han trøstede, hjalp og raadete overalt. Alle Bygninger ved Gammelstrand, i Færgestræde og Højbrostræde, det nuværende Højbroplads, skulde have været sprængte i Luften for at frelse Slottet, der kort i forvejen var bleven bygget op med store Bekostninger; men heldigviis kom det ikke dertil, thi Bygningerne bleve overspændte med Sejl, der uafadelig holdtes vaade, og Kanalen ved Slotsholm gjorde her god Tjeneste.

72.

Tordag Aften blev Ilden slukket bag Slottet, da Kronprindsen lod nogle Smaahuse rive ned paa Hjørnet af Vandkunsten, og Fredag Morgen blev den dæmpet paa Amaagertorv ved en gammel Kræmmersvends Indsigt. Helliggejstes Kirke brændte i lys Lue, Løveapoteket ligeoverfor ligeledes, og endeel Matroser stode paa Gaden for at betagte denne Ild, og tale om, at det var Skade, der dejlige Sangværk i den Kirke nu skulde forstumme, men Ingen rørte hverken Haand eller Fod for at slukke. Der hvor Petersens Jomfrukloster nu staaer, boede en rig Kræmmerenke. Moderen til den Mand, der har stiftet Klosteret, og hos hende var der en tro Svend, der gjerne vilde frelse sin Madmoders Ejendom. Han bad hende om at ofre nogle af sine gamle Kroner, og med en Haandfuld af dem gaaer han ud paa Gaden, raaber Matroserne an og spørger, om de have Lyst til at tjene Penge. Da kom der Liv i Folkene! De fik fat paa en Mængde Sejldug, som de kastede over Tageet, og stillede sig saa selv derop med Spande og Baller fulde af Vand, som de kastede over Gnisterne, saasnart de faldt paa Sejldugen; Sprøjterne kom tilhjælp, og Ilden var dæmpet i den Deel af Staden.

Onsdag Aften var Ilden udbrudt og Fredag Aften var man herre over den, men 2000 Huse vare brændte og mere end den halve By laa i Aske. Fem Kirker, Frue, Petri, Helliggejstes, Trinitatis og den reformerte Kirke foruden Vaisenshusets Kapel, vare gaaede op i Luer, og Skaden, der var foraarsaget, blev anslaaet til 10 Millioner Rigsdaler.

Nøden og Jammeren var naturligviis stor, skjøndt kun faa Mennesker havde sat Livet til. Brandvæsenet var i en daarlig Tilstand, og mange, der skulde have styret og holdt

73.

tilraade, tabte al Aandsnærværelse; Raadvildhed, Skræk og Forvittring havde faaet Overhaand, og derfor blev ødelæggelsen saa stor og om sig gribende. Men uden Kong Frederik den Fjerde vilde Ulykken maaskee endnu være gaaet videre: han var sit Folks Fader under og efter Branden som under hele sin Regjering.

”Fra min Borg jeg maatte flytte,
Da dem røde Hane gol”

lader Digteren Christians den Syvende sige, naar han taler om de Lidelser og Sorger, han havde at hjennemgaae i sit Liv; men et skjønt Vidne om Forholdet imellem Hersker og Folk udtaler sig derpaa i de efterfølgende Linier, som en Modsætning til den oprørske Bevægelse imod Styrene, der dengang begyndte at gaae igjennem Europa; til

”lige fast i hver en Hytte
sad jeg dog paa Kongestol,”

hedder det; og det er et sandt Ord, at Herskerne i Ulykkens og Nødens Stund ikke fjernedes fra Folket, men kom det end nærmere. Men Aaret efter ”god den røde Hane” over Borgernes Huse, og det var atter en stor Sorg for den svagelige Konge, der selv var en brandlidt Mand; dog ”hvor der er Hjerterum, der er Huusrum”. siger et af de sandeste Ordsprog, vi kjende, og det viste Christian den Syvende i Gjærning, thi som Digteren siger:

”næste Aar gik op i Luer
snart hans halve Hovedstad,
og for Christians Kongestuer
sælsomt der sig vendte Blad;
brandlidt selv han hused Mange,
Hyttebrøn fik Buegange.”

74.

De to Ildebrande, der her sigtes til, hjemsøgte Kjøbenhavn i Slutningen af forrige Aarhundrede. Christiansborg Slot, det store, pragtfulde Christiansborg, som Christian den Sjette havde ladet opføre heelt fra Grunden af, for at tilfredsstille sin stolte, pragtsyge Dronnings Ønske, brændte midt om Vinteren 1794, og Kjøbenhavns Brand fandt Sted den næstpaafølgende Sommer, i Juni Maaned.

Klokken var 4. og den kongelige Familie sad ved Middagsbordet, da det blev meldt den, at det brændte i Slottet, men denne Meddelelse foruroligede dem ikke synderligt, ligesaa lidt som Folk regnede Branden for noget, da den rygtedes i Byen, thi Alle vare i den Formening, at Christiansborg Slot ikke kunde brænde, dertil troede man, det havde altfor tykke Mure og var bygt af altfor stode Kvaderstene. Men denne Tryghed varede kun kort, thi strax efter brød Ilden med Voldsomhed ud imellem den øverste Etage og Loftet, i Arveprinds Frederiks Bolig, som var ud imod Ridebanen, og ingen menneskelig Magt var istand til at sætte Grændser for dens Ødelæggelse. I flere Dage var der bleven lagt mærke til en forunderlig svende Lugt overalt i den Deel af Slottet, men ingen kunde vide, hvorfra den hidhørte, førend Luen omsider slog ud igjennem alle Kakkelovnsaabningerne, da kunde man forstaae, at det maatte have brændt ubemærket i flere Dage i Rørene, der vare lagte paakryds og paatværs igjennem hel Slottet, og langt fra holdte tilbørligen rene. siden den Mands Død, der havde anlagt dem og havde hvat Kort over dem.

Paa Loftet laa en stor Deel Brædder og gammelt Tømmer, der hurtig blev antændt og styrtede ned igjennem det brændende Gulv, ja endog heelt ned i Kjælderen; thi der var

75.

et Hul øverst oppe fra og heelt ned, fordi en Marmortrappe endnu ikke var færdig, og i et Nu var hele den nederste Deel af Slottet omspændt. Kl. 5 omtrent slog Ilden ud igjennem den øverste Etage, og da fik Folk først ret Begreb om, at det var Alvor med Branden; at alt henvend 7 brød den ud igjennem Taget, og Kl. 10 naaede den den Deel af Bygningen, der vender imod Slotspladsen; noget efter Midnat var Kirken i Luer, men heldigviis bar Vinden fra, saa at Kancellibygningen, Gehejmearkivet, det kongelige Bibliothek, Proviantgaarden og Tøjhuset bleve frelste fra Ødelæggelsen.

Den gang Luen solg ud igjennem Taget, skal det især have været skrækkeligt for de Mange, der vare ilede til Kongeborgens Frelse, thi det regnede ned med smeltet Kobber og store Ildgnister, ja selv gloende Brande fløj omkring imellem de Tilstedeværende.

I den Deel af Staden, der ligger nedest for Slottet, stode Folk i Vinduesluger og øste Vand i Tagrenderne for at dæmpe Ildens Udbrud, naar Gnisterne faldt, og hele Natten igjennem svævede

Husene ved Gammelstrand i yderste Fare, hvortil den skrækkelige Hede ligesaameget bidrog som Gnisterne, men heldigviis bleve de frelste, og æste Formiddag, da Ilden, saa at sige, ikke havde meer at fortære, hørte Branden op, men:

”der, hvor Guld og glimrende Krystal
spredte Straaler om sig uden Tal,
der man slued’ da et rædsomt Øde,
mørke Spor af fordums Herlighed;
halvforbrændte Billedstøtter gløde
under hvert den bange Vandrers Fjed!”

76.

Folker elskede Kong Christian og Kronprinds Frederik, og derfor ilede Mennesker af alle Stænder beredvilligen til, for at hjælpe og frelse efter Evne. Rige og Fattige, Fornemme og Ringe rørte baade Hænder og Fødder for at slukke og frede, og Mange skulle desværre have miste Liver for deres Hjælpsomheds Skyld, ved at forville sig i Slottes store, i hverandre krydsende Gange, saa at de ikke kunde finde ud igjen; de Fleste bleve upaatvivleligen kvalte ved den tykke, sorte Røg og Damp, der hvirvlede sig igjennem alle Værelser, og de, der slap ud ved at frelse sig paa Taget af Sidebygningen, eller paa Altanen og erfra ned paa Jorden ved Tov eller ved at lade sig glide ned ad Sprøjteslangerne, gave et rædselsfuldt, men vistnok sandt Billede af deres udstandne Kvaler.

Efter Kongeborgens Ødelæggelse fik dens brandlidte Herskere atter mange Vidnesbyrd om, hvad der boede i Folkets Hjerter mod dem; thi ikke alene de Rige gave af deres Overflod, men de Fattiges Skjærv ilede ligesaa beredvilligen til, og Armoden, der til alle Tider har saa store Fristelser at staa imod, gav her ikke efter, hvor god en Lejlighed der end frembød sig; thi mangan En, der vat klædt i Pjalter, bragte kostbare og værdifulde Sager tilbage, som enten af dem selv vare frelste af Luerne, eller i Forvirringen givet dem ihænde af Andre, og Ingen eller meget Faa tænkte paa at beholde det kongelige Gods.

”Folk og Konger deraf lære:
fælles Magt kan meget bære”

Den 5te Juni 1795 kaldte Allarmtrommen atter Folk sammen, og Kirkeklokkerne kimedede, saa man vidste, at der var Ildløs; men det var midt paa Dagen, Klokken var 4 om

77.

Eftermiddagen, og desuden var Ilden paa Gammelholm, en Plads, der var adskilt fra Byen, og hvor man vidste, der var mange Gutter tilstede, der hverken skyede Ild eller Vand, saa man brød sig ikke stort om denne Ild paa Holmen.

Men snart viste Faren sig truende; thi foruden en stor Deel brændbare Sager til Flaadens Fornødenheder, var der omtrent 1000 Favne Brænde og 2000 Læster Steenkul der, som strax kom i Brand, og dannede et Baal, der udbredte en saa forfærdelig Hede, at Ingen kunde komme Brandsteder nær, og ingen Sprøjte var istand til at slukke. En heel Deel Sejl og Tovværk fik man slæbt ned i Kanalen, men der var saa stor en Mængde, at det ikke kunde skjules af Vandet; Gnisterne regnede ned, og snart blev Kanalen forvandlet til et Ildhav, Bolværket kom i Brand, og Ilden blev ført over til Staden.

I land Tid havde det været en ganske forskrækkelig Sommerhede, derfor vare alle Bygninger gjennemtørrede af Solen. I Størrestræde, som først antændtes, kom heden fra Brandstedet til den rigeste Gnist var istand til at tænde, saameget letter, som de fleste Huse vare af Bindingsværk og nu fængede strax som Trøske.

”Nu brænder det i Laxegaden” hed det alt imellem 5 og 6! ”ja i Admiralitetsbygningen!” blev der raabt, og snart efter det skrækkelige Ord: ”Nikolai Kirke brænder!” Dette var Tegnet til den største Modløshed og Folk gik næsten reent fra Sands og Samling; de stode stille og uvirksomme paa Gaden med Øjnene heftede paa det brændende Spiir, og stirrede og stirrede, som om de vilde overtyde sig om, at Vinden virkelig havde ført Gnisterne fra Holmen saa landt; imidlertid brændte det videre, og snart var Taarnet antændt, hvad enten

78.

nu Ilden kom fra Gnister eller fra den skrækkelige Hede. Da Folk saa kom til Besindelse, indsaae de, at alle Smaagaderne, som laae imellem Holmen og Nikolai Kirke, maatte gaae med, de tidligere saakaldte Skipperboder, og at Ulykken vilde forøges, naar Taarnet faldt; dette skete Kl. 8 med en skrækkelig Bragen, og ved Faldet antændtes næsten alle Husene i Lille Kirkestræde, og Ilden væltede sig nu frem og slugte Alt, hvad den mødte lige til Volden, som den naaede Søndag Middag den 7de Juni, efterat der vare brændte i alt 943 Huse og Gaarde.

Altsaa i tre Dage og Nætter brændte det, indtil det lykkedes at faae Ilden standset ved Frue Arbeidshuus. Ved Vesterport blev den omtrent slukket der, hvor den udbrød 1728, kun et Par Huse længere imod Farvergade. Over en Fjerdedeel af Byen blev lagt i Aske, og den Deel især, som var beboet af velhavende og næringsdrivende Borgere.

I de første Nætter laae mange af de Brandlidte med de Ejendele, de havde frelst, undr aben Himmel paa Volden, under Volden, i Kirstebærgangen, Kongens Have, paa Slotspladsen o. a. St.; da Ilden ganske var slukket, blev der slaaet en Lejr af Telte op til dem paa Nørrefælled. Mange rigere Folk, der boede paa Landet aabnede deres Boliger i Staden for de Huusvilde, og en Deel fandt endog i adskillige Aar Ly og Ophold i Ruinerne af det afbrændte Christiansborg ved at slaae Brædder imellem Vinduesfordybningerne i Kjælderen, og Fattigfolk laante saaledes Huus i Kongeborgen.

Kronprindsen var tilstede ved Brande baade Dag og Nat, og ved sin Nærværelse hjalp han til at frelse mangan Bygning og dæmpe megen Forvirring; saaledes skyldtes det tildeels hans indsigtfulde Ledelse, at Frue Kirke blev frelst

79

dengang; thi han fik en stor Deel Mandskab og Sprøjter derhen og lod nogle omkringliggende Bygninger rive ned, da Ilden begyndte at nærme sig den. Hvad der for en stor Deel bidrog til, at den blev skaanet, var i øvrigt den Omstændighed, at der var anbragt Stilladser rundt om Taarnet, der skulde udbedres, saa at der var Plads til Folk at røe sig, naar de vilde øse Kirken over med Vand; men hvad hjalp det, den slap fri, Englænderne traf den kun altfor godt i Bombardementet!

De første Dages Trang blev afhjulpen af Regjeringen, der log Vogne med Brød og Øl kjøre omring i Gaderne, for at det kunde uddeles til de Fattige og Nødlidende. Det var Sommerdage, og Alt gaaer da lettere, men Vinteren nærmede sig efterhaanden, og saa matte der træffes andre Foranstaltninger, thi Teltene paa Fælledene vare kun indrettede for Sommeren, og naar Folk kom ind fra Landet, skulde de selv have deres Boliger i Brug. Saa blev der opført Vinterhytter, saavel udenfor Østereport som ved Nytoldbod, ved Philosophgangen, paa Christianshavn Torv og flere Steder; det var smaae Træhuse, tækkede ed Græstørv. Men paa Slotspladsen stod der i nogle Aar adskillige Rækker smaa Huse af Bindingsværk, der vare tækkede med Tagsteen og dannede saaledes en lille Kjøbstad for sig; der var en Deel Brandlidte Næringsdrivendes Boliger.

Hvor stor Skaden og Forstyrrelsen end var, tabte Folk dog langt fra Modet; thi Handelen var blomstrende, Landet havde Fred og tiltog i Velstand Aar for Aar, og førend det nye Aarhundrede oprandt, vare de nedbrændte Kvarterer af Staden ikke alene tildeels opbyggede, men Husene vare langt smukkere og hensigtsmæssigere, end de tidligere havde været.

80.

Vi vilde ikke dvæle ved de mange Pestsygdomme, Kjøbenhavn har været hjemsøgt af; thi saadanne Billeder ere altfor uhyggelige til at kalde frem. Den Cholera, der bortrev saa Mange af vor Midte i Sommeren 1853, var vistnok langt mindre rædselsfuld og tilintetgjørende end F.eks. Pesten 1709 under Frederik den Fjerde; kun er det værd at lægge Mærke til, at fra 1511 til 1624 huserede denne skrækkelige Smitsot 19 Gange i Kjøbenhavn, hvortil sandsynligviis en mindre Stræng Iagttagelse og Overholdelse af Reenlighedens Fordringer maa have givet Anledning. Og efter nu i Stilhed at være enige om at ike herfra, ville vi gaae over til smukkere og lysere Billeder, ved at besøge og korteligen omtale nogle af de værdifulde og mærkelige Seeværdigheder, som det er at ønske, at Folk af alle Stænder og alle Aldre ville sætte tilbørlig Priis paa, og finde Lejlighed til at drage tilbørlig Nytte og Glæde af.

Femte Afsnit

Og nu, mine unge Veninder! villevi begynde vor Fodvandring omkring Kjøbenhavn fra det Sted, hvor vi saa ofte have stævnet hverandre til Møde, hvor

”Han, som sagde til Mamroret: bliv!
nu ligger er Marmor uden Liv,
mens ung og dejlig hans Skabning staaer
om tusind og atter tusind Aar.”

Det er ingenlunde min Agt at give Levnetsbeskrivelser af de mærkelige Personligheder, der findes i vort Fødelands Historie, men der er Enkelte iblandt dem, som ere saa frem

81.

ragende og have saa ualmindeligt Krav paa at være kjendte af Alle, Høje og Lave Gamle og Unge, at jeg ikke tør slaae mig til Ro med, at Folk nok vide Lidt om dem, eller i al Fald kunne skaffe sig nogen Oplysningf, og iblandt disse træder den verdensberømte Kunstner frem, der blev født i et af Grønnegades fattige Huse, den 19de Novbr. 1770. Bertel Thorvaldsens Fader var en fattig Billedskjære, Islænder af Fødsel, og hans Moder en Bondepige fra Nørrejylland. De Kaar, under hvilke disse Forældre levede, tillod dem ikke at lade Bertel lære mere, end hvad Børn af den ringeste Stand kunne faae Adgang til; men Vorherre havde betænkt ham rigeligen, thi der var nedlagt i hans Indre et ualmindeligt Talent, der ytrede sig alt fra hans tidligste Aar. Som ganske lille Purk dannede han Mennesker og Dyr af hver lille Klump Leer, han kunde faae fat paa, og dette Talent udviklede han i sin Barndom som i sit hele Liv, med Flid og Udholdenhed. Alt i sit 11te Aar kom han i Kunstakademiets Skole, og efter at han, endnu før han var 23 Aar gammel, havde vundet baade den lille og store Sølvmedaille, den lille og store Guldmedaille, og erhvervet sig flere boglige Kundskaber, end hans tarvelige Barndom havde givet ham Lejlighed til, rejste han omsider 1796 til Kunstens Hovedstad, det for alle Kunstnere forjættede Land, Rom. Der vandt han snart et stort og hæderligt Navn og gjensaae ikke sit Fædreland før 1819, hvor inderlig han end længtes efter Danmark og hvor megen Glæde hans trofaste danske Sjæl end følte ved at modtage Besøg af og leve i Omgang med Landsmænd; bestilte Arbejder, som hans Kunstnerhaand blev anmodet om at skabe, holdt ham tilbage.

Den bortdragne Bertel Thorvaldsen som altsaa tilbage

82.

til Føde landet efter 23 Aars Fraværelse; men den fattige Yngling var bleven en navnkundig, af Konger og Fyrster hædret Mand; heldigviis havde dog de Triumfer, han havde fejret og de Ærestegn, han var bleven overøst med, ikke forandret hans fordringsfrie, hjertelige Væsen, saalidet som de havde draget ham bort fra hans levende, endnu stedse ungdommelige Begejstring for den ædle Kunst, han havde helliget sit Liv.

”Han risted store Runer
en evig Marmorskrift
og Templer og Pauluner
bær Spor af hans Bedrift.”

Et Aarstid opholdt han sig i Danmark, og rejste da atter tilbage til Rom, efter at have givet sine nærmeste Venner at forstaae, at det var hans Agt at ende sine Dage i det kjære Fødeland, og mangen Landsmand, der vendte hjem fra Kunstens Stad, bragte samme Hilsen med fra ham. Omsider kom han ogsaa, efter mere end 40 Aars Fraværelse; den 17de Septbr. 1838 holdt han sit Indtog i Kjøbenhavn, og dette var saa hjerteligt, saa jublende, at neppe nogen Konge har holdt et lignede. Fra den Tid af levede den alderstegne, sølvhaarede Kunstner med det skønne, elskelige Sind, der afprægede sig saa klarligen i hans kraftige Ydre, næsten uafbrudt her hjemme, indtil han blev ført over til det himmelske Hjem. Hans Livslampe udsluktes i et Nu, uden noget foregaaende Ildebefindende. Aftenen den 24de Marts 1844, var han i Theatret, og midt under Opførelsen af et Skuespil, bortkaldtes han fra en Verden, der forstod at skatte ham, og fra et Folk, der var knyttet til ham i Kjærlighed.

Den Skat, Thorvaldsen har skjænket Danmark, er saa

83.

stor, saa righoldig, at den med Rette kan kaldes en kongelig Gave. Foruden de mange værdifulde Værker, han i et halvt Aarhundrede havde kaldt til Live, efterlod han ogsaa Fødelandet de herlige Kunstskatte, han havde samlet sig i Rom; prægtige Malerier og sjeldne Oldsager i stor Mængde. Alt dette opbevares i ”Thorvaldsens Museum,” og det er saa naturligt, at man ved at vandre imellem disse skønne og stolte Minder om Kunst og Aab, føler sig saa ubetydelig, saa ringe, saa uvirksom, fornemmeligen i Sammenligning med den mægtige Aand, der har fremkaldt den største Deel deraf.

”Saa vidt som Kunsten har rejst sin Hal
Fra Roma til Niagaras Fald,
Fra Palmens Glød til Granens Is
gjenlyder Bertel Thorvaldsens Priis.”

Det vilde jo være umuligt at navngive hans fortrinligste Værker, thi Alt er fortrinligt og ophøjet; imidlertid ville vi nu betragte nogle enkelte af dem, for at de af mine unge Veninder, der vandre omkring imellem disse umaadelige Skatte, uden at vide, hvilke de ville standse ved, fordi, som det er bleven sagt, der er formeget, kunne fordybe sig i Betragtningen af enkelte Kunstværker, og de have Lyst dertil.

I Værelset V staaer ”Jason med det gyldne Skind, og dette Arbejde nævnes først, fordi det var Jason, der lagde Grunden til Thorvaldsens Navnkundighed.

Jason var en Prinds i Thessalien, der efter store Møjsommeligheder og Farer, omsider tilkæmpede sig et gyldent Vædderskind, der var ophængt i en indviet Lund og var Maalet for Alles Stræben. For at bemægtige sig det, maatte han først dræbe en grum Drage, der vogtede Lunden.

Maria Bojesen: Rejse igennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Som ægte Kunstner var det Thorvaldsen, der var mindst fornøjet med et fuldendt Arbejde, og Jason blev flere Gange

84.

sønderskudt, endog da den 1801 stod ganske færdig i Leer, og Alle beundrede den som et kosteligt Værk. I 1803 stod den atter færdig, afstøbt i Gips, og han var netop i Begreb med at rejse hjem til Danmark, da en rig Englænder fik den at see og bestilte en "Jason" som han betalte godt, og derved gav Thorvaldsen Anledning til at forlænge Opholdet i Rom, hvor hans Navn snart blev stille ved Siden af den berømte Canovas.

I Korridoren langs med Forhallen see vi som Relief: Alexander den Store paa sin Triumfvogn (505), og i Forhallen er samme Gjenstand behandlet som Frise (503); man seer Babylonere, der drage Sejerherren imøde, Babylon og dens Omegn, og Alexanders store Følge.

Den macedonske Konge, Alexander den Store, der herskede 3 til 400 Aar før Christi Fødsel, var en af de største Erobrere, Verden kjender. Han havde bestemt, at Babylon skulde være hans og hele Verdens Hovedstad, og der er hans Indtog i Babylon, der forestilles. Hertil skal Du komme og ikke videre," sagde han, der er Kongernes Konge og Erobrernes Betvinger, og Alexander døde i en tidlig Alder, før han havde gjort alle sine store Planer Fyldest.

Havde Thorvaldsen ikke udført flere Værker end Alexandertoget, da vilde dette sandeligen være tilstrækkeligt til at stemple ham som en af Verdens største Kunstnere. Man synes ved at betragte det, at et saadant Størværk maatte kunne optage et Menneskes hele Levetid, og dog, hvor utroligt det end klinger, fuldendte han det i 3 Maaneder.

Dengang Kejser Napoleon den Første paatog sig at skifte og dele imellem Evpopas Herskere, glemte ham ikke at vende op og ned i Italien, og den Søn, der blev født i hans Magts mest glimrende Periode, blev døbt "Konge af Rom." Et stort Slot i Pavens Stad skulde 1812 udsmykkes paa det

85.

pragtfuldeste, for at tage imod "Evropas Sejerherre," og Bygmesteren henvendte sig til den danske Kunstner for at faae et Arbejde udført, der skulde smykke de fire Væge i en af Salene; de andre derboende Mægtige i Kunstens Rige kunde eller vilde ikke paatage sig det, Fristen dertil var for kort. Tre Maaneder efter stod til Alles Forbavselse, baade de Indviedes og Uindviedes, det stolte Alexandertog færdigt, uden at bære fjerneste Præg af at være Hastværksarbejde. Ideen var ogsaa særdeles heldig og tilfredsstillende, Sejerherren Alexander skulde have Hentydning til Sejerherren Napoleon.

Der er i Korridoren endnu en herlig Frise, der har hentydning til Alexander den Store; det er hans Elskerinde Thais, en atheniensisk Kvinde, der søger at overtale ham til at stikke den persiske Kongeborg Persepolis i brand (51½6). Og et saare skjønt Relief er Venus, Amor og Mars i den metal-kyndige og kunsthædige Vulkans Værksted (420).

Venus, Skønhedens Gudinde, var givet den hæslige af alle Guderne, Vulkan, til Ægtefælle; hun foretrak Krigsguden Mars og deres Søn er Amor, Kjærlighedens Gud.

Ved Indgangen til Christussalen maa vi standse ved det tiltalende Basrelief: Frelseren i Samtale med den samaritanske Kvinde. Man seer, at hun udtaler sin Forundring over, at en Jøde vil bede en Samaritaner om en Lædskedrik, og at hun begjærligen lytte til hvert Ord fra Christi Læber, da han fortæller, at han er den lovede Messias.

I Christussalen hersker den højtidsfulde Stilhed, Frelserens Tilstedeværelse maa fremkalde. Langs Væggene ere Disciplene stillede med deres Sindbilleder: Peter med Nøglerne, Mathæus med Englen ved Foden, Johannes med Ørnen, Jakob den Yngre støttende sig til en Kølle, Philip med

86.

Rørkørset, Thaddæus med Stridsøxen, Andreas med Korset, Thomas, Tvivleren, med en Vinkel, Jakob den Ældre med den bredskyggede Hat og Vandringsstaven, Bartholomæus med Kniven, Simon med Saven, og Paulus med Sværdet.

Alt er ordnet saa smukt, saa sindrigt! Christussalen fører Blikket til den store Kunstners Gravsted midt i Gaarden, der til alle Sider er omgivet af hans Livs rige Virksomhed.

”Og han skal hvile derinde blødt,
og drømme salig og drømme født
om Ham, der gjorde den Svage stærk,
om Ham, han lovsang gennem sit Værk:
til engang Luren gjalder til Dom,
til Herren kalder: kom, Albert, kom!”
Til Graven brister og han opstaaer
med Lauren frisk i de hvide Haar.”

Mangfoldige af Thorvaldsens Mesterværker kjende vi heldigviis fra de Afstøbninger, der til forskellige Tide have fundet Sted, og hvorved de Mange, der ikke kunne nyde Skuet af det hele i sin Storhed, kunne glæde sig ved hans Frembringelser. Iblndt de fortryllende Basrelief er: Kjærlighedens forskellige Alder (426) i Værelset II. Musernes Dands paa Helikon (340) i Værelset III udførte han alt i 1805, efter Opfodring af den danske Gesandt i Neapel.

Efterat han havde udkastet det, og Aaret derpaa ”Achilles skønne Slavinde Briseis, der føres bort af Agamemnons Herolder” (491) Korridoren tilhøre, var al Tvivl hævet om hans Kunstnerhæder, endog af dem, der saae med skjæve Øjne til hans Id; thi at Thorvaldsen som enhver fremragende Aand har havt Medbejlere og Misundere, lader sig ikke betvivle.

87.

Muserne, Døtre af Jupiter og Mnemosyne (Hukommelsen) ere 9: Klio, der betragtes som Historiens Muse, Kalliope, Heltedigtets, Euterpe, Sangens, Erato, Kjærlighedssangens, Melpomene, Sørgepillet, Polymnia, Veltalenhedens, Thalia, Skuespillet, Terpsichore, Dandsens, og Urania, Stjernevidenskabens. De rømte Bjerge i Grækenland Helikon, Parnas og Pindus bleve ansete som de Steder, hvor de hyppigst opholdt sig.

Agamemnon og Achilles vare to af Grækernes Anførere i den trojanske Krig.

Ved at betragte ”Hektors Afsked fra Andromache” (150) i Værelset VII, seer man i Hustruens vemodsfulte Blik den Sorg, hun er opfyldt af ved Adskillelsen fra Ægtefællen, der tidlig skulde lære Sønnen ”at kaste Spyd”, og i det Smil i Heltens kraftige Aasyn, hvormed han betragter Barnet, som han holder i de opløftede Arme, læser man Schillers trøstefulde Ord: ”Hektors Liebe stirbt in Lethe nicht!”

Hektor, en Søn af den trojanske Konge, Priamus, var den ædleste og kjækkeste af alle Brødrene, medens Paris, den af Sønnerne, der gav Anledning til den trojanske Krig, ved at bortføre den skønne Helena, Grækerkongen Menelaus's Hustru, var den sejgeste og mest kvindagtige af alle Græker.

I Forbindelse med denne skønne Relief staaer en anden, som vi nu ville betragte: det er (492), i Værelset V, hvor den gamle Priamus i Nattes Stilhed kommer til Achilles, den Usaarlige, Søn af Kong Peleus. Hans Moder Thetis havde i hans tidligste Barndom dyppet ham i Styx, en af Underverdenens Floder, hvorved han var bleven usaarlig; kun i Hælen, hvorved hun holdt ham, kunde han saares, og der fik han ogsaa sit Banesaar af den fejge Paris. Hvor megen Betydning ligger der ikke i denne Mythe, og hvilket Menneske paa Jorden har ikke sin Achilleshæl!

88.

Det vilde være urimeligt at stille sig det Maal, at henlede Opmærksomheden paa de fortrinligste Værker af den udødelige Mester, fordi, som allerede sagt, Alt er fortrinligt fra hans Haand, og vi tør derfor ikke gaae videre i vore Betragtninger, men kun bede Enhver, der har aaben Sands for Kunsten, at vejlede og opmuntre dem, hos hvem Sandsen endnu ligger i Slummer, til at gjøre sig nøjere og nøjere bekendte med den Skat, Danmark ejer i det Thorvaldsenske Museum. De underdejlige Støtter af den Herre Jesus Christus, Thorvaldsen, der støtter sig til Haabet (62) Værelset XX, Hyrdedrengen med sin Hund, 176 XIX, Hebe (38) XIV, ere i deres Afbildninger ligesaa bekendte som de fortryllende skjøne Grupper, Amor og Psyche (28) Værelset II, Ganymedes med Ørnen (44) XIV, Gratierne med Amors Piil (32) XVIII og Amor og Bachus, der stampe Druer: og Afbildninger af mange af hans ypperlige Basreliefs ere jo tilgængelige for Enhver, der vil ofre en Spareskilling for at eje noget fra hans Mesterhaand. Kjærlighedens Alder, (426) II, Natten med sine Børn, Døden og Søvn, (367) VIII og Dagen med Lysets Genius (368), Christus, der velsigner Børnene, Marie med Jesus og Johannes, (556) anden Etage, Christus i Emaus, (563) XXI, Amor og Ganymed, der kaste Tærninger, (42) I. Amor og Hymen, der spinde Livets Traad (464) XVI kunne maaskee ved her at navngives, tjene som et Fingerpeg for dem, der kunne ønske et saadant.

Ogsaa den uforlignelige Johannesgruppe, der findes tilvenste i Korridoren langs med Forhallen og er et ophøjet Mesterværk, er nu i Afbildning, men ikke let tilgængelig at

89.

erhverve sig som Ejendom, da den meget Tid, der maatte anvendes paa dens Udførelse, gjør den noget kostbar.

Besøg Thorvaldsens museum

Foruden Thorvaldsens egne Arbejder gemmer Museet ogsaa i øverste Stokværk alle de Oldsager, han skjænkede Danmark; desuden Kunstnerens Bogsamling og hans Arbejdsværrelse, ganske saaledes som dette var indrettet ved hans Død; en Byste af Morten Luther staaer halvt fuldendt i det ene Hjørne. Fra Thorvaldsens Museum have vi jo kun en lille Vandrig til det saakaldte "prinsens Palais" en stor og rummelig Bygning, der endnu fører dette Navn, som det har fra Frederiks den Fjerdes Tid af, da Kongen købte nogle private Mænds Gaarde, som han lod indrette til Bolig for Kronprinds Christian, siden Christian den Sjette og Sofie Magdalene.



Prinsens Palæ

I Christians Tid boede hans Søn Kronprinds Frederik og Prindsesse Luise af England der, og da han flyttede derfra efter Kong Christians Død, blev det overladt til hans Moders Søster, en tydsk Fyrstinde. Siden boede Prinds Karl af Hessen og Prindsesse Luise, den gamle, for faa Aar siden afdøde Enkedronning Marie Sofie Frederikkes Forældre, paa Hjørnet af Frederiksholms Kanal og ny Vestergade, saa at Bygningen jo i mange Tider har havt Lov at føre det Navn, den vedbliver at bære. I Frederik den Sjettes Regjeringstid var der en stor Deel Embedsmænd, som havde Fribolig sammesteds, men u er denne store rummelige Bygning heldigviis indrettet til et herligere og mere folkekjært Brug, da der sammesteds opbevares adskillige værdifulde og lærerige Samlinger, som ere ordnede med Indsigt og blive fredede med Omhu af en Hædersmand, hvis Bestræbelser i denne Retning fortjener den største Paaskjønnelse.

90.

En af disse Samlinger er "det ethnografiske Museum," der staaer aabent to Dage om Ugen for Enhver, der har Lyst til at gjøre sig bekendt med fremmede Folkeslags Udvikling og Fremadskriden, der finder Sted af mange Materialer, og de Forhold, under hvilke mange andre Mennesker leve paa denne Klode. Museet er inddeelt i 3 Afdelinger, efter det Standpunkt Folkeslagene indtage i Verden, og da atter efter det Himmelstrøg, hvorunder de leve.

"Det er forunderligt, saameget man kan lære ved at gaae hen i det Museum," hørte jeg en af mine unge Veninder sige en Dag, efter hun havde "faaet Smag paa" at komme der. "Jeg har i dag været i Grønland for ret at tage Kajakker og Konebaade i Øiesyn, og endog hvilet mig en Stund paa Brixen i et Sommertelt; jeg har betagtet en Konjag-Indianerindes Søndagsdragt, syet af Fugleskind; Stridskøllen og Kastespjdet fra Venskabsøerne og et Stykke Tøj af Papirmorbærtræets Bast fra Sandwichsøerne. Et Forklæde af Fjedre og et Halsbaand af Insektvinger forbavsede mig, da vi ikke ere vante til saadanne Smykker; de ere fra de vilde Indianer i Sydamerika. ligesom og et Halssmykke af Abetænder, jeg nok kunde lide at see; men fra Fløjten af Menneskebeen maatte jeg vende mig bort. Jeg vovede mig endog ind i Afrikas Indre; saaledes saa jeg i Ørkenen Sahara Scheikens Hat og i Senegambien et Mandingo Manuskript, fra Guldkysten et Blæsehorn af Elefanttænder og et Hoftebaad, der bærer Ningo-Regeringens eneste Dragt, et langt, smalt Stykke Tøj, og omsider betragtede jeg Kaffernes lette Kastespj. I det sølvrige Amerika var 2 Sølvkar af Filigranarbejde, som ere forfærdigede af indfødte Guldsmede; i Lima; for resten var der Intet at lægge Mærke til."

91.

Vi Andre, der den Dah havde været hindrede i at følge den kjære Fortællende til Museet, hørte med Tilfredsstillelse paa hendes Udbytte; kun hendes Ledsagerinde, der for første Gang siden sit Komme til Kjøbenhavn var i den ethnografiske Afdeling af Kunstmuseerne, syntes ligegyldigere, og fandt, at det nok kunde være godt at gaae derhen, men morsomt var det egentlig ikke, førend man blev kjendt der. Hun havde tænkt som saamange Andre, at man ved eet Besøg kunde sluge megen Viden og faae tilbørlig Kjendskab til, hvad man i den Retning ønskede at vide. Ved at ville see Alt, havde hun Intet seet, men hendes aabne Sands og Interesse for det, der er værd at kjende, er Borgen for, at hun nok "faaer Smag" paa den folkebeskrivende Skat. "Saa De ikke Japanesernes Klædedragt?" spurgte En af vor Kreds. Den havde de ikke lagt Mærke til, men lovede, saasnart de hørte, at dette Folkeslag klæder sig nutildags som for 2 – 3000 Aar siden, og at ikke Stoffet, men Snittet er eens for begge Kjøen og alle Stænder, at den ikke skulde blive glemt en anden Gang. Vi matte da til nøiere Oplysning føje til, at Mændene bære sædvanlig 6 saadanne Slobrokke, Fruentimmerne derimod til henved 20.

"Derimod standsede vi ved en Model af en Pagode (et chinesisk Tempel), maaskee i den selvsamme, i hvilken Napoleon blev tilbedt som en Gud,"# blev vor unge Fortællerinde med Lune ved, og til Forklaring for dem ibalndt os, der ikke vidste hvortil denne Ytring sigtede, maatte de fortolkende Ord

føjes til; at en Missionair for nogle Aar siden saae en Byste af Napoleon i et chinesisisk Bedehuus, og foran denne Byste var der antændt Røgelsespinde ligesaavel som for de høje Guders.

”Jeg tænker, at den Solskjerm, Chefen paa Galathea

92.

i 1846 fik af en cochichinesisk Søofficeer, ikke blev forbigaaet”, ytrede en ældre Dame, der med ualmindelig Interesse havde fulgt Galathea paa hele Omsejlingen. De unge Piger havde Begge sen den, og vare tillige bleven gjorte opmærksomme paa Græshoppehuus. Chineserne have jo undertiden Vædekampe imellem Græshopper, som da blive sat i imod hinanden i en stor Porcelainsskaal; og de havde endvidere lagt Mærke til to store, hule Stokke af dem, der bruges ved Forsendelsen af Breve og Dokumenter.

Vi maae skynde os bort fra det ethnografiske Museum, og bede dem, i hvis midte vi leve, og dem, der gjæste Hovedstaden for at more sig og for at høste Udbytte af en saadan Udflugt, ikke at gaae det forbi og heller ikke lade det blive ved eet Besøg, og derpaa gaaen over til den for os endnu langt værdifuldere og mere betydningsfulde Skat, det oldnordiske Museum, i hvilket vi kunne faae den klareste og tydeligste Fremstilling af vore Forfædres, de gamle Nordboers Liv og Færd, deres Udvikling og deres Ejendommeligheder, baade i det offentlige og det huuslige Liv. Dette Museum er næsten ligesaa kjendt i Udlandet som Thorvaldsens, og man siger, skjøndt det er meget søgt, at intet andet Land ejer Noget, der kan taale en Sammenligning med vort oldnordiske Museum.

Vi have der seet en stor Deel af de Redskaber, Forsvars- og Angrebsvaaben, Folkene her i Norden sandsynligviis have betjendt sig af i hiin Tid, da de levede som vilde og halvvilde Folkeslag i de store Skovstrækninger, f hvilke Danmark i den ældste Tid var opfyldt. Det var i Steenalderen, da Metallet endnu ikke var kjendt; Museet ejer en stor Deel Kiler, Øxer, Pile o. a. T. fra denne Tidsalder, men ogsaa mange Leerkar, Ravperler og Ravsmykker.

93.

Efter Steenalderen kom Metalalderen; Bronzealderen bliver den kaldt. Foruden de Ting, der forarbejdedes af Steen, blev Bronze og Guld kjendt, og det forudsættes, at der paa den Tid er indvandret en heel ny Folkestamme, der imidlertid neppe stod synderligt over den foregaaende i Udvikling; men istedenfor de tidligere simple Sager og Steen og Rav findes der prægtige Vaaben og Redskaber af Bronze, og Smykker af Guld. Sølv er aldrig bleven funden imellem Oldsagerne fra den Tid, heller ikke nogen som helst Indskrift; men Bronzealderen er, efter Alt at dømme, gaaet forud for den nyere Kultur, som Romerne i det første Aarhundrede efter Christi Fødsel bragte ind over Alperne ved deres Erobringer sammesteds. Iblandt de mangfoldige Gjenstande fra Bronzealderen gemmer det rige Museum Øxer, Sværd, Knive, Skjolde og mangfoldige Smykker og Prydelser af Bronze; Beskuerne fængsles deraf i ualmindelig høj Grad, og føler, at den Tids Mennesker have været i Besiddelse af stor Kunstfærdighed.

Jernalderen fulgte efter den nysnævnte Bronzealder, og Jernvaaben kom i Brug. Jern og Sølv vare nye Metaller, der bleve indførte, saavel som en ny Slags Bronze, der var en Sammenblanding af Kobber og Zink; thi den tidligere Bronze bestod derimod af Kobber og Tin. Ogsaa Glas blev bekjendt i Norden paa den Tid, og de første Spor af Indskrifter findes fra Jernalderen. Smagfulde, hidtil ukjendte Former traadte frem og bare Præg af Romernes Indvirkning, om hvilken en stor Deel romerske Oldsager og Mynter fra Kejsernes Tid ogsaa taler. Det er ikke godt at fremhæve nogle enkelte Gjenstande, hvor der findes en saa uendelig Mangfoldighed som i vort oldnordiske Museum; imidlertid ere Drikkehornene af Glas, massive Guldringe, Guld-

94.

og Sølvspænder, mærkværdige Gjenstande. Iblandt andre højst mærkelige Sager er der saaledes og et Brystsmykke af Guld med vedhængende byzantinske Guldmynter, massive Halsringe og Armringe af Guld, og Krigsvaaben af alle Arter og af forskellige Metaller, foruden udskåret Træarbejde.

I Middelalderen udvikledes Nordboerne alt mere og mere i Kultur, efterhaanden som Christendommen trængte ind; det seer man ogsaa i Museets Sager fra den Tid. De fleste Gjenstande have Hensyn til det kirkelige Liv; der findes Relikvieregjemmer, Krucifix, Røgelseskar, Kors og Kjertestager af Sølv, Bispestave og Bispehuer; meget kunstigen forarbejdede Ting af Hvalrostand, deriblandt et Kors, der har tilhørt Svend Estridsens Datter, Gunhilde. Nævnte Sager ere alle fra Middelalderens Rundbuestiil; efter denne fulgte Spidsbuestilen eller den gothiske Stiil. Fra det Tidspunkt saae vi der mange Gjenstande at see, der afvige fra den tidligere buede Kunststil; og blandt de mærkeligere Ting, tør man vel nævne den Stav, der har tilhørt de sidste Erkebisper i Lund, en Abbedstav, det store Spænde til en Bispekaabe og de forskellige Segl. Ovenanførte Hentydninger skulle alene sigte til at lede Læserens Opmærksomhed hen paa den Skat, vi eje i der "oldnordiske Museum"; en Skat, der maa være af stor Betydenhed for Enhver, der sætter Priis paa at kjende Forfædrenes Liv og Færd, og det vilde upaatvivleligen yde de Mange, der opholde sig i Hovedstaden for kortere eller længere Tid, stor Betydenhed for Enhver, der sætter Priis paa at kjende Forfædrenes Liv og Færd, og det vilde upaatvivleligen yde de Mange, der opholde sig i Hovedstaden for kortere eller længere Tid, stor Tilfredsstillelse, om de ret ofte vilde tilbringe en Timestid i dette Museum, hvor de kunne hente sig megen Indsigt.

Om føje Tid vil det blive aabnet i "Prindsens Palais."

95.

Skulde vi, mine Medrejsende! dvæle omstændelig ved alle de andre Kunstsamlinger, vi have taget i Øiesyn under vore Omvandringer, da vilde det jo være en Stund endnu, før vi kom ud ad Landet til, og vi længes jo alle efter den skønne frie Natur. Lader os derfor nøjes med t pege hen paa de Seeværdigheder, vil ville tilraade Andre at gjøre sig bekendte med; de, der have hjemme her i Byen, saavel som Provindsboerne, der gjæste Staden i et eller andet Formaals.

Der er nu først den kongelige Malerisamling paa Christiansborg Slot, der omfatter saa herlige Kunstværker og staaer aaben flere Gange ugentligen, uden at det koster de Besøgende en eneste Skilling; ogsaa til den Moltkeske Malerisamling paa Kongens Nytorv er fri Adgang.

Det kongelige Mynt og Medaillekabinet, som man Sommeren igjennem kan faae at see engang ugentlig, er paa Rosenborg Slot; den kongelige Samling af Kobberstil paa Prindsens Palais, og det naturhistoriske Museum, der omfatter flere Afdelinger, som forskellige Dage ere aabne, Alt uden Udgift for de, der ville høste Gavn og Glæde af at tage den i Øiesyn, er i Stormgaden. Pattedyr og Fugle fra alle Jordens Egne blive foreviste to bestemte Dage ugentlig, Krybdyr og Fiske to andre. Kun et meget ringe Antal af Nordboerne kunne faae Lejlighed til at see levende Fremstillinger af de sydligere Landes rige Dyreverden, og derfor bør Enhver søge at gjøre sig bekendt med de her opbevarede.

Iblandt Kjøbenhavns Slotte bærer Rosenborg Vidne om Christian den Fjerdes store Sands for og Lyst til at bygge. Kong Christian opførte ingen Spinkelværksbygninger, som Nutiden fremviser saa stor Overflod af; han byggede, saa han har Ære deraf endnu den Dag i dag, og Kongen, der

96.

holdt saare meget af sit Rosenborg, som han 1604 lod opføre udenfor Byen, for at have et Lystslot i fri Luft, og dog tæt udenfor Staden, døde sammesteds. (1648) Siden er Slottet kommen indefor Byens Volde, derved, at Kjøbenhavn er bleven udvidet, og denne smukke Bygning gjemmer nu Rigs-klenodierne og det saakaldte Kunstammer, en stor Samling af mærkelige og interessante

Gjenstande, der kunne tages i Øjesyn, naar man forud giver Vink om sit Ønske. Iblandt andre Mærkeligheder, der forevises.

”see end vi paa Rosenborg Klæder,
som kongeligt Blod haver vædet;
tohundrede Aar ej udsletter
de kostbare purpurne Pletter.”

Charlottenborg Slot, som har Navn efter Christian den Femtes herlige Dronning, Charlotte Amalie, der boede sammesteds indtil sin Død, er nu et Akademi, der boede sammesteds indtil sin Død, er nu et Akademi for de skjønneste Kunster. Det er opført paa den Plads, Christian den Femte lod udvide og forskjønnede, og paa Midten af Pladsen staar en Afbildning af ham tilhest. Fra hans Tid hedder den Kongens Nytorv; tidligere var den s Navn Hallandsaas. Støtten er af Bly og hviler paa et Fodstykke af Steen, og paa de fire Hjørner ere forskellige Sindbilleder, som forestille: Viisdom ved Minerva, Tapperhed ved Herkules, Ædelmodighed ved Alexander og Æren ved et Billede.

97.

som bærer en Pyramide. Kongens Hest træder paa et trehovedet Uhyre, hvilket skal sigte til et Forbund, der var indgaaet til Skade for Danmark, men heldigviis blev afvendt og tilintetgjort.

Det nuværende Christiansborg er vistnok ikke den samme pragtfulde Bygning, der kostede 27 Millioner at opføre, da Christian den Sjette gav efter for sin Dronnings ubillige Ønske, at rive Kjøbenhavns Slot ned, skjøndt det havde faaet en grundig og kostbar Istandsættelse faa Aar tidligere, under fjerde Frederiks Styrelsestid, og rive det ned, alene for at Sofie Magdalene kunde komme til at boe i et af de stolteste Slotte i Evropa; men det er unægtelig en stolt og rummelig Bygning, hvis Ydre saavel som den store herlige Riddersal gemmer Vidner om danske Kunstneres Mesterværker; navnlig fra den indre Slotsgaard tager Christiansborg sig storartet ud. I mange Aar stod denne Kongeborg ubeboet, men under vor nuregerende Hersker er den atter taget i Brug, thi han har valgt den til Opholdssted for sig og sine Omgivende, naar han tilbringer Livet i Hovedstaden. Paa Christiansborg Slot afholdes desuden Landets højeste Ret, og der forsamles Folkethingenes Medlemmer.

I de sidste Aarhundrede have Landets Herskere og nogle af Kongehusets Nærmeste haft Bolig Amalienborg, saaledes kaldes de fire Slotte, der omgive den smukke Plads i den Deel af Kjøbenhavn, der egentlig hedder Frederiksstad; Christian den Ottendes efterladte Dronning, Karoline Amalia boer endnu i et af dem.

Frederikspladsen eller Amalienborg Plads, som den i daglig Tale kaldes, er unægteligen meget smuk. Fire brede og lige Gader gaae ud fra den og danne et Kors, i hvis Midtpunkt staaer et kostbart og værdifuldt Mesterstykke: Kong

98.

Frederik den Femte tilhest, støbt af Malm, paa et højt Fodstykke af Marmor.

Denne smukke Afbildning af Kong Frederik lod det asiatiske Handelskompagni forarbejde og opstille, for at vise, hvor meget det paaskjønnede Kongens Bestræbelser for at bringe Handelen paa en glimrende Fod. Grundstenen til dette kostbare Minde blev lagt den 18de Octbr. 1760, Aarhundrededagen efter Enevoldsregjeringens Indførelse. Støtten selv blev opstillet den 16de August 1768, og er almindeligen anderkjendt for at være et mesterligt udarbejdet Kunstværk, som en berømt fransk Kunstner, ved Navn Saly, blev kaldet herind fra Paris for at udføre. Kongen seer hen imod den Kirke, han lagde Grunden til, tilhøjre er Vejen til Kastellet og tilvenstre den Deel af Amaliegaden, der fører til den Herre Zebatys Kirke; Vidner om Kjøbenhavns Handel og Skibsfart viser sig fra den fjerde Side. Foruden adskillige latinske Indskrifter findes nedenstaaende Linier paa den i Landets Sprog:

”Frederiks den Femte
de Danskes Konge og Fader,
til udødelig Ihukommelse
bekostet af det kgl. asiatiske Kompagni,
under dets Præsæs A. G. Greve af Moltke,
til Taknemmelighed for utallige Velgjerninger;
oprettet under Folkets Fryderaab
i Kjøbenhavn paa Frederikspladsen, de 16de Aug, 1768.
Paafunden og udført i Metal af I. Saly, støbt af P. Gor.

Frederiks den Femte var en hjertensgod og mild Mand, der elskede sit Folk og var højlig elsket af det; naar og hvor han viste sig, hilstes han med Jubel, og Undersaatterne flokkedes omkring ham. Kunstneren havde først udkastet en anden Tegning til den smukke Hest, paa hvilken Kongen rider,

99.

nemlig. Dyret fremstillet i Galop, men denne Plan forandrede han efter en Dag at have seet Kongen ride igjennem Gaderne med sagte Skridt, hilsende baade tilvenstre og tilhøjre sit Folk, der trængte sig omkring ham, raabte: ”der er vor Fader!” og overrakte ham Bønskrifter. ”Ja, I ere mine Børn! I ere Alle mine Børn!” svarede den milde Konge til alle Sider, og følte sig tilsyneladende lykkelig ved de Vidnesbyrd om Kjærlighed, der lagdes for Dagen. Efter at have seet dette, forandrede Saly Hestens Stilling, for at skildre Kongen som Folkefaderen.

Viis, naadig og retfærdig
Dig og Din Throne værdig!
Tag disse Linie med
i Graven.”

Saaledes sang Skjalden ved hans Død, og hans Kvad fandt Gjenklang i Folket.

Det var altsaa under Kong Frederik den Femte, at denne Deel af Kjøbenhavn, den saakaldte Frederiksstad, blev anlagt, og Byen derved betydelig udvidet. Tidligere var paa den nuværende Amalienborgplads og dens Omgivelse en Plads, hvor der holdtes Mynstring over Troperne, og paa St. Annaplads en Have med et Slot, der havde Navn af Amalienborg, fordi det var Sofi Amalies Enkesæde. Tæt op til Slottet var bygget et lille Operahus og Brædder, der afbrændte 1689, da der af Uforsigtighed kom Ild i nogle Enebærbuske, hvormed Bygningen var smykket i Anledning af Kongens Fødselsdag; den største Deel af Amalienborgslot brændte med, og hvad der var endnu lagt meer at beklage, henved halvtrediehundrede Mennesker mistede Livet i den Trængsel og Forvirring, der opstod ved Branden. Der var kun een Ud-

100.

gang, og Dørene gik dertil indad; da nu Alle styrtede frem for at forsøge paa at blive frelst, kom det snart saavidt, at Ingen hverken kunde komme ud eller ind; og den Dør, der førte fra Operahuset til Slottet, tænkte Folk ikke paa at aabne. De Bygningsmaterialer, der kunde bruges af det nedbrændte Slot, bleve anvendte ved Opførelsen af ”den Herre Zebaoths” Kirke eller Garnisonskirken, der staaer paa en Plads, som har Navn efter den hellige Anna, til hvis Ære der tidligere stod et Kapel sammesteds.

Overensstemmende med Frederiks milde Sind var ogsaa størstedelen af de Bygninger, han opførte, thi de sigtede til at afhjælpe og lindre Nød og Savn. Saaledes stiftede han det Hospital, der bærer hans Navn, en rummelig og velindrettet Bygning, hvor mange Smerter og Lidelser ere blevne lindrede,

indrettede ligeledes "Almindelig Hospital," som og Opfostringshuset, en Opdragelsesanstalt for trængende Borgers Sønner, der her oplæres fra det tilende Aar af, og alt fra Barndommen dannes til nyttige Haandværkere. I det nye Kjøbenhavn eller Frederiksstaden, hvor den ene store Bygning snart voxte frem efter den anden, laa for Enden af Frederiksgaden en Have, der tilhørte Prindsesse Charlotte Amalie, Frederik den Fjerdes Datter; den blev ryddet, og Grunden lagt til en kostbar og pragtfuld Kirke, Frederikskirken, der skulde bygges af norsk Marmor og være en Efterligning af Pantheon i Rom; men denne Kirke staaer endnu ufuldendt og vil neppe komme videre, en den er, da der udfordres en meget stor Sum til at fuldføre den efter den anlagte Maalestok; den har alt kostet 850,000 Rbd. Efter Planen, der blev udkastet til dette Gudshuus, vilde der gaae 27 Aar med, før

101.

alle de paatænkte Prydelser og Statuer kom istand. Denne smukke Ruin nævnes i almindelighed "Marmorkirken".

Kjøbenhavn har mange skønne veldædige Stiftelser, der deels have til Hensigt at lindre den stille Trang, under hvilken saa mangen agtværdig Kvinde maa sukke ved Forsørgerens og Forældrenes Død, deels at komme de mere Trængende, Syge, Nødlidende og Umyndige til Hjælp. Et af de rigeste Hospitaler er vistnok Helligaandshospitalet, almindeligen kjendt under Navn af Vartov, grundlagt af Christian den Første og forøget under de følgende Konger. Det har adskillige Gange været flyttet udenfor Byen. Gammel Vartov paa Strandveien bærer endnu Navn fra den Tid af, det var der; nu er det en Gaard i Farvegaden, hvor Tycho Brahe en Tid havde sine astronomiske lagttagelser, indtil den Tidsalder, der ikke forstod at højagte og katte hans Kundskaber, drev ham til en frivillig Landflygtighed.

Naar vi tale om de skønne Hjælpemidler til at lindre Nød, fremme det Ønskelige og fremhjælpe det Gode, der findes i vor By, da maa Tankerne dvæle ved Asyler og Asylskoler og den Christenkjærlighed, der bragte dem tillive. Enhver, der har tænkt over disse nyttestiftende og heldbringende Indretninger, maa med Højagtelse og Ærefrygt nævne Enkedronning Karoline Amalie, og med Taknemmelighed paaskjønne denne Dæmning imod det Onde, derved er sat for de stakkels Smaa, som tidligere vare saa ganske overladte til sig selv, naar Forældrene, for at skaffe det daglige Brød tilveje, maatte ernære sig ved Arbejde, der holdt dem borte fra Hjemmet. Børnene lærte da ikke alene intet Godt, men tidt endog meget Ondt, og ved at være saa meget overladte til sig selv, lagde de ofte Grunden til et ulykkeligt, forstyrret

102.

Liv. Alt dette tænkte Dronningen paa, og det stod levende for hendes Sjæl, at ogsaa disse smaa Stakler vare dyrekjøbte ved Frelserens Blod; derfor sørgede hun for, at der kunde blive fredet om dem i de tidligste Aar; og hun har gjort meer end noget andet Menneske i hele Danmarks Rige nogensinde har gjort for Børn; thi hun lod indrette Asyler, der modtage dem med aabne Arme, for at værne dem imod de Onde og de Farer, de vilde være udsatte for, overladte til sig selv, midt i Verdens letsindige og syndefulde Færd.

Alle fattige Børn kunne blive optagne i disse asyler, store, reenlige, luftige Boliger, hvor de den hele Dag igjennem lege og lære i opvarmede og sunde Værelser, og hvor der er forstandige og kjærligesindede Bystyrerinder, der frede om dem og lære dem lutter Godt. Fra Asylerne kunne de nogle Aar efter gaae over til Asylskolerne, hvor alle gode Evner i Sjælen blive vakte, hvor de lære nyttig Beskæftigelse og gavnlig Viden, og fremfor Alt at kjende den Herre og Frelser, til hvis Ære de ere blevne kaldte bort fra de vildne Veje og samlede under de mildere Følelsers Varetægt. Alt dette, denne Kjærligheds Sæd, der ved Guds Velsignelse engang skal modnes til en god Høst, have vi Enkedronning Karoline Amalia at takke for, og var der end ikke mange andre Vidnesbyrd i hendes

Liv, der kunne fortælle, at hun er den Herres Tjenerinde, ved hvis Fødder hun frivillig har sat sig, da tyder det derpaa, at hun med kjærlighedsfuld Opofrelse

”leder hen de smaa til ham,
som borttog vor Synd og Skam,
som har Livet i sin Haand,
døber med den Helligaand.
har fra Døden dyrekjøbt
Hver, som troer og bliver døbt.”

103.

Iblandt Kjøbenhavns 21 Kirker, som det vilde blive for omstændeligt at omtale, ville vi min, naar vi have nævnet ”vor Frue Kirke” med den Kunstværker, pege hen paa det smukke Snegletaarn paa vor Frelzers Kirke paa Christianshavn. Denne Kirke er anlagt under Christian den Femte (1694) og øverst oppe paa det 288 Fod høje Taarn er en Kugle, 8 Fod i Gjennemsnit, paa hvilken der staaer et forgyldt 10 Fod højt Billede af Frelseren med Sejersfanen i Haande.

Flere Gader i Kjøbenhavn bære endnu Navn efter de mange Klostre og Kapeller, der fandtes i de katholske Tider; saaledes Antoniostrædet, St. Gjertrudsstrædet, St. Pedersstræde, Klosteret var der, hvor Walkendorffs Kollegium nu er, og paa Hjørnet af Klosterstræde og Skindergade laa Graabrødrekloster, hvis tilhørende Have var den Plads, der nu kaldes Graabrødretorv. Graabrødrene eller Franciskanerne var Tiggermunke, der havde Navn deraf, at d bare graa Kapper med Hætter til at slaae over Hovedet. Men den største Klosterbygning har dog nok været den hellige Klaras Kloster, hvorefter Klareboderne har Navn; det blev stiftet af Dronning Christine, og omfattede hele Strækningen fra Klareboderne til Silkegaden (saakaldet efter en Silkefabrik, Christian den Fjerde anlagde der; og alle de Gader, der ligge bagved ligeud til Gothersgade, vare Klosrets Kaalgaarde og Haver. Ved Slippen hørte Byens Besætning op, deraf har denne Gade sit Navn, men Pilestræde eller egentlig, Pilegaardsræde kaldes saaledes, fordi der tidligere var en Pilegaard der; sandsynligviis har det været Klosterets Kirkegaard. Helligaandshospitalet eller Vartov, var det tidligere Duebørdre-Kloster; da dette blev ophævet bed Reformationen ligesom

104.

de andre Klostre, vedblev dog den Plejeanstalt, der hørte til det, og alle Indtægter og Ejendomme, der havde hørt Munkene til, bleve bestemt til de gamle fattige og syde Menneskers Pleje; disse fik ogsaa Lov til fremdeles som hidtil at boe paa Hjørnet af ”Store og Lille Helliggeiststræde” indtil Christian den Fjerde fik dem ud paa Gammel Vartov.

Førend vi forlade Kjøbenhavn, maae vi dog endnu tage et Par af Christian den Fjerdes herlige, Tid og Ødelæggelse trodsende Bygninger, i Øjesyn. Der er nu først Børsen, som ligger paa Slotsholmen, tæt ved Knippelsbro, en smuk gothisk Bygning, hvis ejendommelige Taarn tidligere skal have staaet i Kalmar, men er bleven bragt ned til Kjøbenhavn ved de Danskes Erobringer i den første svenske Krig. Spiret paa Taarnet dannes af fire Lindorme, som hvile paa deres Buge og vende Hovederne mod de fire Verdenshjørner; Halerne slynge sig om hverandre, rejse sig opad og danne en Spids, paa hvilken sees tre Kroner.

Dernæst staaer Runde Taarn endnu saaledes som den store virksomme Konge opførte det. En Sneglegang fører op igjennem Taarnet, fra hvis øverste Tinde der er en vid Udsigt; og dette 150 Fod høje Taarn egner sig godt til det Brug, for hvilket det blev bestemt: Stjernekyndiges Iagttagelse af Himmellegerne. Snegleopgange er som en bred Vindeltrappe eden trin, med en jevn Opgang, og skal være anlagt efter Christian den Fjerdes egen Plan. Dengang den russiske Kejser Peter den Store, opholdt sig i Kjøbenhavn /1716) morede han sig ofte med at ride op igjennem Taarnet til den øverste

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Spidse, tage Udsigten i Øjesyn og saa ride ned igjen; ja han og hans Hustru, Kejserinde Kathrine, kørte endog derop i en Karet, forspændt med sex Heste.

105.

Sjette Afsnit.

Og nu, mine kjære unge Rejsefæller! ville vi fra Runde Taarn see os om i Videslet,

”saa kaldtes Sjælland fra første Færd
og Smaaland alle saa noget nær,
som groe og grønnes i Østersøen
med Falster, Sjælland og høje Møen”

Uden at vække Opmærksomhed for Theatre og andre Adspredelser, Folk kunne søge i Kjøbenhavn?”
”ja” min kjære Charlotte! uden at pege hen paa dem, thi jeg er rolig for, at Theatrene, Casino, Tivoli og andre Nydelser af denne Art, hverken ere ubekjendte for Kjøbenhavnerne, eller blive forglemte af dem, saa lidet som af Fremmede, der gjæste Hovedstaden. Muligen der kunde fremkomme et ller andet Ønske om at faae Anviisning paa de fornemste Udsalgssteder og paa de Konditorer, der kunne præsentere den bedste Chocolate; men saadanne Vink maa jeg bede de Uindviiede søge andensteds. Baade Kjøbenhavnere og Ikkekjøbenhavnere vide langt bedre Besked om disse Anliggender, end nog af os. Derimod er der mange andre Seværdigheder, jeg kunde og maaskee burde vække Opmærksomhed for, f. Ex. Dokken, Holmen, Tøjhuset, og desuden lede Tankerne til Foreninger, hvor der holdes Foredrag og anstilles Forsøg, der kunne skaffe nyttig og for Livet uundværlig Viden, saadan de, der sigte til Naturvidenskabernes Udbredelse; men, bryde vi nu ikke op fra Hovedstaden, i hvilken mine unge Medrejsende, saaledes lader det næsten, troe Danmark concentreret, indser jeg ikke, hvor,

106.

ledes vi ville komme Fødelandet rundt. Altsaa, om en Time ere vi i Vognen, og igjennem den Gade, der fører ud til og bære Navn efter det at vore tidligere Konger som af den nuværende Hersker yndede Frederiksborg, og ad de smukke Veje, der fra Forstæderne gaae udenom Byen, ville vi først besøge et af Sjællands skønneste og mest skovrige Partier, den nordostlige Deel af Øen.”

”Danmark og Danmarks Natur- og Kunstskjønheder glæde vi os Alle ret inderlig til at kjende, og ved denne Rejse er et af vore kjæreste Ønsker imødekommen; ogsaa paaskjønne vi den Klarhed, vi i flere Punkter saae i historisk Henseende, thi med Alt hvad der hedder Danmarks Historie, har der jo rigtignok hidtil fundet en utilgivelig Uklarhed Sted, alt fra vore tidligste Barndomsaar. Men da vi nu alligeved kjøre uden om Byen for at komme til Strandvejen, kunne vi saa ikke bestemme, at kjøre igjennem Vesterport, for ogsaa at faae Frederiksberg Slot og By med?”

”Ikke efter mit Skjøn, kjære Charlotte! For kort siden, da vi fra Valby kørte ind med Banetoget, tilbragte vi jo en halv Dags Tid i Frederiksberg og Søndermarken med Omegn. Frederik den Fjerdes skønne, kobbertækte Bygning paa den 48 Fod høje Bakke kunde unægtelig nok fortjene, at vi skulde dvæle en Stund endnu ved den; imidlertid, saafremt det øvrige Selskab er enig med mig, tør vi ikke iværksætte den foreslaaende Omvej, saa meget mindre, som vi alt have afslaaet vor unge Veninde, der er næsten ligesaa begejstret for Amagerlandet og Hollænderbyen som for Christian den Andens trofaste Elisabeth, at foretage en lille Udflugt til Kongelunden; Amagerens Skovparti.

Nu kommer jeg med et Forslag, sagde den unge Dame,

107.

der havde havt Lyst til at gjæste de flittige Amagerboere; vi kunne kjøre vester ud og drage øster om og saaledes følge den Retning, i hvilken Englænderne anlagde deres Forskandsninger, da de handlede saa ilde med Kjøbenhavn 1807.

Efterat være bleven fritagen for at kjøre ned i Kongens Enghave til Gamle Posthuus, det nuværende smukke "Belvedere," bleve vi snart enige om at lægge Vejen uden om Byen, ad Vesterbro og Gamle Kongevej til, saa at vi dels kom tæt fordi, dels kunde følge med Øjet de 13 udpegede Steder; dels kunde følge med Øjet de 13 udpegede Steder, inden ret længe vare vi ved, Svanemøllen, hvor det sidste af Batterierne havde været anbragt, og kjørte livlige og glade hen ad den med saa mange skønne, livlige Landsteder overstrøede Vej langs Strandkanten, fra hvilken den stærke Søskandse, Trekoner, træder saa smukt frem.

Men med hvor megen Interesse mine unge Rejsefæller end viste at have fulgt Fortællingen om Englændernes velberegnete Ødelæggelsesplaner, var det dog ikke den Sag, der var Gjenstand for vor Samtale. En langt mere oplivende Begivenhed i vort Fødelands Historie havde taget os Beslag, thi udenfor Vesterport holdt vi stille nogle Øjeblikke, for re i Ro og Mag at betragte "Frihedsstøtten," dette skønne Hædersminde, der bærer Vidne om, at den Stand, der saa længe havde været kuert under et haardt, trykkende Aag, nu har gjenholdt sine naturlige Rettigheder.

Det er vanskeligt at fatte, af saa mange Aarhundreder svandt hen for den danske Bonde i Trællestand, uden at Nogen alvorlig arbejdede paa at bryde eller blot løsne Stavnsbaandet, indtil de Hædersmænd, der i Ordets bedste og ædleste Betydning vare Bondevenner, i Slutningen af forrige Aarhundrede toge alvorlig far paa Sagen. Hvor saa Mange

108.

have ydet en Skjærv til at berge et ufatteligt stort Gode tilveje, som endnu langt Flere modsatte sig og saae skjævt til, er det ikke let at fremhæve nogen enkelt Mand, med foruden "Kronprinds Frederik" ville Navnene Reventlow og Bernstorff altid have en fortrinlig Klang, naar Talen er om den lænkebundne Stands Frigivelse.

Frihedsstøtten er af bornholmsk Sandsteen, omtrent 48 Fod høj, og Grundstenen til den blev lagt af Kronprinds Frederiks selv, den 31te Juli 1792. Mod Øst staaer denne Indskrift.

"Kongen kjendte, at Borgerfrihed, bestemt ved retfærdig Lov, giver Kjærlighed til Fædreland, Mod til dets Værn, Lyst til Kundskab, Attraa til Flid, haab om Held." Og paa den Side, der vender imod Vest:

Kongen bød, Stavnsbaandet skal ophøre, Landbolovene gives Orden og Kraft, at den frie Bonde kan vorde kjæk og oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig."

Paa Foden, som er af norsk Marmor, findes imod Syd følgende Ord:

"For Christian den Syvende, de Danskes og Norskes Konge, af enige og taknemmelige Borgere." og imod Nord:

"Grundstenen blev lagt af Frederik, Kongens Søn, Folkets Ven, MDCCXCII."

Den østlige Side af Støtten er et Basrelief, der forestiller en vorned Bondes Frigivelse, og den vestlige et andet, hvor Retfærdighedens Gudinde er at see. Paa de 4 Hjørner er anbragt Figurer af italiensk Marmor: en Hund, Sindbillede paa Troskab, en Plov og et Overflødheds-

109

horn, der skulle angive Flid i Agerdyrkningen, adskillige Spyd, indviklede i en Fane, Billedet paa Tapperhed, og en Borgerkrone, for at betegne Fædrelandskjærlighed.

At Sjælland, den største af vore danske Øer, indtager et Rum af 127 ¹/₂, paa hvilket der lever omtent 520,000 forskjellige Mennesker, der vide vi jo Alle tilsammen, Vi ville derfor strax efter at vi ere komne forbi Svanemøllen, kaste et Blik til "Gammel Vartov," der for Tiden er en Privatmands vakre

Ejendom, men tidligere i nogle Aar som alt omtalt, en Bolig for de Gamle i Helligaandshospitalet; og dernæst lægge Mærke til et andet Landsted, som vi og kjende fra Historien nemlig Hellerup, hvor den engelske Overbefalingsmand havde sit Hovedkvarter 1807.



Hellerupgård 1828

Snart er man derpaa i en af de dejlige Bøgeskove, der med Grund kaldes Danmarks ejendommelige Naturligheder, og finde saa yppige og frodige i det nordlige Sjælland. Charlottenlund Skov er endnu stedse Kjøbenhavnernes saare kjær; hvormange Forlystelsessteder og tillokkende Adspredelser, der end drage dem i Byens umiddelbare Nærhed, staar Charlotte Amalies Bøgelund dog fro dem som der første Sted, der har krav paa at see dem, saasnart de kunne komme saa langt udenfor Porten. Vist er det imidlertid, at det er den jevnere Klasse ligesaameget, om end ikke mere magtpaaliggende, at nyde et Maaltid i den frie Luft, som det er den, at glæde sig over den dejlige Natur og de smukke Omgivelser. Den ranke Bøg med sin yppige Krone, den skønne Udsigt ud over Øresund, er i almindelighed ikke det, der udgjør de Skovbesøgendes største Glæde; thi naar en vel fyldt Madkurv ikke følger med, er det slet ikke i sin Orden med Skovturen.

Slottet Charlottenlund er bygt af Christian den Sjette,

110.

der lod det kalde "Gyldenlund" dets nuværende Navn har det efter ovennævnte Fyrstinde, den kongelige Bygherres Søster. Ligeud for Indkjørslen skal der endnu findes Spor af en Bro langt ude i Søen, hvor Christian den Femtes Dronning, der ligeledes hed Charlotte Amalia stef iland, da hun kom hertil som Brud; og under denne Bro var det, Engelskmanden John Norcross, i en med Krigsfolk stærkt besat Baad spejdede efter Christian den Sjette, da han endnu var Kronprinds, for at snappe ham og føre ham til Sverrig som Fange. Kongesønnen, der ofte red ud med faa Ledsagere, undgik imidlertid meer end engang den tiltænkte Skjæbne, snart ved een, snart ved en anden uforudseet Hindring, der forstyrrede Niddingsdaaben.

Det maa have været en ganske forunderlig Mand, denne Kapitajn Norcriss; fribytter, Eventyrer, Vovehals var han, men vist et Menneske, der hverken tænkte paa Gud eller Døden. Med en

drengagtig Aabenmundethed fortalte han altid selv om sine dumdristige Planer, tog Tjeneste hos Landes Herskere, begik allevegne slette Streger, kom ofte i Fængsel og blev lagt i Bolt og Lænker, men forstod at smutte ud, om han end var nok saa fast under Laas og Lukke. Omsider, efter at han havde tumlet sig imellem Livets Klipper og Skjær, tilbragte han nogle og tredive Aar i Fængsel her i Danmark, og deraf sexten lænket i et stort Buur; en skrækkelig Straf, som han ved sin trodsende og udfordrende Adfærd tvang Landets Konge til at idømme ham. Gjentagne Forseelser bleve tilgivne ham, og han blev forviist Land og Rige med den udtrykkelige Advarsel, aldrig at komme indenfor Danmarks Grændser, der som han ikke vilde underkaste sig stræng Straf; alligevel kom han igjen, blev fængslet, brød flere



Charlottenlund Slot 1826

111.

Gange ud, kom atter ind, men erklærede, at Danmark var ikke det Land, der kunde holde ham fast, selv om man satte ham i et Fuglebuur; derfra hidhørte den Plan, at sætte ham i et laaset Buur som et vildt Dyr eller en sjelden Fugl.

Hvad enten man fra Charlottenlund drager langs Strandvejen igennem den smukke Dyrehave og længere imod Nord, eller færdes omkring i den skønne Omegn mod Furesøen, Farum og længere ind i Landet, overraskes man af Landets rige Afvexling og Naturskønheder. Yppigt Skovland, store fiskerige og frugtbare Søer, Agre imellem Slotte og Bønderbyer; mod Nord ad Kattegattet til sandede Steder, som dette Hav fremkalder, og dertil overalt Punkter, til hvilke der knytte sig historiske Minder. Imellem Charlottenlund og Fuursøen ligger Slottet Bernstorff, der tidligere heed Fasangaarden, men nu bærer Navn efter den Slægt, hvis Ædling allerførst ophævede Fællesskabet, inddeelte Markerne og gav Bønderne i de underliggende, nu saa velhavende Byer, Gjentofte, Ordrup og Vangede" frie for Hoveri. Godsets Bønder lode af Taknemmelighed det Hædersminde opføre, der staaer ved Landevejen: en Obelisk af norsk Marmor; efter den er "Frihedsstøtten" udenfor Kjøbenhavns Vesterport oprejst. Tæt ved Bernstorff, lidt mod Nordvest, finde vi Jægersborg, hvor Christian den Fjerde undertiden opholdt sig for Jagtens Skyld; af den Grund lod han ogsaa Slottet bygge. Dyrehaven var ikke til dengang, den blev først indrettet under Christian den Femte, og Jagtslottet Eremitagen skriver sig fra Christian den Sjettes Tid. Ikke langt fra Jægersborg, atter lidt mod Nordvest, er Lyngby, halv Kjøbstad, halv Landsby; i dens umiddelbare Nærhed ligger det smukke Sorgenfri Slot, Enkedronning Karoline Amalies Sommerbolig; i sin Tid boede Frederiks den Fjerde der som Kronprinds.

112.

Fuursøen kaldes ofte "Frederiksdals Sø" efter det Slot, Frederik den Tredje lod opføre ved den og som bærer Navn efter ham. Tæt derved stod "Hjortholm" Slot, der oftere bliver omtalt i Historien, f. Ex. Under Christian den Anden.

Næsten enhver Plet omkring denne Sø udmærker sig ved Naturskønheder, og det er tilvisse med Grund, at man altid hører denne Deel af Sjælland nævne som "Fuursøens dejlige Egne. Fra den fiskerige Fuursø har en Strøm sit Udløb, der flyder igjennem Lundby og Søllerød Sogne og falder ud i Østersøen, og ved den er der anlagt en stor Deel Møller og Fabriker. Imellem Søen og Søllerød er "Geels Skov", og vest for den, ved en Arm af Søen, Dronninggaard, der engang tilhørte Sofie Amalie, deraf Dronningenavnet. Paa Farumgaard boede i sin Tid Biskop Svane, der fik den som Lystgaard af Frederik den Tredje. Ligesom Dronninggaard ligger ved Fuursøens nordøstlige Arm, findes Freeriksdal ved den sydøstlige, og skjøndt vi paa vor Rejse derhen vendte tilbage til Klampenborg, maa jeg dog endnu nævne Landsbyen Ballerup, sydlig for de omtalte dejlige Egne, ikke fordi der i dens Omegn findes Naturskønheder, der kunne fængsle og tiltrække, men fordi der siges, at Byen har Navn af Kong Baldur, hvis Begravelse skal være i en Steendysse der i Nærheden.

Vejen imellem Kjøbenhavn og Helsingør er vakker, enten man saa drager hen over Øresundets milde, rolige Vande, eller kører hen ad Landevejen, med Sundet paa den ene Side, og de dejlige Skove, Søer, Marker og Boliger paa den anden: det er frydefuldt at see det skønne, rigt udstyrede Landskab, og man føler, at der er herligt, dejligt og velsignet i Danmark og i Sjælland. Landsteder og Fiskerbyer afvexle

113.

Langs Øresundets Kyster. Strax forbi Charlottenlund findes Skovshoved, den nærmeste Fiskerby ved Kjøbenhavn; men Fiskerlejerne have tilvisse intet Indbydende eller Tiltrækkende ved sig. Enten maae Fiskerfamilierne være meget fattige eller kun have liden Sands for Orden, sandsynligviis finder begge Dele Sted, thi Øjet møder Armod og Uorden til alle Sider. Man faaer uvilkaarligt et Indtryk af de Vilkaar, Danmarks tidligere Beboere formodes at have levet under, dengang Fiskeri hørte til Landets Hovenæringsveje, thi det var jo mindre Landets egne Børn, end de Fremmede, der høstede Fordeel af det rige Fiskeri; imidlertid ere de nordlige Fiskerbyer Snekkersteen, Hornbek og Gilleleje mere velhavende end de nysnævnte. De stakkels Fiskerpiger nutildags trælle vist haardere for det daglige Udkomme, ens Kvinderne hos Fortidens Kystboere, der levede af Havet; thi ikke alene fra Skovshoved, men fra det endnu nordligere Taarbek vandre de paa deres Fod til Kjøbenhavn med den tunge Kurv paa Ryggen, for at forhandle Havets Udbytte i Hovedstaden; der er forbavsende, at de kunne holde dette Liv ud, den ene Dag efter den anden; hvorledes Vejer end er, maa de afsted, og kun de Færreste, disse endog kun til enkelte Tider. f. Ex. I en svulmende Sommerhede, kunne undvære nogle Skillinger for at faae Lov til at kjøre hjemad med tomme Vogne. Undertiden møder man paa Strandvejen et Kjøretøj, overfyldt af Fiskerpiger i deres særegne Dragt, og det er et ganske ejendommeligt Optog, at see en saadan "Opstabling", thi en Opstabling er det tilvisse; men idet man glæder sig ved, at de trætte Mennesker kunne hvile fra al Anstrængelse, beklager man derimod de stakkels Heste, der har en saadan Karavane at trække afsted med.

114.

Syvende Afsnit.

I et af de Lysthuse, der høre til Haven ved det, Kjøbenhavnerne, saa vel bekjendte Indkjørselssted til den smukke Dyrehave, sade vi en af de skønneste Majdage, vort Fødeland kan fremvise. Det var ingen "privilegeret" Skovdag, og vi vare derfor fritagne for den bedøvende og forvirrende Fordren

og Tilfredsstillen af materielle Nydelser, der som oftest finder Sted paa de mest søgte Bedesteder, ligesom vi og næsten uforstyrrede havde kunne vandre omkring i den frodige Bøgeskov, hvis fortryllende Skjønheder man kun til fulde kan fryde sig ved i de stille, larmfrie Timer, der ere saa sjældne der ved Sommertide. Øresund laa for os saa stille og mild, som om det ret vilde vise os sin ejendommelige Karakter, og Luften var saa klar og reen, at den svenske Kyst syntes os langt nærmere end nogensinde tidligere. Hveen traadte tilmed tydelig frem, ret som om den vilde lytte til Fortællingen om den højbaarne Videnskabsmand, der

Fra Jorden og dens Jammer
Saa gjerne flytte gad,
Naar i sit stille Kammer
Ved Midnatstid han sad.”

Det er Uvidenhedens og Ukyndighedens hyppige Særkjende, at den indeslutter sig i en vis Fornemhed, at den lader som om den veed Besked med Alt, som oftets uden at føle, hvor let den bliver gennemskuet, og undertiden ængstelig for, at det skal skee; og den Aabenhed, der er saa elskværdig baade hos Eldre og Yngre, ved forefalden Anledning at tilstaae sit Ubekjendtskab, træffes i Livet langt sjældnere end

115

Ønskeligt er. Der kunde raades Bod paa Meget i den Retning, naar de Paagjældende ikke undlode at spørge ved forekommende Lejlighed, naar de ikke holdt for altfor ringe, at læse hvad der bliver skreven til Oplysning og Vejledning for Ungdommen og Barndommen og naar de vilde lade den Tanke faae Indpas, at de selv ere de Smaa og Unge, for hvilke der bliver udarbejdet oplysende og lærerige Bøger; er man det end ikke efter Aarerne og Forholdene, saa kan man dog derfor i Udvikling og Viden være yngre og mindre end Børnene og de Smaa, og ofte er dette sandeligen ingen Skam, men det bliver altid en Skam, ikke at raade Bod paa Tingen.

Jeg maa ærlig tilstaae, at, skjøndt jeg nu er vel over de 50, veed jeg ikke stort meer om den gode Mand, De taler om, end hvad jeg i de sidste Vintre har seet og hørt i ”Tycho Brahes Ungdom”, ytrede en vakker ældre Dame i vor Kreds med den elskværdigste Utvungenhed; ”thi i min Ungdom hørte og lærte man ikke saa mange Ting som nutildags; det Eneste vi egentlig lærte af de kostbare Lærerinder, min Forældre antog til os, der var at parlere Fransk; der var saamænd aldrig Tale om Naturvidenskaberne, lidt nok om Historie, og den Smule vi læste af den, for at ramse det op, der er for længe siden gaaet bort igjen.”

”Ja, hvad der er klinet paa, det regner af”, siger vor gamle geniale Digte med god Grund; og et af de glædeligste Fremskridt, Tiden har bragt med sig, er unægtelig det, at der arbejdes paa at afskaffe al mekanisk Underviisning.”

”I min Ungdom lærte man ikke heller noget synderligt af Historien, og mindst af Danmarks”, fortalte med alvorlig Mine en livlig, und Pige paa atten Aar, der ofte maatte høre ilde for sin Ukyndighed i denne Retning og sit Ukjend-

116

skab endog til de almindeligste og mest interessante historiske Begivenheder, skjøndt hun i ti Aar uafbrudt havde nydt Underviisning i en af de bedste Skoler. Den Lov skal hun imidlertid have, at nu, da hendes Interesse er vakt, arbejder hun redelig paa at raade Bod paa det Manglende. Et veed jeg dog om den store Stjernekyndige, tilføjede hun, ”og der er, at Folk troede dengang han levere, at han var en Trolldmand og stod i Pagt med mørke Aander, og, ærlig talt, troer jeg, at der nok kan være dem,

der ogsaa i vore Tider tænke om ham, at det ikke stod sig saa rigtig til med hans Viden og Forudsigelse.”

”I dag er det sandt for Herren en af Tyge Brahes onde Dage”, det har jeg fra min tidligste Barndom af hørt Bedstemoder sige, naar Alting gik galt fra Haanden; og min Moders gamle Amme troede fuldt og fast, at Tyge Brahe selv havde bestemt de 32 Dage der ere kaldte efter ham, til at værre uheldige og fortrædelige.”

”Han var nok saa ond og vilde altid gjøre Fortræd, ja han var nok rigtig hjemme i de sorte Kunstner,” sagde en Lugekone, vi havde kaldt fra Arbejdet for at give en Ubetydelighed, og som nu syntes at høre os til, ”men Vorherre han nok ogsaa sendt ham derhen, hvor han hørte hjemme, da hans Tid var omme. Ellers kan jeg ikke forstaae, at vi Alle sammen skulle lide for saadan en Trolldmands Skyld; dette har tidt fortrydt mig, naar jeg har mærket, at det var en af hans Dage; men det kan vel nu ikke være anderledes.”

Lugekonen, i øvrigt efter Alt at dømme, en flink og forstandig Kone, var voxen op ved Øresundets Kyster, og havde altsaa sit hele Liv igjennem havt Øje hine ”gule Banker” paa Øen, hvor der forud stod en Ridderborg, som

117.

”i længst forsvundne Dage
Ret var i Glands og Magt;
Men nu knap har tilbage
Ruiner af sin Pragt.”

”Imidlertid vidste hun slet ikke mere om ham, end hvad hun alt havde fortalt: at ”den Tykke” havde været en Sortekunstner, der havde drevet sit Uvæsen paa den lille Ø ude i Sundet, som man kunde see i klart Vejr, og at han havde havt et forunderligt Trolldhuus, der nu var sunket ned i Jorden.

”Ja, desværre er Uranienborgs stolte Mure, dens forunderlige Taarne og stærke Piller for længst sunkne i Gruus,

”men i de gamle Tider
Da var den høj og stor
og saaes til alle Sider
Og knejsede fra Jord.”

Og beklageligt er det, at den store Videnskabsmand skal leve i Folkets Minde under et saa forunderligt Billede, som det, der almindeligst gjemmes om ham. Saasnart Lejlighed gives, vil jeg ogsaa indfri mit nys givne Læfte, at udkaste en Skildring af ham og hans Samtid, for idetmindste i en sneverere Kreds at stille ham frem saaldes, som han med Rette fortjener det, saaledes som han staaer for Enhver, der har Agtelse for Videnskaberne og kjendet noget til de Forhold, under hvilke han blev den store, vidtberømte Lærde,

”der hævede sit Øje
Alt i den Nat saa lang
Og spored i det Høje
De lyse Stjerner Gang.”

”Vil De dog ikke nu fortælle os hans Levnet, her paa dette Sted, hvor vi have bestemt at udhvile en Timestid, og

118

Hvor vi have hans fordums Hjem for Øje,” bad min ældre Veninde.

Et saa vakkert Ønske kunde kun vække velvillig Imødekommen, og jeg fortalte strax med Beredvillighed og Glæde:

”Iblandt de ældste adelige Slægter i Danmark, der ogsaa have hjemme i Sverrig, er Familien Brahe. Otto Brahe, den Stjernekyndiges Fader, var i det 16de Aarhundrede Herre til Knudstrup i Skaane og Befalingsmand paa Helsingborg Slot; hans Hustru, der ligesom han var af gammel adelig Byrd, hed Beate Bille, og var en god, forstandig Kvinde, der levede i samdrægtigt Ægteskab med sin Husbond og opdrog sin store Børneflokk vel. Fem Sønner og fem Døtre voxte efterhaanden op omkring hende; Tyge, der var den ældste af Sønnerne, blev født den 14de Decbr. 1546.

Hans Faders Broder, Jørgen Brahe, levede i et barnløst Ægteskab med Inger Oxe, Søster til den berømte Peder Oxe, og disse Ægtefolk bade derfor gjentagne Gange om at maatte faae Tyge hjem, som de ønskede at antage i Søns Sted. Forældrene gave omsider Tilladelse dertil, men fortrøde snart det givne Løfte og vilde ikke stille sig ved den førstefødte Søn; Jørgen Brahe gjorde imidlertid kort Proces, thi han lod Tyge hente hjem til sig, og beholdt ham uden Forældrenes Indvilligelse, indtil de en Tid efter gave deres Minde til, at han forblev hos dem.

Med Taknemmelighed mindede vor stjernekyndige Landsmand hele sit Liv igjennem Plejeforældrenes Omhu og Kjærlighed, og dem alene skyldte han, at han fik en langt omhyggeligere Opdragelse, end der i de Tider bleve de unge Adelsmænd tildeelt. Faderen vilde, at alle Sønnerne skulde træde ind i Krigsstanden, og det var efter hans Skjøn baade syn

119.

Digt og uretfærdigt, at Drengen skulde bryde sin Hjerne med alt det en Huuslærer fik isinde at proppe i ham, især med Latinen; men Latin holdt Tyge Brahe netop meget af, og da han havde en tidlig udviklet Sands for Digterkunsten, skrev han allerede i en Alder af ti Aar latinske Vers med Færdighed. Dette Talent, ar fremsætte sine Tanker i bundet Sprog udviklede han siden meer og meer, og ved enhver Anledning, den være sig, sørgelig eller glædelig, udtrykte han sin Stemning i et Digt.

Anders Sørensen Vedel, Kæmpevisernes bekjendte Udgiver, Saxos Oversætter og det danske Sprogs redelige Forkæmper, var den Huuslærer, Jørgen Brahe havde antaget til Brodersønnen. Den dygtige, Kundskabsrige Lærer og den flinke Dreng med det lyse Hoved og den store Lærelyst passede godt sammen, og Tyge Brahe gjorde saa betydelige Fremskridt, at han alt i sit trettende Aar blev Student ved Kjøbenhavns Universitet. Hidtil havde han ikke tænkt videre paa Astronomien, men 1561 indtraf en stor Solformørkelse, der drog alle hans Tanker imod den Videnskab, hvis Prydelse han siden blev. Dag og Nat grundede han over, hvorledes det dog var muligt, at saadanne Begivenheder kunde forudsiges med Bestemthed, og jo mere han grundede, jo ivrigere blev han Bestemthed, og jo mere han grundede, jo ivrigere blev han for Videnskaben. Farbroderen var misfornøjet med, at Tyge ”kastede sig over Stjernerne”, som han udtrykte sig, da han gjerne vilde have en dygtig Statsmand af ham, og for at drage hans Tanker bort fra Himlens Stjernerader, bestemte han, at han under sin tyveaarige Hovmesters Varetægt skulde foretage en Udenlandsrejse. I Aaret 1662 rejste derfor den 16aarige Yngling til Leipzig for at studere Lovkyndigheden sammesteds i tre Aar, besøgte ogsaa flittigen de juridiske Forelæsninger,

120

Men glemte heller ikke sin Yndlingsvidenskab; thi han læste i Smug astronomiske Bøger, og naar Anders Sørensen Vedel var falden isøvn, stod han op af sin Seng og tilbragte Natten med at betragte Stjernerne paa Himlen. Og alle de Hjælpemidler, han havde at raade over for at fremme sin Viden, var en lille Himmelkugle, ikke større end en god Appelsin. Saa gjerne havde han kjøbt Kikkerter for de rigelige Lommepege, Farbroderen forsynede ham ned, men han turde ikke, thi Hovmesteren

skulde gjøre Regnskab for hver Skilling, han gav ud, og den unge Vedel var meget samvittighedsfuld i Overholdelsen af det Løfte, han havde givet Plejeforældrene: at gjøre hvad der stod i hans Magt, for at drage den unge Brahes Interesse bort fra Stjernevidenskaben.

Det var Tyge Brahes Agt at ende sine Studeringer, før han kastede sig over sin Yndlingsvidenskab, men Lysten til denne blev stærkere og stærkere, og han havde alt truffen Foranstaltninger til at forlade Universitetet, da hans Farbroder kaldte ham hjem, ikke for at lede ham bort fra de forbudte Studier, men for at han kunde ordne nogle timelige Anliggender med den kjære Brodersøn, i Tilfælde af, at han skulde falde i Krigen. Den nordiske Syvaarskrigen blev ført dengang (1563 – 70), og Jørgen Brahe var tilsinds at drage ud med Flaaden, der skulde stikke i Søen under den brave, ædle Herluf Trolles Anførsel; han kom imidlertid ikke tilsøes, thi før Flaaden var sejlfærdig, mistede han Livet ved et ulykkeligt Tilfælde, der ved hans Død skilte Danmark ved en af dets retsindede Sønner.

Kong Frederik red nemlig en Dag ud til Amager med et stort Følge; omtrent der, hvor Knippelsbro nu findes, var ogsaa dengang en Bro, der forbandt Kjøbenhavn med Ama-

121

Ger, en gammel skrøbelig Bro, der gik itu, da de rede over den, og Kongen faldt i Vandet tilligemed mange Andre. Da Jørgen Brahe saa, at Frederik den Anden var i Livsfare, sprang han hurtig af Hesten og kastede sig Vandet, for at frelse sin Konge, hvilket han lykkeligviis ogsaa blev istand til, men han hentede sin Helsot der, og døde faa Dage efter.

Efter den Tidsalders Begreber sømmede der sig ikke anden Beskjæftigelse for Adelen, end at kunne bryde en Landse, skyde et Stykke Vildt og holde ud ved Drikkegilderne; til boglige Kunster kjendte den saare lidet, langt mindre til højere Studier, og de andre adelbaarne Herrer, navnlig de Yngre af Mørke, og snart vare Kaarderne ude af Skederne; men de lode det dog blive ved at bestemme en Tvekamp til en af de følgende Dage. I den var det, den unge Stjernekyndige uheldigviis mistede en Deel af sin Næse: istedenfor det afhugne Stykke tog han sig imidlertid gjøre et andet sammensmeltet Guld og Sølv, som han satte paa med en Art Liim, han altid siden bar hos sig i en Æske, for i paakommende Tilfælde at kunne gjøre den fast. Denne kunstige Næse var saa fuldkommen lig en naturlig, at endog hans Disciple omgikkes ham længe, uden at vide, hvorfor han saa hyppig smurte Liim paa.

I Augsborg opholdt Brahe sig i længere Tid, og der traf han mange duelige Kunstnere, ved hvis Hjælp han fik en stor Deel Instrumenter forarbejde; iblandt andre den navnkundige store Himmelfugle, der

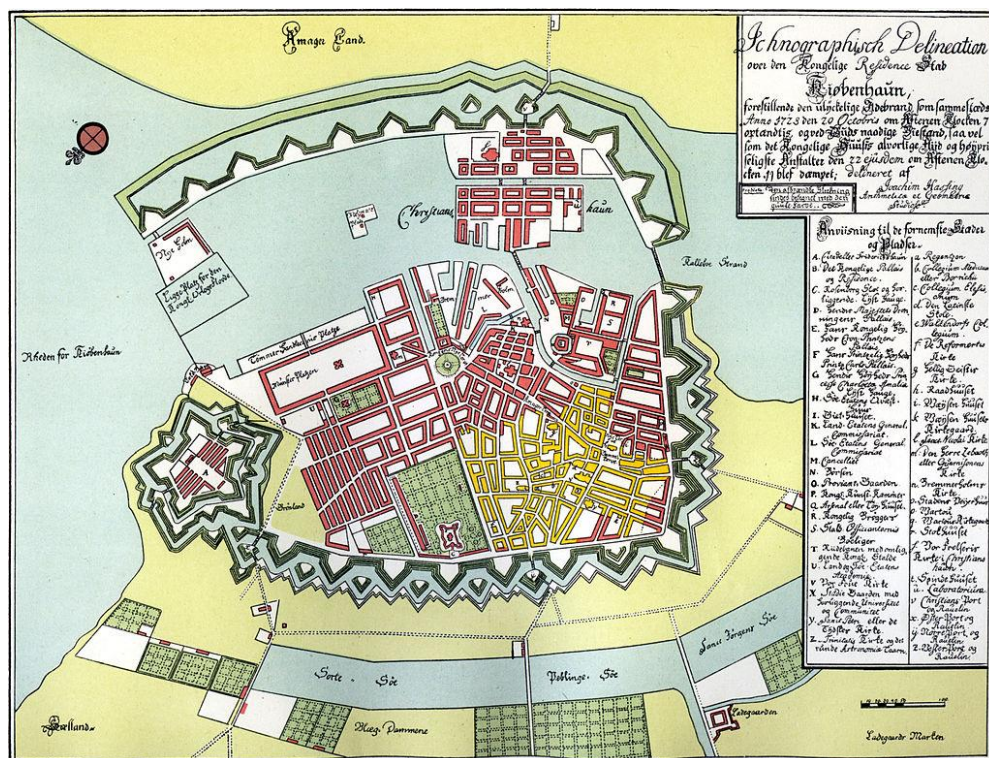


senere fulgte ham i Landflygtighed, men i Trediveaarskrigen blev bragt tilbage til Kjøbenhavn af den danske Prinds Ulrik, og opstillet, først paa Universitetet, siden paa "Runde Taarn", hvor den desværre blev ødelagt ved den store Ildebrand, der hjemsøgte Kjøbenhavn i Aaret 1728. (se kort nedenfor).

Otto Brahe blev syg og døde 1570, og Tyge Brahe blev som ældste Søn, Herre til Knudstrup. Foreløbig slog han sig til Ro i Hjemmet, uden egentlig at boe paa sit Gods, men derimod hos sin Morbroder Steen Bille, den eneste af hans adelige Drænker, der agtede hans Dygtighed og Flid, Videnskaberne overhovedet. Steen Bille boede paa

123.

Herredsvad Kloster, der ganske ganske nær til Knudstrup Gods, og for at beholde Søstersønnen hos sig saameget som muligt, lod en Deel af sit Huus indrette til et Stjernetaarn, og desuden



Kort af Joachim Hassing over København 1728 med de brændte bygninger markeret med gult. Nord er nedad til venstre, jf den røde kompas-rose.

[Læs mere](#)

Et Laboratorium bringe istand i en Udbygning af Gaarden, thi Tyge Brahe beskæftigede sig ogsaa med den Videnskab, Kemien, fordi han, som saa mange Andre haabede at finde den Vises Steen, det vil sige, den Kunst "at gjøre Guld." Denne Lyst til Guldsmagerkunsten har til alle Tider været stærk hos Folk, baade Høje og Lave; og at selv Landets Konger have været betagne af den, derom vidner iblandt "Guldhuset" i Kjøbenhavn, som Frederik den Tredje lod indrette til saadant Brug, og lod sig lokke en heel Deel Penge fra af en listig Italiener, der hed Giovanni Burri."

Tyde Brahe vandt efterhaanden større og større Beundring hos dem, der kunde skatte hans Kundskaber, men han vandt til samme Tid Misundere og Avindsmænd, der forbitrede ham Livet: og han bestemt at rejse bort igejn for en Tid, hvilken Rejse dog blev opsat, dels paa Grund af Sygdom, dels fordi Kongen fik han overtalt til at holde nogle Forelæsninger over Stjernevidenskaben, og endelig, fordi han fik Lyst til at gifte sig. Men havde hans fornemme Slægt ikke været uvenlig imod ham før, saa blev den det fra den Tid af; thi skjøndt det var bleven Mode og hørte til den fine Tone at tale om Stjernehimlen og Stjernerader, om Jupiter og Kasiopeia, saa fandt den dog, at det var ængy under en rig og højbaaren Adelsmands Værdighed, at holde Forelæsninger ved et Universitet. Og end mere forbitret bleve ikke alene hans Paarørende, men det hele Adelskab, da han valgte sig en Hustru; thi hende tog han ikke ud af de Stores Midte, men iblandt den jævne Borger-

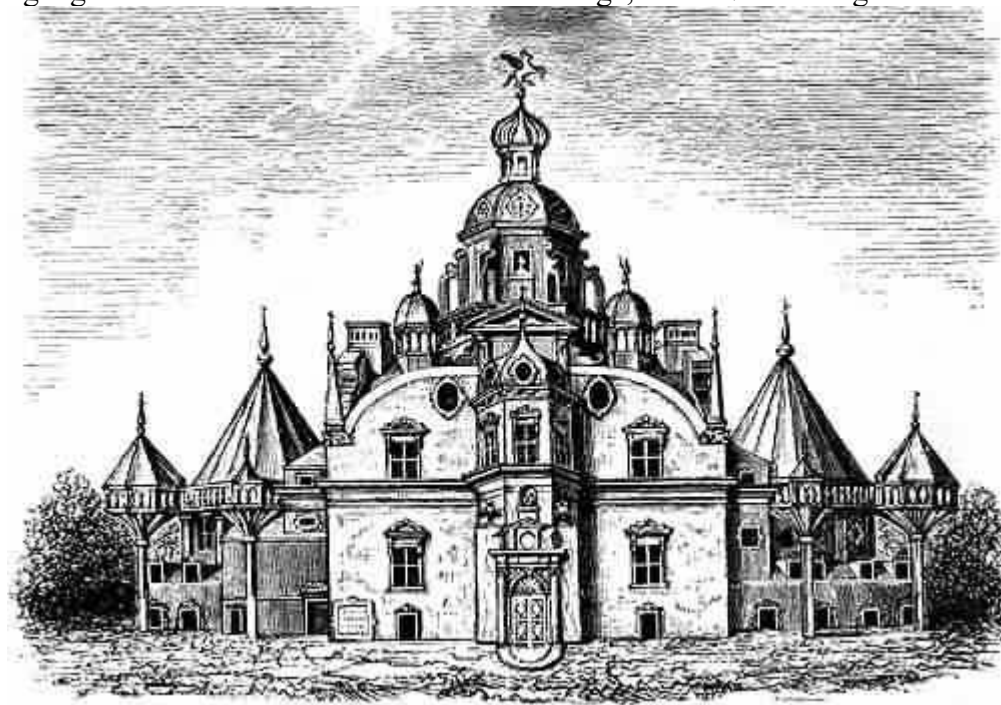
124

stand, eller, som det almindeligen er fremsat, at Bondestanden; sandsynligere er det dog, som flere Beretninger tyde hen paa, at Kristine Brahe har været en Præstedatter, hvis Fader havde Embede under Knudstrup Gods. De Adelige paastode, at en Uadelig ikke kunde være en Adelsmands Hustru, og vilde derfor aldrig erkjende hende som Tyge Brahæs Ægteviv eller deres Børn for ægtefødte; ikke engang hans Moder, der overlevede ham, vilde vedkjende sig hans Hustru og Børn, saalidet som hans øvrige Brødre og Søstre vare at formaae dertil.

Familiens Had og Fortrædigelser bragt den store Videnskabsmand til at fatte den Bestemmelse, at forladse Danmark for stedse og bosætte sig et eller andet Sted i Udlandet, og han rejste bort for at søgew et andet Hjem, hvor han ikke var udsat for Krænkelse, Haan og Spot som i sit Fødeland.

Kone og Børn lod han blive tilbage, indtil han havde truffen sit Valg, og Basel blev det Sted, han fastsatte til sit fremtidige Opholdssted. Men da han kom hjem for at afhente sine Nærmeste, faae det langt lysere ud for ham, end da han rejste bort, og Frederik den Anden, der var omgiven af Mænd sim Niels Kaas, Peder Oxe og flere Saadanne, der yndede Studeringer, gjorde Alt hvad der stof i hans Magt for at holde paa den stjernekyndige Adelsmand, der var saa stor en Ære for Danmark. Han lod ham kalde til sig i Kjøbenhavn, tilbød ham Øen Hveen i Øresund, samt lovede at erstatte ham alle de Omkostninger, Bygningerne og andre Indretninger til Videnskabens Fremme sammesteds, vil føre med sig.

Nu var Tyge Brahe sjæleglad, opgav gjerne den Plan at forlade Danmark, som han højligens elskede, og lagde samme Aar Grundstenen til den herlige, vidtberømte Borg



Uranienborg Slot

125

”der ikke monne være
for nogen Viking bygt;
Urania Ære,
den rejste sig saa trygt;
fra Menneskenes Vrimlen
ved Havet skjult den laa,
og hæved sig mod Himlen
og mod de Stjerne blaa”

Det var paa hans trediveaarige Fødselsdag, den 14de December 1576, at han anstillede de første Iagttagelser fra Uranienborg, men Bygningen blev først færdig flere Aar efter, og hen i Tiden, da alle de Kikkerter, Himmekugler og andre til Stjernevidenskaben henhørende Gjenstande, som han efterhaanden anskaffede, ikke kunde rummes der, opførte han paa en bærliggende Høj sit Stjerneborg.

I tyve Aar boede Tyge Brahe paa sit kjære Uranienborg, og i disse tyve Aar gik hans Berømmelse og Hæder over Evropa. Hveen blev anseet som Danmarks største Mærkværdighed; allevegne fra kom Konger, Statsmænd og Lærde for at beundre ham og hans Opfindelser, i alle Retninger virkede han til Gavn med sine udbredte Kundskaber, understøttede Kunstnere, ophjalp Vindskibelighed og Fabriker, og fik Naturvidenskaberne, der hidtil kun havde varet lidet agtede, bragt til et højere Standpunkt.

Men med Hæderen og Paaskjønnelsen, der blev Tyge Brahe tildeel, voxte tillige hans Misunderes og Avindsmænds Antal. "Frænde er Frænde værst" hedder et gammelt Ordsprog, og de Gamles Ord pleje at indeholde Sandhed. Hvad Ondt og Bittert, Fremmede ikke formaaede at iskjenke for den store Stjernekyndige, det var hans egne Slægtninge istand til; den meente jo, at han havde plettet sit Adelsskjold ved Studeringerne og Giftermaalet med Borgerpigen. Vistnok

126.

kan det ikke nægtes, at Tyge fra sin Side ligesaa lidt skaanede sin adelige Slægt som Standen i det Hele, men spottede, og spottede bittert over deres Uvidenhed og Fordomme.

Lægerne bleve ogsaa hans Uvenner og Modstandere, fordi han, der kjendte Naturens skjulte Kræfter bedre end de Fleste, anvendte sin Indsigt til at helbrede Stgdomme og afhjælpe Onder, saa at han gjengav mange En Helbred og Legemskraft, der af Lægerne var erklæret for uhelbredelig. Naar al Verdens Doktorer havde opgivet de Lidende, saa tyede de eller Andre paa deres Vegne til "Stjernekyndigen paa Hveen", "den kloge Mand", der desuden aldrig tog imod Vederlag, hverken for Hjælpen, eller for de Lægemedler, han gav med.

Saalænge Frederik den Anden levede, kunde Forfølgelsen imod Tyge Brahe ikke faae den Fremgang, hans Uvenner pønsede paa; men denne Konge døde, og hans Stilling i Hjemmet blev da saa bitter, at han forlod Danmark og søgte sig en Grav i et fremmed Land, Bøhmen. Af de fire Rigsraader, der styrede Riget i Christian den Fjerdes Mindreaarighed, Niels Kaas, Jørgen Rosenkrands, Peder Munk og Kristoffer Walkendorf vare de to førstnævnte, de mest ansete, Tyge Brahes varme Vejgjørere og Beskyttere; derfor mærkede han ikke strax nogen Forandring i sin Stilling, og alle Fire gave ham endog skriftlig Forsikring om, ikke alene at fremme hans Videnskab og lade ham beholde sine hidtil havte Indtægter ubeskaarne, men endog at sørge for, disse kunde blive forøgede til Videnskabernes Fremme. Dernæst fik han Lov til at indrette et Observatorium paa Volden i Kjøbenhavn, tæt ved den Gaard, han ejede der, for at han ogsaa kunde arbejde, naar han var i Byen. Hans

127.

Bolig var det nuværende Vartov, paa Hjørne af Farvergade og Volden.

Men Videnskabsmandens mørke Dage stode for Døren, og Kong Jakob af Skotland gav paa en Maade Anledning til det Fjendskab, der fandt Sted imellem ham og Kristoffer Walkendorf. Skottekongen skulde ægte Frederik den Andens Datter, Anna, og da han var en stor Ynder og Elsker af Videnskaberne, ligesom Svigerfaderen havde været, besøgte han, under sit Ophold i Kjøbenhavn, Uranienborg og dets berømte Stifter. For at vise Brahe hvor tilfreds han følte sig med Alt, tillod han ham at udbede sig en Gunstbeviisning. Astronomen, der vidste, at Kongen gjerne vilde gjelde for Digter og Lærd, bad om nogle Vers af ham selv, for dermed at pryde en Udgave af et af sine Værker. Kong Jakob lovede dette og holdt ogsaa Ord, men for tillige at efterlade ham et Minde om sit Besøg paa Hveen, skjenkede han ham to store engelske Hunde, hvis Skjønhed, Tyge Brahe et Par Gange havde beundret.

Ikke længe efter at Skottekongen havde været paa Hveen, rejste den unge Konge, Christian den Fjerde, dertil med et stort Følge af den fornemste Adel, deriblandt tre af de fire Rigsraader, og Kristoffer Walkendorf – den samme Mand, der har stiftet Walkendorfs Kollegium, en Friboli for Studerende – var En af dem. En Morgenstund, da denne vildse gaae ind til Tyge Brahe, gjøede de to

Dogger, der altid laae uden for Borgherrens Dør, saa voldsomt ad ham, at han forgjøves tyssede, kaldte og søgte t bringe dem til Tavshed, hvorpaa han, da dette ikke lykkedes og de ligefuldt bleve ved deres Sjøen, gav dem et Fodspark. Hundene gave sig til at hyle, og Tyge Brahe, der hørte sine Yndlingsdyrs Beklagelser

128.

aabnede Døren og skjændte paa Rigshofmesteren i saa haarde Udtryk, at denne aldrig tilgav ham Fornærmelsen, der jo unægtelig var et Brud paa Gæstfrihedens Love.

At Walkendorf blev fornærmet, kunde da Ingen have Noget imod, men at hans Vrede gik over til Had, at han brugte sin Indflydelse til at forringe Videnskabens Fortjenester og saae den unge Konge til at troe, at de store og af Alle lovpriste Indretninger til astronomisk Brug, igrunden kun vare unyttige og bekostelige, de maa Enhver højligent dadle. Mangfoldige Ubehageligheder, Krænkelser og Fortrædigelser, baade i det offentlige og private Lib kom til, og gjorde Brahe Livet suurt; iblandt de Ting, der mest kuede ham, var isærdeleshed en Retssag, han blev indviklet i med en Mand, som der for resten nok ikke var stort ved, en Doktor i Lund, der tidligere havde været hans Discipel og levet flere Aar hos ham paa Hveen, ja endog staaet i saa nøje Forhold til ham. at han var bleven forlovet med hans ældste Datter, Magdalene Brage, hvilken Forlovelse pludselig blev hævet, da Brylluppet alt var bestemt. Hans Beslutning, at søge sig et taknemmeligere Fødeland, modnedes ved disse Omstændigheder meer og meer; i Marts 1537 anstillede han sin sidste Observation paa Hveen, og i Slutningen af April flyttede han med sin Familie og endeel af sine Instrumenter ind i sin Gaard i Farvegade, hvor han bestemte at boe indtil videre.

Men Stjernerne de blinked
til andre Lande hen
hans Skjæbne bort ham vinked!
han kom er meer igjen.”

Livet i Kjøbenhavn passede sig ikke længere for Tyge Brahe; hans formaaende Venner vare døde bort og Avinds-

129

mændenes Had tiltog. Walkendorf lod ham paa alle Maader føle, at hans Myndighed forøgedes og med denne tiltog desværre hans Fjendskab. Iblandt andre Fortrædigelser fra hans Side, krænkedes Tyge Brahe dybt derved, at han sendte to Videnskabsmænd over til Hveen for at undersøge hans tilbageblevne Instrumenter, og valgte dertil Mænd, der ikke vare vel stemte imod ham; den Ene var endog hans personlige Uven og lærde Misunder, Professor Thomas Finke; og disse aflagde en Beretning, der kun kunde saare Astronomen; thi de erklærede Alt for at være ”Snurrepiberier” uden sand Nytte. Dernæst forbød Walkendorf ham at anstille Iagttagelser i den Bygning, han havde ladet opføre paa Volden, og ligeledes at beskæftige sig med Kemien i sit Huus, da der let kunde afstedkomme Ildsvaade ved hans Experimenter; og Tyge Brahe, der indsaae, at hans Virksomhed kulde lammes, kunne nu ikke længer holde det ud i Danmark.

Ja, han drog bort, for aldrig meer at komme tilbage! Med sin Familie og adskillige af de unge Mennesker, der lagde sig efter Videnskaberne under hans indsigtsfulde Vejledning, rejste han til Rostok, og fragtede et Skib til at overføre sine værdifulde Instrumenter. Fra Rostok skrev han et roligt og sindigt Brev til Christian den Fjerde, uden Overmod og Bitterhed, som han ellers ikke var fri for, og forklarede ham, at den haarde Nødvendighed tvang ham til at forlade Fødelandet, og at han med Glæde vilde vende tilbage, dersom han blot kunde faae Lov til at fortsætte sin Virksomhed uforstyrret;

i intet Tilfælde, skrev han, skulde han forglemme den Troskab og Hengivenhed, han skyldte sin Konge. Men Kong Christian var vred, og det bebrejdende Brev, han sendte Tyge

130.

Brahe til Svar viste tydeligen, at den bortrejste Videnskabsmand var bagtalt for ham.

Paa et Gods i Nærheden af Vandsbek boede en lærd Adelsmand, der var Tyge Brahes Ven; hans Navn var Henrik Rantzau. Hos ham opholdt den fordrevne Stjernekyndige sig et Aarstid, lod sine Instrumenter opstille der, og tog far paa sin vante Virksomhed, men længtes stedse efter Danmark og Hveen. Fra dette Slot var det, han skrev det bekjendte latinske Digt, i hvilket han klager over den Utaknemmelighed, der blev ham tildeel, fordi "han hævede Fædrelandets Berømmelse til Stjernerne." Medens Brahe opholdt sig hos Henrik Rantzau, indbød Kejser Rudolf den Anden i Bøhmen ham til sig og gav ham Valget imellem tre forskjellige Slotte i Nærheden af Byen, som han kunde faae indrettet til Bolig efter eget Ønske. Han valgte "Benach", i en smuk romantisk Egn, og paa Kejserens Bekostning blev der et nyt Uranienborg anlagt. Tyde Brahe kunde nu atte see roligere Dage imøde, og havde han kunnet glemme Fødelandet og sit kjære Hveen, vilde han i Videnskabernes og sin Families Skjød kunde have henlevet nogle tilfredse Aar; men trods al den Velvilje og Forekommenhed, han nød, var han om oftest misfornøjet og forstemt, og efterhaanden som hans Forstemthed tiltog, aftog hans Helbred. I Foraaret 1601 fejrede han sin næstældste Datters Bryllup med en af hans tidligere Disciple, en ung Adelsmand ved Navn Tengnagel; da var han kraftig og tilfreds, men i Efteraaret blev han syg, og efter ti Dages Lidelser døde han d. 24de Octbr. 1601. Videnskaberne tabte i ham en af sine meest trofaste og opofrende Sønner, ligesom Verden en

131.

af sine ædleste, frimodigste og mest højhjertede Borgere, og Hustru og Børn en kjærlig Ægtefælle og Fader.

Hvor ere nu disse stolte Minder om Videnskab oh Kunst? Hvorledes ihukom hans Samtid og Efterslægten den Bøn af ham, at der maatte fredes om dem? Den samme Skjæbne, der faldt i vor navnkundige Landsmands Lod, blev ogsaa det Hjem tildeel, som han havde bygget og syslet i af Kjærlighed, og den var: Forglemmelse og Mangel paa Paaskjønnelse! "Uranienborg ligger for længst i Gruus, Tyge Brahe ligger i sorten Muld, men hans Navnkundighed og Fortjeneste af Videnskab skal aldrig glemmes."

Ottende Afsnit.

"Ja det er en farlig lang Vej igjennem den Dyrehave," sagde vor Kudsk, der hellere vilde have lagt Vejen udenom den smukke Skov, end kjøre igjennem den til Vedbek. Vi talte om Englændernes Landgang 1807, i Nærheden af dette Fiskerleje, der viser sig i saa smukke Omgivelser; men vore historiske Begivenheder ere ikke synderlig trængt ind i Folket, thi ved at henvende Talen til ham, hørte vi kun, "ja, det var nok ger," og det i en saa ligegyldig Tone, som om det kun var et Kjøb eller Salg, der var Tale om, og som om han fandt det langt mere interessant, at to andre Hyrekudske forrige Aar vare blevne uenige i Vedbek Kro og siden den Tid altid undgik hinanden, en Historie, vi maatte høre saa omstændelig, at den efter hans Skjøn sikkert hørte med til "mærkelige Begivenheder i Vedbæk."

132.

Igjennem det vakre Skovparti, der fører fra Fiskerbyen til Hirschholm, naaede vi snart denne lille By, der, forunderligt nok, bliver ved at bære det tyske Navn. Christian den Sjettes tyske Dronning gav den. Sofie Magdalene, der holdt meget af "Jagt og Pragt," fældede en Dag en Hjort paa dette Strøg,

og der hvor Hjorten blev fældet, forlangte hun, at der skulde opføres et Slot, hvor hun kunde opholde sig, naar hun havde Lyst til at more sig med Jagten. En pragtfuld Bygning blev da strax rejst paa det Sted, Dronningen ønskede, den skulde staae; men den er for længst reven ned igjen, thi da Slottet var bygget paa en Sump, forfaldt det Aar for Aar saa kjendeligen, at det ikke godt kunde forsvares, at bruge Penge til at flikke paa det for.

At Hirschholm Slot forresten maa have kostet Landet en god Sum at faae opbyggt, det kan man slutte af de Optegnelser, der findes om dets Pragt. "Den store Sal er saa glimrende, at de Besøgende med Forbavselse see sig omkring og troe sig i et Trylleslot" hedder det, og "i et Gemak, der er ganske beklædt med Spejlglas, ere alle Indfatninger, Bygningszirater, Laase og Hængsler af støbt Sølv."

Der er vel neppe Nogen istand til at besøge Rungsted uden at lade Tankerne svæle ved den herlige Sanger, der her tilbragte et Par af sine sidste Leveaar og følte sig vel i sin Omgivelse, fordi han der fandt den Kjerlighed, han saa ofte savnede i Livet, og savnede meest af dem, der vare knyttede til ham ved naturlig Baand. I "[Rungsteds Lyksalighed](#)" har Johannes Evald givet os et af de skønneste lyriske Kvad, den danske Literatur kan fremvise, og ret inderlig beklager man, at Digteren skulde rives ud af den Kreds, der forstod at frede om ham og mildne den Tilværelse, der var

133.

tynget af legemlige Lidelser og Savn. Det var jevne Folk, han levede iblandt i Rungsted; hos en Fiskerfamilie havde han Hjem; men dette Hjem var 'bedre for ham, end om han var bleven optagen ved sin kjødelige Moders Arne, thi Fiskemester Jakobsen og hans Familie vare brave Folk, kraftige og livsglade, trohjertede og sunde paa Sjæl og Legeme, saaledes som vi saare ofte træffe de Mennesker, der ere vante til at færdes paa Havet og søge Erhverv af det, fjernt fra den travle Stad. Anna Hedevig Jakobsen, Fiskemesterens ukunstlede Datter med det varme Hjerte og den rene Vilje, der ved kjærlig Deeltagelse og Pleje mildnede den syge Digters lidelsesfulde Timer, fortjener at mindes fremfor mangan højbaaren Kvinde, og hendes Navn vil heller ikke blive glemt af dem, der skjønksom ihukomme den tidlig afdøde Sanger og taknemmeligen erkjende, at dog Nogen var rede til at lette de Kord, under hvilke han sukkede.

Nu ligger han alt mange Aar i Jordens Favn. Mange kjende maaskee ikke engang hans beskedne Hvilested:

"ved Issen: Kirken rolig u sin Sky
ved Foden: smalle Stræde, snævnre By!
Her hellig Kraft og Trøst, hist Mangel, Nød,
Du stod i Livet som Du laa i Død!
Ja, Linden selv med Barkens mørke Hud
seer ved Din Grav fuld af Betydning ud;
thi Du var selv et Træ af stærk Natur,
men lænket, hegned i en Skyggemuur,
omklædt af Brædder, at ej Stammens Gang,
kjæk skulde gjøre Mængden Gaden trang."

To af det svundne Aarhundredes største Digtere, der hver for sig indtage en betydelig Plads i vor Literaturs Historie, ligge begravne paa Trinitatis Kirkegaard, tæt ved hin-

134.

anden; det er [Evald](#) og [Vessel](#). De Toner, deres Strænge frembragte, vare højst forskellige, men i deres ydre Liv var der desværre megen Samstemning, thi de vare begge ulykkelige, kuede af ydre

Forhold, og hjemsøgte af haarde, lidelsesfulde Sygdomme; Johannes Evald døde 1781, i Marts Maaned; Herman Wessel i Decbr. 1785.

Landevejen fra Rungsted til Helsingør er ikke synderlig tiltrækkende, og ved Sommertide betænker man sig ialmindelighed ikke længe paa at foretrække en Sejltur dertil med de Dampskibe, der anløbe førstnævnte Sted, fremfor den støvede Kjørevej, der ingen Mærkeligheder frembyder. Kysten er ogsaa tarveligere forsynet med Naturskønheder og smukke Landsbyer, end nærmere Hovedstaden, og man lægger kun Mærke til Humlebek, hvor den attenaarige svenske Konge, Karl den Tolvte, steg ialnd med 12000 Mand, da han havde Lyst til at overrumple Kjøbenhavn, og til det velhavende Fiskerleje Snekkersteen.

Niende Afsnit.

”Vil Dansen i Verden fægte
men bølger Aasyn og Navn,
jeg veed, hans Aand er ej ægte,
jeg tager ham ej i Favn.

Men danske Mand pleje heller ikke at skye aaben Færd og vise aabent Blik, og af Hjertet maa vel Enhver ønske, at det heller aldrig skal siges de djærve og ærlige Nordboer paa, at de ere voxne nedad saa stærkt, at de foretrække skjulte Vaaben og fremmed Navn for frejdig Fremtræden og aaben

135.

Kamp. Hvad enten det gjælder Strid imod Landets Fjender eller at afgjøre Uorvereinstemmelse i Anskuelser og Meninger, bør det sig at mindes Kæmpens Ord, der sidder under Kronborg Fæstning.

”Naar Mænd jeg kasted min Handske,
opslog jeg min Ridderhjælm,
de saae, jeg var Holger Danske
og ingen fornummet Skjælm.”

Men hvo er da denne Holger Danske? Ja, det er nu baade let og ikke let at sige, thi han er baade en historisk Person og en Kæmpe, der hører Sagnverdenen til. Efter Historien er han en dansk Kongesøn; men han er og Billedet paa den danske Folkeaand, den Kraft, der rører sig i Folket, og som saadan sidder han da ikke i Slummer og Ro under Kronborg Fæstning, men findes hele Landet over; derfor hensætter Folketroen ham ogsaa paa forskellige Steder i Danmark, og stoler med Grund trygt og fast paa, at han med sine staalklædte Kæmper nok skal komme frem og bære det røde Skjold foran danske Stridsmænd, naar der er Nød og Fare tilstede.

Historien regner ham for en Søn af Kong Godefred den Gavmilde, almindeligen kaldet Søstrick, Karl den Stores kraftfulde Modstander, der af al Magt modsatte sig denne mægtige Herskers Erobringer, svarede hans Sendebud, der skulde indbyde ham til et Møde med Kejseren, ”at de Danske skulde ikke komme til Frankerne, men Frankerne til de Danske, naar de vilde dem noget,” og, som endog var tilsinds at gjæste Kejseren selv i Aachen, da han pludselig blev reven bort fra Livets Tumme og Strid, en Dag han morede sig ved Jagtglæder; ikke et Vaadeskud, men en Snigmorders lumske Kugle, antages ialmindelighed for at have fremkaldt hans Død.

136.

Denne Kong Godefred *) havde med sin Dronning Danemunda en Søn, der alt i Vuggen blev spaaet, ”at han skulde blive en sejerrig Konge, alle Kvinders Yndling, og leve til evig Tid hos en dejlig Nymfe, der hed Morgane og boede i et Trylleslot.”



*) Gudfred, Godfred, død 810, dansk konge, nævnt første gang 804.

Gudfred er kendt for sin konflikt med Karl den Store. I 700-t. havde danerne etableret interesser i Frisland og måske i Sachsen, som begge tidligere var under frankisk herredømme. Da frankerne ville genoprette dette, kom det til sammenstød. I 804 samlede Gudfred sit riges flåde og rytteri ved Slesvig som led i forhandlinger med frankerne, i 808 angreb han deres forbundsfæller abodritterne, som tidligere havde betalt danerne skat, flyttede købmændene fra Reric til Slesvig og forstærkede Dannevirke. I 810 angreb og beskattede han Frisland, men myrdedes samme år af en af sine hirdmænd. Hans sønner var konger 813-854.

Denne Søn er Holger Danske. Som Barn blev han af sin Fader sendt som Gidsel til Karl den Store, og tjente siden denne Herre imod Christenhedens Fjender. Efter Kong Godefreds Død kom han hjem til Danmark, men rejste strax efter tilbage til Kejseren og blev en af hans tolv Jævnninger eller Kæmper, der trolige hjalp ham at stride imod Saracenerne eller Maurerne. I Indien, hvorhen han fulgte sin Herre og Ven, fik han Frugt at spise, der gjorde hans Legeme uforgængeligt, saa at han, skjøndt død i Frankrig for flere hundred Aar siden, dog kan lade sig see paa forskellige Steder og yde kraftig Hjælp, naar det gjøres fornødent. Paa Tilbagevejen fra Indien led han Skibbrud, men blev frelst ved en Engelsk Hjælp og bragt til Morganes Slot, hvor Tryllekvinden satte en Guldkrands paa hans Hoved, der lod ham glemme hele den øvrige Verden og drømme sig i Paradis. Da hændte det sig, at han, efter at have tilbragt tohundrede Aar der, en Dag tabte Guldkrandsen, og saa fik han Lyst til at see sig om i Verden igjen; efter at have bidraget til at frelse Christenheden fra Tyrker og Hedninger, bejlede han til Frankerdronningen, men før hun blev hans Viv, førte Morgane ham bort i en Sky, uden at Nogen vidste hvad der blev af ham, og siden har Ingen seet ham, uden lejlighedsvis, naar han rejser sig og ryster sin Kraft frem. Nogle paastaae, at have seet ham og talt med hmi i Nørrejylland ved Bygholm, Andre ville vide, at han sidder i Havrebjerg, en halv Miilsvej fra Slagelse, og i Slesvig, Fortæller

137

Sagnet, at han sidder under Bakken ved Møgeltønder; men almindeligst troer man, han har Bolig under Kronborg, hvor der skal være Mange, der have talt med ham, efter at først nogle Ungersvende engang havde vovet sig ned igjennem de underjordiske Gange, for at komme til Kjendskab om, hvad det Vaabengny vel monne betyde, der jevnlig hørtes under Fæstningen. Den Hilsen han til alle Tider og fra alle Steder sender med, naar Nogen gjæster ham, der er danne: ”Naar der ikke er flere Mænd i Danmark, end der kunne tage Plads om et Tøndebaand, saa skal jeg samle alle tolvaars Dreng og Oldinge paa 60 Aar om mit Banner, og frelse Landet.”

I Viborg Sø groer der en Pante, der kan varsle om hans Komme, thi naar den sr saa stor, at man kan binde en Hest ved den, saa er det, han staaer rede til at slaae Danmarks Fjender.

Et Selskab af unge lystige Svende fik engang Lyst til at besøge Holger Danske under Kronborg, og tege derfor saa langt ned som de kunde komme. Omsider standsende de ved et stor Jerndør, der sprang op af sig selv, da de bankede paa, og de faae da, at den førte ind til en dyb Hvælving. Midt under Loftet hang en Lampe, i hvilken Oljen næsten var udbrændt, og nedenunder stod et mægtigt stort Steenbord, om hvilket der sad endeel staalklædte Kæmper, der hvilede Hovederne paa de korslagte Arme. Den, der sad ved Bordenden, rejste sig op, da de traadte ind; det var Holger Danske.

Men idet han løftede Hovedet fra Armen, brast Steenbordet heelt igjennem, thi hans Skjæg var voxet fast i det. ”Ræk mig din Haand!” sagde han til den fore3ste af de Besøgende; men denne vovede ikke at give ham Haanden og fik derfor sat paa en Jernstang, som han stak hen til ham. Holger tog

138.

om den, i den Tanke, at det var den unge Mands Haand og knugede den saaledes, at der blev Mærker i Stangen. Da han omsider slap den, sagde han: ”Nu, det glæder mig, at der endnu er Mænd i Danmark.”

”Jeg lever i Danskens Hjerter og Sind,
Jeg lever paa Folkets Tunge;
kom ej jeg i Verdenskrøniken ind
dog Skjaldene om mig sunge.
Mit Navn hver Bonde kjender endnu,
og glad jeg rækker ham Haanden;
mit Levnet kommer hver Dansk i Hu,
som glædes ved Folkeaaenden.”

Hvor kæmpestor Holger Danske var af Legeme, det giver Sagnet et Billede af ved Fortællingen om de Brille, han engang fik af en Troldkvinde til at see ned igjennem Jorden med. Da han havde faaet dem, vilde han prøve dem, og gik derfor ud paa Nørrefældet udenfor Kjøbenhavn, hvor han lagde sig ned paa Jorden og kigede. Men da han rejste sig, var der Spor i Marken af Brillerne, nemlig to Huller, som siden fyldtes med Vand, og det er de to Kjær, som ere der endnu.

Kronborg Fæstning, der ligger paa en Landtange udenfor Helsingør, anlagde Frederik den Anden, for at sikre sig den Toldafgift, alle Skibe, der gaae igjennem Øresund, ere pligtige at betale. Øresunds Told er en af Landets mægtigste Indtægtskilder, og da den tidligere Skandse Krogen eller Ørekrog ikke var tilstrækkelig til at værne om Sundtolden, var det en af Kong Frederiks hensigtsmæssige Indretninger, at han søgte at frede om Landets Rettigheder og Indtægter. Krogen kjende vi fra Erik af Pommerns Tid; han gav det tidligere Fiskerleje Kjøbstadsrettigheder, og kaldte baade Byen og

139.

det faste Slot han anlagde til Sikkerhed for den, Navn af Krogen. Om Kronborg er istand til at forsvare Øresund, er nok et Spørgsmaal; idetmindste lykkedes det den hollandske Admiral Opdam at slaae sig igjennem, dengang han kom os til Hjælp under Frederiks den Tredje. Øresunds Toldkammer skrive sig fra Christian den Sjettes Tid.

Helsingør, der nok har Navn efter de gamle Gøther, der kaldtes Helsing, ligge saare bekvem for Handel, paa Grændserne af Østersøen og Nordsøen. Det følger deraf, at den er en af Danmarks bedste Handelsstæder, og en Mængde Fremmede af alle Folkeslag færdes ofte i Byen paa de Tider, Skibsfarten er levende, hvorved man komme til at høre alle mulige Tungemaal der. I Helsingør steg 1515 en af de elskværdigste Dronninger iland, der nogensinde har siddet paa Danmarks Throne; det

var Elisabeth af Nederlandene, Kejser Maximilians Sønnedatter, Karl den Femtes Søster, Christian den Andens fromme, kjærlighedsfulde og indtil Døden trofaste Hustru. Hun kom herind som et ungt Barn paa 14 Aar, thi hun blev født 1501, og blev viet til Kongen, samt kronet til Dronning 1515, og havde et ligesaa bevæget og stormfuldt Liv at gennemleve, som hun havde en møjsommelig og farefuld Sørejse hertil. Dronning Elisabeth lagde sine Been i et fremmed Land, undr den frivillige Landflygtighed, hun som en trofast Ægteviv valgte fremfor det fyrstelige Underhold, Frederiks den Første idetmindste lovede hende, om hun vilde blive tilbage i Danmark, og deraf kommer det maaskee, at hun er langt mindre kjendt og mindre lovpræist her i Landet, end manges kronet Herskerinde, der staaer dybt under hende baade som Kvinde, Ægteviv og Dronning. I Helsingørs Mariakirke ligger Christian den Andens

140.

Elskerinde, Dyveke, begravet. Hun var Kongen saare kjær, derfor tog han sig hendes pludselige Død meget nær og straffede Adelsmanden Torben Oxe med en vanærende Død, fordi han troede, den unge Pige havde spist forgiftede Kirsebær, og at disse Kirsebær vare sendte hende af Torben Oxe, der for resten ogsaa holdt meget af hende. ”Om han saa har en Hals saa tyk som en Tyrehals, skal han miste den,” havde den lidenskabelige Konge sagt, da han frygtede, at der ikke var Beviise tilstede, der kunde bryde Staven over Adelsmanden, og – Torben Oxe blev henrettet.

Fra Marienlyst Slot, der ligger paa en høj Bakke udenfor Helsingør, har man den skønneste Udsigt over Øresund, hen over Kattegattet og over til den skaanske Kyst med det bekjendte Forbjerg Kullen. Hvor dette Slot staaer, var i de ældre Tider et Karmeliterkloster, siden opførte Frederik den Anden Lundehave Slot der, og anlagde en Have, der alt dengang skal have været højt anset for sine prægtige Billedstøtter, smagfulde Vandspring og yppige Blomstervæxt; men et langt højere Opsving fik baade Bygning og Have, dengang Juliande Maria valgte Ejendommen til sin Sommerbolig; efter hende bærer den nu Navn af Marienlyst.

Har man paa en Udflugt i det nordlige Sjælland ikke bestemte Grunde til at overnatte i Helsingør eller nærmeste Omgivelser, da er det udenfor al Tvivl, at man intet dejligere Sted træffer, end ved Gurrevang eller ved Gurre Sø. Valdemar den Tredje foretrak som bekjendty denne Deel af Sjælland for hele sit øvrige Rige, og havde sit Yndlingsslot paa [Gurrehøj](#); Ingen kan undre sig over, at den jagtelskende Konge gjerne opholdt sig paa dette Jagtslot, der laa i saa skønne Omgivelser og tilfredsstillede ham i meer end een

141

Henseende. Til den ene Side af Gurrehøj ligger Søen, og til de andre Sider Skoven; en Vandring i denne fortryllende Omegn, der unægteligen hører til Sjællands rigeste Naturskønheder, er derfor altid tilfredsstillende og forfriskende, men dog aldrig i højere Grad end naar man er istand til at nyde den i den tidlige Morgenstund. Hvor tig og yppig sydligere Landes Luft og Jordbund, Træer og Plantevæxt end er, saa tøv man dog frejdigen ved Siden af dem nævne Egnen omkring Gurre og Esrom, Fredensborg og Hillerød, hvor klare fiskerige Indsøer og store Bøgeskove afvexle med grønne kornrige Marker og velhavende Bønderbyer.

Valdemar den Tredie, eller som han almindeligen bliver kaldet, Valdemar Atterdag, der for resten var en stor og hæderlig Konge, som Danmark kan takke for, at Lysstraaler atter trængte ind i det mishandlede, af Mørke omgivne Rige, var i sin Jagtlyst og Jagtiver saa hensynsløs, at han aldrig tog i Betænkning, at nedtrampe Bondens Korn eller ødelægge hans Hegn; derfor var han og ilde anskreven hos den simple Mand, der kaldte ham ”Valdemar den Onde” eller ”Valdemar den Haarde,” og endnu den Dag i dag vedligeholder sig Sagnet om ”Kong Valdemars Jagt” og om ”den vilde Jæger,” der farer igjennem Luften ved Nattetide. ”Det er Kong Valdemar” sige Bonden, ”der ikke kunde faae jaget færdig i levende Live, og derfor nu maa flyve afsted om Natten paa en hvid Hest,

fulgt af sorte Hunde, hvis gloende Tunger hænger langt yd af Halsen.” Saaledes viser han sig baade ved Gurre og ved Vordingborg, hvor han ligeledes gjerne opholdt sig for at jage, og om begge Slotte siges der, at han skal have brugt den bespottelige Ytring, at sammenligne dem med Himmeriges Rige.

”Dersom Gud vil unde mig at

142.

jage ved Gurre og Vordingborg til evig Tid, saa skal jeg ikke misunde Gud Himmerige,” faaer han Ord for t have sagt. I det Hele taget har Sagnverdenen altid beskjaeftiget sig meget med Kong Valdemar, hvhis kjække Liv, raske Færd og sjeldne Vid frembød rigeligt Stof.

Han var gift med Hertug Valdemars Søster Hedvig eller Helvig, men dette Ægteskab var ikke lykkeligt, thi Kongen, der var hende utro, beskyldte atter hende for Brud paa Troskabens Love, og lod en und Adelsmand hænge, som han troede, hun havde kjær. Til Gjengjæld indebrændte hun eb Dag i Badstuen Kongens Elskerinde, Tovelille fra Rygen, og derover blev Kongen saa vred, at han forstødte hende og satte hende i Fængsel paa Gurre Slot; tidligere havde hun siddet paa Søborg Slot der ligger i kort Afstand fra Gurre; rimeligere er det imidlertid, at hun begge Gange sad paa Søbrog.

”En Dag, da Konge vilde ride ud, fortælles der, blev han staaende med venstre Fod i Stigbøjleren, og faldt hen i Tanker. Da blev idet samme en Mand ført forbi, som af Kongen var dømt til Døden, og han benyttede sig af Lejligheden til at kaste sig for Kongens Fødder og bede om Naade.

”Ja, kan du sige mig hvad jeg netop grundede paa, og om det nogensinde vil skee, saa skal du blive fri for den idømte Straf,” sagde Kongen. Derpaa fik han Lov til at rejse Landet rundt for at spørge sig for his synske Folk; men forgjæves henvendte han sig til dem, Ingen kunde give ham den Besked, han ønskede at faae. En Aften kom han til en stejl Klint, der ligger vester udi i Havet, og bankede tre Gange paa den hvide Stav, han havde i Haanden, hvorpaa Bjergpuslingen kom ud, men han vidste Intet; ”dog” sagde han, ”i Dagbjerg Daas har jeg en Oldefar,

143.

der er en gammel fremsynet Mand, gaa Du til ham!”

Manden tog Stav i Haand og styrede ad Dagbjerg til, men han hentede heller ingen Oplysning der, da Bjergmanden Intet vidste; men i Rødsteen paa Fuur har jeg en Tipoldefar,” sagde han, ”kan han ike vide det, see veed Ingen det!”

Hvor træt Vandringsmanden end var, maatte han dog slæbe sig derhen, og ved Midnatstide stod han ved Hulen og bankede tre Gange paa. Da kom en gammel udlevet Mand rokkende frem. ”Ja, jeg kan nok hjælpe Dig,” sagde han, da han havde hørt hans Ærinde, ”men først skal Du sige mig tre Sandheder.” Et Øjeblik grundede Manden, derpaa sagde han: ”Meget har jeg rejst og vidt er jeg dragen omkring, men aldrig har jeg seet saa fast et Huus som det.”

”Ja, det tror jeg nok,” svarede den Gamle. ”for det er huset af en Steen; men videre!”

”Meget har jeg rejst og vidt er jeg dragen omkring, men aldrig har jeg set saa meget Guld og Sølv paa een Plar.”

”Ja, det er nok muligt! men endnu en Sandhed.”

”meget har jeg rejst og vidt er jeg dragen omkring, men aldrig har jeg seet saa lille en Mand med saa stor et Skjæg,” thi Skjægget var saa stort, at Puslingen næsten traadte paa det.

”Det skilte Du dig godt ved,” sagde Bjergmanden,”

”nu vil jeg ogsaa sige Dig hvad Kong Valdemar tænkte paa.

Han grundede over, om han vel kunde faae Danmark, Norge og Sverrig smeddet sammen; men det skal først hans Datter naae,” Manden blev sjæleglad, kom til Kongen og fik sin Straf eftergiver. Men Bjergpuslingen havde spaaet ret, thi Kong Valdemars Datter,

”denne Nordens Amazone
med den brede Tvillingkrone

144.

opnaaede at sammeføje de tre nordiske Riger og at holde dem samlede med Klogskab og Kraft. Hun slægtede sin Fader paa Et og Alt, og Kong Valdemars Ordsprog: ”at alle Kned gjælde, naar man kun forstaaer at bruge dem” forsmaaede hun vist heller ikke at tage Hensyn til. Hvor Magten ikke kunde række, lod Kongen altid List komme tilhjælp for at naae et fastsat Maal, og han var ligesaa fej i at holde ud som han var snild til at finde paa.

”Den leer jo bedst, som leer tilsidst!
den Kunst var mig ej forborgen:
hvor Magten glipper, der rækker List,
der er atter en Dag i morgen.”

hedder det, og Margrethe kunde i sine Stridigheder med den svenske Kong Albert ogsaa trøste sig med, at Den leer bedst som leer tilsidst; men kun lidet sømmede det sig for den sejerrige Dronning at haane den fangne Svenskekonge og alde ham sætte en Narrehætte paa Hovedet, han være nok saa ringe og hovmodig og have spottet hende nok saa bittert og haanende.

I Et slægtede Margrete dog heldigviis ikke sin Fader paa, og det vat i hans Mangel paa Guds frygt og Trp. Valdemar, der skrev til Paven i Rom, da denne forholdt ham, at han skulde opføre sig imod sine Undersaatter, som en christelig og troende Fyrste: ”at Paven kunde gjerne faae den Tro dendt tilbage, som han havde faaet af de forrige Paver, og han skulde faae den, naar han ikke vilde lade ham i Ro,” glemte vistnok at takke Vorherre og give ham Lov og Priis for de store Foretagender, han blev istand til at udføre; skjøndt han rigtignok iagttog ydre Skikke, udstyrede Klostre og Kirker og gjorde en Pilgrimsrejse til det hellige Land. Ikke saaledes

145.

Margrete. Efter Alt at dømme, nærede hun tilbørlig Højagtelse for Religionen, og der er Grund til at formode, at hendes Skriftefader, den værdige Klosterforstander i Sorø, brugtes den Indflydelse, han havde over hende, til at drage hendes Tanker til Ham, der er større og mægtigere end alle Jordens Konger. Ved en anden Lejlighed ville vi tale mere om Margrete Valdemarsdatter, der

smedded stolt
vort Nordens Kongesønner
med Haan i Jern og Bolt,”

og unægteligen er en af de største og mægtigste Kvinder, Historien kan fremvise.

Tre Valdemarer have siddet paa Danmarks Throne: Valdemar Knudsen, Valdemar Valdemarsen og Valdemar Kristoffersen, eller, som de almindeligere kaldes: Valdemar den Stor, Valdemar Sejr og Valdemar Atterdag. Alle Tre vare de store, daadrige Mænd, der, hjemsøgte af Ulykker og prøvede i ydre og indre Kampe, bidroge hver for sig paa forskjellig Maade til at hævde og opretholde Danmarks Rige; Valdemarernes Tid er ogsaa betegnende bleven skildret som ”Præstevældens og Ridderaadens Ridsalder.”

Førstnævnte Valdemar, Søn af Knud Lavard, var Fader til den Konge af hiint Navn, der fik Tilnavnet ”Sejr” og Valdemar Atterdags Fader var dennes Sønnesøns Søn, Kristoffer, der tilvisse ikke uden Grund er bleven kaldt ”Nordens største Pantsætter.” Ved hans Død, der indtraf 1332, var Danmark derfor i saa ynkelig en Tilstand, som vel tænkes kan, og begge hans Sønner, Otto og Valdemar, vare

landflygtige i Tydskland. Fremmede Herrer, tildeels Tydskere, skaltede og valtede i Landet efter Godtbefindende, og hele

146

Danmark var adsplittet, udstykket og pantsat, saa at der ret egentlig kunde betragtes som opløst. Da Grev Geert, den mægtigste af Panthaverne, ved en brat Død blev reven bort fra sine omfattende Planer og sin kongelige Myndighed, bestod vort Fødeland af fire store Hoveddele: Under Sverrig havde Skaane, Halland og Bleking stillet sig, fordi de hellere vilde høre til Norden end til Tydskland; Sjælland, Lolland og Falster vare pantsatte til Grev Johan den Milde, Jylland og Fyen havde Grev Geert havt i Pant, og Slesvig var givet Hertug Valdemar til arveligt Lehn.

De Forhold, under hvilke Valdemar Kristoffersen blev kaldt tilbage til Danmark efter det ulykkelige Mellemrige under de tydske Grever, vare altsaa intet mindre end gunstige, men var Nogen istand til at bringe Orden og Ligevægt i de sønderrevne Forhold, da maatte det være en Mand som denne paa Sjæl og Legeme kraftige Fyrste. Efter ældre Beretninger hidhører Tilnavnet Atterdag ikke, som man skulde troe, fra hans Bestræbelser for atter at bringe Lys og Dag over Danmark, men fra et Mundheld, han havde, der fuldvel stemmer med hans hele Aandsretning. Hvad han ikke kunde naae den ene Dag, det ventede han rolig paa til den næste, og blev ikke træt af at holde ud og holde ved, naar han havde sat sig et Maal, "I morgen have vi atter en Dag!" plejede han at sige, og tidt og ofte viste han "at gjemt er ikke glemt."

Valdemar Kristoffersens hele Ydre og Fremtræden var ogsaa skikket til at vinde det Folks Tillid, der lod ham hente hjem fra den tydske Kejsers Hof, hvor han var bleven opdragen, og havde havt Lejlighed til at øve sig i Ridderspil og Jagt. Han var en vældig Jæger, og den vildeste Ulvejagt havde altid været ham den kjæreste af alle Sysler og Glæder,

147

dertil var han berømt for sin Legemsstyrke og sin Færdighed i Ridekunsten samt alle ridderlige Øvelser, og beundret for sin Dygtighed i Strengelæg og Sang, sit Vid og sit muntre Lune. Dengang han blev Konge, var han omtrent 25 Aar gammel, altsaa i den unge, kraftige Mandsalder, hvor Tankerne flyve højt og Kraften rækker langt før den dristige Aand. Naar man dertil føjer, at han altid kunde finde paa Raad og Udvej, at han var utrættelig arbejdsom, kunde underkaste sig allehaande Savn, naar det gjordes fornødent, var snild og listig og en Mester i at forstille sig, da indseer man let, at han var den Mand, Landet trængte til. Ogsaa opnaaede han, deels ved Vold, deels ved Snildhed, List og Underhandlinger at samle hele det adsplittede Rige, og faa Aar efter at han var kommen til Styret, havde han faaet Sønderjylland, Sjælland, Fyen, Lolland og Falster tilbage. Den selvraadige og mægtige Adel holdt ikke af ham og havde heller ingen Grund dertil, og Menigmand frygtede og skyede ham, tildeels maaske, fordi han fordrede af Andre en Deel af den rastløse Virksomhed, han selv var gjennemtrængt af under han fik Folk hverken Tid til at spise eller Sove." siger en gammel Skribent, "men Alle dreves med Vold til Slid og Slæb, efter Kongens Vilje." Hvorledes han stods sig med Paven og Gejstligheden, det have vi alt omtalt; imidlertid var han netop en Konge for Danmark. Det var forbavsende at see Valdemar skaffe Penge tilveje og løse Borge og Landsdele ind, rigtignok altid følgende sit gamle Mundheld "hvor Magten glipper, der rækker List", og det var derfor snart med Vold og snart md Svig, at han fir et og andet Pant tilbage. Han søgte ialmindelighed at faae de pantsatte Ejendele løste fra de Mægtigere, og laante

148

dertil Penge af Ridderne, i den Forvisning, at det var lettere at inddrage Borgerne og Slottene fra dem, end fra de store Pantherre. Penge og Penges Værd forstod han at sætte Priis paa, og var en dygtig Regnemester, naar det gjaldt hans egen Vinding; under andre Forhold vilde hans Fremgangsmaade

sikkert være bleven betragtet som Aager. Undertiden aftvang han Adel og Gejstlighed Krongodser paa saa snild en Maade, at et saae ud som om det var en frivillig Afstaaelse for nogle Aar, der fandt Sted. Dette var iblandt andet Tilfældet, da Kjøbmannehavn, som fra Absalons Tid af havde Roskilde-Bisperne til Herrer, blev overdraget ham paa to Aar, ”utvungen og af fir Vilje”. som det hed; men de to Aar bleve siden forøgede til Biskoppens Levetid, og glad var Valdemar ved at have faaet Byen ind under Kronen.

Valdemar Atterdag havde ægtet Helvig, Søster til den slesvigske Hertug Valdemar, der som tolvaars Dreng var bleven valgt til Modkonge under hans Fader Kristoffers Regjering, men senere efter nogle Aars Forløb atter fgiernet fra den høje Værdighed. Ikke Kjærlighed, men Statsklogskab bragte Ægteskabet istand med Frøken Helvig, og de levede heller ikke godt sammen; men for de Penge, Dankongen fik til Medgift, indløste han endeel af de ovennævnte pantsatte Lande. Sex Børn: 2 Sønner, Kristoffer og Valdemar, og 4 Døtre, vare Frugten af dette Ægteskab; dog var det kun den yngste af Børnene, Margrete, der overlevede Faderen. Thronarvingen Kristoffer, en attenaarig Yngling, sidste mandlige Spire af Svend Estridsens Stamme, var bleven haardt saaret i den Fejde, der fandt Sted imellem Valdemar og Hansestæderne *) og døde efter mange Smerter og Lidelser.

*) See 1ste Hefter Pag. 19.

149.

Paa Søborg Slot tilbragte Dronning Helvig 23 Aar, indtil Døden omsider friede hende fra det Fangenskab, hendes kongelige Ægtefælle havde dømt hende til, for den Udaad, hun havde begaaet ved at indebrænde Tovelille, Valdemars Elskede, der var kommen med ham herind fra Rygen. Der fortælles, at Kongen var forlovet med Tove – hvilket Ord skal betyde Due – en adelbaaren Frøken af Rygerfyrsternes Slægt, og var tilsinds at ægte hende, da Forholdene nød ham at vælge sig en Dronning af en Fyrstestamme, som han hadede. Sin Ungdoms Brud førte han imidlertid ind i Landet, trods de hellige Pligter, der bød ham fjerne hende, dengang han paa [Søborg Slot](#) blev viet til Hertug Valdemars Søster. Ægteskabet kunde altsaa kun være ulykkeligt, og Tovelil var ham altid kjærere end Helvig. Elskerinden blev først holdt skjult paa Hjortholm Slot, der laa ved Fuursøen, i Nærheden af det nuværende Frederiksdal, derefter flyttede han hende til Gurre, det lille hyggelige Jagtslot i den skønne Egn, hvor han saa gerne dvælede.

Efter Sagnet havde Toves Moder bunden en Tryllering om Datterens Hals, for ved den at sikre hende Kongens Kjærlighed i det fremmede Land, og derfor kunde Valdemar ikke engang løsrive sig fra hendes Lig, men førte det med sig paa alle sine Rejser, skrinlagt i et kostbart Gjemme. En af hans Hofsvende opdagede omsider Tryllemidlet, og puttede Ringen til sig for at drage Kongens Tanker bort fra den døde Kvinde.

Det lykkedes ham ogsaa, og Valdemar lod Liget begrave, men hele hans Kjærlighed vendte sig nu paa Hofmanden, der altid maatte være om ham og udføre alle vigtigere Forretninger, fordi Ingen var saa betroet som han. Men denne store Kjærlighed blev Hofmanden til Besvær, og da han vel vidste, at det var Trylleringen, der fremkaldte denne Yndest, kastede han

150.

den i en Sø nær Vordingborg, da han engang red igjennem Skoven; og siden den Tid blev dette Sted Kongen saare kjær fremfor andre; han opholdt sig der gjerne og byggede et Slot, som han gav Navn af ”Lille Gurre.”

Der var imidlertid Ingen mere udsat for Valdemar Kristoffersens rænkefulde Færd, end den Konge, der under hans Styrelsestid sad paa Sverrigs Throne, eb svag, uduelig, nydelsessyg Mand, som det ikke var vanskeligt at trække omkring med. Hans Navn var Magnus – Svenskerne havde givet ham Tilnavnet Smek – det var ”sin hulde Ven, Kong Valdemar,” som han kaldte Danekonegn, saa

overordentlig hengiven, at det kostede ham omsider Sverrigs Krone. Skaane, Halland og Bleking tog Valdemar deels med Magt, deels ved List fra Kong Magnus, der da ved sin Tilbagekomst fra Helsingborg, hvor han havde overgivet ham Slottet og alle Breve, der angik Skaane, maatte høre sit Folk synge Smædeviser om sig; og da han brød det kongelige Ord, han havde givet til den Brud, der efter Svenskernes Ønske var bestemt for hans Søn Hakon, og ladet sig lokke til Kjøbenhavn af Valdemar, for at dennes Datter Margrete kunde blive Sverrigs Dronning, da sted Haan og Harme mod ham til en saadan Grad, at Almuen endog kastede raadne Kaalblade og Frugter efter ham, for at udtrykke deres Ringeagt.

Valdemar trængte til store Summer, og dem vilde han hente i et Land, hvor han viste, der fandtes Skatte og Rigdomme sammendyngede, i et Land, "hvor Svinene", blev der sagt, "fik deres Æde af Sølvrugte." Det var de dengang saa rige og mægtige Hansestæders Pengekasser, han vilde hjælpe til at tømme, og han bestemte et Tog til Øland og Gulland eller Gotland, to Øer, der ligge i den botniske Bugt, østen for

151.

Sverrig. Paa sidstnævnte Ø ligger Visby, der var en af Hanseforbundets fornemste og rigeste Stæder og ganske anderledes mægtig og befolknet end nutildags. Begge Øer bleve ogsaa undertvungne, og fleer Skibe, ladede med kostbare Sager, Guld og Sølv i Overflod, sendte til Danmark; men det Fartøj, der indeholdt den rigeste Ladning, forliste undervejs.

Fortællingen om den Rigdom, Valdemar hentede ved Gotlands Erobring, er sikkerligen overdreven, men at han gjorde stort Bytte, er udenfor al Tvivl, og den ringeste Vinding var da ikke den, at Visbys Handel svækkedes, og Kjøbenhavns forøgedes. Sagnet fortæller, at Dagen efter Kong Valdemar havde indtaget Visby, lod han tre af de største Ølkar opstille paa Torvet, og lovede Borgerne, at alle Stadens Friheder og Rettigheder skulde blive fornyede, dersom Karrene bleve fyldte ed Sølv, inden tre Solmærker vare omme. At han ikke havde forlangt formeget, viste sig snart, thi inden et Solmærke vare de alle fyldte,

Fra den Tid af antog Kongen Navn af Gothernes Konge, et Navn, hans Efterfølgere have beholdt lige indtil vore dag. (De danske Konger føre i det Hele taget en meget lang Titel, thi frn lyder saaledes: "af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsteen, Sormarn, Ditmarsken, Lauenborg, Oldenborg og Delmenhorst.") Men Hansestæderne bleve yderst opbragte paa Valdemar og sendte ham de tidligere omtalte Fejdebreve, 77 i Tal, et fra hver Stad, der imidlertid ikke foruroligede Kongen mere, end at han kunde svare med det bekjendte Ordspil:

"Seen und sewentig hensen
hesst sewen und sewentig gensen.
Wo mi de gensen nich en biten,
na der hensen vrage ich nich en schiten."

152.

Kjøbmændenes Skibe lagde sig derpaa for Kjøbenhavn og plyndrede Staden, og den unge, haabefulde Kristoffer fik sit Banesaar i Striden.

Et Vidne om, at Valdemar ikke tog det saa nøje med Redelighed, naar Klogskab førte Ordet, eller med Tro og Love i det Hele taget, der har Verden i hans Færd mod den holsteenske Prindsesse Elisabeth, Grev Geerts Datter, der var trolovet med en unge Hakon i Sverrig, Magnus Smeks Søn. Prindsessen sejlede midt om Vinteren fra Holsteen til Sverrig for at fejre sit Bryllup med Kongesønnen, men en Storm kastede hende ind paa Skaanes Kyster, hvorfra hun blev ført til Kong Valdemar i Sjælland. Kongen modtog hende med den største Ridderlighed og Gjæstfrihed og vilde ikke tillade, at "den hulde Frøken Elisabeth" gav sig paa Rejse igjen i den ublide Aarstid; han overtalte hende derfor til at

være hans Gjæst i nogen Tid, med det Løfte, at han skulde sende Bud til Brudgommen, der ventede hende, og til hendes Frænder i Holsteen, fir at de ikke skulde være uvisse om hendes Skjæbne. Elisabeths Rejsefæller syntes ligesaa godt om den Venlighed, de mødte ved Danekongens Hof, som Prindsessen selv, og lode sig, som hun, daare af Valdemars favre Ord. Men medens de Rejsende sloge sig til Ro paa Kongeborgen, var Herskeren ikke uvirksom; han sendte efter Løfte Bud til Magnus Smek og hans Søn, fir at bede dem overvære et Ridderspil, der skulde fejret i Roskilde med stor Pragt. De kom Begge, men Prindsessen af Holsten vidste Intet om deres Komme, førend Valdemar havde lempet det saaledes, at Margrete, skjøndt kun 11 Aar gammel, var bleven viet til Hakon, der alt havde været forlovet med hende, da hun kun var 6 Aar, men af Svenskerne var bleven tvungen

153.

til at hæve Forlovelsen, da de ikke vilde have Noget at gjøre med Valdemar, som de hadede, fordi han havde listet Skaane til sig. Elisabeth søgt efter den lidte Skuffelse og Krænkelse Glemsel og Ro i Vadstena Kloster i Gotland.

Efter et kraftfuldt og bevæget Liv døde Valdemar Atterdag omsider i sit 60de Aar, af Podagra, en Sygdom, han i flere Aar havde lidt af, og for hvilken han søgte Lindring ved Fodbade i kolde Kilder, som der endnu vises Spor af ved Vordingborg. Paa Gurre Slot fik han det sidste Anfald af Sygdommen, og under Forudfølelse af den forestaaende Død viste han stor Sjæleangst og tvivlede om, at Himlens Fred kunde blive ham tildeel. ”Hjælp mig, Esrom! hjælp mig, Soer! og du, store Klokke i Lund!” skal han flere Gange have udraabt, og i Nærværelse af Vidner tilbagegav han af Frygt for Skjærsilden meget røvet Gods, baade geistligt og verdsligt; en Fremgangsmaade, der fuldtvel stemmer med hine Tider, i hvilke Syndsforladelse kunde kjøbes, og med Valdemars eget, kun lidet gudfrygtige Liv.

Kun ugerne forlod han Jordelivet, men han var samme Vilkaar underkastet som andre Dødelige, og det hjalp ham ikke i den sidste Strid, at han havde været en mægtig Hersker, fremragende i sine gode Egenskaber som i sine Fejl. Naar Døden rækker Haanden ud, da ere Alle lige kraftesløse og svage, og Kong Valdemar formaaede Intet imod den uvelkomne Gjæst.

”Gik alle Konger frem paa Rad
mid deres Magt og Vælde,
de mægted dog ej mindste Blad
at sætte paa en Nælde.”

I Sorø ligger han nu begravet tilligemed flere andre Herskere, men hans Lig blev først jordet i Vordingborg.

154.

Tiende Afsnit.

Sydvest for Gurre, i Nordsjællands smukkeste Egne, anlagde Erkebiskop Eskild et af de første Klostre i Danmark og kaldte Munke ind fra Frankrig, der skulde udbrede og grundfæste Christendom, Videnskaber og gode Sæder. Det var Esrom Kloster, omgivet til alle Sider af store Skove, og ved en klar, fiskerig Sø, saa Cisterciensermunkene maatte kunne leve at behageligt Liv der; men de savnede det mildere Klima, de vare vante til i deres Hjemstav, og fandt Opholdet ensomt og kjedsommeligt, og de Klager, der ikke lode fra dem i denne Retning, de kom fra Augustinermunkene paa Eskildsø i

Roskilde Fjord, hvor Erkebiskoppen ogsaa havde ladet bygge et Kloster. Munkene førte heller ikke et saa ustraffeligt og tarveligt Liv, som Kirken og den Overhoved fordrede; tværtimod satte de stor Priis paa at tage Deel i verdslige Glæder, da de først bleve kjendte i Landet. Klosterreglerne for denne Orden vare strænge og egnede sig til at drage Sindet bort fra jordiske Nydelser; thi Brødrene maatte ikke spise Kjød, sove i deres Klæder paa Straalejer, og arbejde, læse og bede i Tavshed fra Solopgang til Dagen hældede. strax efter Midnat stode de op for at synge Lovsange til Herrens Priis, og dermed vedbleve de indtil den lyse Dag, og deres Klædedragt var saa simpel og ukunstlet som vel tænkes kan; thi den bestod af en hvid eller graa Vadmels Kappe, der blev holdt sammen om Livet ved en Snor.

Men Eskild bidrog vistnok selv imod sin Vilje til at drage Cistercienserordenens Brødre bort fra deres tilvante Tarvelighed, thi han udstyrede Esrom Kloster, som var ham det kjæreste

155..

af alle, med rige Gaver og meget Jordegods; imidlertid vedbleve dog Munkene der at staae i Ry fir Lærdom, om ej for Hellighed, og erfra blev der hentet Klosterbrødre til de nyere Bygninger af denne Art, der anlagdes omkring i Landet.

Klosternes Antal var stort her i Danmark, især fremblomstrede de i Valdenarernes Tid, og de fik rige Gaver baade af gejstlige og verdslige Stormænd; og dette ikke alene af Pnge og kostelige Kirkekar, men ogsaa af Skove, Gaarde og Jordegods.

Det Brug, der siden Klosternes Ophævelse er bleven gjort af Esrom, er saare afvigende fra dets første Bestemmelse. I Frederik den Fjerdes Tid var det Kaserne for Hestflok; under Christian den Sjette blev der indrettet en Opdragelsesanstalt for Heste der, og senere blev der en lignende Indretning for Faar, hvorved Landets Faareavl unægteligen er hjulpen meget op.

Efter Sagnet skal Esrom Sø i gamle Dage have været en dejlig Engbund; men en Dag, da nogle Høstfolk arbejdede der, hørte de en Røst, som sagde:

”Staaer op at læse
Esse begynder at blæse.”

og de Fleste skyndte sig da fra Arbejdet det bedste de kunde, thi Søen skyllede i samme Øjeblik frem. De, der ikke havde agtet paa Røsten, omkom i Vandet.

For at lette Udførselen af Brænde fra det nordlige Sjælland, er der gravet en Kanal fra Esrom Sø ud til Kattegattet; den er en Miil lang og fører Navn af Esrom Kanal, men da det er forbunden med endeel Ulejlighed at faae Brændslen befordret til Hovedstaden ad denne Vej, foretrække dog Landmændene og Brændehandlerne ialmindelighed at kjøre det hen ad Landevejen, hvor megen Hestekraft og Arbejdstid det

156.

end tager, at age de mange hundrede Læs af denne Skovfrembringelse til Bestemmelsesstedet.

Det er ikke meer end et Aarhundrede siden, at Nordsjælland endnu var fuld af store Skove, navnlig omkring Frederiksborgeggen; kun paa faa Steder vare Skovene ryddede, hvorimod de nu for en stor Deel ere forvandlede til frugtbart Agerland. Længere tilbage i Tiden var Alt Skov, endog den nordvestligste Deel, der nu staaer aaben for Flyvesand fra Kattegattet; det er sandsynligviis fra den Periode af, at der hos Sydboerne, selv indtil dette Aarhundrede, har vedligeholdt sig et Begreb om de Danske, som ”Folk, der leve i Skovene, klædte i Bjørnehuder.” Skovene ere svundne bort, Dyreskindsklæderne med dem, de gamle Danskes Nationaldragt, Sømandsdragten, er ogsaa for længst gaaet samme Vej, og det vilde være at gjøre de Danske stor Uret, dersom det skulde bebrejdes dem, at de ikke tilbørligen fulgte fremmede Moder og fremmed Klædedragt!

Den største Skov i Nordsjælland ligger vestlig for den smukke Esrom Sø, der er Grib Skov. Folkene, der tidligere boede i den og i dens Omegn, havde kun daarlig Lov paa sig, og Navnet Kulsvier var omtrent ligelydende med Røver og Stimand. Det er jo vel sandsynligt, at de gode Skovboere ikke have regnet det saa nøje med Mit og Dit, og at Vejfarende oftere have maattet betale utilbørlige Afgifter for at faae Oplysning om, i hvilken Retning de skulde drage; men de mange Beretninger om deres Udaad, Røverier og Myrderier, store opdyngede Skatte og Kostbarheder, kunne dog nok for en Deel henregnes til Sagnhistorien. De Forbrydelser, der ere blevne begaaede i disse store Skovstrækninger, have de Omboende maaskee sjeldent været deelagtige i;

157.

men det er sandsynligt, at Mennesker, der af en alle anden Grund have været Lovens Straf hjemfaldne, have søgt Tilflugt der, hvor de troede sig sikre, og da, for at friste Livet, røvet, plyndret, og i Nøds-tilfælde myrdet. Selv i vore Dage nære Mange en vis Ængstelse for Kulsviere og Kulsviereggen, og naar undvegne Forbrydere tye til Grib Skov, saa hører man undertiden Ytringer, som tyde hen paa, at de søge dertil, ikke alene for at finde Ly i Skoven, men Skjul hos Beboerne.

Imidlertid svinder Mistilliden bort med Kulmilnerne, og disse er der jo ikke længere Spor af; thi at der findes enkelte Skovboere ved Grib, der berede noget Kvas efter at Træerne ere fældede, har jo, saa at sige, ingen Betydning, og Enhver kan tryk og rolig færdes i den smukke Skovegn imellem de mange fiskerige Søer, af hvilke der alene i Kronborg Amt skal være over 20, foruden ligesaamange store Damme. At Nordsjælland tidligere har været fuldt af Skov, det tyde endnu Landsbyernes Navne paa, thi endeel af dem ende paa ”rød”, saasom Birkerød, Hillerød, Bregnerød, eller paa ”holt” (Skov), som Ebelholt, Grønholt, Lønholt.

Ved en Udflugt i Nordsjælland burde man altid drage til Øens allernordligste Pynt, Gilleleje, for derfra ud over Kattegattet at betragte den skaanske Kyst og Kullen i umiddelbar Nærhed. Ved Gilleleje var sandsynligviis i ælde Tider Indsejlingen til Søborg, der ligger ved en Sø, som dengang maa have været en Vig, thi Naturforskernes Undersøgelser i senere Tider vidne derom, og derved forklares da ogsaa, at der kunde gaa Skibe op til Slottet. Fra denne Nordpynt til Hellebek findes lutter Fiskerlejer, Hjem for tarvelige og nøjsomme, men tilfredse og ved deres Stilling glade

158.

Sjællændere, der ikke misunde de Landsmænd, der leve i lumre Stæder eller under gunstigere Vilkaar, og vist neppe vilde bytte deres Strandboliger med noget andet Sted paa Jorden, skjøndt Kattegattet er barsk og koldt; thi der boede deres Fædre og Forfædre før de!

”Ej mindste grønne Plante,
slet intet Blomsterstraa!
Her kun sin Vintervante
Naturen trækker paa.
I Sommer som i Vinter
den samme nøgne Blok,
med Revner og med Splinter
i en utallig Flok.”

Fiskerens Liv er hvert enkelt Menneskes, der er voxen op og fremdeles lever under samme Omgivelser og har knyttet sig til dem, hvad enten de ydre Forhold have været meer eller mindre gunstige. Der hvor Sjælen modtog de første velsignede Indtryk, der hvor Barnet levede drømmende om al den Herlighed, Jorden indeslutter, uden at forstaae den, uden at længes efter den, og uden at kjende til de Savn og Forviklinger, der omslutte saa mange af de saakaldte Goder paa Jorden, der

dvæler dog Menneskets Tanke helst og fortinsviis, naar den i de moderne Aar søger Hvile i de mødige Timer og Glæde i de mørke. De Lykkelige, der vedvarende kunne leve ved den hjemlig Strand, sige derfor vist som oftest af fuldt Hjerte med igteren:

”Thi vil jeg mine ringe Kaar
er for Alverden bytte –
Rosen fra min Uskylds Aar
staaer ved den første Hytte.”

Sømandens Sjæl staaer som oftest aaben for ædle Følelser. Djærv og kraftig, sand og trofast, pløjer han Bølgerne

159

og vogter sin Dont, rede til Hjælp, naar og hvor som helst han kan yde den, taknemmelig og fuld af Fortrøstning til Ham, der er med over Havene som han er det paa Landjorden, og kjærlig imod Medmennesker fremfor mange Andre, der ere opdragne, udviklede og hensatte i Forhold, der ofte udelukke de naturlige aabne og milde Følelser, dersom Mennesket ikke selv er tilbørlig paa Vagt. Det falder saa ganske af sig selv, at Sømanden er gennemtrængt af Guds Allestedsnærværelse og Almagt, af hans Alkjærlighed og faderlige Varetægt, thi paa det aabne Hav, med Vandet under sig og Himlen over sig er han paa sin svømmende Bolig alene med sin Skaber og Herre, og med faa Medmennesker, til hvile han som oftest knyttes fastere, end det vilde have været Tilfældet, om de levede sammen paa Landjorden, og med hvem han deler Anstrængelser, Møje, Farer og stille Timer. Og som Sømanden færdes tildeels jo ogsaa Fiskeren paa Havet, og lægger de samme Menneskekjærlighedens og Hjælpsomhedens Følelser for Dagen, som oftest uændsede af den større Hob, der ikke sjældent drager Hverdagsgjæringer frem for Lyset og udsmykker dem med straalende Farver. Den i forrige Hefte omtalte store Sanger, der ligger jordet paa Trinitatis Kirkegaard, har imidlertid til Gjenstand for sit sidste Arbejde valgt nogle brave Hornbek- og Villingbek-Fiskeres Anstrængelser for, med egen Livsfare at redde en engelsk Skibsfører, der strandede ved deres Kyster. Iblandt de mange smukke Sange, der findes i ”Fiskerne”, er ogsaa den velkjendte danske Folkesang: ”kong Christan stod ved højen Mast”. De fem fattige Fiskere, baade yngre og ældre, der havde vovet Livet, vare ikke at formaae til at modtage nogen Belønning af den frelste Sømand, der var den sidste paa Vraget; men en dansk

160.

Hædersmand, der levede i Udlandet, hørte om den brave Daad og udsatte en Aarpenge af 25 Rdl. for hver af dem, med den Bestemmelse, at naar En af dem afgik ved Døden, skulde hans Part deles imellem de Overlevende, saaledes at den Længstlevende skulde beholde de fulde 125 Rdl. saalænge han var ilive. Denne Hædersmand var Kammerherre Pless.

Imellem Esrom og Gilleleje ligger det i Middelalderen saa navnkundige Søborg, der var en Kjøbstad med et befæstet Sot, hvor Kongerne ofte opholdt sig. Dette Slot, hvis Historie gaaer saa langt tilbage i Tiden, at det siges at være bygget af Kong Vermund den Vise – Fader til Uffe hin Spage, der ikke talte for han var 30 Aar, men da talte saa kraftigt med Tydskerne, baade med Tunge og med Sværdet Skræp paa Holmegangen i Ejderen, at Mindet derom aldrig vil glemmes – laa paa en lille Holm i Søborg Sø, der nu er udtørret, ligesom Slottet ogsaa for længst er ødelagt. Hvad der bidrog til at gjøre Søborg Slot saa navnkundigt, det var dets Anvendelse til Statsfængsel for fornemme Personer. Foruden Dronning Helvig, som vi nys have hørt om, der maatte tilbringe 23 Aar sammesteds og som skal være begravet paa Søborg Kirkegaard, sad i Valdemar den Andens Tid Biskop Valdemar, en urolig, stridbar Mand, Søn af Kund Magnussen, i Søborg Fangetaarn. Han blev omsider løsladt paa

den fromme Dronning Dagmars Forbøn, skjøndt Kongen rystede paa den fromme Dronning Dagmars Forbøn, da hun bad for ham, og sagde: ”giver jeg ham løs, min Dagmar! da gjør han Eder sikkert til Enke, inde Aaret er omme.” Grev Jakob af Halland, Herluf Valdemar af Slesvig, Johannes Grand og flere andre Store gjorde ogsaa Bekjendtskab med Opholdet i Søborg, der ingenlunde var lysteligt at

161.

gaae til. Men af alle disse Fanger er dog Ingen bleven behandlet saa grusomt og haardt som sidstnævnte gejstlige Herre, der levede under Erik Eriksen, almindeligen kaldet Erik Menved, Broder til Valdemars Atterdags Fader, Kristoffer, og om ham ville vi i Forbigaaende tale.

Kun sjeldent faae man i hine Tider ”Bisp og drot gaae Hand i Haand” som Svend Estridsen og Biskop Vilhelm af Roskilde; tvertimod vare de rige og mægtige gejstlige Herrer stive og haarde Halse mod Landets Herskere. Biskoppernes Stilling havde dengang i verdslig Henseende langt større Magt og Betydning end i sildigere Tider, og kunde de ikke paa anden Maade komme Kongerne tillivs, saa klagede de over dem til Paven i Rom, der altid var paa rede Haand med Bansættelser. [Johannes Grand](#) ver en af de trodsigste og stridbarste Gejstlige, Historien kjender, og det var uundgaaeligt for Kong Erik, som det vilde have været for enhver som helst Fyrste, at leve Krigsfod med ham.

Den brave og retsindige Erik Menveds ikke synderlig agtværdige Fader, Erik med Tilnavnet Glipping, bar bleven dræbt af nogle sammensvorne Adelsmænd, og det paa en grusom og hævnjerrig Maade, en Nat, da han træt og Jagtanstrængelser hvilede sig i en Lade, Den, der spillede den meest underfundige Rolle ved dette Mord, var Kongens egen Kammersvend, Rane Jonson. Johannes Grand var Ranes Morbroder, og blev anseet for at have en Finger med i den sorte Daad, skjøndt han ikke var en af de Stimændene, og Erik Menved havde ham altid mistænkt derfor, trods den Frifindelse, der blev ham tildeelt ved Lov og Dom. Prælatens hele Adfærd egnede sig til at styrke Kongens Mistanke; thi som Slægtning af Morderne, der bleve dømt fredløse, stod

162

han altid i Forbindelse med dem, havde Sammenkomster med Hovedmanden Marsk Stig, og ytrede ved alle Lejligheder sit Had og Fjendskab mod den kongelige Slægt. ”Var Kong Erik blot bleven dræbt 16 Aar tidligere, da havde han ingen Sønner efterladt sig”, sagde han strax efter Drabet, medens han endnu var Domprovst i Roskilde; og da han siden blev valgt til Erkebiskop i Lund, uagtet Enkedronningens Bestræbelser for at holde ham borte fra den for hendes Søn, den unge Konge, farlige Stilling, erklærede han i en Præken, ”at han ikke var Kongen nogen Lydighed skyldig”; en troløs og stridig Adfærd, thi med Hænderne paa Evangeliebogen og Herrens Legeme havde han svoren Lydighed og Troskab. Da der blev klaget til ham over, at Domprovst Jakob i Ribe, hans Nærpaarørende, havde ytret i en Præken: ”et bliver aldrig godt i Danmark, saalænge Nogen af Kristoffers Blod sidder paa Thronen”, billigede han Domprovstens Fremgangsmaade og erklærede ham for en hellig Mand, Kirkens nidkjære Tjener. Omsider kom det Kongen for Øre, at Johannes Grand i Nærværelse af mange store og mægtige Herre i Lund, havde sagt; ”Jeg bryder mig ikke om, enten Hertug Valdemar, eller en Jøde, eller en Tyrk, eller en Hedning, eller Djævelen selv blive Konge i Danmark, naar kun ikke hverken Kong Erik eller hans Border Kristoffer er det!”

Der var altsaa vel Grund til at lade den oprørske og trodsige Erkebiskop ”gaae ind i Søborg”, som Ordet lød under Erik Menved, naar Nogen vilde give en dyr Forsikring eller udtrykke fortjent haard Straf for Ordbrud; men Maaden, hvorpaa han blev tagen tilfange, og den Behandling, der blev ham tildeelt, kan kun højliges dadles, da den var stridende baade mod Ridderlighedens og Menneskelighedens Love. Den

163.

unge, heftige og af Prælaten paa saa mange Maader opirrede Kong Erik var i Lund, Uden før Paaske 1294, tilligemed Broderen, Junker Kristoffer, der alt dengang, skjøndt kun 18 Aar gammel, var fritgtet og hadet for sin Underfundighed og sine raae Sæder. Kongen havde hørt om Johannes Grands nysanførte Ytringer og var forbitret paa ham; for at gjøre en Ende paa Hans Fremfærd, besluttede han at lade ham føre over til Sjælland og, hvor voveligt et saadant Skridt end var, gemme ham i Søbrog Taarn, indtil videre. Kristoffer modtog med største Beredvillighed det Hverv at tage Erkebisen ved Vingebeinet, og begav sig til ham en tidlige Morgenstund efter at Messen var læst. Ganske uventet traadte Kongesønnen ind i Salen til Prælaten, der opholdt sig paa Lundegaard, og tilbød at mægle Fred imellem ham og Kongen, som han vidste ikke var vel stemt imod Erkebisen, sagde han. Den Gejstlige svare dem at han ikke kunde vide, hvormed han havde fortørnet Kong Erik, men takkede for Mellemlandhandlingen, og da den tjenstfærdige Prinds vilde gaae, gav han ham nogle Kostbarheder: et forgyldt Bøffelhorn, en sølvbeslaaet Klo af en Rovfugl og en stor Sølvskaal.

Junker Kristoffer takkede og gik bort, med Løfte, at bringe Kongens Svar snarest mulig. Det varede ej heller længe, før han kom tilbage, fulgt af nogle af Kongens Svende, og da han traadte ind til Johannes Grand, spurgte han denne, om han vilde gaae med ham til hans Broder, Kong Erik? ”Ja gerne!” svarede Prælaten, hvor er han?” Han staaer i Gaarden og venter”, svarede den trædske Kristoffer, og Erkebiskoppen, der beklagede, at hans Herre gjorde sig saa stor Ulejlighed, da han blot havde behøvet at sende Bud efter ham, skyndte sig ned i Gaarden, ”Hvor er min Herre og

164

Konge? spurgte han, da han ikke saae Kong Erik; men Svaret, han fik, var, at han skulde overgive sig, thi nu var han Fange i Kongens Navn; derpaa blev hans Dolk frataget ham og han blev med Vold ført ud af Bispegaarden og igjennem Byens Gader til Kongeboligen. Samme Medfart, der blev ham tildeel, faldt ogsaa i Domprovst Jakobs Lod; Junker Kristoffer rev ham endog bort fra Alterets Fod, hvor han holdt Bøn, og slæbte ham afsted i fuld Messedragt, satte ham ligesom Erkebiskoppen paa en gammel Hest og drog afsted med dem, uden at tillade, at de fik tilstrækkelig Beklædning til at værne sig mod Vind og Vejr. Og Vejret var strængt, thi det regnede, sneede og stormede hele Tiden, medens de foer afsted fra Lund til Helsingborg; og til den grumme Behandling, thi de gejstlige Herrer bleve lagte i Lænker og deres Fødder bundne sammen under Dyrenes Bug, føjede den raa Kongesøn al mulig Haan og Spot. I Helsingborg bleve de kastede i en smudsig Færge og førte over Havet til Sjælland, hvor Søborg Fangetaarn endnu samme Aften modtog dem; med de bleve satte i hvar sit Fængsel, og Domprovsten blev Dagen efter ført til Kallundborg, hvor han sad et halvt Aar i et Taarn, lænket til en Blok, indtil han omsider fandt Lejlighed til at slippe bort.

Erkebiskop Johannes Grand blev imidlertid gjemt i det dybeste Taarn, der kunde findes paa det uhyggelige Søborg, og Kristoffer gjorde hav der stod i hans Magt for at hans Stilling skulde blive haard og piinlig. Ved Middagstide var der skummelt i hans Fangehul, men den øvrige Tid af Dagen var der Mørke, og saa var det saa aabent og koldt, at det sneede og regnede ind til ham. Af umenneskelig Grumhed blev Prælaten lænket til to store Stene

165.

og maatte ligge i 9 Maaneder i een og samme Stilling, altid paa Ryggen, uden at faae anden Føde end mulnet Rugbrød, halvkogt Kaal, og Gryn, blødte i kogende Vand, og uden at nyde den almindeligste Reenlighed. Følgen af dette skrækkelige Ophold var da, at Manden blev syg og elendig; han fik Feber og Bylder og led voldsomme Smerter, men ingen Læge turde see til ham og skaffe ham Lindring; Kristoffer meente, at han havde bedst af Ensomhed og Stilhed.

Omsider blev han dog flyttet højere op i Taarnet og fik sit Fængsel ved Siden af Taarnghjemmerens Kammer, men endnu laa han i Bolt og Lænker. Kongen sendte ved Juletider en af sine fornemste Hoffolk til den Fangne for at underhandle med ham, men hvor meget denne end havde lidt, og hvor

umenneskeligt han end vedvarende blev behandlet, vilde han alligevel ikke indlade sig paa Underhandlinger; Forsøget fornyedes nogle Dage efter, thi Kong Erik holdt Juul paa Søborg det Aar, men Johannes Grand var og blev trodsig, og paastod, ”at Prælaterne og de Store skulde dømme imellem ham og Kongen.” Derved blev det.

Aaret efter gik Rigets Drost, Marsken og Landets to fornemste Biskopper atter ind til den Fangne paa Søborg og forelagde ham de af Konge fastsatte Vilkaar, men han svarede, ”at førend han vilde indlade sig paa Vilkaar og Betingelser af Kong Erik, vilde han lade sig sønderskjære Led for Led.” Saa ubøjelig og stiv stod Gejstligheden dengang imod Kongemagten! Der blev da heller ingen Lindring i hans Stilling; thi Erik Menved erklærede, ”at Grand kom ikke paa fri Fod, uden at underskrive de forelagde Betingelser, om saa Paven satte ham i Ban hundrede Gange.”

Johannes Grand blev altsaa siddende i Fængslet paa

166

Søborg, og maatte holde ud der i henved to Aar; da skaffede han sig omsider selv Frihed ved Hjælp af en Madsvend, han havde lært at kjende der. Madsvenden skaffede ham en Pen, en Fiil og en Hampestige fra Kjøbenhavn, og da han havde faaet disse Ting, skrev han til sin Foged paa Hammershuus, thi Bornholm tilhørte ham, at han skulde lade et lille Fartøj med Garn og Fiskeredskaber løbe hen under Gilleleje, for at det kunde se ud som en Fiskerbaad, der søgte Fandst; imidlertid filede han sine Lænker over, og da Skuden kom, var han færdig til at tage af sted. Madsvenden hjalp ham ned af Taarnvinduet, der var 36 Fod fra Jorden, bar ham over Isen hen til Stalden, der laa paa den midterste af de tre Holme i Søborg Sø, medens Taarnet laa paa den bagerste og Byen paa den forreste, løste to Heste, paa hvilke de fore afsted, og før det gryede ad Dag, sad Erkebiskoppen frelst i Baaden ved Gilleleje.

Læs mere her: [Fængselskrøniken En historisk beskrivelse om Hr. Jens Grand.](#)

ChatGPT:

Var Jens Grand med til mordet i Finderup Lade.

*Ja, det ser ud til, at **Jens Grand reelt deltog i det skæbnesvangre møde ved Finderup lade**, hvor planen om mordet på kong Erik Klipping blev lagt.*

Ifølge flere historikere og kilder – både fra retsdokumenter og krøniker – var Jens Grand blandt de frejdige stormænd fra Hvide-slægten, som mødtes med de fredløse adelsmænd (inklusive marsk Stig og Rane Jonsen) og planlagde drabet på kongen i 1286 [Danskernes Historie Online+14Tidsskrift+14Via Ritzau+14](#).

Et studie påpeger, at:

”hver af de sammensvorne (nu også den senere ærkebiskop Jens Grand) har deres grunde til at ville dræbe Erik 5.” [chr4.dk+8Tidsskrift+8Danskernes Historie Online+8](#)

Samtidig nævnes Jens Grand's familiære forbindelser til de øvrige konspiratorer via Hvide-slægten, og at hans rolle blev behandlet i den officielle retssag, hvor han blev anklaget for at have haft kontakt med de fredløse [Danskernes Historie OnlineTidsskrift](#).

Kort sagt:

- ***Ja**, historiske kilder indikerer, at Jens Grand var med ved mødet i Finderup lade og tilknyttet sammensværgelsen mod kongen.*
- *Kilderne omfatter samtidige årbøger, retsdokumenter og eftertænkning i historisk research.*

Paven bansatte Erik Menved, Kristoffer og Enhver, der havde medvirket til Johannes Grands Fængsling, da denne under store Smerter og Lidelser, som hans Fangenskab paa Søborg havde fremkaldt, personlig talte sin Sag i Rom; og den pavelige Legat lod Kongens Bansættelser forkynde i alle Danmarks Kirker. Hver Helligdag under Messen blev det forkyndt med tændte Lys og under Klokkeringning: ”at Kong Menved var udstødt af Kirkens Skjød, og at det paalagdes Enhver, Mand og Kvinde, Ven og Nabo, Tyende og Slægtning, at skyde al Samkvem med ham i Mad eller Drikke, i Tale, Kjøb eller Salg, i Kogning eller Malning, i Ild eller Vand.”

I fire Aar levede Kong Eik under Banstraalen, men maatte omsider ydmyge sig for den stolte, hovmodige Pave,

167

Bonifacius den Ottende, og tilskrive ham et underdanigt Brev, efter hvilket Ban og Forbud blev hævet, men Kongen maatte underkaste sig haarde Betingelser og afstaae mange Penge og meget Jordegods til Kirken i Lund; tilmed erstatte I den Skade, han havde fremkaldt. For Johannes Grand blev han imidlertid forskaaet i sin Nærhed; thi Paven gjorde ham til Erkebisp i Bremen og satte sin Legat Isarnus paa Erkesædet i Lund.

Saaledes maatte Kongerne i hine Tider kæmpe mod den trodsige, mægtige Gejstlighed, der fremkaldte Uroligheder og Tvist eb enhver Lejlighed, hvor der var Grund for dem til at skyde sig ind under Kirken og foregive, at de verdslige Goder og Glæder syntes ligesaa ofte at være Maalet for deres Stræben, som Mangel paa Sagtmodighed, Endrægtighed og klog Eftergivenhed var fremherskende hos dem; og det var vist kun sjældent, at de ærgjerrige, rige og mægtige Gejstliges Morgensang udtalte sig i Tone og Bøn, som Evalds:

”O, lær mig dog alvorlig glemme
al jordisk Rigdom, Glands og Lyst!
Lad Hjertet sige med min Stemme,
”” Dit Rige komme til mit Brust ””
Lær mig, at naar jeg nyder det,
ad findes alt det Andet let!”

Den nordlige Deel af Sjælland, fra Hornbæk lige til Frederiksværk, er blottet for Skov omtrent en Miil ind i Landet, men der er tydelige Spor af, at der før har været Skove. Efter Sagnet skal Fjender engang have gjort Indfald i Landet og først været dragne bort efter at Indbyggerne havde forpligter sig til at skaffe en stor Mængde Ege- og

168

Bøgetræer tilveje; derved bleve Skovene ødelagde og Flyvesandet fog ind over Landet. Arresø, der oprindeligt skal have været en Bugt af Kattegattet, men Udløb til Roskilde Fjord, er en stor, dyb Sø med uklart Vand, fem Miil i Omkreds. Udløbet blev tilstoppet af Flyvesand, og ved Sandflugten fremkaldtes der stor Oversvømmelse paa de omkringliggende Marker og Agre; men Frederik den Fjerde lod grave en Kanal, saa at Søen fik Udløb til Havet, og Omegnen god Engbund og Tørveskjær.

Paa det Næs, der løber ud i Arresø, laa i Middelalderen en bekjendt Borg, Dronningholm, ved Landsbyen Auderød; denne Borg, som egentlig bliver mest omtalt i Dronning Margretes Tid. skal Valdemar Sejr have opført til sin første Dronning Dagmar eller Margrete af Bøhmen, for at hun der kunde boe trygt og sikkert, naar han drog i Leding eller færdedes paa Jagten, og hun ikke var istand til at følge med; men Dagmar kom aldrig til at boe der, thi hun døde samme Aar, Slottet blev fuldført, og hans anden Dronning, Berengaria, vilde ikke boe der. Frederiks den Anden lod det nedbryde og brugte Stenene til Frederiksborg Slot.

Nordvest for Arresø, paa Tidsvilde Mark, er den hellige Helenes Kilde, hvis Vand har Ord for lægende Kraft. St. Hans Aften komme derfor Syge og Svage fra alle Øens Egne, endog de allersydligste, til denne Kilde, i Haab om at faae deres Lemmers Førlighed og Helbred tilbage, ved at vaske sig i et af de tre Væld; det mellemste, der fortrinsviis er indhegnet, skal være det, hvis Vand indeholder de fleste mineralske Bestanddele. Overtroen føjer til, at Helbredelsen ikke kan gaae for sig, uden at den Syge lægger sig til at sove paa Helenes Grav eller i idetmindste i Nærheden af den.

169.

Helene var en from og hellig Kvinde i Sverrig, der levede i Skoven, adskilt fra Menneskers Selskab, men stedse rede til at gjøre Godt og til at staae Nødlidende og Ulykkelige bi med Raad og Daad. I sin Ensomhed blev hun overfalden af onde Mennesker, der dræbte hende og kastede hendes Lig i Havet; men en stor Steen tog imod det og flød med det over til Sjælland. Da Liget nu ikke kunde blive bragt iland, formedelst Skraaningen, skete det for hendes Helligheds Skyld, at Skrænten brast, saa at man kunne føre Liget op paa Marken derigjennem, og paa det Sted, hvor man først satte Liget, fremsprang en Kilde af Jorden, der endnu den Dag i dag bærer hendes Navn. Da hendes Legeme dernæst var lagt i Skrin, skulde det føres til Tisvilde Kirke, men undervejs talte Bærerne letsindige Ord, og Baaren blev da saa tung, at de ikke vare istand til at hæve den fra Stedet, derimod snak den dybt ned i Jorden paa det Sted, som derefter kaldes Helenes Grav. Denne Grav er en opkastet Høj, 12 – 14 Fod lang og omtrent ligesaa bred, ovenpaa hvilken der ligger to store Kæmpesteen, og omkring hvilken der findes endeel Kors.

Sagnet om den hellige Helene fortælles paa en afvigende Maade i Sverrig. Helene, siges der hiinsides Sundet, var en Datter af Hertug Guttorm og højlig i Ry for Dyd og Fromhed. Efter sin Ægtefælles Død vandrede hun til det hellige Land og til Frelserens Grav, og ved sin Tilbagekomst opfyldte hun et Løfte, hun før Reisen havde aflagt, at ville bygge en Kirke paa Eggen, dersom hun kom lykkelig og vel tilbage. Derved voxte hendes Anseelse, og hun kom i Orde for at kunne forudsige tilkommende Ting og vide det Skjulte.

Hendes eneste Datter var gift med en Stormand, der behand-

170

lede hende haardt, og denne Mand blev dræbt i et Oprør af nogle Undergivne, som vilde hævne hans grusomme Adfærd og Fremgangsmaade imod Alle; men Helene mistænkes af hans Slægtninge for at have fremskyndet Moret, og en Dag, da hun gik til Kirke, blev hun overfalden og dræbt undervejs. Da Liget blev bragt til hendes Huus, eller, som et andet Sagn melder, til hendes Gravsted i Kirken, savnedes hendes ene Finger, der først blev funden ved den mørke Midnatstime i en Tornebusk, hvor den skinnede saa klart, at den kunde kjendes langt borte; den havde den vidunderlige Egenskab, at naar den blev holdt hen for en Blind, fik han strax Synet igjen.

Paa det store Næs Halsnæs, der strækker sig ud i Isefjorden, vest for Arresø, laa fordu en rig og mægig Mands Borg tæt nede ved Havet:

”Hvor Intet blomstrer uden
det bitre, friske Skum,

i Stormens vrede Tuden,
i Havets lumske Brum.”

Det var Asserbo Slot, der tilhørte den rige Povl Laxmand, der som saa ynkelig af Dage under Kong Hans.

”Povl Laxmand? Povl Laxmand? jeg har glemt hans Historie, og beder derfor, at de vil fortælle mig Lidt om ham”, ytrede en af mine unge Rejsefæller.

Povl Laxmand, Kjære! det var jo Rigshovmesteren, den hovedrige Adelsmand, der blev overfalden og myrdet paa Højbro ved højlys Dag, engang, da han gik fra Kongens Slot, og Morderne vare to andre Adelsmænd, der vare fjendtlig stemte imod ham og misundelige over hans store Rigdomme. Han ejede 5 Herregaarde med underliggende Bøndergods, 900

171

Arvegaarde og 14 Møller, endeel Huse og Gaarde i flere af Landets Kjøbstæder, mange store Skibe og et Par Slotte i Skaane! Saa hovedrig var Danmarks Adel paa den Tid!

Det havde imidlertid været bedre for Povl Laxmand, om han havde haft mindre timeligt Gods og færre Fjender til at paastaae, at han ikke var kommen til det paa bedste Maade. Hvad enten dette nu var sandt eller ikke, og hvor grundet eller ugrundet den Beskyldning monne være, der efter hans Død rejste sig imod ham, at han stod i Ledtog med Landets Fjender, saa var Fremgangsmaaden imod ham slet og utilgivelig; thi Ebbe Strangesøn og Bjørn Andersøn overfaldt ham midt paa Gaden, gjennemborede ham med flere Kaardestik og kastede ham halvdød i Vandet ved Højbro med de kaade, haanende Ord: ”Du hedder Laxmand, svøm nu efter Din Natur.” Morderne gik ganske fri, men imod den Myrdede anlagde Kong Hans Sag med den Paastand, at han havde staaet i Forbindelse med Sverrig, og hans store Rigdomme kom ind under Kronen. Nogle Aar efter, da Rigshovmesterens Børn vare komne til Skjelsaar og Alder, klagede de over den uretfærdige Dom, der var overgaaet deres Fader og hans Minde, og fik deres Mødrenearv tilbage; men Fædrengodset var splittet ad og i mange fremmede Ejeres Hænder. Kong Hans, de i øvrigt var en brav og retskaffen Mand, angrede imidlertid i sine sidste Leveaar bitter den Adfærd, der var viist imod Povl Laxmand, og paa sit Dødsleje skal han flere Gange have udraabt: ”O, Laxmand! Laxmand!”

Adserbo Overdrev bærer endnu Navn efter Slottet, der blev ødelagt af Flyvesand, saavel som de omkringliggende Landsbyer. ”Adserbo Flyvesand” hører man det undertiden kalde. Sydligere paa Halsnæs ligger en lille Fabrikstad; det er

172

Frederiksværk, den eneste By i Danmark, hvis Indbyggere udelukkende beskæftige sig med Fabriksarbejde; der støbes Kanoner, valtses Kobber, forarbejdes Bøsser, Sabler, Knive, kort sagt, alle Arter af Vaaben, Metal- og Jernvarer. et Vand, der udfordres til Værkets Fremme, ledes derhen ved en Kanal fra Arresø, der skal være gravet af svenske Krigsfanger i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

Naar man kører fra Frederiksværk ned ad Frederikssund til, kommer man igjennem et Sogn, der har et forunderligt fremmedlydende Navn; det er Kregome, som Bønderne meget betegnende kalde ”Kræjom”, thi det er sandsynligt, at Byen Kregome har faaet Navn efter den Omdrejning, der finder Sted ved Vejen. Paa en Mark der i Nærheden findes Koldekilde, eb af de Kilder, hvis Navn tillægges styrkende Kraft: og et af de højeste Punkter i Sjælland er ved Maglehøj, der ligger paa Brederød Mark der i Sognet.

Det nordlige Sjælland, Halsnæs isærdeleshed, er rigt paa Kilder, hvis Vande have Ord for at helbrede svage Folk; der er saaledes Møllekilden, Dyssekilden og Lynæs Kilde ved Lynæs Færgested, hvilken

sidste næstefter Helene Kilde og St. Olufs Kilde paa Sundby Mark er en af dem, der holdes højest i Ære.

173.

Ellevte Afsnit.

”Omtaager Sandserne Forstanden,
vil Bægeret skumme over Randen
drag Fredensborg mig til dit Bryst!
Og nager Kummer paa mit Hjerte
er stum og dødelig min Smerte,
da flyver jeg atter til dit Hegn –
gaaer atter i de grønne Sale,
indtil at dine Nattergale
har smeltet Skyerne til Regn.”

Et mildere, skjønnere og meer beroligende Opholdssted end Fredensborg kan dog neppe tænkes i hele vort Fødeland! Slottet selv ligger midt i Skoven og er omgivet af Lysthaver og Lunde, der føre lige til Esrom Sø. Fredensborg Have, der jo egentlig er Skoven selv, i hvilken Kunsten er kommen den dejlige Natur tilhjælp, er smykket med mange Statuer og Mindesmærker, tildeels udførte af den store Kunstner Wiedewelt, der havde at kæmpe med Nød og Armod i saa beklagelig høj Grad, at han desværre egenmægtig afkastede det Kors, der trykkede ham. Fredensborg Slot har tidligere haft Navn af Østrup, og den By det ligger ved og som nu bærer samme Navn som Slottet, hed Ebbekjøb, men da Freden med Sverrig blev sluttet, netop da den nye Bygning var fuldendt, gav Kong Frederik Tilladelse til, at det maatte bære det skjønnne Navn af Fredensborg.

”Da Krig og Orlogstid ved Gud en Ende fik,
blev Fredensborg opbyggt af Fjerde Frederik,
og at det Freds Paulun skal Krigens Minde være,
saa fik det Navn af Fred og Frederik at bære.”

blev skreven ovenover Slotsporten; og midt i den ottekanten Slotsgaard; og midt i den ottekantede Slotsgaard, der er beplantet med skyggefulde Træer, blev an-

174

bragt et Springvand, der bærer Fredens Sindbillede, der bærer Fredens Sindbilled. ”Normandsdalen” i Fredensborg Have kjende jo endog de, der ikke have besøgt Stedet, thi Digteren Claus Frimann har besungen den.

Fra Fredensborg toge vi igennem maleriske Egne til den en Miil derfra beliggende By Hillerød, sædvanligviis kaldet Frederiksborg, efter Slottet af dette Navn, der ligger tæt udenfor. Frederiksborg Slot er en smuk, ægte gothisk Bygning, der endog er bleven beundret som en af de skønneste og pragtfuldeste Bygninger af den Art i Europa. Det er opført paa nogle Holme i Frederiksborg Sø, og bærer Navn efter Frederik den Anden, der byttede Skovkloster, det nuværende Herlufsholm imod Hillerødsholm, istedenfor hvilket han byggede det Slot, der skulde kaldes efter ham. Imidlertid maa Kristian den Fjerde betragtes som den rette Bygherre af det nuværende Frederiksborg, hvor de tidligere Herskere ligesom vor nuværende Konge, Frederik den Syvende, fortrinsviis have taget

Bolig. I Slotskirken, en pragtfuld og kostbar Bygning, i hvilken Kongerne blive kronede, er det især Alteret og Prækestolen, man lægger Mærke til. Præstestolen er af Ibenholt, smykket med Sølv, og man har beregnet, at der er anvendt over 36 Lispund Sølv af allerfineste Slags til Prydelse for den og Altertavlen. Desuden findes der i Kirken værdifulde Malerier af store Mestere, iblandt andre af Salvador Rose. Slottes Riddersal, der er 75 Alan lang, har et Marmorgulv og et kostbart Loft, paa hvilket 26 Billehugger skal have arbejder i 7 Aar, samt kostbare Tapeter, der forestille Kristian den Fjerdes Kroning, de Søslag og Landfægtninger han tog Deel i, og flere fremtrædende Begivenheder i hans Liv. I den allersidste Tid er

175.

Frederiksborg Slotskirke bleven forskjønnet ved tre Vinduer af farvet Glas, der ansees for Mesterværker i sit Slags. De ere en Foræring fra England til Kong Frederiks den Syvende.

Kristian den Fjerde skal være født paa Frederiksborg, efter Sagnet endog under aaben Himmel paa en af Ladegaardens Marker, ved en Tornebusk, der siden blev flyttet op paa Slottet, og da han opholdt sig saameget og færdedes saa jævnlig der, især under Slottets Tilbygning og Ombygning, falder det af sig selv, at der er opbevaret mange Smaatræk af ham iblandt Byens og Egnens Beboere. Denne store Konge var, som bekjendt, en kyndig og klog Huusholder, der forstod baade at give ud og at spare, og holdt sine Regnskaber i god Orden; derfor var han aldrig i Pengetrang. Da han var kommen til Kundskab om, at nogle Stormænd havde ytret, at det var godt no at lægge storartede Planer og begynde medat øse store Summer ud, men det gjaldt om at holde ud til Enden, og at det vel neppe vilde slaae til for Kong Kristian, at lade Frederiksborg Slot fuldføre efter den Maalestok, der var begyndt, lod han omsider, da hele Bygningen var færdig, en Hestestald opføre af Kvaderstene i i umiddelbar Nærhed af samme, og gav denne Stald Navn af "Sparepenge" for at vise, at han efterat Alt var fuldendt efter den af ham selv udkastede Plan, endnu havde havt Noget tilovers. Ogsaa lod han ved Indgangen til den inderste Slotsgaard sætte Spor af Børnesko over Portbuen, og dette, siges der, for at vise de Mange, der mente, at det matte tilskrives Kongens Ungdom, at han overtog sig et saadant Foretagende, at han dog alt havde traadt sine Børnesko.

I det saakaldte "Indelukke" en Lystskov ved Frederiksborg, ligger en stor Kampesteen, i hvilket der er udhugget et

176.

Sæde, og under dette findes Kristian den Fjerdes Navnetræk med Aarstallet 1628. Denne Steen kaldes Kongetræk med Aarstallet 1629. Denne Steen kaldes Kongestenen, og der siges, at paa den plejede Konge at tage Sæde, naar han udbetalte Arbejderne deres Løn.

Kong Kristian, der er saa navnkundig som Hersker, Styrer og Helt, der af fremmede Konger blev højagtet og hædret med navn af "Kongernes Fader", der førte tre store Krige, i hvilke han selv personlig kæmpede baade tillands og tilvands, og var en vidtomfattende indsigtsfuld Bygherre, var ligesaavel Folkets Fader og Lærer som dets Konge og Hersker, og ingen har neppe overgaaet ham i Arbejdsomhed, Udholdenhed, Sparsomhed og Virkelyst. Han udkastede selv Planen til endeel af de mangfoldige Bygninger, han lod opføre, og saae til, at Arbejderne udførte deres Gjerning tilbørligt; derfor var han paa Benene tidlig om Morgenens og som oftest ved de Bygninger, der vare under Arbejde, før Haandværkerne indfandt sig; det var hans faste Vilje, at Stadens Penge skulde anvendes til Nytte og ikke letsindigen bortødsles. Ogsaa førte han nøje Tilsyn med sin Hofholdning, og holdt det strængeste Regnskab, selv med de allermindste Ting; han ordnede saaledes ikke alene Alt hvad der angik hans Børns Underviisning, men endog deres Klædedragt, bestemte til hvilke Timer de skulde læse og til hvilke de skulde lege, hvilket de Optegnelser, der fandtes ved hans Død, udviste, saa at han holdt alle de smaa Traade i sin Haand, styrede og vaagede over Alt. Dertil var Kong Kristian livlig og omgængelig, og indlod sig ligesaavel med den simple Mand som med de Højststaaende,

Noget, der for resten langt fra var Tilfældet i de Tider. Især var det Bønderne ved Frederiksborg, der kom til at kjende og hans jevne Ligeformhed; med dem

177.

talte han ved enhver mødende Lejlighed; saaledes skal det en Dag have skaffet ham stor Morskab, at kjøre tilbage til Slottet igjennem Skoven ved Frederiksborg med en Bonde, som han bad om Tilladelse til at sidde op hos. Bonden faae nok, at den Fremmede, der vilde age med, var en kjoleklædt Mand, men han vidste ikke, at det var Kongen, og han fik snart Munden paa Gang og talte om Løst og Fast, men især om Kong Kristian, som han vidste Meget at fortælle om, uden nogensinde at have seet ham. ”Jeg gad dog ellers nok seet den gode Mand engang, for der er saadan en Kjernekarl,” ytrede Bonden omsider, og Kongen svarede, at det kunde han da nok naae, og det sandsynligviis endog samme Dag, dersom han vilde kjøre ham lige op til Slotsgaarden, thi saa vilde Kongen nok være der. ”Men kan jeg saa see paa ham, at han er Kongen?” spurgte Bonde, ”for der er jo saa mange store Herrer deroppe!” ”Jo, det kan du nok”, svarede Kristian, ”thi han er den Eneste, der beholder sin Hat paa; alle Hoffolkene tage deres Hatte af.” Strax efter rullede Bondevognen ind i Slotsgaarden; Kongen sted ud, og alle de Tilstedeværende blottede Hovederne. ”Nu, kan Du faae Øje paa Kongen?” spurgte Kristian den Fjerde. ”Ja vel,” svarede Bonde ganske rolig, ”der er jo Ingen uden han og jeg, der have Hat paa Hovedet, saa maa det vel være en af os To.”

”Sø Moer, sø Moer!” hørte Kong Christian en Dag en fattig Huusmand gjentagne Gange side til en Ko, han trak hen ad Landevejen med. ”Hvorfor kalder Du din Ko Moer?” spurgte Kongen, der spadserede i den skønne Omegn ved Frederiksborg. ”Fordi hun føder os Alle derhjemme,” svarede Bonden, der ikke vidste, hvem han talte med; ”men nu er det forbi,” føjede han til, ”thi jeg skal til at sælge den, for

178.

at kunne betale mine Skatter.” Kongen meente, det var Synd at stille sig ved en Ko, som de Alle levede af, og sagde, at han kunde jo gaae til Fogeden og faae lidt Henstand. ”Jo, der skal vi have det,” svarede Bonden, ”de Folk tage snarere forud en de give Henstand.” Men saa kan Du jo gaae lige til Kongen, han hjælper Dig nok!” ”Kongen! nej, han gjør saamænd hverken Ondt eller Godt.” Kongen ytrede, at det var urigtigt at dømme saa haardt, og at han dog skulde prøve paa at gaae til Kong Kristian, og sige ham hvor hjælpeløs han var, men Manden blev ved at paastaae, at der vilde være spildt Umage, og Kongen forlod ham.

Den paa følgende Dag kom der Bud til Huusmanden, at han skulde komme op paa Slottet til Kongen, og han blev lidt ængstelig, da han tænkte paa, hvad Dagen forud havde vovet at sige. Da han kom op paa Slottet, blev han bragt ind i et Kammer, hvor to Mænd gave sig til at gjennemprygge ham, og viste ham derpaa ind i et andet Værelse, hvor han strax fik Øje paa den Mand, han havde talt med paa Vejen den foregaaende Dag. For ham beklagede han sig over den ilde Medfart, der var bleven ham tildeel, og sagde, at de Prygl, han havde faaet, gjorde ondt. ”Nu vel, svarede Kongen, ”nu veed Du da, at Kongen kan gjøre Ondt, naar han vil, men det gjør han ellers ikke med sin gode Vilje. Der har du 25 Rigsdaler til dine Skatter, og der har Du andre 25 til at kjøbe din Ko tilbage for; Kongen kan ogsaa gjøre Godt, seer du, og det har han alene Sind og Lyst til.” Huusmanden gik hjem, men sagde ikke mere, at Kongen hverken kunde gjøre Ondt eller Godt.

Før vi forlade Frederiksborg Slot, ville vi med Taknemmelighed dvæle ved en af dets tidligere Slotspræster, der med

179

redelig Iver og Nidkjærhed arbejdede for Folkeoplysningen; denne Mand er Peret Hersleb, der siden blev en højagtet Biskop og Sjællands Stift. Det var ham, der talte den uvidende og forsømte

Landalmues Sag hos Kong Frederik den Fjerde, og formaaede ham til at lade opføre endeel grundmurede Skolebygninger trindt omkring i Landet – i alt 240 – og ansætte Lærere ved dem, for at Bønderbørnene dog kunde faae lidt Underviisning. Tidligere havde der været vandrende Skolelærere, der droge omkring fra By il By, og samlede Ungdommen i Hytter af Græstørv, Og som Skolestuerne vae, saa var Underviisningen! Lærerne kunde ofte selv ikke læse indeni en Bog, thi det var Ridefogder, Godsherrernes Tjenere og andre dengang meget uvidende Personer, der gave sig til at være Skolemestere, naar de vare kjede af deres forrige Stilling. Om Vinteren var der sjældent Skolehold.

Et af de skønneste Punkter i Nordsjælland er ved Nymølle i Uggeløse Sogn. Det er et for vort Ørige ikke almindeligt Landskab; thi fra det temmelig udstrakte Højland har man Udsigt til meget store og herlige Skovpartier, Søer og Kirker. Tæt ved Nymølle er en stor og dyb Dal, fremkaldt ved Udgravningen af Kalk sammesteds. Man staaer der ved Vandskjellet, der til den ene Side gaaer igjennem do omkringliggende Søer og Damme, og danner den lange Aa, der driver flere Møller og derpaa falder ud i Roeskildefjord, og til den anden Side gaaer igjennem Farum- og Fuursø og diver de tidligere omtalte 9 Møller, før den falder ud i Østersøen. Mod Vest seer man, hiin Side Badstrup Sø, den lange Skovstrækning, der dannes af de forskellige Skovpartier ved Gandløse, Slagslunde, Uggeløse, og mod Nord de to Kirkebyer, Uggeløse og Lyngø, der ligge saa tæt sammen, at man strax formoder, at

180.

en eller anden Anledning maa have stillet dem i hinandens umiddelbare Nærhed.

En fornem frue, der boede i Kollerød, havde den Uskik, siges der, at tage sin Hund med, naar hun gik i Kirke, og en Junker, der boede paa Borre Slot der i Nærheden og ligesom hun søgte til Uggeløse Kirke, brugte at tage sine Jagthunde med. Da hændte det sig engang, at Fruens Skjødehund blev bidt af en Junkerens Jagthunde, og for at undgaae flere Sammenstød af saadan Art, bestemte hun, fra den Dag af ikke meer at søge Kirke med Herren til Borre, og byggede derfor Lyngø Kirke, i hvis Kirkemuur der skal findes en Afbildning af hendes Yndlingshund.

I Nordost og mod Øst har man fra Nymølle Skovstrækningerne ad Frederiksborg og Bloustrød til, og i Sydost Farums Lillevang og omliggende Skovpartier, samt igjennem en Aabning, Skovene bag Kirkeværløse. Kaster man Blikket over Badstrup Sø, da seer man paa Skrænten ved den en Ruin, der er kjendt under Navn af Stenhuset og skal have været Borre, den ovenomtalte Junkers Opholdssted. Man overtøyer sig let om, at det maa have været en taarnformig Bygning, der har staaet paa Stedet, og ved Eftersøgning er der endog opdaget baade dens Omfang og Murenes Højde; sandsynligviis har det været en af de mindre Borge, af hvilke der fandtes saa mange I Valdemarernes Tid, og som ikke vare stort Andet end enestaaende Taarne med flere Stokværk, der stode i Forbindelse med hinanden ved Vindeltrapper. Navnet ”Borre” er almindeligt for Voldsteder her i Landet og betyder Borgen, men det Borre, man nærmest maa tænke paa, er Valdemar Atterdags yndede Borre, der sandsynligviis har ligget i Tulstrup Vang, imellem Grønholt og Asminderød,

181.

en Miils Vej eller lidt længere fra Gurre, og neppe, som det undertiden er bleven paastaaet, ved Vordingborg, thi det vilde dog have været for lang en Ridetour for Kong Valdemar, at ride frem og tilbage fra Gurre til Borre, naar Afstanden var fra Øens sydligste til dens nordlige Egn.

Borre i Tulstrup Vang ligger faa Skridt fra Landevejen og har vedligeholdt sin Form godt, det danner næsten en Fiirkant, og er omgivet af en temmelig bred, men kun lidet dyb Grav. Egnen omkring er deels Mose, deels Ungskov, og enkelte store Ege og Bøge findes til alle Sider af Voldstedet, men der er intet Spor af Bygningens Steen. Kong Frederik den Fjerde skal ialmindelighed have spist Frokost ved Borre, naar han var paa Jagt der paa Egnen. Sydvest for Fredensborg ved Roskildefjorden ligger

en net lille By, der tidligere hed Falkenberg og var Ladeplads for Slangerup, men af Frederik den Tredje fik Kjøbstadrettigheder og Lov til at bære hans Navn; det er Frederikssund; og en Miil fra den besøge vi Slangerup en gammel By, der engang var en blomstrende Kjøbstad, men har mistet al Handel efterhaanden som Frederiksberg og Frederikssund ere voxne frem og have draget den til sig; siden 1509 er den ikke længere Kjøbstad. Den skal være anlagt eller rettere udvidet af Erik Ejegod, som blev født der. De første Kjøbstadrettigheder fik Byen af denne Konge, der ogsaa stiftede et Kloster der, og faae den tilgode paa flere Maader.

Udenfor Slangerup findes en Høj, der bærer Navn af Blodhøj, fordi det i det tolvte Aarhundrede fandt et blodigt Slag Sted der, imellem Svend Eriksen og Knud Magnussen; og imellem Slangerup og Roskilde skal Kong Froder ligge begravet i Frodehøj, tæt ved Værebro. Til de smukkeste

182

Punkter i denne gamle Byes smukke Omegn hører Kongebakken.

Men hvad der fremfor alt andet giver Slangerup en Betydning for os som andre smaa Byer og Flækker ikke have, det er, at den er den Mands Fødeby, hvis opbyggelige Sange give ham Krav paa at kaldes "Danmarks første Psalmedigter."

"Thomas Kingo er Psalmen
I det danske Kirkechor;
Det skal mindes af hver Christen
Mens det synes født i Nord
Om hvad det for os betyder
"naar den gyldne Sol frembyder!"

Thomas Kingos Fader var Tapetmager eller Væver, født i Helsingør af skotske Forældre, men hans Moder var af dansk Herkomst. Sømmen Thomas blev først sat i Slangerup Borgerskole og gik derfra over til Byens Latinskole, men paa Grund af nogle Optøjer, han var Mester for, kom han ud af Skolen og blev sat ind i Frederiksborg Skole, hvorfra han afgik til Universitetet. Efter en hæderlig Ungdomstid og nogle Aars Virken som Huuslærer, blev han Præst, først ved Slagelseegnen, der paa i sin Fødeby, og omsider Biskop over Fyens Stift. Kingos Psalmer har været og vil til alle Tider være en Velsignelse og Trøst, og de dejlige Toner fra hans Strænge kjende vi Alle fra vore Psalmesamlinger. Han Død var en Christens skønne Bortgang, thi han længtes efter at høre Himmeriges Klokker kime. Aftenen før sin Død vaagnede han efter en kort Slummer, med det Udraab: "Herre, Gud! I morgen faaer jeg en dejlig Musik at høre!" Medens Kirkeklokkerne kaldte Odense Byes Menigheder til Kirke, Søndag Morgen den 14de Octbr. 1703, sov han hen efter et smertefuldt Sygeleje.

183.

Midt i Issefjorden strækker sig en Halvø eller stor Landtunge, der rager ud i Havet som et Horn, hvoraf de Deel skal have faaet Nav af Horns Herred, og paa denne Halvø i en yndig malerisk Egn ligger Jægerspriis Slot, der tilforn hed Abrahamstrup, men fik det nuværende Navn af Kristian den Femte, paa Grund af den Rigdom af Vildt, der fandtes i Omegnen. Til Abrahamstrup knytter sig fra Erik Menveds Tid sørgelige Minder, thi det var derfra hans Dronning kjørte ud, da hun mistede den sidste af sine 14 Sønner. Vognen væltede og Barnet faldt ned fra Moderens Skjød, - efter andre Beretninger tabte hun det fra Skjødet i sin Angst for at vælte; men Dronning Ingeborg gik fra den Tid af i St. Klare Kloster i Roskilde, og var ikke at formaae til at afstaae fra sit Forsæt, hvortil formodentlig det Misforhold, der havde indsneget sig imellem hende og hendes kongelige Ægteherre, meget bidrog. "Det er mig bedst at berede mig til Døden i dette Kloster," svarede hun Biskoppen i Roskilde, der bad hende skjænke den Sag sin bedste Overvejelse, og betænke sig end nøjere, før hun

tog Sløret, ”thi baade Kongen, I og jeg skulle ligge i sorten Muld, førend Aaret er omme,” og Tiden viste, at Dronningens Forudfølelse ikke slog fejl.

Jægerspriis Slot er en ærværdig gothisk Bygning, og i den tilstødende Lund er ved Tilkyndelse og Opofrelse af Arveprinds Frederik, vor nuværende Konges Bedstefader, oprejst Mindestene for fortjente Danske, Norske og Holstenere. Imellem hedenske Offerhøje, Kæmpegrave og andre Oldtidslevningernhæve sig der ældgamle Ege- og Bøgetræer. Saaledes staaer det i Fasanhaven en Bøg, der danner en saa rummelig Løvhytte, at 60 Mennesker skal kunne sidde tilbords der, og i Nordskoven er der en Eg, som bliver regnet for at være det allerældste

184.

Træ af denne Sort her i Danmark. Det skal efter Kyndiges Dom være langt over 1000 Aar gammelt, er 25 Skridt i Omkreds og danner indvendig en Huulhed, der saa stor, at tre Mennesker tilhest kunne tage Plads derinde.

I Lunden er endnu at mærke den store Jættegrav ”Troldstuen”, der blev funden under Frederik den Femte. Indvendig er der Kæmpestene rundt om ved Siderne, og ovenover en Dør, der lukker for den, er en bruun Marmorsteen med en latinsk Indskrift, der fortæller, at der blev funden nogle store Hovedpander og Tordenstene der 1744.

Syd for Jægersborg danne Halvøen en Landtunge i Roskildefjord og paa den ligger Selsøgaard; ligeoverfor i Fjorden den lille, skovrige Eskildsø. Tidligere stod der et Augustinerkloster, som Erkebiskop Eskild stiftede, men Munkene opførte sig ikke hæderligt, og Klosteret var stærkt i Forfald, da Absalon formaaede Broder Vilhelm, en from og lærd Munk af fornem Byrd, som han havde lært at kjende i Paris, til at komme herover. Den hæderlige klosterbroder, der alt dengang var 60 Aar gammel, fik Meget at kæmpe imod, da han kom hertil Landet; thi de 6 Munke, han forefandt i Klosteret, vare saa stridige og vellystige, at de tre Brødre, der vare fulgte med ham fra Frankrig forlangte snart efter at rejse hjem igjen, fordi de fandt det altfor koldt i det fattige Kloster, og desuden faae med Gru paa det Levnet, der blev ført af Klosterbeboerne. Men Abbed Vilhelm var en værdig Herrens Tjener; der var Alvor i hans Christendom og Kjærlighed i hans Sjæl, derfor kunde han holde ud, trods de Plager og Forfølgelser, han var udsat for. Vel var han undertiden nærvæd at tabe Modet, naar han syntes, at Ordet og Formaningerne vare spildte paa de ugudelige Brødre; men snart samlede han sig igjen og styrkede

185.

Sig ved Bøn til den Herre, der alene kan gjøre den Svage stærk. Munkene stræbte ham endog efter Livet, og havde bestemt at drukne ham, fordi de fandt Klosterlugten for stræng. ”Han æder og drikker intet, og lader ogsaa os sulte,” sagde de, ”ja istedenfor Mad giver han os Blade af Træerne og Græs.” (Grønsager). Imidlertid kom Klosteret paa Eskilsø snart i Anseelse, og Abbed Vilhelm var over hele Europa æret for sit rene Levnet, sin Arbejdsomhed, Virkelyst og Selvfornægtelse, ligesaafuldt som for sin Lærdom. Han var saa afholdende i Levemaade, at han kun nød Grønsager, Brød og Vand, og afmaalte sig endog denne tarvelige Kost saa sparsomt som muligt, for ikke at nyde meer, end der var nødvendigt til Livets Ophold; først da han blev meget gammel, blandede da han levede med dem paa Eskilsø, og senere, da Klosteret blev henflyttet til Ebelholt ved Frederiksborg, forbi Issefjordens Vande ødelagde Klosterbygningen paa den lille Ø. Efterhaanden vænnede han Munkene til at arbejde og virke, baade i aandelig og verdslig Gjærning, thi han indgav dem Lyst til Havedyrkning og Agerbrug, og forøgede derved Klosterets Velstand saavel som dets Berømmelse. Ved det tarvelige og nøjsomme Liv, han førte, var han istand til at bevare sin Aands- og Legemskraft usvækket indtil det Sidste; 90 Aar gammel gik han baade i Rom og Paris i kongeligt Ærinde, og kunde i sin høje Alder vedvarende fortsætte sin Brevvexling med Lærde og Stormænd i fremmede Lande; omsider døde han i en Alder af 98 Aar, Paaskenat 1202, henstrakt paa Aske og Haarsæk i Ebelholt Kirke.

Midt i Issefjorden, i den Deel af den, der ligger imellem

186.

Lammefjorden og Holbæk Fjord, findes Ourø, en sund og frugtbar lille Ø, der har adskillige gode Kilder; disses Vande blive imidlertid ligesaalet benyttede som Styrkemidler, som Landets mangfoldige andre rige Kildevæld blive det; kun St. Hansaften driver Overtroen Folk til dem. Dronning Margrete skal have havt et Lystslot paa Øen, af hvilket der endnu findes Spor i en Høj ved Kirken, der kaldes Steenbjerg; ogsaa er det bleven forudsat, at Eskilds Kloster kan have staaet der, og ikke paa den lille Ø i Roskildefjord, der bærer Navn efter Erkebiskoppen. Ourø havde i Middelalderen Ord for at være fuld af Røvere, og Røverborgen skal have staaet der, hvor der endnu findes nogle Ruiner, som kaldes "Burre". Men Røvere, ja det var jo paa en Maade de fleste af vort Fødelands Beboere i tidligere Dage; Sørøvere, der droge ud paa Tog og havde deres Boliger paa Pynterne af de mange Landtunger, der til alle Sider løbe ud i Havet og kaldes Næsser, og hvis Beboere kaldtes Næssekonger eller Næssegrever.

Paa Ourø skal Præsten og Sognefogden have nogle Forrettigheder, fordi de i Svenskekrigen under Frederik den Tredje frelst Øboernes Liv. Der var nemlig en fjendtlig Høvidsmand, der havde indtaget Øen og gjorde sig til af, at hans Konger havde lovet ham den, naar Krigen var tilende, og Bønderne skulde saa ikke komme til at prale af, at han førte for mildt eet Herredømme. Af Frygt for den Tid, der blev spaaet dem, faldt Nogle paa at slaa ham ihjel, og nedgravede hemmeligt hans Lig, hvorpaa de flygtede bort fra Øen. Men da Karl den Tiende fik denne Udaad at høre, bød han, at alle Mænd paa Øen skulde springe over Klingen; Præsten og Sognefogden afværgede imidlertid Ulykken, ved at lade sig føre frem for den svenske Konge, der laa for

187.

Kallundborg og da tale Øboernes Sag saa kraftigt, at Kongen tilbagekaldte den udtalte Straffedom. Siden, da Landet havde faaet Fred, og Kong Frederik fik Nys om Sagen, gav han Talsmændene noget Jordegods og adskillige Rettigheder, som de Efterlevende fremdeles have beholdt.

Tudsenæs hedder den store Landtunge, nordlig for Holbækfjord, og det yderste Punkt, der bøjer ned imod Fjorden kaldes "Kongsted Slette;" fra Odsherred skilles Tudsenæs ved Lammefjorden, saa det egentlig er en Halvø i Issefjorden.

I ældre Tider var Holbæk en anseelig Stad; den havde tre Kirker, et rigt Kloster og et fast Slot, der blev ødelagt af Svenskerne 1659; som Voldstedet viser, maa det have ligget tæt ved Stranden. Dengang Marsk Stig og hans Medsvorne havde dræbt Kong Erik med Tilnavnet Glipping, og som Følge deraf bleve landsforviste, hærjede og plyndrede de jevnlig Landets Kyster, og under et saadant Krydstogt led Holbæk engang meget af en norsk Flaade, de størstedeels var bemannet af de Fredløse. Nutildags er Holbæk en flink lille Søhandelsstad, der har levende Kornhandel.

I denne Deel af Sjælland skal den gamle Skik fra Hedenold, at tænde Blus St. Hansnat, Baalblus eller Baldurblus, fortrinsviis have vedligeholdt sig. Paa Bakkerne eller Højene blive da antændt Baal, "som Højfolkene i gamle Dage holdt meget af," hedder det iblandt Bønderne, der ikke gjerne ville vedkjende sig, at Overtroen endnu ikke ganske er udryddet iblandt dem. At den har tabt sig betydeligt og taber sig efterhaanden som Oplysningen vinder Udbredelse, er jo udenfor af Tvivl, men Troen paa Troldfolk, Bjergfolk, Ellefolk og Risser vedligeholder sig dog endnu, om en lønligen. Almuen fortæller, at da Vorherre havde udstødt de

188.

Faldne Engle af Himmelen, kom nogle af dem til Helvede, men de, som vare bedre end de andre, faldt deels paa Højene og bleve kaldte Højfolk, deels i Gaarde omkring paa Jorden, det er Gaardboer eller Gaardbonisser.

Nogle Egne i Danmark siges der ogsaa, at da Eva en Dag vilde vadske sine Børn ved en Kilde, kaldte Vorherre pludselig paa hende; derover blev hun forskrækket og skjulte de Børn, som endnu ikke vare vaskede. Da Vorherre saa spurgte hende, om alle hendes Børn vare tilstede, svarede hun ja, fordi hun var bange for, at han skulde blive vred paa hende, dersom han saa at der var nogle, som ikke vare vaskede. Men Vorherre, der kjendte Sammenhængen nøje, sagde til hende, at hvad hun havde skjult for ham, skulde herefter ogsaa være skjult for Menneskene, og i samme Stund forsvandt de utvættede Børn og skjultes i Bjergene, og fra dem nedstammede alle de Underjordiske.

Dværge og Bjergfolk boe under Jorden og i Højene, og om Natten kan synske Folk see dem dandse; da løfte Højene sig og staae paa fire gloende Piller. Synske Folk, siger Overtroen, det er alle Søndagsbørn, det er: de, der ere fødte om Søndagen.

Ellefolkene boe i Ellemoserne. Manden skal see ud som en gammel Mand med en fid Hat paa Hovedet; Ellekonen og Ellepigerne ere unge og dejlige at see til, men bagtil ere de hule som et Dejgtrug; derfor passe de godt paa, at Ingen faaer deres Ryg at see.

Vest for Holbek ligger Kundby, hvis Kirke staaer paa en høj Bakke, hvor en Trolde fordem havde Bolig. Efterhaanden som der er bleven bygget Kirker, ere alle Trolde forsvundne,

189

Thi Klokkringning kunde de ikke fordrage. Da nu de Mennesker, der dengang boede i Holbekegnen, gik flittigt i Kirke, var det en stor Plage for Trolde, at der blev ringet saa hyppigt med Klokkerne i Kirketaarnet, og omsider kunde de ikke holde det ud længere, men droge til Fyen, hvor Folk ikke vare saa synderlig gudfrygtige; der kunde de godt trives, og derfor valgte de den smukke Ø til deres Herresæde.

Engang kom en Mand fra Kundby til Fyen og mødte en Trolde paa Vejen. Denne, der ganske ligende et Menneske, gav sig strax i Tale med Bonden og spurgte, hvorfra han var?

”Jeg er fra Kundby.” svarede den Tiltalte.

”Saa da kjender jeg dig ikke, og ellers kjende jeg dog hver Mand i Kundby. Vil Du ikke tage Brev med for mig?”

”Jo, der skal der ikke være noget ivejen for,” sagde Bonden, og derpaa stak Trolde et Brev i hans Taske, samt forbød ham at tage det op, førend han kom til Kundby Kirke, nap han saa kastede det imod Kirkegaardsmuren, vilde Den, der skulde have det, nok faae det.

Da Bonden kom til Sjælland, glemte han ganske og aldeles Brevet, indtil han en Dag sad paa en Eng, da kom han paa engang i Tanke om det, tog det frem af sin Taske, og sad en Stund med det i Haanden; men da gav Vandet sig pludselig til at pible ud af Seglet, Brevet foldede sig ud, og der var med Nød og neppe, at Bonden frelste sit Liv, thi Trolde havde indesluttet en heel Sø i Brevet, i det Haab, at han derved kunde ødelægge Kundby Kirke. Men Gud reddede den, og Søen kom til at skylle ud i et stort Engdyb.

”I Højen hist bag Skoven der Skovtrolde boer,
Han er en falden Engel, men faldt kun til Jord.

190

To lige stærke Billeder hans Sjæl slutter ind:
Det er som Englen kæmper med Djævelen i hans Sind.
Det er som bag hans Øje et Hav af Taarer laa,
Men aldrig en Draabe til Kinden kunde naae-
Som Vægt af tusind Bjerge ham knuger Marv og Been;
Men ej han kan sig bøje – hans Knæled er som Steen!”

Tolvte Afsnit

”Hist i Nord gaaer Odden ud
Mellem høje Bølger.”

Og paa Odense Kirkegaard hvile flere af Danmarks gjæveste Kæmper, der faldt i Sejerøund 1808. Iblandt dem maae Tankerne fortinsviis dvæle ved Fyenboen Peter Willemoes, der som en attenaarig Yngling tildrog sig den navnkundige engelske Søhelt Nelson Opmærksomhed og Beundring, under Slaget i Kongedybet 1801. ”Helten fra Aburkir” omtalte med Roes den unge, uforsagte og kjække Sømand, der havde givet hans eget Skib, ”Elefanten”, flere Grundskud, og hn skal i en Samtale med Frederik den Sjette, dengang Kronprinds Frederik, endog have peget hen paa, at en saa tapper Yngling fortjente at blive Admiral, hvortil Kronprindsen svarede med et Smil og de fir Forsvarene saare hæderlige Ord, ”at skulde han gjøre alle sine tapre Officerer til Admiraler, saa vilde han komme til at fattes Lieutenanter og Kapitajner.” Efter nogle Aars Ophold i Udlandet, kom Willemoes tilbage, da han fik at vide, at Englænderne atter voldgjæstede Danmark, og ombord paa Linieskibet ”Prinds Kristian” blev han dødelig saaret i Hovedet af en fjendtlig Kugle, midt under sine Opmuntringsord til Skibets Besætning. En anden af Officererne paa Linieskibet tog ham under Armen, for at føre ham ned i Kahytten, men han segnede død om paa Trap-

191

pen med det Udbrud: ”af Gud! – mit Hoved! – mit Fædreland!” Det Halve af hans Overhoved var bortskudt. Paa den Mindesteen, der paa Oddens Kirkegaard blev rejst for de faldne Helte, skrev Digteren disse Linier.

”De Snekker mødtes om Nat paa Hav
og Luften begyndte at Gløde;
de leged alt over den aabne Grav
og Bølgerne gjordes saa røne.

Her er jeg sat til en Bautasteen,
at vidne for Slægter i Norden:
Danske de vare, hvis møre Been
under mig smuldre i Jorden;
Danske af Tunge, af Æt og af Id,
thi skal de nævnes i løbende Tid
Fædrenes værdige Sønner”

Den Halvø, der danner den nordvestlige Deel af Sjælland og er omgivet af Kattegattet og Issefjorden, kales med god Grund Odsherred, thi Strandbredden løber til alle Sider ud og ind i dybe Bugter og danner spidse Kanter og Odde; men nævnes blot Odden, da forstaaes derunder den yderste nordvestlige Pynt af Sjælland, hvis Spise danner et stejlt Forbjerg, udenfor hvilket der findes meget farlige Grunde, som de Søfarende omhyggeligen vogte sig for at komme nær. Men Sjællands Rev eller Ods Rev, som det og kaldes, er ikke let at tage sig iagt for, thi det gaaer to Mile ud i Havet. Der er paa denne Halvø adskillige fiskerige Søer og imod Nord nogle meget høje Punkter, af hvilke Klintebjerg er det højeste.

Nykjøbing er den eneste Kjøbstad i Odsherred; den ligger paa den nordostlige Kant ved en Arm af Issefjorden i en temmelig øde Egn og er en lille gammel By, der tilforn hed Hagekjøbing. Mars Stig og hans norske Tilhængere

192.

ødelagde og plyndrede den i det trettende Aarhundrede, og den blev i samme Tidsalder ofte gjæstet af Sørøvere.

Nord for Nykjøbing ligger Toldstedet Rørvig, en forandret Udtale af Røervig, som Stedet forud blev kaldt, fordi, Sørøvernes bedste Tilholdssted skal have været der. Den yderste Pynt af Odsherred ved Indløbet til Issefjorden hedder Nakkehoved. Det i Historien saa bekjendte Isøre, hvor Sjællænderne forsamledes, naar de kaarede Konger, og ved andre vigtige Anledninger, formodes at være det nuværende Rørvig, der er at ansee som Toldstedet for de omkringliggende Kjøbstæder, Nykjøbing, Holbæk, Roskilde og Frederikssund.

For noget over hundrede Aar siden ankrede en Aften et stort Skib ud i Havet, nord for Rørvig, og samme nat kom der nogle forklædte og væbnede Personer til Sognepræsten og tvang ham til at gaa op i Kirken og forrette en Vielse. Da ham kom ind i Kirken, var denne heelt oplyst, mange fremmede vare tilstede, og Brud og Brudgom stode ved Alteret i prægtige Klæder. Alt tydede paa, at de vare af høj Stand, men Bruden var bleg som et Lig. Da Vielsen var til ende, blev Præsten ført ud af de samme Mænd, der havde hentet ham; men han var ej kommen ret langt, før han hørte et Skud i Kirken, og han listede sig tilbage, for uformærkt at komme til Kjendskab om denne uhyggelige, hemmelighedsfulde Færd. Igjennem et lille Vindue saa han da, at Bruden laa død for Alteret, og at de Tilstedeværende beredte sig til at forlade Kirken og tage Liget med sig. Strax efter droge de bort og forsvandt i den mørke Nat, og Skibet, som blev antaget for et russisk Krigsskib, var næste Morgen borte. Hele Begivenheden var og er fremdeles indhyllet i Hemmelighedsfuldhed og Mørke, thi Udaaden er aldrig bleven opklaret.

Den store Bugt, der ligger imellem Øen Sejerø og Odsherred, hedder Sejerø Bugten, og Vesterstrand kaldes den Deel, der er nærmest Kysten. Ved den lille Ø Nexelø, der ligger sammesteds, skal findes en Deel Marsviin. Om Kirkeklokken paa Sejerø – imellem de to Landtunger Refsnæs og Odden – gaaer det Sagn, at da Svenskerne havde borttaget den 1658 og bragt den hjem til Gothenborg, hvor den blev hængt op i Kirketaarnet, vednlev den at forholde sig ganske stille og rolig, uden at give Lyd fra sig, om den end blev sat nok saa stærkt i Bevægelse, men saasnart Gudstjenesten var ilende og Folk fjernede sig fra Kirken, gav den sig til at ringe af sig selv, og ringede uafladeligen, indtil den atter skulde lyde for Menigheden, da forstummede den, saa Svenskerne bleve ved denne Adfærd tvungne til at bringe den tilbage til den lille Ø i Kattegattet fra hvilken de havde ført den bort.

En halv Miils Vej sydlig for Nykjøbing ligger Kirkesognet Højby, i hvilket der findess adskillige Hovedgaarde, iblandt andre ”Borrevang,” og i Borrevang Hestehave sees Levninger af det gamle Slot Borre, hvor Ridder Ebbe og hans Døttre boede, og af Jomfruborg, hvor søstrene sade 7 Aar i Fængsel.

”hvi monne Herr Ebbes Døttre to
fange saa underlig en Færd?
Kunne de ikke til Kirken gaae
foruden de dragne Sværd?”

hedder det i den gamle Vise.

Paa Borg eller Burø boede en adelig Herre, Ridder Ebbe, med sine to Døttre, Trunde og Signil, og paa en anden Gaard i Sognet levede en stolt Adelfrue, der havde

194.

to Sønner, Bonde og Skammel. Under Faderens Fraværelse paa et Tog tol Island bragte de unge Herre Søstrene i Vanrygte, og da Moderen engang højt og lydeligt havde haandet og beskjemmet dem i Kirken, fattede de stakkels forladte Pigebørn den skrækkelige Tanke at hævne sig ved en blodig Daad. Julemorgen kom de i Kirken som de plejede, og Fruen med begge sine Sønner indfandt sig der ligeledes for at høre Messe; efter Messen gik Menigheden til Altret for at ofre, og medens Gaverne bleve lagte frem, bragte de deres Ære blodige Ofre, thi de ihjelstak de adelige Herrer med skarpe Knive. Kirken blev efter denne Udaad lyst i Ban, og i de 7 Aar, Kirken blev efter denne Udaad lyst i Ban, og i de 7 Aar, Bansættelsen varede, blev Gudstjenesten holdt i et lille Kapel, som er opført paa Elleingebjerg, ikke langt derfra. De to Steendysser, som findes der i nærheden, skulle være fremkommen ved Kirkegængernes Steenkasten; thi det var i mange Aar Skik, at enhver Forbigaaende kastede en Steen til to Kors, som bleve oprejste der paa Stedet. Der skal i Højby Kirke findes en Maleri, der fortæller om denne sørgelige Tildragelse; Ridder Ebbe ligger knælende for Paven og de to Søstre staae med Afladsbreve i Hænderne.

Egebjerg Kirkeder ligger paa en høj Bakke i Sognet af samme Navn, er et godt Sømærke for Skibsfolk, baade fra Kattegattet af og i Isefjorden; fra Kirkegaarden kan man see Roskilde Domkirke, der ligger 6 Miil derfra, og i Nærheden findes flere større Gravsteder fra Hedenold.

Det højeste Punkt i Sjælland er Vejrhøi, 382 Fod over Havets Overflade, og ved Foden af Vejrhøj ligger Baroniet Adlersborg, som fra tidligere Tider er vel kjendt i Historien under Navn af Dragsholm. Det hørte med til de mægtige Roskilde Bispers Herlighed, oh Prælaterne holdt

195.

ialmindelighed meget at dette Gods, der ligger paa den smalle Landstrimmel, hvorved Halvøen forbindes med Fastlandet. Siden blev det brugt til Statsfængsel, og iblandt de Fanger, der ere blevne gjemte der, maa jeg nævne Skotten, Grev Bothwell, der var en af den ulykkelige, men letsindige Dronning Maria Stuarts Ægtefæller. Han sad er i Frederiks den Andens Tid, efter at være flygtet herind i Landet, og døde sammesteds 1578. Paa en Landsbykirkegaard der i Nærheden ligger han begravet.

I Lammefjorden findes adskillige Smaaøer eller Holme, der bruges til Græsgang: Inderø, Flintholm, Storø og Mellemø, og omtrent 4 Miil nordlig for Rørvig ligger Hesselø, der næsten r en Miil i Omkreds. Den er bevokset med Skov, især Hessel, hvorefter den har Navn, og dens gode Græsgange benyttes mest til Heste; derfor hedder det og i Beretningen om Landets Stutterier, der næsten udelukkende findes paa Sjællands nordostlige Halvø, at der paa Hesselø er et Stutteri for vilde Heste. Det Indsnit, Kattegattet gjør i Sjælland, nordost for Kallundborg, hedder Saltbæk Vig og det, der gaaer ind imellem de to Odder, Refsnæs og Asnæs, er Kallundborg Fjord.

I fordums Tider, siger Sagnet, boede der paa Refsnæs og Asnæs to Kæmper, der altid laae i Strad med hinanden. Engang da de stode ligeoverfor hinanden, hver paa sin Strand, tog den Refsnæs Kæmpe i Sønderstrand; men Asnæs Kæmpe tog nu til Gjengjæld en langt større Steen og kastede den over til Refsnæs, og i denne Steen, der siden blev sort af Sorg, da den unge Kong Valædemar blev dræbt af et Vaade-

196.

skud paa Jagten, skal der endnu sees Spor af Kæmpens Fingre.

Denne Kong Valdemar var Valdemar den Andens og han tidlig bortdøde Hustru, Dronning Dagmars Søn, der alt i Drengalderen maatte dele Fængsel og Nød med sin Fader. Efter at være bleven overrumplet tilligemed Kongen paa en trædsk og snedig Maade pee en lille Ø, sydlig for Fyen, hvor de havde holdt Jagt, førte Grev Henrik dem ud af Landet. Det var en sørgelig Jagtrejse for Valdemar Sejer og Riget, thi der forgik meer en sørgeligere var dog den kaarede og kronede Kongeædling Livet. Den unge Konge havde ægtet Dronning Berengarias Broderdatter, Prindsesse Eleonore af Potugal,

men hun døde alt to Aar efter, og Valdemar henfaldt til en mørk Tungsindighed. Hoffolkene gjorde Alt for at adsprede ham, men han vilde ikke rives ud af sin Sorg; omsider fik de ham en Dag ovetalt til at deeltage i et Jagtparti paa Refsnæs Odde, og paa denne Jagt fik han sit Banesaar; thi en Hind, forfulgt af en af Hoffolkene, løb over hans Fod; netop i samme Øjeblik ramte et Skud den, og Pilen, der gik igjennem Foden, voldte hans tidlige Død. Han blev kun 23 Aar gammel.

Det er et smukt Sagn, der fortæller om den Hjertesorg, denne unge Konges Død fremkaldte; Dagmar er vedbleven at være det danske Folk kjær, og var det end kjærere i den Tid, da dets Kjærlighed ganske var bortvendt fra den stolte Berengaria. Ej alene Landet og Kongefaderen sørgede dybt, men hele Naturen sørgede med, da Dagmars Søn blev lagt paa Baare. Træer og Planter visnede hen, Smaafuglene

197.

hørte op med deres Kvidren, Fiskene droge bort fra Kysten, og de store Stene, Kæmperne paa Refsnæs og Asnæs havde kastet efter hinanden, bleve sorte af Sorg:

”Det Skrig i Sønderstrand hørte oh Blak,
af Sorg sig under Vandet han stak

Sortensteen sørged endog udi Rør,
Den Farve han havde end aldrig før.”

Det var ret som om den gamle Kong Valdemar havde en Forudfølelse af al den Ufred og Elendighed, der skulde komme over Landet og hans Slægt efter den Førstefødtes bratte Død:

”Gud mindes os,” sagde han, ”Lyø Jagt,
men her er falden al Danmarks Magt;

som Stormen afslaaer det modne Korn.

O, Danmark! om Du din Skade forstod,
Da maatte Du græde det bare Blod.”

Paa den yderste Pynt af Refsnæs gaaer der Skjær ud i Havet, som de Søfarende med god Grund ere bange for; de kaldes Refsnæs Dreng og ere meget farlige at komme nær, derfor brænder ogsaa et Fyrtaarn sammesteds. Asnæs Odde har ypperlig Skov.

Kallundborg bliver regnet for en af Sjællands bedste Handelsstæder. Naturen selv har dannet en god Havn der ved den Fjord eller Vig, der løber ind imellem de to Forbjerge Refsnæs og Asnæs, 12 Miil syd om Samsø, og derfra aabner sig ”Storebelt.” Tidligere var Byen et Fiskerleje, kjendt i Historien unde Navn af Hærvig; senere, da den blev udvidet og forskjønnet, blev den en Kjøbstad og fik sit

198.

nuværende Navn, siges der, efter nogle Fugle, Kaaer eller Alliker, der altid opholdt sig der i stor Mængde. Det var den store Absalons Tvillingbroder, Asbjørn med Tilnavnet Snare, den Snarraadige, fordi han altid var snild og rask til Raad, der meest bidrog til at Byen fik Omkomst; 1171 byggede han Slottet og Kirken der, og fra den Tid af regnedes Kallundborg for en Kjøbstad. Byens Kirke har fem Spiir, og Asbjørn skal have opført dem til Minde om sine Nærpaarørnde; det højeste, der staaer i Midten, for sin Moder, og de omkringliggende for sine fire Døtre, en af dem var halt, og derfor er et

af Spirene mindre end de tre andre. Slottet blev opført til Værn imod Sørøvere, var i mange Aar anseet for Rigets fasteste Borg, og derfor opbevaredes Statens Arkiv eller Drossel der.

Under Marsk Stigs og hans Medforvistes Røvertog paa Landets Kyster i det trettende Aarhundrede blev Kallundborg udplyndret, og i det sextende Aarhundrede maatte Slottet udholde en Belejring under Frederik den Første, der imidlertid snart blev Herre over det ved Forræderi af Befalingsmanden, Klavs Eriksen, der fra den Tid af blev kaldet Klavs Slippeslot. I Historien er dette Slot endvidere navnkundigt derved, at det var her den svenske Kong Albrekt sad under Laas og Lukke, dengang han var bleven overvunden og fangen af Dronning Margretes Krigsøverst, og at den af sin Tidsalder saa højlig misforstaaede Konge, Christian den Anden, tilbragte sine sidste til Leveaar sammesteds. I Slutningen af det sidste Aarhundrede døde denne Konges Farmoder, Enkedronning Dorothea, paa Kallundborg Slot, som var hendes Enkesæde. Nu er der ikke Spor tilbage af denne faste Borg, thi Svenskerne ødelagde den ganske og aldeles 1658, ved at

199

sprænge den med Krudt. Stene af Slottet skulle i det følgende Aarhundrede være brugte til Istandsættelse af Kronborg Fæstning; derimod findes der endnu faa Ruiner af Bispeborgen, hvor Absalon undertiden opholdt sig.

Der er historiske Personer, som i Aarhundreder igennem leve i Folkets Minde og omtales i lovprisende Kvad, for ej at glemmes, og der er Andre, som aldrig have været Almuen kjær; iblandt disse er Asbjørn Snare, og der fortælles derfor mange forunderlige Historier om ham. Datiden troede ham altid i Pagt med mørke Aander, sandsynligviis forpdi hans Styrke, Snildhed og Rasthed ofte bragte ham langt forud for hans Samtidige. Naar Andre endnu grundede og overvejede, havde Asbjørn fundet paa Raad og udført sin Plan, thi hos ham var Tanke og Handling Eet. Hans bratte Død ved et Fald ned af en Steentrappe bidrog til at forøge Folkets uklare Begreber om hans Færd i Livet; ”det er ligesaa lidt gaaet rigtig til dermed, som med saa meget Andet af Asbjørn,” sagde de; ”nu har den Onde hentet ham, efter at have hjulpen ham tidt i Livet.

Hvad enten Asbjørn Snare færdedes paa Land eller Vand, var han rap og forvoven. Det var ham, der i en lille Baad foer 12 Mile over Vandet fra Kallundborg til Jylland for at hente Budskab fra Valdemar Knudsen, dengang de tre Prindser af Svend Estridsens Æt stredes om Riget, og det var ham, der efter Blodnatten i Roskilde, som den Ene af dem, Svend Eriksen, havde foranstaltet, og i hvilken den tredje Medkonge, Knud Magnussen, blev dræbt, foer som et Lyn omkring i Jylland paa sin rappe Ganger, for at udspejde, hvor stor Svends Styrke og hvorledes hans Stilling var, da denne strax efter det blodige Gjæstebud maalte sine Vaaben med

200

Valdemars. Det var ham, der i Venderkrigerne engang sprang ud i Havet med fuld Rustning for at kæmpe imod nogle af Vikingerne, der søgte Frelse der, og en anden Gang ganske alene ophold en Fjendeskare i en heel Time, og det var ligeledes ham, der, omgivet af Fjender til alle Sider, lod en af sine Folk gaae tilvejs og slaae Ild, ret som om han vilde give Tegn til Skibe, der laae i Baghold, og derved naaede, hvad han vilde: at Venderne trak sig tilbage. Denne sidste snilde Udflugt fik end mere Sandsynlighed for sig derved, at han paa Hjemreisen fra Norge, hvor han havde været i et kongeligt Ærinde, var nærvæd sin egen Borg, thi han blev overrumplet af de fjendtlige Skibe, henved 40 i Antal, under Sejerø. Forundret over, at en eneste Sejler kunde byde saa haardnakket Modstand, raabte Hovedsmanden paa et af de fjendtlige Skibe over til ham, ”at han skulde sige sit Navn, nok vilde vide, hvem han havde at kæmpe imod.” Faa først fat paa os, saa kunne I faae Navnet at vide,” svarede Asbjørn, og en dansk Kriger, der holdtes fangen ombord paa Venderskibet, kjendte Asbjørn Snares Stemme: ”jo, vent til I fange Asbjørn,” sagde han, og ganske rigtig, Søhelten slap bort ved den ovennævnte List.

Den første af de Sønner to, ham kaldte de Asbjørn Snare,
han blev saa stærk som den vilde Bas og mere snel end en Hare,”

staaer der i den gamle Vise om Tvillingbrødrene, der kom til Verden, medens Faderen, Asger Ryg til Fjennesløv, var i Leding; og Asbjørn svarede ved alle lejligheder godt til sit Tilnavn. Almuen fortæller, at da tidtnævnte Riddersmand vilde bygge Kallundborg Kirke, vilde Arbejdet slet ikke lykkes for ham, og han var meget tvivlræd om han skulde lade Byg-

201

ningen staae paa det Sted, han havde ladet den grundlægge, eller føre den andensteds hen. Da kom en Morgenstund en Trold til ham og tilbød sin Tjeneste, og Asbjørn gik i Pagt med ham paa det Vilkaar, at naar Kirken var færdig, skulde han kunne sige, hvad Trolden hed, hvis ej, skulde han give ham sine Øje og sit Hjerte. Arbejdet gik nu rask fra Haaden, og Trolden satte endog Kirken paa Steenpiller. Men da den næsten var færdig, blev Asbjørn bange, thi han kunde slet ikke faae at vide, hvad Trolden hed; der manglede kun endnu en halv Pille, og den kunde han vente, at hans Hjælper vilde bringe, maaske før Solnedgang. Eftertænkksom og ene gik han omkring paa Marken, og da han var modig og træt, lagde han sig paa en Bakke for at hvile. Som han laa der, hørte han en Troldkvinde inde i Højen sige disse Ord: ”Ti stille, Barn min! i morgen kommer Fin, Faer din, og giver dig Asbjørns Snares Hjerte og Øjne at lege med.” Ved at høre dette Løfte, blev Asbjørn ved godt Mod og gik tilbage til Kirken. Der kom just Trolden med den halve Steenpille, som endnu manglede, og aldrig saasnart fik Bygherren Øje paa ham, før han hilste ham og sagde: ”goddag Fin!” Men Trolden blev saa forbitret ved at høre sit Navn, at han fløj bort igjennem Luften med den halve Pille.

Kallundborg Ladegaard har forhen været et Kloster for Graabrødrene eller Franciskanermunkene. Øst for Kallundborg ligger et temmelig stort Skovparti; men Sjællands Skove ere, navnlig paa denne Deel af Øen, saare ubetydelige imod havd de forud vare; thi den hele nordvestlige Deel, fra Kallundborg til Holbek og Ringsted, var engang een stor Skovstrækning. Et Beviis herpaa see vi i en af de mange Fortællinger, der ere opbevarede om vore raae og blodtørstige Fædres

202

Hævndaad, i Fortællingen om Kong Siger, der straffede den norsdke Kongesøn Hagbart Hamundson med Døden, fordi han lønligen bejlede til hans Datter Signe, og om Hake Hamundsons Broderhævn; thi da Budskabet kom til Hake, at hans Broder Hagbart var bleven hængt af den gamle Kong Siger, ilede han til Sjælland og gik iland ved Hærvig; hvorpaa ham med sine Stridsmænd vandrede igjennem Skovede og lod dem hugge Grene af Træerne for at dække sig dermed, naar de kom ud paa aaben Mark, saa at de nærmede sig Kongeborgen som en vandrende Skov. Da Vagten meldte Kongen, at der kom en grøn Skov spadserende henad Marken mod Borgen til, og at de vare lige tæt ved, viste Kong Siger nok, hvad der havde at betyde, og ilede Hake imøde med en væbnet Skare; men han blev overvunden og faldt, og hans Undersaatter, baad Mænd, Kvinder og Børn, bleve behandlede af Hake paa den grusomste og meest umenneskelige Maade. Men saa tæt var Landet bevoxet med Skov, at en Hær kunde drage fra Kallundborg til Sigersted ved Ringsted, uden at blive bemærket.

Syd for Kallundborg ligger en af Sjællands større og meget fiskerige Søer, Tiissø; de Brasen, der findes i denne Sø, skulle være de fedeste og meest velsmagende Fisk, man kjender af denne Art; ogsaa Skarre Sø er meget fiskerig og har især fortinlige Gjedder.

Reersø er en lille Ø i Storebelt, sydvestlig for Tiissø og tæt ved Sjællands Kyst. Beboerne paa denne Ø have adskillige Forrettigheder, der skrive sig fra Dronning Margretes Tid, fordi de engang kom denne Herskerinde tilhjælp i Havsnød. Paa Muusholm, en lille Ø eller Holm ligeledes i Storebelt, der bruges til Græsgang, skal en stor Mængde Strand-

203.

fugle opholde sig, og lægge endeel Æg, der vilde kunne skaffe en ikke ringe Indtægtskilde, dersom de bleve tilbørligen indsamlede.

Trettende Afsnit.

En af Sjællands største og mest ansete Byer er Slagelse, der skal være anlagt i det tiende Aarhundrede af Skjalm Hvides Farfader, den gamle Kriger, Slag eller Slav; dog dengang var det kun en lille Flække, og først i det trettende Aarhundrede under Erik Glipping fik den Kjøbstadrettigheder.

Det er nu en Landstad, men forhen har den havt en Losse- eller Ladeplads ved Skibsholms Odde, en Miilsvej fra Byen.

Tæt udenfor Slagelse ligger Antvorskov, oprindeligen et Kloster for Johannitermunke, stiftet af Valdemar den Store, men efter Reformationen bestemt af Frederik den Anden til at være et kongeligt Slot; og der siges, at han under Straf af en feed Oxe forbød Enhver at kalde det et Kloster. En af de mærkværdigste af Brødrene fra Antvorskov Kloster ver uimodstrideligen Hans Tavsén, Lutherdommens Forkæmper, som vi senere hen ville tale om ved hans Fødeø, Fyen. Antvorskov er nu en privat Mands Ejendom.

Lidt udenfor Slagelse, ved Landevejen til Korsør, er en Høj, som kaldes Hvilehøjen, paa hvilken der har staaet et Kors med latinsk Indskrift til at forklare, at det er oprejst til Ære for St. Andreas eller Hellig Anders, som han paa ret Dansk maa hedde.

204.

Denne Hellig Anders var Præst til Pederskirken i Slagelse og levede under Valdemar den Andens Regjering, altsaa i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede. Han var en from og gudfrygtig Mand, der gjorde alt det Gode, der stod i hans Magt, derfor kom han i stort Ry og blev omsider Slagelses Skytsherre. Ogsaa de mange store Jorder, der høre Slagelse By til, skal denne Præst have forskaffet den; thi da han gjerne vilde see Byen tilgode, bad han Kong Valdemar om at skjænke den noget Jord, og Kongen lovede da, at han vilde lægge saa meget Land til Slagelse By som Præsten kunde omride paa et ni Nætter gammelt Føl, medens Kongen vat i Bad. Da Hellig Anders havde faaet dette Løfte, red han saa godt til, at Hoffolkene flere Gange maatte gaae til Kongen og bede ham skynde sig, dersom han ikke vilde, at Præsten skulde ride hele Landet om.

Det fortælles om Hellig Anders, at naar han holdt sin Bøn under aaben Himmel, plejede han at hænge sin Hue og sine Handsker paa Solstraalerne. Da han nu engang vilde hænge dem der, som han saa ofte havde gjort, faldt de paa Jorden. Derover blev han meget sorgfuld og spurgte Vorherre, hvormed han havde forseet sig, og han fik da at vide, at en af Klosterfolkene havde stjaalet en Gjerdestav og derved vanhelliget det hellige Samfund.

Selvtolvte rejste Hellig Anders til det hellige Land, men han kom ikke hjem igen med sine Rejsefæller; thi da Afrejsen var forhaanden og de havde Medbør, vilde han dog ikke drage bort, før han havde hørt Messe i Jerusalem. Da nu Messen var tilende, vare hans Staldbrødre afrejste, og han stod med sorgfuldt Sind ved Strandbredde og saa Skibet sejle bort. Paa engang stod der en Rejsende ved Siden ad ham og bød

205

ham sætte sig op paa Hesten hos ham. Dette gjorde han; men idet de rede sammen, faldt Hellig Anders isvøvn i den Fremmedes Arme, og da han vaagnede op, saa han sig forundret omkring, thi han befandt

sig paa en Høj udenfor Slagelse, og havde dog været paa flere hellige Steder undervejs. Det varede længe, inden hans Rejsefæller kom tilbage til Danmark, men den Høj, paa hvilken han opvaagnede, kaldtes Hvilehøj og har siden altid beholdt dette Navn.

Det er egentlig en temmelig kjedsommelig Rejse fra Slagelse til den By, der ligger paa den yderste Odde af Sjællands Vestkyst, Korsør. Svend Eriksen – Sv

end Grathe – skal have anlagt den, og den har tidligere været befæstet. Den har hidtil hørt til de mindre betydningsfulde Byer paa Øen, men fra indeværende Aar af, naar det nye Jernbane anlæg er bragt tilende, vil den sikkert faae et betydeligt Opsving. Det var i Korsør, at Karl den Tiende landede 1658, faa Maaneder efter at han havde slutte Fred med Danmark, og brød den Fredsslutning, der havde kostet os saa mange store Landsdele, for at forsøge paa, om han kunde faae hele Danmark, eller rettere, for at forene de tre nordiske Rigers Kroner paa sit Hoved. Men da han kom Hovedstaden nær, da, som vi alt have omtalt, holdt Konge og Folk tæt sammen, og han fik kraftigere Modstand, end han havde ventet.

”Der stod den Vugge hvori Barnet laa,
der skulde synge for os Alle sammen
en Barnesang, som aldrig skal forgaae,
mens Himlen staaer med gyldne Stjerner paa
og har ej slukt paa Jorden Digterflammen.”

Korsør er en af vore meest bekjendte Digteres Fødeby; Jens Immanuel Baggesen, hvis Friskhed, Ejendomme-

206.

lighed og sprudlende Vid altid vil tilstaae ham en høj Rang og sætte ham iblandt Danmarks første Skjalde, saa Lyset i denne By 1764. Han havde Lyst og trængte til at bevæge sig i fremmede Lande, og formuende Venner skaffede ham gjentagne Gange Midler ihænde til at tilfredsstille de Ønsker, han i den Henseende altid nærede; men skjøndt han opholdt sig meget i Udlandet, skrev og tænkte paa Tydsk, endog paa Franske, var og blev han dog en ægte dansk Digter.

Graad smelted hen i Smil naar Wessels Lune bød,
men Glædens Smil forsvandt i Taarer ved hans Død.”

skrev han ved Wessels Baare; og da denne Skjald gik bort, der vel forstod at skatte Evner og Anlæg, og nærede de største Forventninger om den ved hans Død kun 21 aarige Digter, som alt dengang havde vakt megen Opsigt, tabte Baggesen maaskee sin bedste Ven.

Mange Krænkerlser og Hjertesorger gjorde i de ældre Aar Digteren pirrelig og bitter, og bidroge upaatvivleligen til at holde ham i en sygelig Spænding. Omsider gik han i en Art frivillig Landflygtighed og tog til Paris, hvor han matte begrave To af dem, der stode hans Hjerte nærmest: hans anden Hustru og en højtelsket, meget lovende Søn. Selv blev han syg paa Sjæl og Legeme og foretog sig adskillige Baderejser for at gjenvinde det tabte Helbred, men det var kun Lindring, ikke Helbredelse han hentede, og da han i Karlsbad mærkede, at hans sidste Time ikke kunde være langt borte ilede han hjemad for at henleve i Fædrelandet de Dage, han endnu kunde have tilbage. Imidlertid naaede han ej længer end til Hamborg, der døde han og blev begravet i Kiel ved Siden af sin første Hustru, der var død paa en Rejse til sin Hjemstavn Schweitz. Ogsaa Baggesens anden Hustru var en Schweitzerinde.

207

Der var en Periode i denne begavede Mands Liv, som vi med Grund kunne ønske aldrig var bleven gennemlevet, thi Skyggesiderne ved den ere altfor mørke og fremtrædende. Ved Slutningen af forrige Aarhundrede blev Baggesen, og det med Rette, anseet for Danmarks største Digter; da traadte Oehlenschläger frem, og den ældre Digers Forfængelighed blev saaret. Hans Adfærd mod det store Lys, der begyndte at skinne og glimere, var forunderlig og langfra smuk, men af "Tylvten," tolv af Oehlenschlägers Samtidige og Omgangsvener, der traadte i Skrankerne for ham mod Baggesen, blev han tilvisse heller ikke behandlet paa nogen værdig og ædel Maade. Disse yngre Videnskabsdyrkers Adfærd forøgede hans Lunefuldhed og Pirrelighed, og den uhyggelige Periode, i hvilken der blev spildt saa megen kostbar Tid og misbrugt saa mange aandelige Evner, vil altid staae som et mørkt Billede i den Straalekrands, der omgiver saa mange af de ellers højt fortjente Mænd, der i den Anledning traadte frem med deres Pen.

En af de smukkeste Sange af Baggesen er vistnok den, vi alle fra vor tidligste Barndom kjende og have kjær:

"Der var en Tid, da jeg var meget lille"

Og det tøv vel siges, at faa Sagne ere skrevne, i hvilke der udtaler sig saa megen dyb Følelse og mild Alvor, som i denne.

Mange maae i den have hentet Barndomsmindets vemodige Glæde til Husvælelse og Lise i knudrede og ublide Tider, og der kan vel tænkes, at Erindringen om de Aar, i hvilke Hjertet lærte det i er fromt og gudfrygtigt Barndomshjem, ogsaa kan bringe det Sind, der er reven med i Livets Hvirvel og Brusen til i stille Timer at søge Ham:

208

" - - - den naadige Gud Fader,
der skabte os og denne smukke Sol
og alle disse Himlens Perlerader
som krandse Himmelbuen Po fra Pol."

Der er noget saa varmt, saa inderligt i det Hjertesuk og den Bøn, der udtaler sig i Slutningsverset:

"De svandt, de svandt, de blive Barndoms Dage,
min Rolighed, min Fryd med dem svandt hen;
jeg kun Erindringen har nu tilbage.
Gud lad mig aldrig, aldrig tabe den!"

I Korsør Fjord, der løber ind forbi Byen og siden udbreder sig, ligger 4 Græsholme, Engø, Maglø, Lilleø, og Goskalkø. Den Pynt, Syd for Korsør hedder Badstue Klint og den yderste Pynt af Sjælland, Nord for Korsør, hedder Halskov Odde eller Halskov Rev; i Iisvintre gaaer Vejen til Fyen over denne Odde, hvor Postvæsenet har ladet opføre en Bygning og hvor der brænder er Fyrtaarn *). I Vintre som den nys tilbagelagte, har Halskov været Opholdssted for saare mange Rejsende, og Mange have derved faaet Blik for de Anstrængelser, den Møjsommelighed og de Farer, de brave Færgfolk ere udsatte for ved Overfarten over Store Belt med Iisbaade. Hvor møjsommelig og uhyggelig, ofte farefuld, den kolde Vinterfart end kan være for de Rejsende, er det, de have at udstaae, dog for Lidet

at regne imod Søfolkenes Voven, Savn og livsfarlige Møje, og det kan for En og Anden være ret godt at komme til øjensynlig Kjendskab om de haardere Vilkaar, under hvilke saa mangen hæderlig Fa-

*) Læseren bedes undskylde, at alle Fyrene paa Vestkysten af Sjælland ved en Misforstaaelse ikke ere afsatte paa Kortet.

209

miliefader erhverver det daglige Brød til sig og Sine. Glædeligt at det og vel bør paaskjønnes, at der lyder kun een Stemme om den Raskhed, Uforsagthed, tilfredse Nøjsomhed og Omhyggelighed for Andre, de Een som Alle, og Alle som En lægger for Dagen ved deres strænge Gjerning. Der er Noget at lære, noget, der vel er værd at putte ind i Tankerne!

Engang var isbåde nødvendige for at krydse Storebælt

Naar man fra Korsør kører to Miil imod Syd, kommer man til en Kjøbstad, der ligger i en smuk Egn ved en Arm af Storebælt og i Middelalderen var en blomstrende By; det er Skjelskør, eller som den forud blev kaldet, Skjælsiskøre. To af Landets tidligere Konger have holdt Hof der: Abel og Erik Menved. Byen blev i Kristoffer Valdemarsøns Tid to Gange besøgt af Fjender, der vilde, at den og Svendborg eller Svineborg, som den da hed, skulde tilhøre Abels Sønner; og nogle og tredive Aar efter blev den tildeels opbrændt af Marsk Stig og hans Tilhængere. Skjelskør havde i det femtende og sextende Aarhundrede et Karmeliterkloster, og Kirken, der er meget gammel, er indviet til de Søfarendes Helgen, St. Nicolai.

Sydvest for Skjelskør lige ud for Stignæs, hvor der sees Ruiner, samdsunligviis af Marsk Stigs Borg, ligge to større Øer i Storebælt: det er Agersø og Omø, der adskilles ved Omø Sund. I Nærheden af førstnævnte angreb et Par af vore flinke danske Søhelte i Sommeren 1808 det engelske Orlogsskib "the tigress" og blve Herrer over det efter en kort Kamp. Begge Øerne ere frugtbare og vel dyrkede og udgjøre et Kirkesogn for sig, tilligemed de to Smaaøer Egholm og Helleholm. Christian den Femte og hans Dronning

210

skal engang have opholdt sig paa Agersø, drevne dertil af en Storm i Storebælt.

Imellem Skjelskør og Nestved ligger Grevskaftet Holsteinborg. Hovedgaarden, en pragtfuld gammel Borg med tre Taarne, har tidligere tilhørt den gamle adelige Familie Trolle, og havde da Navn af Trolleholm. I Kong Frederik den Fjerdes Tid fil Trolleholm tilligemed flere omliggende Gaarde, der da vare komne under Familien Holstein, Navn af Holsteinborg og blev ophøjet til et Grevskaft.

Ved at nævne Holsteinborg og den Slægt, den nu i Aarhundrede har tilhørt, træder den for nogle Aar siden afdøde Ædling og hans hele menneskekærlige Færd, der havde sit Udspring af ægte kristelig Tænkemaade, frem for Sjælen. Der er en Klasse i Samfundet, der er meget ulykkelig, og hvis Ulykke saare Faa tidligere kun sjældent søgte at mildne, men langt hyppigere at forøde ved at støde den fra sig, ret som om der var Smitte og Fare ved at komme de Ulykkelige tilhjælp. Navnene Holsteinsminde og Fjendal have i de sidste Decennier faaet Betydning for Mange, der i den modnere Alder med Tak ville mindes de Fristeder og Opdragelsesanstalter, der toge imod dem i de Aar, da Verden begyndte at forstøde dem, enten fordi det saae ud til, at Ukrudtet alt i den tidligste Alder vilde kvæle de gode Spirer, eller fordi de stode mærkede som lastefulde Forældres Børn. Ved streng Arbejdsomhed, nyttig Beskæftigelse og punktlig Orden blive de ledede hen ad den Vej, der fører fra Døden til Livet, under Vejledning af en forstandig, indsigtfuld Mand, der vaager over og arbejder for de til hans Varetægt an betroede Børns timelige Velvære og Fremadstræben til alt Godt og Reent. Gid denne skønne Stiftelse og dens ædle Formaal aldrig mangle kraftig

211

Understøttelse, og de trofaste Arbejdere i Herrens Viingaard ej heller den forønskede Opmuntring! Tæt ved Holsteinborg findes Bisseruphavn, forhen kaldet Hvirvilshavn, som vi kjende fra Hedenold; thi den har Navn efter Kong Hvirvil i Halland, som her kæmpede imod sin tidligere Bundsforvante, Dankongen Fridlev hin Raske, Frode den Fredegodes Fader. Paa denne Kant af Øen er der oftere opgravet Menneskebeen og man seer endeel Høje og Steendysser, hvilket let lader sig forklare af de mange Træfninger og Sammenstød, vore krigerske Forfædre have givet og taget imod. Ogsaa findes der paa Egnen som paa sa mange andre Steder paa Øen Sundhedskilder, der nu kun bliver lidet agtede, men hvis Vande ere fortrinlige og styrkende hver Dag i Aaret, ligesaafuldt som ved St. Hansdags Tider. Hittingekilde er en af dem, hvis Vand tidligere blev holdt højest i Ære.

Til Holsteinborg høre nogle Smaaøer, af hvilke Glæø og Ormø ere de største. Sydvest for Glænø ligger en høj Sandbanke, Vænøgrund, der før skal have været en Ø med et Kirkesogn, der er gaaet under ved Vandflod.

Vi ville nu med det Samme nævne nogle af de andre Smaaøer, der findes ved Sjællands Sydkyst, og den betydeligste af dem alle er da Gavnø. paa hvilken ligger en Hovedgaard, der hører til Baroniet af samme Navn; et af de skjønneste adelige Herresæder paa Sjælland. Tidligere skal der have staaet et Nonnekloster, St. Agnesklosteret, stiftet af Dronning Margrete. I Fjorden mellem Karrebek og Gavnø er fortrinligt Fiskeri; det regnes endog til de rigere og bedre i vort fiskerige Land. Dybsø, Lindholm, Enø og nogle flere Smaaøer eller Holme høre til Gavnø.

212.

Den største af alle Sjællands Aaer er Susaa eller Næsbyaa. Den udspringer sydvest for Farø, løber først imod Nordvest og optager fra Midten af Sjælland flere Aaer, derpaa løber den imod Sydost igjennem Tjustrup Sø og Bavelse Sø forbi Nestved, og faldet ved Karrebeksminde ud i Østersøen. Den er 11 Mile lang og gjort sejlbar fra Bavelse Sø til Nestved for Pramme; efter Grev Danneskjold Samsø, der har ladet Kanalen grave, bliver den kaldet Danneskjoldske Kanal.

Nestved hører ogsaa til de større Byer paa Sjælland; den ligger i en smuk Egn og driver ret god Handel, har to Kirker, St. Mortens og St. Peders, og har tidligere været forskandset. Det var i Nestved By, at Kong Erik Menved i sin Tid 1298 maatte høre den pavelige Legat udslynge Banstraalen imod sig, i Anledning af Stridighederne med Erkebisen Jens Grand, og det var ved Nestved, at omtrent 1000 danske Bønder faldt i et Slag mod de vilde Vender, i hans Faders, Erik Kristoffersens, Mindreaarigheds Tid. Kong Hanses Dronning, Kristine, gav Nestved et Plejehuus, der skulde optage Gamle og Svagelige, men denne Stiftelses Indkomster bleve snart efter henlagt til Vartov Hospital i Kjøbenhavn, og derfor har Nestved By Belæggelsesret til 9 Senge i Vartov.

En Miils Vej fra Nestved ligger Karrebek, der er at betragte som Byens Ladeplads, og derfor er der et Toldsted sammesteds. Kirken, der ligger paa en Bakke, er et godt Sømærke. Nord for Karrebek findes Saltø, forhen et fast Slot, omgivet med Volde og Grave; en udhuggen Figur i Muren siges at skulle være Dronning Margrethe.

213

Sjællands Beskaffenhed imod Syd er endeel forskjellig fra den, vi alt have besøgt. Det er ikke længer de store Skovstrækninger som i Nordost, men de Skove der findes ere frodigere, Havedyrkning og Træfrugter ere hyppigere og yppigere. Mod Syd, i Egnen omkring Nestved, seer man, mærkeligt nok, lyngklædte Sandbanker paa denne frugtbare Ø. Efter Sagnet ere disse Bakker fremkomne derved, at en Trolde, der boede i Fladsø og var ildesindet imod Folkene i Nestved, vilde ødelægge Byen. Han tog derfor sin Sandsæk, gik til Stranden og fyldte den med Sand, for dermed at begrave alle Husene i Byen; men undervejs gik der heldigviis Hul paa Skindet, og Sandet løb ud, hvorved Bakkerne

dannedes imellem Fladsø og Nestved. Den enestaaende Sandbanke nærvæd Byen fremkom, da Trollden mærkede, at han havde spildt det meste af Sandet, og da i sin Brede kastede Resten hen imod Nestved.

Sydsjællænderne, holdes for at være mere forfinede og livligere en Nordsjællænderne der bande og sværge for et godt Ord, ofte paa den uhyggeligste Maade, og i det Hele taget ikke regne det saa synderlig nøje med Valget af deres Udtryk; men Nordsjællænderne skulle være kraftigere og djærvere.

Der er Ingen, med Interesse for Naturen og Folkelivet, der færdes i hiin og bevæger sig imellem Mennesker, uden at modtage Indtryk af Skjønheder, Ejendommeligheder, Skikke og Tilbøjeligheder. At Landalmuen nu lever under langt lykkeligere og glædeligere Kaar end forhen, vide Alle, og Enhver, der veed at skatte naturlige og borgerlige Rettigheder, maa paaskjønne den Fremgang til Selvstændighed og den Opadstræben, der kjendelig viser sig i mange Forhold. Tidligere var der imod alle kjoleklædte Folk en vis Mistillid; men den er

214

fro en Deel forsvunden, siden Bonden selv fik Stemme ved Landets Anliggender, og derved blandede sig mere med Kjøbstadboerne; vedligeholdes den endnu, da fristes man til at troe, at den næres og fremkaldes ved falske Bondevener.

Ægte Venner af Bondestanden ville kun Bondens Gavn og Forædling, og dertil hører først og fremmest, at holde alle farlige og fordømmelige Lidenskaber borte fra Sjælen. At Landmanden, hvis timelige Velvære i vore Tider stadig er i Opkomst, endnu ikke staaer paa der forønskede Oplysnings- og Udviklingstrin, det kan vist ikke nægtes; hans Velstand er gaaet forud for hans Oplysning, men han var en saa naturlig fornuftig Synsmaade, og et saa sundt Omdømme i de fleste Retninger, at Kjøbstadmanden ikke sjældent kunde være tjent med at lære af Bonden. Ogsaa er der ofte hos Landalmuen en ikke ringe Sands for Digtekunst, og i denne Stand er der vistnok langt Flere, der kjende Middelstandens Kæmpeviser og opbyggelige Sange, Ord for andet, end i nogen anden.

Snurrige Indfald og Sands for det Latterlige er ogsaa Bonden ejendommelig; deri nærmer han sig noget Sømanden, uden dog at have dennes Friskhed og Hjertelighed. Man kan blive godt stemt ved at høre en Und Bondeknøs eller Bondepige istemme en Skoggerlatter, og maa uvilkaarlig smile ved et saadant Udbrud af hjertelig Lystighed.

Indbyrdes mod hverandre ere Bønderne som oftest hjælpsomme og velvillige, og i Hjemmet ere de gjæstfrie og imødekommende, undertiden endog til en saadan Grad, at der maa falde til Besvær. ”De er dog vel ikke storagtig,” sagde en gjæstfri Bondekone ifjor til en Kjøbenhavner, der protesterede imod at faae sin Kaffekop fyldt tredje Gang, ”her drikke vi ialmindelighed 7 Kopper.” Idet Hele taget er Kaffedrikken taget

215.

stærkt til paa Landet, og vil vist for en Deel fortrænge den gode gamle danske Drik, Øllet. Kunde den fortrænge Brændeviin, vilde dette være ønskeligere, thi Brændevinsdrikken er paa fleste Steder altfor almindelig; endog smaa Børn nyde denne Drik, da der desværre endnu findes Forældre saa daarlige og ufornuftige, at de give deres Børn Brændeviin, naar de et ville gjøre dem tilgode, uden at tænke paa, hvilken Skade de derved volde dem.

Bonden er næste altid god imod sine Husdyr, især mod Hesten, skjøndt det, at den sjællandske Bonde saa gjerne vil kjøre omkaps, ingenlunde tyder hen paa den rette Omsorg; og ligesaa lidet det, at han kan lade de stakkels Dyr staae hele Timer udenfor Værtshuset, medens han selv faaer sig en Dram og et Kruus Øl i Krostuen.

Tyverier ere ikke hyppige iblandt Landalmuen. Kun i en Retning ere de lidet samvittighedsfulde; det er med at stjæle Brænde i Skoven, dermed regne de det ikke saa nøje. De kunne egentlig slet ikke

forstaae, at Skoven kan være Kongens eller Enkeltmands Ejendom, derfor gjøre de sig heller ingen Samvittighed af, at pille lidt i den, der vil sige, at kappe store Grene af. ”Vorherre lader Skoven groe for Alle,” siger den sjællandske Bonde, og finder det utilladeligt Paafund, at der skal være Noget til, der hedder Skovfred.

Fjortende Afsnit

Tæt udenfor Nestved, lidt mod Nordvest, ligger en af Landets fortrinligste Underviisningsanstalter; der er Herlufs-

216.

holm Skole, om hvis ædle Stifter og hans ligesindede Hustru vistnok er værd at tale Lidt.

”Admiral Herluf Trolle, en djærv, brav og ærekjær Søhelt, der levede under Frederik den Anden, var en Søn af Jakob Trolle til Lilleø, der ligeledes var Admiral; hans Moder hed Kirstine Skave. Han havde 8 Brødre og 5 Søstre, der alle bleve opdragne i Gudsfrygt og gode Sæder. ”Jakob Trolle vidste Intet af al den Pragt, Hovmod og store unyttige Bekostning, som nu er i gang, men han levede gudfrygtig og optugtede sine Børn vel,” vidner Præsten Niels Hemmingsen om ham; denne Præst, der blev kaldet ”hele Danmarks Lærefader,” Det var i Herluf Trolles Barndom, at Luthers Lære begyndte at trænge ind i Danmark, og der er at formode, at den snart fik Indgang paa Lilleø, og Grunden derved lagt til den Gudsfrygt, Oprigtighed og Sandhed, der saa fremherskende i Herluf Trolles hele Liv og i al hans Færd.

Hand Faders ældre Broder var den i Historien bekendte Erkebiskop Gustav Trolle, og denne formaaende Slægtning skyldtes det maaskee, at han ikke under Grevens Fejde blev sendt til Meklenborg som Gidsel, saaledes som saa mange andre unge Adelsmænd bleve det. Siden da der kom Fred i Landet, blev han ansat ved Christians den Tredies Hof, og var der baade agtet og elsket. Til Hustru valgte han Birgitte Gjõe, Datter af Hr. Mogens Gjõe, Danmarks Riges Raad og Hofmester, der blev anseet for den rigeste Herre i hele Landet, baade hvad Gods og Børn angik. Af Børn havde han 17. Birgitte Gjõe blev opdragen i Ringsted Kloster, og efter et Aars Tid at have opholdt sig i Udlandet, hos en dansk Fyrstinde, der var gift i Preussen, blev hun ved sin Hjemkomst Hofdame hos Dronning Dortha. Dengang var

217.

Jakob Rønnow Kammerjunker hos Kongen – Frederik den Første – og de to unge Personer fattede Godhed for hinanden og forlovede sig med Forældrenes Samtykke; men en ægteskabelig Forbindelse blev ikke indgaaet, fordi Jakob Rønnow fik Lyst til at træde ind i den gejstlige Stand. Det var denne Mand, Tausens Modstander, der siden blev Biskop i Roskilde og er mest bekendt som Joachim Rønnow.

Birgitte Gjõe beskrives af Alle som en fortrinlig Kvinde, begavet af Naturen med stor legemlig Skjønhed, en ualmindelig Forstand og Skarpsindighed, og en sjelden Hjertesgodhed. Skjøndt hun var 6 Aar ældre end Trolle, levede de dog i et saare lykkeligt og kjærligt Ægteskab i 21 Aar, thi Begge vare gennemtrængte af Gudsfrygt, og satte deres Lykke og Glæde i at tjene Herren og lindre Medmenneskers Nød.

Samme Aar Herluf Trolle og Birgitte Gjõe bleve ægteviede, døde Mogens Gjõe, og hans Rigdom blev deelt imellem hans Børn. Hillerødsholm i Nordsjælland, en smuk Herregaard, der hvor Frederiksborg Slot nu staaer, tilfaldt Herluf Trolles Hustru, og Trolle arvede ligeledes stor Formue efter sin Fader. At Ægteparrets Velstand maa have været betydelig, seer man deraf, at de kunde forskrække Landets

Herskere med Penge. Kristian den Tredje gav dem saaledes Ring – Kloster ved Aarhus i Pant for et stor Laan.

Herluf Trolle var i nogle Aar Lehnsmand paa Krogen eller Ørekrog, og denne Stilling passede godt for ham, da hans egne Ejendomme vare beliggende der i Nærheden. Gavnlig, hjælpsom og aaben som han var, måtte Trolle snart blive almindelig afholdt og agtet, og der var stor Sorg i hele Eggen, da han drog fra Krogen til Roskildegaard.

Da Kristian den Tredje, under hvem Herluf Trolle havde

218.

beklædt mange vigtige og betydningsfulde Poster, var afgaaet ved Døden, og hans Søn, Frederik den Anden kommen paa Thronen, vedligeholdte Trolles Anseelse sig ligefuldt. Med Kong Frederik var det, et Mageskifte fandt Sted, hvorved Hillerødsholm blev afstaaet til Kongen, imod at Herluf Trolle fik den smukke Ejendom, Skovkloster, ved Nestved, der tilforn havde været et Munkekloster, men efter Reformationens Indførelse var Kronen hjemfalden som de andre Klostre.

Det er antaget som rimeligt, at Herluf Trolle i et Par Aarstid har været Lehnsmand paa Kjøbenhavn Slot, og som Slotsherre tillige Admiral paa Holmen eller Holmens Chef; vist er det, at han blev regnet for en af Landets erfarneste Statsmænd og kyndigste Søjhelte. Den Krig, i hvilken Flaaden blev ham betroet, var den nordiske Syvaarskrig, der blev ført imellem Frederik den Anden og Erik den Fjortende i Sverrig, og den Søjhelte, efter hvem han tog Overbefalingen, var den gamle Peder Skram, kaldet ”Danmarks Riges Vovehals.”

Flaaden bestod af 28 Skibe, og ”Fortunen” var Admiralskibet. Herluf Trolle havde brave og flinke Søjmænd under sit Bydende, thi i en Beretning til Kongen omtaler han med stor Roes den Villighed og Lydighed, der altid blev lagt for Dagen af dem: ”De ere ærlige og troe ikke anderledes end som mine egne Brødre og Børn” hedder det. Et ikke mindregodt Forhold var imellem ham og de andre Krigsoverste, iblandt-hvilke der vare Mænd, som have efterladt sig et hæderligt Minde, f. Ex. Otto Rud, Jørgen Brahe, den stjernekyndige Videnskabsmands Farbroder og Plejefader: Peter Hvitfeld, Iver Juul og flere Andre.

219

Den svenske Flaade var den danske langt overlegen Skibenes Antal, men Lykken var tildeels paa de Danskes Side, thi det store svenske Admiralskib ”Mageløs” blev erobret og siden ved en opkommen Brand, skudt i Sænk, og den fornemste Hovedsmand, Jakob Bagge, tilligemed flere andre Befalingsmænd tagne tilfange.

Vi ville ingenlunde følge Krigens Gang, men blot bemærke, at Herluf Trolle altid behandlede de fangne Svenske med Menneskelighed og tilbørligt Hensyn; de Svenske derimod viste ved mange Lejligheder en næsten uhørt Grusomhed imod de Fjender, der faldt i Hænderne paa dem; dette klagede den brave Søjhelte tidt over, og skrev endog engang til Kong Erik for at meddele ham, at hans Søkrigere viste den umenneskeligste og grusomste Adfærd imod overvundne Danske. Han tilføjede ingen Trussel om at gjøre Gjengjæld, men sluttede med ”Vi ville se vel til at Fjenden far denne dag af Ingen af os skal faae.” Atter et Vidnesbyrd om Hædersmandens milde Sind! Der siges i øvrigt, at Herluf Trolle ved samme Lejlighed skal have givet Svenskekongen at forstaae, at det var en lidet sømmelig Adfærd, han havde viist ved at aftrykke det danske Vaaben saaledes, at han satte tre Ræve istedenfor de tre Løver, tre Narrehætter istedenfor tre Kroner, og en Ugle med en Plejl istedenfor en Løve med Hellebart; men hvorvidt dette forholder sig saaledes, er uvist.

Efterat have tumlet sig paa Havet i fem Maaneder, kom Herluf Trolle henimod Vinteren tilbage til sin Hustru, og stor var begge Ægtefolkernes Glæde og Taknemmelighed ved atter at samles. Deres Ægteskab var ikke velsignet med Børn, og de havde derfor tidligere tænkt paa at anvende endeel af det dem betroede jordiske Gods til fremmede Børns Opdragelse;

220.

nu da Herluf Trolle var kommen lykkelig og vel tilbage fra Krigen, overvejede de med hinanden, hvorledes de bedst kunde bringe Vorherre deres Tak, og der fortælles, at Natten efter Trolles Hjemkomst drømte de Begge, at Herlufsholm skulde indvies til en Opdragelsesanstalt. De lovede da hinanden, at, naar Døden adskilte dem, skulde og gaae fra Længstlevende tage saa Meget med sig som bæres kunde og gaae fra Herlufsholm og alle dens Herligheder, for at den kunde indrettes til en lærd Skole, saavel for adelige som for borgerlige Børn. Imidlertid blev Gaard og Gods afstaaet til den fastsatte Brug endnu i Begges levende Live, og de fornødne Forholdsregler trufne angaaende Overbestyrelsen og Tilsynet, som de selv vilde forestaae; men i Gavebrevet bade de om, "at Staten efter deres Død vilde sørge for, at en gudfrygtig og vel beskeden Adelsmand blev tilskikket at være Patron og Forstander for Herlufsholms Skole."

Det var kort før Herluf Trolle atter løb ud med Flaaden, at han og Fru Birgitte traf Bestemmelse for deres timelige Velstands Anvendelse. Under Udrustningerne om Vinteren, ved hvilke han var utrættelig aarvaagen, thi han gik hver Dag paa Holmen, saa til og drev paa Arbejdet, kom den lærde Niels Hemmingsen en Dag til ham og talte med ham om Søen og alle de Farer, hun nu atter vilde udsætte sig for, idet han tillige undrede sig over, at han med et saa muntert og frejdigt Sind kunde gaae dem imøde. "Hvad, om jeg og mister Liver," svarede Trolle, "saa dør jeg jo ikke derfor; desuden, hvorfor ere vi Adelsmænd? hvorfor bære vi Ordener? hvorfor eje vi Jordegods og agtes højere og ypperligere end mange Andre? Ville vi nyde det Gode, maae vi ej heller krympe os for Faren, naar det gjælder!" Med et saa ufor

221

sagt Mod og en saa redelig Tænkemaade gik Helten sit Livs sidste Sørejse imøde!

Faa Dage efter at Herluf Trolle var løben ud, blev han saaret, i det Øjeblik, han fra Skibets Agterdeel lod støde i Trompeten og tilraabe Svenskerne, at de skulde overgive sig. Et skud traf ham i venstre Arm og Side; tidligere var Hatten skudt igjennem paa Hovedet af ham. Han lod sig imidlertid ikke mærke med, at han var saaret, før Kampen var tilende, men vedblev at befale, for at hans Folk ikke skulde tabe Modet; og da omsider Saarlægen kom for at forbinde de Kvæstede, bød den ædle Helt, at alle Officerer og Soldater, hvis Saar han ansaae for farligere end sine egne, skulde forbindes først.

Men skjønt Trolle ikke ansaae sine Saar for betydelige, fremkaldte de dog hans Død. Han vilde nødig give efter for Smerter, og derfor var han ikke at formaae til at kjøre, saalidet som til at sætte sig i en Bærestol, den Dag, Flaaden løb ind til Kjøbenhavn, derimod gik han tilfods fra Stranden til sin Bolig. Men dette var anstrængende for ham, og uagtet den omhyggeligste Pleje forværredes Sygdommen, og han følte snart, at hans Dage vare talte. Da han en Dag vaagnede efter en dyb Afmagt, om et fornyer Boldtab havde fremkaldt, sagde han til Hustruen, der stod sorgfuld ved hans Seng: "Birgitte, Hustru! Du har været mig en trofast Dannekvinde i alle Maader, den Tid vi have levet samme; den almægtige Gud skal rigeligen lønne Dog derfor." Med taarefyldte Øjne spurgte hun: "Herluf! hvi siger i saa? har I intet Haab til Livet mere?" hvorpaa han svarede: "Vær tilfreds, min kjære Hustru! mig skader Intet, det bliver nok snart godt, Vorherre forlader os ikke! Dagen efter fik de Begge den hellige Nadvere,

222.

og han ytrede, at han troede, han vilde leve til den paafølgende Mandag. "Da bliver der stor Forandring med mig, sagde hanm "jeg skal da hverken plages af Hede eller Kulde meer." Og Mandag Aften brast det ædle Hjerte, der under hele Sygdommen havde søgt sin Styrke og Trøst i sin Tro paa Frelseren og i opbyggelige Samtaler med Præsten Hemmingsen, der vidner om ham, at han fandt meer Trøst hos den Syge, end han kunde give ham. "Jesu, vær mig naadig!" vare hans sidste Ord.

Det var ikke alene som djærv Sømand og god Statsmand, at Herluf Trolle udmærkede sig, han var ogsaa en af sin Tids klogeste og lærdeste Herrer, og stod altid i Brevvexling med Lærde og Gejstlige, iblandt Andre med Luther og Melancthon, i hvis Huse han lod flere uue Mennesker opdrage, for at de kunde blive grundigen underviste i Religionens Sandheder. Han forfattede ogsaa flere værdifulde Skrifter om Fædrelandets Historie, som siden bleve benyttede af den lærde Arild Hvitfelt, og der fandtes flere Sange i de gamle Psalmebøger, som vare digtede af ham. Hans Valgsprog var: ”Alt kommer fra Gud, Livet og Døden, Rigdom og Armød.” Ogsaa var Trolle saavel som hans Hustru flittige Bibellæsere. Naar han ikke var forhindret deri ved viftige Statsanliggender, læste han hver Morgen og Sften efter at han havde holdt Bøn, et eller to Kapitler af den hellige Skrift; især elskede han Pauli Breve. Johannes Evangelium og Davids Psalmer, som han altid havde hos sig, baade paa Landjorden og tilsøes. Hans Huusfolk maatte føre et retskaffent og kristeligt Levnet eller forlade hans Tjeneste, og naar han var ude med Flaaden, holdt han sine Flok til Guds frygt. Nærmere Fjenden sig, maatte Alle falde paa Knæ

223.

og holde Bøn, hvorefter han formanede dem til at gjøre deres Pligt, trofaste imod Konge og Fødeland. Efter Herluf Trolles Død vaagede Birgitte Gjøs omhyggelig over, at hendes Mands Skole kunde komme istand saasnart som muligt, og ihukommende sit Løfte, forlod hun Herlufsholm med alle dets Herligheder, da hun ikke længer kunde være Skolens Forstanderinde, og tog kun nogle Guldsmykker med sig, eller saameget som hun selv kunde bære. Til Bolig valgte hun en Mølle i Nærheden, Maglemølle, levede tarvelig og tilbragte sin Tid med Haandarbejde og god Læsning, og med at see de Børn tilgode, der bleve sendte til Skolen. En af hendes kjæreste Beskjæftigelser var at smykke Herlufsholm Kirke; med egen Haand syede hun Alterklæde og flere andre Ting til den, og iblandt de Prydelser, hun lod opstille vare to trægtige Gravminder, et for hendes afdøde Mand, hvorpaa han er fremstillet i Legemsstørrelse og fuld Harnisk med en Løve under Fødderne samt en Kugle, som skal være den, af hvilken han blev saaret; under hendes Billede er en Hund, Troskabens Sindbillede. Trange Kaar vare ingenlunde Grunden til hendes stille, tarvelige Liv, thi hun ejede endnu meget Gods og gjorde Godt imod Mange. I de otte Aar, hun overlevede sin Ægtefælle, optog hun saaledes i sit Huus unge adelige Jomfruer, som hun opdrog i Guds frygt og Reenhed, og det blev altid anset for et godt Vidnesbyrd, at have levet i Fru Birgittes Huus.

Frygt Gud, gjør Ret og forlad Dig ikke paa Mennesker,” var Birgitte Gjøs Valgsprog.

Vi have her dvælet temmelig længe ved det hæderfulde Ægtepar, der som oftest er bleven altfor flygtig omtalt, og hvis store Velgjerninger dog tilvisse ere værd at mindes. Ikke

224.

blot de Goder og Gaver, de have efterladt os, skulle ihukommens, men deres hele gudfrygtige Liv og ædle, milde Adfærd i alle Livets Forhold;

”thi med den gamle Tid er forsvunden,
hvad skøn og herlig Daad den har fuldbragt.
Nej! – hvad den handled stort og ædel tænkte,
det Arven er, som Fædrede os skjænkte.”

Nogle Aar efter Fru Birgittes Død truede et Uvejr Herlufsholm Skole, men lykkeligviis blev de frelst. Flere af Arvingerne vare, som man let kan tænke sig, utilfredse med den Bestemmelse, Herluf Trolle og hans Hustru havde truffen for Anvendelsen af deres Rigdom, og da disse fik at høre, at Gavebrevet var forkommet, benyttede de sig af Lejligheden til at gjør Fordring paa Arv. Det kom til Rettergang, og paa Skaane Landsting blev de Dom afsagt og siden stadfæstet af Rigsraadet, at Birgitte Gjøs

Gave skulde erklæres for ugyldig, dersom Gavebrevet ikke kunde skaffes til veje. Sagen gik til Højesteret, og Præsten ved Herlufsholm, der tillige var Skolens Rektor, blev opfordret til at give Møde ved Forhandlingerne. Aftenen før han i den Anledning skulde rejse ind til Kjøbenhavn, gik han sorgfuld tilsengs, thi han frygtede for, at Arvingernes Begjærlighed skulde tilintetgjøre det smukke Værk, der endnu var i sin Barndom. Som han nu laa der og ikke kunde sove, siger Sagnet, viste Birgitte Gjøre sig for ham, gik hen til Bordet og slog tre Gange paa et af Bordbenene, hvorpaa hun forsvandt. Ved dette Syn blev han underlig tilmode og grundede over det, men snart sov han rolig ind, og da han næste Morgen undersøgte Bordet, fandt han en Skrue, som han ikke tidligere havde lagt Mærke til;

225.

den trak han ud, og saa da en lønlig Skuffe, i hvilken Gavebrevet laa. Glad ilede han nu til Kjøbenhavn, lagde det fundne Papir frem i Retten og Herlufsholm var frelst.

[Trap Herlufsholm og Historiske Efterretning om Herlufsholm 1822 Herluf Trolle Lig Predicken 1565](#)

Fjortende Afsnit

”Langt højere Bjerge saa vide paa Jord
man har, end hvor Bjerg kun er Bakke;
men gjerne med Slette og Gravhøj i Nord
vi Dannemænd tage tiltakke.
Vi er ikke skabte til Højhed og Blæst;
ved Jorden at blive, det tjener os bedst.”

Men her er jo ogsaa saa skjønt og herligt, saa frodigt og velsignet overalt, at vi maatte være uskjonsomme og unøjsomme, om vi ikke kunde tage tiltakke i vort eger lille Land, og være stolte og glade ved det. Til de smukkeste Partier paa Sjællands Ø hører uimodstrudeligen Egnen omkring Sorø. den lille, venlige By, der baade i vor Tid og i Middelalderen havde et ganske andet Ry, end de fleste andre Smaabyer, fordi der til den knytter sig mange historiske Minder, fremfor alt dette, at en af de største og gavnrigeste Mænd, der have levet i Danmark, Erkebiskop Absalon, er bleven født i dens Nærhed, har tilbragt mange Aar der, samt udstyret og ophjulpen det Kloster, hans Farbroder Toke lagde den første Grund til, og i hvis Kirke han selv hviler.

Vejen der fører fra Nesved og Herlufsholm til Sorø Omegn, er fortryllende; det er en af Øens rigeste og smukkeste Skovstrækninger. Susaaen snoer sig igjennem det frodige Landskab, og mange store fiskerige Søer vise sig imellem de

226.

yndige Skovpartier, der intetsteds er yppigere og smukkere end omkring Tjustrup Sø. Paa den anden Side af Sorø, ad Vejen til Ringsted, ere endeel høje Rønnebærtræer plantede til begge Sider, og bag denne Rønnetræesallee ligge store Skove af Bøg og tildeels Gren, igjennem hvilke man da hist og her øjner Søen. Det er en dejlig Egn! Næstefter Svendborg og Vejle, hvis Omegn er at foretrække ved det aabne, friske Vand, der strømmer ind til Byerne fra Fjord og Sund, hører Sorøegnen til de smukkeste i vort Fædreland.

I Sorø er en af Landets Underviisningsanstalter, som tildeels skylder Baron Holberg sin Tilværelse. Bernhardinerklosteret sammesteds, der var grundlagt af Toke og blev fuldført af hans Broder, Asger

Ryg, blev efter Reformationen omdannet til en Friskole for tredive Børn af adelig Herkomst og ligesaamange af borgerlig. Christian den Fjerde forøgede betydelig Skolens Indtægter og bestemte, at den skulde være et ridderligt Akademi, hvor Landets mest højbaarne Sønner kunde opdrages og undervises; til samme Tid sendte han sin egen Søn, Prinds Frederik, derhen, og da Kongens Søn var kommen i Skole der, kan man nok tænke sig, der snart kom flere fyrstelige og højadelige Junkere til; ogsaa den svenske Konge Karl Gustav, der senere belejrede Kjøbenhavn, studerede i Sorø. Efter at have gennemgaaet adskillige Forandringer, og snart været søgt, snart kun til at Navn, afbrændte Akademiets Bygninger 1813, men det blev atter gjenoprettet 1827. Siden den Tid har Skolen i Sorø havt et godt Navn, men endnu i de allersidste Aar er der atter foregaaet en Forandring ved den. Denne rige Underviisningsanstalt, der har saa store Jordegodser, skylder tildeels Baron Holberg sin Tilværelse, og der

227.

for har Bygningen Form af et H. Navnet Holberg er vistnok vel kjendt af Alle, men det kan dog neppe synes overflødigt at omtale den Mand, der ved Naturgaver, Lærdom og Skarpsindighed ragede saa højt ud over de fleste af sine Samtidige.

Omtrent for halvandethundrede Aar siden, altsaa længe før Norge selv fik et Universitet, kom en Yngling fra sin Fødeby Bergen til Kjøbenhavn, for at blive Student. Denne Ungersvend, der sejlede hid paa en lille norsk Skude, var Ludvig Holberg, Søn af en agtet og brav Mand, Oberst Holberg, der var død i Sønnens tidligere Barndomsaar.

I sin Ungdom var Holberg fattig, og han maatte flere Gange tage ud som Huuslærer, fordi han ikke havde Noget at leve af; men han naaede dog ved egen Flid at faae Embedsexamen i en tidlig Alder, og endog at besøge fremmede Lande, hvorved hans Kundskaber udvidedes og hans Blik skjærpedes; dette aflagde han siden Beviser paa i sine mange vittige og friske Arbejder. Han er bleven kaldet den danske Literaturs Fader, og det vistnok med Rette, thi før han traadte frem:

”Hver Mand, som med Kløgt gik i Lærdom til Bund
Latin paa Papiret kun malte,
med Fruerne Fransk, og Tydsk med sin Hund
og Dansk med sin Tjener kun talte.”

Altsaa, da de fleste Forfattere skrev paa Latin eller Tydsk, var det danske Sprog næsten gaaet tilgrunde, og han maatte saagodt som selv danne sig et Skriftsprog. Det var fornemmelig under Kongerne i det attende Aarhundrede, og isærdeleshed under Christian den Sjette, at det tyske Sprog og med det tysk Aand og tyske Sædeer vare blevne saa fremtrædende, upaatvivlig fordi de næsten altid havde tyske Dron-

228.

ninger. Men Holberg skrev Dansk, hvilket iførstningen forargede og blev betragtet som altfor gammeldags og neppe værd at læse; imidlertid lod han sig ikke skræmme af Fornemhed og Uvidenhed. ”Der skal en dygtig Lugekniv til at kue det Ukrud,” sagde han, og det lykkedes ham omsider,

”at lære de Danske, at Dansken er fød
at tale med Fædrenes Tunge;
thi hjemmebrygt var jo den herlige Mjød,
der styrkede Hjerter og Lunge.”

Skjøndt Holberg hat givet os flere store værdifulde Værker f. Ex en [Danmarks Historie](#), en Beskrivelse over Danmark og Norge, en almindelig Kirkehistorie, navnkundige Heltes og Heltinders Historie, og mangfoldige andre, der vidne om Skarpsindighed, Lærdom og Aand, saa var det dog fornemmeligen ved sine Skuespil, at han virkede gavnligt. Af disse skrev han i alt 33, og i dem alle drager han paa en vittig og lystig Maade tilfelts imod den Spidsborgerlighed, det Pedanteri og de Smaaligheder, der vare i Begreb med at slaae det aandelige Liv ihjel. Disse Skuespil, fulde af sprudlende Vittighed, vakte stor Opsigt, da de udkom, og der blev snart indrettet et dansk Theater i Kjøbenhavn; hidtil havde der været et fransk og et tysk, men intet dansk. Men disse Skuespil, der vandt saa stort og fortjent Bifald hos Folk ialmindelighed, vakte hos de Store megen Harme og skaffede ham mange Fjender, og da hans Peder Paars udkom vilde man have han baade hængt og brændt, saa at han alene kan takke Frederiks den Fjerde for, at han ej blev domfældt.

At Folk leve saa vrede paa Holberg for hans vittige Skuespil, det kom deraf, at der var saa Mange, der følte sig truffen i de Personer, han lod træde op i dem. Snart for-

229.

talte En, at det var ham, der var ”den politiske Kandestøber,” saa skreg en Anden paa, at han var ”den storpralende Sodat” og en Tredje meldte sig som ”den snakkesyge Barbeer,” saa Holberg havde stor Morskab af at se de latterlige Skildringer, han udkastede af misforstaaet Dannelse og Forfængelighed.

”Vor Holberg sin mandige Røst oplod
om Daarernes Lader og Fagter,
saa levende som de gik og stod
med Ansigt, med Tale og Dragter.
Som rensende Stormvind hans Tale klang
til Solskin i kommende Dage;
indsmuglede Moder som Græshopper sprang
den Vej, de var komne, tilbage.”

Med en Flid og Vedholdenhed, der svarede til den Lethed, hvormed han forstod at føre sin Pen, arbejdede Holberg sit hele Liv igennem, og førte dertil et stille, tarveligt afholdende Liv lige til sin Død. Ved sine Skrifter opnaaede han ikke alene den Berømmelse og Beundring, der tilkom ham i saa rigeligt Maal, men han opnaaede og – hvilket kun sjældent falder i Forfatterens Lod – at skrive sig Penge til. Sine Rigdomme anvendte han til Kjøb af Jordegodser i Sjælland, hvor han da tilbragte den største Deel af Sommeren; og af disse Godser blev saa Aar før hans Død oprettet et Baroni (thi Holberg var imidlertid bleven Baron), som han da skjænkede til Sorø Akademi, der ved denne store Gave atter blev gjenoprettet.

Et Vidnesbyrd om den Mand, der paa Fredrik den Femtes Tid igennem Adelen, som atter havde rejst Hovedet under hans og Christian den Sjettes Regjeringer, efter at være holdt i tilbørlige Skranker af Frederik den Fjerde,

230.

viste sig, som ved andre Lejligheder saa ogsaa ved den Fest, der fandt Sted i Anledning af Akademiets Indvielse. Thi den Mand, hvis Godtgjørenhed det skyldtes, at det kunde gjenoprettes, da han foruden 1000 Tdr. Hartkorn gav det 15000 Daler i rede Penge og sin betydelige Bogsamling, den Mand, der var saa fremragende ved Naturgaver og fleersidige Kundskaber, at enhver Adelsmand, han være nok saa Højbaaren, maatte regne det for en Ære at side til bords med ham, denne Mand, Historikeren og Digteren Ludvig Holberg, fandtes ikke værdig at sidde ved Kongens Bord med de andre fornemme Herrer, men fil sin Plads i et Værelse iblandt de simplere Gjæster. Forunderligt er det, at den

forstandige Holberg skal have taget sig denne Tilsidesættelse meget nær; det var jo en Sag, som ikke angik ham, med de Andre.

Der har været fældet mangen forskjellig Dom om Holbergs Karakter. Nogle have løftet ham til Skyerne for Godgjørenhed, Forekommenhed og Gavmildhed. Andre have søgt at stille ham frem som en pengegjærrig, menneskefjendsk, opfarende Mand. Disse Modsigelser har han selv forklaret i hans "Skildring af sig selv," thi deri siger han, at baade den Ene og den Anden kunne have Ret i deres Bedømmelser, fordi de udtalte deres Anskuelse efter det Kjendskab, de hver for sig havde til ham, uden at tænke paa, at han som andre Mennesker maatte betragtes og bedømmes efter forskellige Forhold. "Nogle holde mig for en lystig Mand," siger han, "Andre for en menneskesky Særling; de Første have Ret fordi de dømme efter mine Skrifter, men de Sidste, der dømme efter det stille afsondrede Liv jeg fører, have efter Skinnet ogsaa Ret. Nogle sige maaskee, naa jeg gaaer paa Gaden: "See der gaaer den Gnier, der ikke gjør noget Menneske

231.

paa Jorden Godt," og Andre ytre muligviis: "Gud lade den Mand leve, der r saa god imod de Fattige;" og Begge have Ret; thi jeg løser ikke altid min Pung op, naar Folk forlanger det, fordi jeg vil uddele mine Gaver med Skjønnsomhed, men saa løser jeg den og op ved mangen Lejlighed, hvor andre slaar Knuder for deres. Saa sig Nogle, at jeg er en vranten og fortædelig Person," Ander, "at jeg er en venlig og høflig Mand;" Tingen er den, at naar Nogen vil spille Tiden for mig med Snak, naar jeg er beskæftiget, saa afbryder jeg han paa en kort Maade, medens jeg gjerne hører paa Den, jeg kan hjælpe tilrette, og som ikke kommer til mig med udeføjede Fordringer paa min Tid."

Holberg levede bestandig ugift. "I mine yngre Aar havde jeg ikke Raad til at træde i Ægteskab, og paa mine ældre Dage har jeg ikke Lyst dertil," svarede han en af sine Bekjendte, der spurgte ham, hvorfir han havde valgt den eenlige Stand; men han udsatte en stor Sum Penge, af hvis Renter fattige Jomfruer skulde udstyres.

Det er bleven bebrejdet Holberg, at han oprettede Sorø Akademi for Sønner af adelige Forældre, en Bebrejdelse, der rammer ham saare ufortjent, og som, skjøndt tidt gjendreven, dog ikke ganske er forstummet; de er derfor neppe overflødigt at anføre, at hans Gavebrev blev forandret og forvansket af Datiden hovmodige Adel, der ikke vilde, at dens Sønner skulde omgaaes med Borgerbørn. I hans Testament stod udtrykkelig: "Min sidste Børn er, at det vilde behage deres Majestæt, at, saasom der og udi Middelstanden findes mange Personer af Meriter, det Privilegium at blive Akademist, ogsaa

232.

maatte extendere sig til dem, paa det jeg ikke skal synes at foragte min egen Stand. Dette har altid ligget mig meget paa Hjerte."

"Saalænge som endnu med Liv og med Aand
den Danske kan synge i Lunden,
saalænge som ikke hans Smilebaand
af Moden i Knuder er bunden;

Saalænge en Draabe af gammeldags Blod
kan Vej gjennem Hjerterne finde,
saalænge som Bøgen ved Sorø slaar Rod,

skal leve vor Holbergs Mind.”

Femtende Afsnit.

Medens vi opholde os i Sorø, mine unge Rejsefæller!

er det naturligt, at de to Mænd, der ere saa navnkundige i Danmark Historie og vare saa nøje forbundne i Venskab og Samvirken, træde levende frem for vore Tanker, og her ville vi da tale om Valdemar og Absalon, der lagde Grunden til deres Venskab i Sorøs venlige Egne.

Skjalm Hvide, Søn af Toke Trylle og Sønnesøn af Slag, der skal have anlagt Slagelse, levede under Svend Estridsen og denne Sønner, og var en af Landets ædleste og mest ansete Mænd. Dengang Erik Ejegod tiltraadte sin Pilgrimsrejse til det hellige Land, anbettede han sin lille Søn Knud, til Skjalm Hvide, der altsaa ved Kongens Død paa Cypern blev Knud Lavards Fosterfader, og denne Ædling saavelsom hans fire Sønner nærrede stor Kjærlighed til Kongesønnen. Da Knud var bleven myrdet af sine egne Slægtninge, tyede

233.

hasn Hustru, Ingeborg, en Fyrstinde af russisk Byrd, til den yngste af Skjalm Hvides Sønner, Asger Ryg, *) der boede paa Gaarden Fjennesløvlille ved Sorø, og bad ham antage sig hedes faderløse Sønns Opdragelse. Asger, en from og gudfrygtig Mand, der skjænkede meget Gods til Klostre og Kirker, var strax rede til at tage imod den unde Valdemar, der var bleven født efter Faderens Død, og saaledes voxte han op imellem Tvillingebrødrene Axel og Asbjørn, og delte alle deres Glæder og Tilbøjeligheder, indtil de bleve adskilte ved Axels Rejse til Paris, hvorhen han blev sendt ligesom mange andre unge Mænd, for at faae Dannelsen og Underviisning, der ikke kunde opnaaes i Hjemmet. Han blev født 1128; Valdemar 1131.

Sagnet fortæller, at da Asger Ryg engang vilde drage i Leding, gik han først ind i Kirken for at holde Bøn, og lagde da Mærke til, at Gudshuset var saa brøstfældigt og daarligt, at det ikke vilde kunne staae længe. Han bød derfor sin Hustru, Fru Inge, der var af kongelig Herkomst, en Datterdatter af Knud den Hellige, siges der, ligesom Asger selv var en Dattersøn af Harald Hejn, at hun skulde lade en by Kirke opbygge i hans Fraværelse, og da hun paa samme Tid ventede sin Nedkomst, bad han, at hun vilde sætte et Taarn paa Kirken, dersom Vorherre skjænkede hende en Søn, men blev det en Datter, skulde hun kun sætte et Spiir; thi

”Ridderen knejser saa strank og stolt,
men for Kvinden er Ydmyghed Siir.”

Da Asger Hvide drog bort fra Krigen, længtes han saare efter at vide, hvorledes det monne staae til i Fjennesløvlille,

*) Ryg betyder den Rige, Mægtige.

234.

og han skyndte sig derfor hjemad, alt hvad der stod i hans Magt. Langt borte saa han de nye Kirke og paa den knejsede to Taarne, thi Fru Inge havde født ham to Sønner, Asbjørn, der, som vi have hørt, for sin Forvovenheds og Raskheds Skyld fik Tilnavnet ”Snare”, og Axel.

”Christ signe hin ædelig Dannekvinde!”
Hun hviler for Altret i Kirke,

hun satte tvende mægtige Taarn
paa Danmarks Dannevirke.”

Asger Ryg fik Lyst til at gaae i Kloster i Sorø; der var i det Kloster, der var grundlagt af hans Broder Toke og som han selv havde bygget færdigt, og hans Hustru modsatte sig ikke dette fromme Ønske; men han døde snart, tretten Dage efter at Kirken, han havde bygget til, var bleven indviet.

O, Axel Hvide høres, ikke meget førend i Aaret 1157, dengang Svend Eriksen lavede det blodige Gjæstebud i Roskilde for Knud og Valdemar. Han var nok mest paa Rejser og lagde sig efter Videnskaber og Lærdom, thi han blev kaldet ”den bedste Klerk”; efter den Tids Skik latiniserede han sit Navn, og lod sig kalde Absalon. I øvrigt var han en djærv, aandrig og viljestærk Mand, veltalende, saa at hans Fjender safde, han talte med guddommelig Kraft, duelig i Vaabenøvelser og ridderlige Lege. Af Naturen havde han ikke alene en klar og kraftig Aand, men ogsaa et stærkt og kraftigt Legeme, og dette søgte han paa alle Maader at hærde. Han kunde tumle sin Ganger og svinge sit Vaaben trods Nogen, ja han var endog istand til at svømme i fuld Rustning. For ikke at komme ud af Vanen med Legemsøvelser, brugte han i Fredstider at hærde sig ved at hygge Brænde, fælde Træer og lignende Kraftprøver; han vidste nok, at det er ikke syn-

235.

derligt styrkende hverken for Gammel eller Und, Mand eller Kvinde, at sidde i Kakkelovnskrogen. Da Valdemar var bleven Enekonge, forblev Absalon altid i Danmark og var sin kongelige Vens trofaste Mand, altid rede til at staae ham bi med Raad og Daad; men som en sand Ven var han da heller ikke bange for at lade ham høre ilde, naar han bar sig urigtigt ad. Snart tyede Valdemar til Absalons Statskløgt, og det var da denne Veltalenhed og rolige Sindighed, der frelste Landet; snart maatte han med Krumstaven værne om Kirken og jevne Stridigheder.

”Med Bispestaven Kæmpen staar
en Konning mellem Klerke
med Ordets Glavind Ingen slaar
som Absalon hin stærke.”

Og til andre Tider maatte han med sit ridderlige Sværd jage Skræk i Landets Fjender og rense de danske Farvande for Sørøvere;

”med Hellebard og Brynje blaa
paa Hingsten Bispen skinner;
paa blodig Val ej Dansken saae
en større Sejervinder.”

Det første, Valdemar tænkte paa, da han var kommen til Roret, var at drage imod Venderne, disse hedenske Vikinger, der boede ved Østersøens Kyster; Vestvenderne, Obotriter og Vagrier, fra Ejderen til Oderens Munding, Østvenderne fra Oderens Munding til hinsides Weicheselen. Det var vilde Folk, der i Fredstider som oftest levede i Hytter af Leer eller Kviste i de store tykke Ege- og Naaleskove, sjældnere i Byer. Naar Fjenden derimod trængte ind i Landet, samlede Mæn-

236

denne sig i Afgudstemplerne, der ialmindelighed laae midt i Sumpe og vare omgivne med Pæleværk og høje Volde; Oldinger, Børn og Kvinder bleve skjulte i Moser eller Skove.

I øvrigt vare de letsindige og hengav sig gjerne til Nydelsen af sandselige Glæder, dyrkede Jorden godt, forstode at avle herlige Frugter og at brygge stærk Mjød; men i krigen vare de grumme. Allerede i April Maaned, kort efter sin Thronbestigelse, lagde Valdemar sig med din Flaade under Masnet, eb lille Ø ved Vordingborg; der holdt han Skibsting for at adspørge sine Krigere angaaende Ledingstoget til Venden; de Danske vare imidlertid bange for Vikingerne, og fraraadede derfor Kongen det paatænkte Tog. ”Der var ikke Levnetsmidler nok til Flaaden,” sagde de, og ”Venderne havde alt faaet Nys om deres Komme.” Valdemar saa sig altsaa nødsaget til at opgive Toget. ”Hvorfor er Planen opgivet?” spurgte Absalon, da Kongen kom til ham i mørk Stemning. ”For ikke at ofre saa mange Tapres Liv!” svarede Valdemar. ”sa drag næste Gang ud med de Fejge,” sagde Absalon, ”Du kan da enten vinde med Fordeel eller tabe uden Skade, thi det er jo ligemeget, om du mister de Fejge.” Førend Valdemar endnu havde fordøjet Absalons spottende Svar, fortalte hans Mundskjænk ham, at Falsterboerne, der vare mistænkte for at staae i Forbindelse med Rygboerne, havde ytret, ”at deres nye Konge ikke bar Sporene paa Hælen, men paa Tærne.” Derover blev Valdemar meget vred, og satte sig for, at han vilde ødelægge deres Ø. Sjællænderne, der ikke yndede Falsterboerne, hvis Magt de saae til med skjæve Blik, vare villige til at drage med, og Absalon var heller ikke imod Toget. Men da blev Kongen livsfarlig

237

syg i Ringsted og lod Absalon kalde. Den trofatse Ven plejede ham, læste Messe over ham og meddelte ham Sakramentet, da han troede ham Døden nær, men han blev selv syg af Sorg og Nattevaagen. Omsider kom de Begge til Kræfter igjen, angrede deres Forehavende, og takkede Gud der havde sendt dem Sygdommen for at standse deres grusomme Idræt.

Kongen og Biskoppen . thi Absalon var 1158 bleven Biskop – harmedes over, at Venderne bleve ved med deres Hjem søgelser paa Danmarks Kyster. Palmeløverdag 1159 gjorde disse vilde Vikinger Landgang nærved Storebelt; da traadte Absalon første Gang frem med Sværdet i Haanden, thi med atten af sine Hofmænd gik han dem imøde, skjøndt det var Mandskabet fra fire og tyve Skibe, han fik at kæmpe imod, nedlagde Størstedelen, og drev da Andre paa Flugt ind i de nærliggende Skove. Man kunde maaskee undre sig over, at en gejstlig Mand, viet til Herrens Tjeneste, færdedes med saa krigeriske Sysler, at man snarere skulde tage ham for en verdsleig Stridsmand end for en kristelig Biskop, og det vilde vistnok være underligt, om en Biskop i vore Dage vilde gribe til Sværdet og gaae paa Jagt efter Sørøvere; men vi maae vel huske paa, at Absalon levede for 700 Aar siden, og at det dengang var almindeligt, at ogsaa Ordets Tjenere droge i Leding. Det var desuden ikke tænkeligt, at der kunde blive roligt i Landet selv, før der blev Fred paa Kysterne; næsten en Trediedeel af Landet laa øde, da Valdemar kom paa Thronen og det var lagt øde af Venderne; derfor

”med Peders Sværd den Hyrde god
ej fared frem med Lempe.”

238.

Kong Valdemar foretog sig meer end tyve Tog for at kue Venderne, der alle vare Hedninger og havde mange Guder. Den hvide Gud boede i Himlen, lærte de, men han sørgede kun for det Himmelske, og hver Stamme dyrkede sine egne Guder. De fornemste vare Kjærlighedsgudinden Siva, og Ærens Gud, Radegast, men Ingen var dog ypperligere end Rygboernes Gud, Svantevit, der havde fire Halse og fire Hoveder, i den en Haand et fyldt Overflødighedshorn, Sindbilledet paa Velsignelse, og i den anden et Sværd, Ødelæggelsens Sindbillede. Rygboerne, som boede paa Øen Rygen, vare de mest frygtede iblandt Venderne. Rygen er en temmelig stor Ø, der ligger syd for Skaane ved Pommerns Kyst, og paa den nordostlige Kant af Rygen laa Hovedstaden, Arkona. Den var stærkt forskandset, og i den var det bekjendte Gudehuus, hvor Folk fra alle Øens Kanter hvert Aar samledes til store

Offersteder, som oftest om Høsten. Ypperstepræsten, som var den mægtigste Mand paa Rygen, spaaede paa den Dag Folkets Skjæbne og der kommende Aars Frugtbarhed af det fyldte Drikkehorn, Guden havde i Haanden, drak derpaa Svantevits Skaal, og gav ham Hornet fyldt tilbage.

Derpaa blev der bragt en Honningkage ind saa stor som en Mand. Præsten traadte hen bag Kagen og spurgte Folket, om det kunde see ham. Blev der svaret jo, bad han om saa stor Velsignelse for det kommende Aar, at ingen kunde øjne ham bag Kagen. Fra hele Øen blev der bragt Offergaver til denne Afgud, og Tempelkisten var derfor fuld af Guld og Kostbarheder. Folket troede endvidere, at Svantevit hver Nat red ud til Strid paa en hvid Hest, som Præsterne da om Morgenens foreviiste fuld af Sved. Denne Hest blev ogsaa

239

adspurgt, naar Rygboerne skulde gaae imod Fjenden; Ypperstepræsten trak den da fuldt sadlet hen til nogle Sværd, der vare lagte korsviis i Jorden; et godt Tegn var det, naar den først satte det højre Been frem, men kom det venstre først, da var det et ilde Forvarsel, og efter et saadant droge de ikke gjerne i Leding.

Men foruden Høstfesten var der ogsaa Offerfester om Julen og ved Vaarens Komme. De tømte da Bægerne til Gudernes Ære, baade de gode og de onde Guders, og bragte blodige Ofre af fangne Kristne; uændertiden ofrede Ypperstepræsten sig selv, naar han var gammel og træt af Livet, og hengav sig da altid med Glæde og under Sang.

Naar en Vender døde, var det Skik iblandt disse Folk som iblandt Amerikas Vilde, at Hustruen lod sig opbrænde til Ære for den Afdøde, i øvrigt blev hun ikke holdt synderlig i Ære. I Tilfælde, hvor hun var tvivlraadig, brugte hun som oftest at finde Udvej ved at sætte sig i Asken paa Skorstenen og skrive endeel Streger; traf det sig da, at disses Antal var lige, blev det holdt for et godt Tegn.

ChatGPT:

Brændte venderne deres hustruer ved dødsfald?

Ja, der findes historiske beretninger, der antyder, at venderne (et vestslavisk folk, også kaldet obodritter, slaviske stammer i det nuværende Nordtyskland og Polen) i visse tilfælde praktiserede, at en afdød mands hustru blev brændt sammen med ham på bålet. Dette ligner den skik, man kender fra visse vikinge- og indoariske kulturer, som f.eks. sati i Indien.

Denne praksis omtales dog primært i kristne kilder, som ofte havde en interesse i at portrættere hedenske folk som barbariske for at retfærdiggøre missionering og krig mod dem. For eksempel nævner den tyske 1100-talskrønikeskriver Helmold af Bosau i sit værk Chronica Slavorum, at nogle slaviske stammer, inklusive venderne, praktiserede en form for enkeafbrænding.

Det er dog vigtigt at være kildekritisk:

Disse beskrivelser kommer fra fjendtlige eller missionerende kristne skribenter.

Der er sparsom arkæologisk evidens for, at dette var en udbredt eller almindelig praksis.

Det er uklart, om det var en reel tradition eller snarere en myte, overdrivelse eller enkeltstående tilfælde.

Så konklusionen er: Der er skriftlige kilder, der beskriver, at venderne brændte hustruer med afdøde mænd, men det er usikkert, hvor udbredt eller sandfærdig denne praksis faktisk var.

Af de her anførte Fortællinger er det klart, at Vikingerne, der saa røverisk hjemsøgte Danmark, før Valdemar blev kaaren til Konge, vare meget langt fra Kristi milde, forsonende Lære. Ogsaa var det Kongens og Biskoppens Agt, at Vendertogene ikke alene skulde vær Undertrykkelse, med Omvendelseskrige; derfor blev ogsaa Rygen lagt under Roskilde Bispestol, efterat Valdemar og hans kjække, djærvee Ven havde opnaaet Øens Underkastelse. Svantevit *) blev omhuggen, alle Afgudstempler brændte, og en stor Deel af Indbyggerne slaaede ihjel; dernæst sørgede den nidkjære Biskop for, at der blev opført kristne Kirker istendenfor de afbrændte Gudshuse. Allerede

*) Svantevit var den vigtigste gud for venderne, især på Rügen, og blev dyrket som en mægtig krigs- og spådomsgud med fire hoveder og stor politisk-religiøs betydning.

240

før Valdemars Død, der indtraf tre Aar efter at de Danske vare blevne Herrer over Rygen, var der bygget tolv saadanne kristne Kirke sammesteds.

Det er bleven sagt Absalon paa, at han var haard imod de overvundne Vender. Det kan nok være, at han ikke altid tog paa dem med Fløjelshandsker, men Omstændighederne kunde unægteligen nøde ham til, imellemstunder at fare noget ulempeligt frem imod dem; thi disse vilde Hedninger, der under Borgerkrigen havde hærjet og plyndret alle Danmarks Søkyster saavel som Øerne, og ladet mangan dansk Kristen bløde under deres Offerknive, til Ære for Svantevit, gjorde ham det ved enhver Lejlighed saa broget som muligt, og pukkede saa meget paa deres egen Magt, Danmarks Svaghed og de Danskes noksom bekjendte Frygt for dem, at han nok kunde være nødtvungen til at vise dem, der var kommen Folk til Landet, som nok vovede at tage paa em med Jernhansker. Det er imidlertid ubeviist og uvist, at han var haard imod dem; men vist er det, at han viste dem den største Skaansel og Mildhed, da de overgave sig, og ham alene kunde de takke for, at Arkona ikke blev plyndret; de Danske havde den største Lyst dertil.

”For Axels Aasyn Venden veg
og frelst blev Danmarks Rige;
for Axels Aand i Orlogsleg
skal Danmarks Fjender vige.”

At Absalon ikke undlod at sige sin kongelige Ven Sandheden, naar han troede at have Grund til at misbillige hans Færd, det er alt bleven bemærket, og da han af Naturen var langt kjækkere, raskere og heftigere end Valdemar, der egentlig

241,

var kold og forsigtig, undertiden saa forsigtig, at det næsten kunde see ud som om han nærede Frygt, fandt der flere Gange Uovereensstemmelse Sted i deres Meninger og Anskuelser angaaende Krigsførelsen. Det er bleven lagt Biskoppen til Last, at han glemte den Ærbødighed, han skyldte Kongen, naar han imellemstunder tog Bladet fra Munden, og en af de Lejligheder ved hvilke han var mest frittalende, var udentvivl dengang, han, der altid var den Forreste, naar det gik imod Fjenden og den Sidste paa Tilbagetoget, fik at vide, da han var kommen Rygen nær, at den Deel af Flaaden, paa hvilken Kongen befandt sig, havde sat Sejl til for at vende tilbage. Hvor ugjerne han end vilde, maatte han jo følge efter; under Møen traf han omsider Valdemar, og saasnart han satte Foden iland, kom hans Broder Asbjørn og flere Høvdinge ham imøde, Alle harmfulde over Sagernes Stilling. Medens de endnu talte sammen, log Valdemar dem bede at komme til sig og fortalte dem da, hvorfor han var vendt tilbage, samt at det var hans Agt, at gaae under Sejl næste Morgen tidlig. Da han tav, ventede han at høre deres Mening, men alle Vennerne tav ogsaa; han forlangte derpaa, at de skulde

sige, om de billigede eller misbilligede hans Plan, og de Øvrige vendte sig til Absalon, med Bøn, om at han vilde være deres Tolk. ”Du undrer Dig over, at vi tie stille, Kong Valdemar,” tog Biskoppen tilorde, ”men Du kan dog vel forstaae, at vi ere saa betagne af Sorg, at vi have mistet Mælet.

Det er haardt at see sin Konge forlade Ærens Vej og bære sig ad, ikke som han var Herre, men som han var en lydende Tjener, og saa ovenikjøbet see ham adlyde dem, der lægge ligemegen Vægt paa, om der blomstrer Ære eller Skjændsel paa hans Sti. Dette er det andet Tog, Du har begyndt,

242.

siden Du blev fir for Dine Medbejlere til Danmarks Throne og kom til at sidde tilrors alene, og dette Tog gaaer Du fra med lige saa ringe Ære som fra det første. Det er under daarlige Varsler, Du begynder Din Regjering, og der er vist ikke Mange, der forstaae den Maade, Du vil gaae frem paa for at hævne Dit Folk”.

Disse haarde, bittre Ord løbe fra den djærve Absalons Læber. Valdemar blev vred, men lod sig ikke henrive til Heftighed og svarede blot, at han troede at have givet ligesaamange Beviser paa Uforsagthed som Absalon, hvorpaa han skyndsomst ilede til sit Skib.

”Du skal ikke blive vred over Paamindelser og frimodige Ytringer af en redelig Ven, Kong Valdemar!” tilrabte Biskoppen ham; ”thi det er dog altid bedre, at han siger Dig Sandheden i Øjnene, end at Du hemmelig skal blive udleet og bagtalt.”

Næster Dag var det heftig Storm, saa at Flaaden blev adsplittet, og der var ikke til at tænke paa at drage til Rygen. Stormen varede i fire Dage, og Valdemars Vrede fik Tid til at lægge sig saa vidt, at han kunde bede Absalon om at agte paa, naar Vejret tillod dem, atter at drage ud. Omsider gik Toget igjen for sig, men under store Vanskeligheder, og der maatte arbejdes haardt igennem det oprørte Hav; mange af Skibene kunde ikke engang overvinde Bøgernes Magt, men maatte vende tilbage. Ved sine Anstrængelser og sin Udholdenhed tvang Absalon imidlertid Kongen til at følge sig, og det lykkedes næste Morgen ved Daggry at naae Rygens Vestkyst. Biskoppen havde, som altid, et Forspring; han lod Kysten udspejde af den fra hiin Tid saa navnkundige Helt, Søridder Wettermann,

243.

”Der ej for Thronen nejed,
for Drot ej Ordet vejed,”

og denne berettede Absalon, at Venderne, langt fra at ane Fjendens Nærhed, havde hengivet sig til den største Sorgløshed; Kvæget græssede endog uden Vogter, og Plovmandene strakte sig rolig ved Siden af Ploven. Hestetrampen vækkede dem af deres Slummer, der blev hurtigt gjort Allarm og det kom til Kamp. Dysten blev hed, men Rygboerne lærte at agte og frygte Danmark.

Tydscklands Kejser, Frederik Rødsckjæg, havde stor Lyst til at faae Danmark under sig som Lehn, og indbød derfor den unge Kong Valdemar til et Møde, ”for at de kunde tale sammen om et nyt Prøvevalg.” saaledes foregav han. Absalon og Asbjørn raadede Kongen varmt, at holde sig fra en Sammekomst med Kejseren, der, efter deres Mening, neppe førte noget Godt i Skjoldet imod Danmark, men Valdemar vilde afsted, og erklærede Absalon, at vilde han ikke med, kunde han blive hjemme. Da Biskoppen nu ikke var den Mand, der forlod sin Ven i Farens Stund, fulgte han med til Burgundien, hvor Mødet skulde finde Sted, og Kongen kunde være godt tjent med at have ham ved sin Side, thi Kejseren kastede snart Masken, og spurgte Dankongen i en myndig Tone: ”hvorfør han havde nøler saalænge og ikke var kommen saasnart han var tilsagt?” Absalon lod ham da vide, at hans Herre ikke var tilsagt, men indbudet Imidlertid havde Frederik Rødsckjæg saa tydeligt lagt sine Planer for Dagen, at Absalon fik Valdemar til ligesaa tydeligt at bet, og at det havde været sømmeligere, han

havde talt et saadant Sprog, før de rejste hjemme fra, thi saa vare de blevne i Danmark, I det hele Taget gav han saa kraftig Svar, at Kej-

244

seren ikke naaede, hvad han vilde, nemlig at faae hele det danske Rige til Lehn, men kun de erobrede Lande i Venden. Imidlertid havde Frederik Rødskjæg *) saa tydeligt lagt sine Planer for Dagen, at Absalon fil Valdemar til ligesaa tydeligt at betegne sit Riges Grændser, ved at befæste den gamle Vold, Dannevirke; udenom Jordvolden blev der opført en Steenmuur med murede Taarne istedenfor Træskandsen, og det er almindelig antaget, at Biskoppen lod denne Muur opføre tildeels paa egen Bekostning.

”Naar fødes Daab af vise Raad
i Skjoldungdrotters Sale,
til Valdemarers store Daab
maa Absalons Tale?”

Siden da Valdemars Søn, Knud, kom paa Thronen, en kraftig og gudfrygtig Mand, der tildeels var opdragen af Absalon, fornyede Kejseren sin Indbydelse til en Sammenkomst, men Knud hørte Absalons Raad og blev hjemme. Dette harmedes Kejseren over og sendte sin Svoger Sigurd til Knud for at underhandle, men uden Nytte. Da blev Sigurd vred og truede med Kejserens Unaade og Magt, idet han ytrede, at det vilde være en meget let Sag for den mægtige tyske Kejser at indtage det lille Land Danmark og gjøre det til sit Lehn. Men Absalon lod sig ikke skræmme af Tydskerens store Ord. ”Hvad seer du Danmark an for?” sagde han; ”troer Du, at Kejseren kan indtage vort Land saa let som en lille tysk Landdeel, naar han faaer Indfald? Rejs Du kun hjem og sig Din stolte Herre, at Danmark kan alene vindes med Herreskjold og tages med Staalhansker, og saa kan du gjerne lægge til, at Kong Knud skjøtter Lidet om hans Venskab, men Intet om hans Fjendskab.”

*) **Frederik Rødskjæg** (på tysk: **Friedrich Barbarossa**) var en tysk-romersk kejser, som levede i 1100-tallet. Han blev født omkring 1122 og døde i 1190. Hans tilnavn Barbarossa betyder "rødskjæg" på italiensk, hvilket også er årsagen til det danske navn "Frederik Rødskjæg".

Han var en af de mest betydningsfulde kejsere i det Tysk-romerske rige og regerede fra 1155 til sin død. Han var kendt for sin dygtige diplomati, sin indsats for at styrke centralmagten og sin deltagelse i korstogene, særligt det **tredje korstog** , hvor han druknede i en flod i Lilleasien (nutidens Tyrkiet) på vej til Jerusalem.

Frederik Rødskjæg blev en legendarisk figur i både tysk og europæisk historie, og mange sagn og myter er siden blevet knyttet til ham – bl.a. at han sover i en hule og vil vende tilbage og genoprette rigets storhed. (CahtGPT)

245.

Da nu Sigurd kom hjem med dette Budskab, blev Kejseren for Alvor vred, og ophidsede en Hertug af Pommern, der hd Bugislav, til at voldgjæste Danmark; men den Sag endte saa uheldigt for Bugislav, at han måtte tage sit Hertugdømme til Lehn af vort Fødeland, istedenfor at tvinge det under Lehn, som han havde tænkt. Ved disse Erobringer i Pommern og Venden var det, at den danske Konge antog Titel af ”de Slavers Konge.”

Paa Erkebisperstolen i Lund sad under Valdemars Regjering en urolig og herskesyg Mand, ved Navn Eskild. Han havde under de foregaaende svage Styrere, Erik Emun og Erik Lam, spillet en stor Rolle, og det varede ikke længe, før han ved sin stolte og trodsige Opførsel kom paa en spændt Fod ogsaa med Valdemar, der meente, at han var vant til at drikke Kongeblood og nu tørstede efter hans." Imidlertid forstod han at kue Erkebisperen saaledes, at denne flygtede ud af Riget og flakkede omkring i Italien og Frankrig i syv Aar. Da han omsider vendte tilbage til Danmark, kom han atter i et mindre venligt Forhold til Kongen, og havde desuden saa store Hjertesorger, at han bestemte at nedlægge sit Embede og henleve sine sidste Dage i et Kloster i Frankrig. Han meddeelte Kongen sin Plan og indbød ham tilligemed Rigets fornemste Gejstlige og store Mænd til et Kirkemøde, hvorved han vilde fratræde sit Embede og benytte Pavens Tilladelse til selv at kaare sin Eftermand. Til Kong Valdemars Glæde

246

valgt han Absalon, og Forsamlingen billigede eenstemmig han Valg, men Absalon rejste sig og erklærede, at ham ikke kunde tage imod den tilbudte Værdighed, "fordi han ikke vilde forlade sine kjære Sjællændere og den Kirke, hvis Hyrde han havde været i Nødens Stund." Da han ikke var til at overtale, søgte de forsamlede Domherrer at trække ham hen til Erkebisperesædet med Magt; selv Kongen og den gamle Erkebisp lagde Haand paa hom for at faae ham hen til den udvalgte Plads, idet til samme Tid den Kirkesang istemtes, der var brugelig ved slige Lejligheder. Men der opstod en formelig Kamp, og Støjen overdøvede Sangen, som Folket af Glæde over Valget deltog i. Absalon vilde ikke tage imod den Magt og Værdighed, han skulde overtales og tvinges til; han slog om sig til alle Sider for at slippe fri for de velmeente Plagerier; men skjøndt han modsatte sig med al sin Kraft, blev han dog slæbt hen til Sædet, hvor Kongen og Erkebisperen da atter tiggede og bed ham at sætte sig og ikke fornærme Kirken ved at støde det tilbudte Kald tilbage; men Alt forgjæves. Omsider raabte Absalon med høj Røst, "at Paven i Rom skulde afgjøre, om han skulde tvinges til den store Værdighed", og derved blev det saa, skjøndt Eskild kastede sig for hans Fødder for at bevæge ham, og gav Løfter om Rigdomme til Klostre og Kirker. Da Pavens Svar kom, lød det: "at Absalon skulde modtage Erkebisperesædet i Lund, men tillige være Biskop i Roskilde, og dersom han ikke rettede sig efter Pavens Villie og aflagde Lydighedsed, skulde han sættes i Kirken Ban." Biskop Absalon blev da tvungen til at give efter, men opholdt sig dog næsten stedse i Sjælland.

Det var unægteligen et mærkeligt Tilfælde og ganske modsat Verdens Skik og Brug, at en Mand skulde tvinges

247.

og trues til at tage imod et stort og hæderligt Embede, og det fejler ikke, at der har været Mange, der kæmpede ivrigt for at faae den indbringende Stilling, Absalon af al Magt vilde være fritaget for.

Skaaningerne vare imidlertid ikke fornøjede med den nye Erkebiskop og klagede over, at han var mere Kirkens og Kongens Ven end Folkets, og at de maatte trælle i Steengruber og Skove for at skaffe Bygningsmaterialer til kirkeligt Arbejde, og betale Gejstligheden den forhadte Tiende. Det gik endog saavidt, at Misfornøjelsen udbrød i et aabenbart Oprør, da Asbjørn Snare og Suna Ebbeson, som Absalon mod Skaaningernes Ønske havde sat til at varetage store Embeder der i Landet, paalagde Bønderne at slæbe nogle fældede Træer igjennem ufremkommelige Veje. Kong Valdemar drog selv til Skaane efter Erkebisperens Ønske, for om muligt at tilvejebringe Ro ved mindelige Forestillinger; han blev ogsaa modtagen med al mulig Ærbødighed, men da Absalon vilde lande, kastede de Stene paa ham, saa at han paa Kongens Bøn blev ombord paa Skibet. Det lykkedes Valdemar at stille Skaaningerne tilfreds, men det varede ikke længe, før der tter udbrød Oprør, og Kongen maatte kue Urolighederne ved Vaabenmagt. Under Knud rejste sig disse igjen og endnu heftigere; Oprørerne

bleve haardt straffede, og Kongen vilde have ødelagt Landet med Ild og Sværd, dersom ikke Absalon, den Mand, der var meest fornærmet af Skaaningerne, ved sine Forbønner havde afværget den dem tiltænkte Straf.

Den store, Kloge Valdemars Styrelsestid blev ikke alene forstyrret ved Spændingen imellem Kirken og Kongemagten,

248.

men ogsaa paa en beklagelig Maade ved de mange Slægtninge, der af Kongebyrd som han, troede at kunne gjøre Fordring paa Thronen. Landet vrimlede af regeringssyge Prindser, iblandt hvilke især maa fremhæves Buris, en Søn af Henrik Skadelaar, *) der var med at dræbe Valdemars Fader i Herrested Skov ved Ringsted. Buris havde altid viist sig misfornøjet, men udtalte sig først ret, da Valdemar lod sin otteaarige Søn, Knud, krone og salve til Konge, samt udnævne til sin Efterfølger. Prinds Buris nægtede at hylde den unge Konge, idet han forgav, "at han havde svoret Faderen Lydighed, og hans Samvittighed ikke tillod ham, at tjene to Konger; tilmed vilde han ikke lyde et Barn." Absalon raadede Valdemar at forebygge en Borgerkrig ved at give Buris en Deel af Jydland som Lehn; tilsyneladende blev han stillet tilfreds derved, men det varede ikke længe, før han atter lagde Raad op imod Kongens Throne og Liv. Da harmedes Kongen bittert imod den forræderiske Slægtning, og udvise en Strængthed, der med Grund er bleven lagt ham til Last; thi han lod ikke alene Prinds Buris sætte i et haardt Fængsel, men han lod ham blinde og desuden mishandle paa flere Maader.

Det var i øvrigt ikke ved Strængthed, men ved Velgjerninger og Eftergivenhed, at Valdemar søgte at holde Styr paa de urolige Prindser, der imidlertid lønnede ham slet. Iblandt Flere fik Magnus, Karl og Knud gjentagne Gange Tilgivelse for deres forræderiske Anslag, men maatte omsider gjøre Buris Selskab i Fængslet.

Den uroligste Prinds af hele det danske Kongehuus, en Mand, der gjorde sit Fødeland baade Skam og Skade, var dog nok den slesvigske Biskop Valdemar, en Søn af

**) Henrik Skadelår (ca. 1090–4. juni 1134), også kaldet Henrik den halte, var en dansk prins fra Estridsen-dynastiet. Han var søn af Svend Tronkræver (en uægte søn af kong Svend II Estridsen) og bar sit øgenavn på grund af en skade på låret*

Liv og familie

Gift med Ingerid (Ingrid) Ragnvaldsdatter, en svensk prinsesse — ekteskabet blev ulykkeligt, og hun skal endda have forsøgt at flygte forklædt som mand

Barn: Han var far til bl.a. Magnus Henriksson (senere svensk konge i 1160–61), Buris Henriksen, Knud og Ragnvald

Politisk rolle

Efter fatteren Knud Lavards drab i 1131 nævntes Henrik som en mulig kandidat til den danske trone. Han står i centrum af en sammensværgelse mod Knud Lavard og betegnes som "sjælen" bag mordet, utført af Magnus den Stærke den 7. januar 1131 i Haraldsted Skov

Slaget ved Fodevig

Sammen med Magnus den Stærke kæmpede han på kong Niels' side under borgerkrigen, men faldt i kamp den 4. juni 1134 ved Fodevig i Skåne

Eftermæle

Efter hans død sluttede hans enke Ingerid sig til Norge, hvor hun giftede sig med kong Harald Gille. Hans børn — især Magnus og Buris — spillede senere roller i Sverige og Danmark

Kort sagt:

Henrik Skadelår var en dansk prins, kendt for sin haltegang, der deltog i intriger og magtkampe i begyndelsen af 1100-tallet. Han spillede en aktiv rolle bag mordet på Knud Lavard, gjorde krav på tronen efterfølgende og døde i det afgørende slag ved Fodevig i 1134.

249.

Knud Magnussen. Han var en af de haarde Halse, der ikke kunde bøje sig, og skjøndt han var en gejstlig Herre, higede han dog saa lidenskabeligt efter en jordisk Krone, at han regnede den for t være Livets Strid og Kamp langt mere værd, end den himmelske. Han gjorde flere Forsøg paa at blive Konge, antog ogsaa Kongenavn, da han landede i Slesvig med en Flaade, han havde samlet i Norge, men hans Lod blev imidlertid Bolt og Jern. Først sad han paa Nordborg, siden paa Slottet Søberg i Nordsjælland. Det var for resten ikke under Valdemars, men under hans Søn Knuds Regjering, at Biskop Valdemar blev fængslet, men han bliver nævner her, fordi Absalon var den, der styrede og gav Raad.

Venderne vare blevne undertvungne, men forholdt sig derfor ingeniunde rolige og fredelige; kunde de see deres Snit, plyndrede de af Hjertens Lyst de danske Kyster. Valdemar var derfor tidt nødt til at tugte dem, og endnu i sine sidste Levedage maatte han sende en Flaade imod dem. Han vilde selv blive hjemme, fordi han ikke var rask, og Overanførselen blev overdraget Absalon og den unge Knud. Biskoppen vilde nødig have noget at gjøre med Jyderne, ”de ere stridbare og ville ikke lystre,” sagde han til Kongen; først da Valdemar talte om, at han saa selv maatte drage med, trods sin Svaghed. lovede Vennen at styre for hele Flaaden. Men det gik som han havde forudset, Jyderne gjorde Opstand, og for at ikke Mandskabet skulde drage hjem paa egen Haand, gav han hele Flaaden Hjemlov.

Kong Valdemar havde begivet sig til Vordingborg, det Sted, hvor han saa gjerne opholdt sig. Fra Vinduerne i sit Soveværelse saa han ud over Sundet og fik paa engang Øjepaa endeel Sejl; det var hans Søns, Absalons og Høvdin-

250.

gernes Skibe. Da vidste han, hvorledes Sagerne stode, og fra det Øjeblik af følte han sig svagere. Han spurgte ikke om Anledningen til den hurtige Tilbagekomst, men kort efter opsatte han sin sidste Vilje, skriftede for Absalon, der strax ilede til ham, gav Halvdelen af sit arvede Gods til Klostre og Kirker, ”for at der skulde bedes for hans og hans Dronnings Sjæle.” En bekjendt Læge, Abbed Johannes fra Skaane, var bleven kaldet for at yde Hjælp. Denne tillavede en Drik, efter hvilken Kongen faldt i Sved, og forbød derpaa Adgang til ham. Men næste Morgen, da Valdemars Venner traadte ind i Soveværelset, laa den store Konge stiv og ubevægelig; skjøndt han endnu var varm og rødmosset, fandt de kun et Liig.

Valdemar den Store, der kun blev 51 Aar gammel, ligger jordnet i Ringsted Kirke ved Siden af sin Fader, Knud Lavard. Alt Folket sørgede over hans Død, thi han havde været en tapper, forstandig og kjærlig Herre. Hvor Ligtoget kom forbi fra Vordingborg til Ringsted, forlode Bønderne af egen Drift Ploven for at bære Kisten, der gjemte den store Konge, Danmarks Forsvarer og Vendernes Stræk .

Svend Aagesen, en gammel dansk Historieskriver, Erkebiskop Absalons Samtidige og Haandskriver, samt Ven og Beundrer, fremhæver tre af de Ting, Valdemar udførte efter Absalons Raad og ved hans Medvirken, og disse tre kalder han: „Kong Valdemars Storværker. ”Det første var Rygboernes Undertvingelse og Omvendelse til Kristendommen, efterat der i ti Aar var gjort Tog paa Tog imod dem; dernæst Taarnet paa Sprogø, som han lod opføre af brændte Teglsteen, for derfra at passe paa Sø- men det er uvist, om de Ruiner, man seer paa

251

Den, ere Levninger derfra, eller de hidrøre fra Marsk Stig og hans Medsvorne og endelig, Istandsættelsen af Dannevirke, kort efter at han var kommen tilbage fra sin Sammenkomst med Kejser Frederik. Men var Kong Valdemars Død en Sorg for Landet, da var den en Hjertesorg for Absalon, der havde været hans tro- faste Ven fra Vuggen til Graven. Graad kvalte hans Stemme og Taarer vædede Alteret, da han skulde læse Messe over ham i Ringsted Kirke, og han blev baaren syg bort fra Kirken, men kom sig igjen, for at være en ligesaa trofast Støtte for Knud som han havde været for Valdemar. I henved 20 Aar overlevede Absalon sin kongelige Ven. Da han mærkede, at hans sidste Time ikke var langt borte, rejste han til Sorø for der at vente paa sin Død; det var i Aaret 1200. I Sorø vilde han hvile; det var hans Fædrenegods, og der kunde hans jordiske Levninger samles med hans Nærpaarørendes, thi hans Fader, Asger Ryg, hans Moder, Fru Inge, hans Farfader, Skjalm Hvide, og hans Farbroder, Toke, vare begravne der. Paa det helligste Sted, foran Jomfru Mariæ Højalter, nedlagdes Støvet af denne Biskop af Kongeæt, der med Rette kan kaldes en af de største Mænd, Danmark har havt. Han døde den 21. Marts 1201, Valdemar den 12. Mai 1182.

„Ved Sorø Kirken, hellig, stor
omhvælver Heltegraven;
end staaer i Steen bag høje Kor
Absalon med Staven;
der stod hans Værk, der staaer hans Grav,
og gid hans Aand sig svinge
hen over Templet, han os gav,
med lyse Føniksvinge! ”

252

Maaskee vil man finde, at her er talt forlænge om Valdemar den Stores Regjering, men det kunde ikke undgaaes, naar tillige Absalon skulde træde frem som den uforsagt Stridsmand, den tapre Helt, Kirkens kraftige og nidkjære Tjener, Kongens og Fædrelandets trofatste, djærve og kjærlige Ven. Der er undertiden rejst Beskyldninger imod ham for Mangel paa Mildhed og for Lyst til timeligt Gods; uden at gaae irecte med, hvorvidt han har givet Anledning til slige Klagepunkter, ville vi huske paa, at det var ham, der forskaanede Arkona for Plyndring og gik i Forbøn for de oprørske Skaaninger, og at det var ham, der afslog at dele Krigsbyttet med sine Undergivne, idet han sagde! ”Byttet hører Krigsfolket til, alene Æren er Høvdingens.”

Syttende Afsnit.

Nar man ved Sorø er kommen igjennem en lav Port, der seer ud som Indkjørselen til en større Bygning, er man strax i Byens Hovedgade, og ved Enden af den ligger Klosterporten, der er et smukt Vidne om Middelalderens Bygningsmaade. I Indgangen, tilhøjre fra Byen af, er en rummelig Celle, som man betragter med Interesse, thi, efter Sagnet, skal Saxo der have skrevet sin Danmarks Historie. Denne Celle har været Klosterportnerens Bolig, og Broder Saxo var paa den Tid Klosterportner, siges der. Endnu forevises i Muren det Sted, hvor ham gjemte sine Papirer, naar han lagde Pennen bort; det er en løs Steen, der skjuler et Rum, som nok kan have tjent ham til Gjemmested.

253.

Udenfor Klosterporten seer man sig hensat i en ganske anden gn. En lang Allee viser sig for Blikket og fører til en stolt Bygning, der ligger overordentlig smukt, omgivet af Søer, det er Sorø Akademi; tilvenstre af Alléen ligger Byens Kirkegaard og tilhøjre Akademiets Have med smukke Spadseregange og vakre Anlæg. Ved hver Side af Underviisningsanstalten, der ejer et fortrinligt Bibliothek, omtrent 30,000 Bind og mange naturvidenskabelige Hjælpemidler, ligger en smuk



Bygning, og i den ene af disse boer en af vort Fødelands elskværdigste og ypperste Skjalde, Psalmedigteren Bernhard Severin Ingemann. I nogle og tredive Aar har han været ansat som Lector ved Sorø Akademi, og henlever der et rigt og velsignet Liv, hædret og højagtet af sine Venner, saavel som af Alle, Gamle og Unge, Store og Smaa, der føle sig kvægede ved hans fromme Sange og tiltalte af hans andre herligheder Arbejder. Ved Valdemar den Store og hans Mænd, og ved historiske Romaner er han bleven Almuen kjær fremfor nogen anden dansk Digter, og hvo har vel banet sig en skønnere Vek til Barnehjertet end han, der i sine sange lagde de Smaae Bønnens Tanker og Ord paa Læberne! Hans Strænge lyde altid for af fremkalde det Gode og styrke det Vaklende og Svage; han siger os, at

B. S. Ingemann, 28 maj 1789 – 24 februar 1862

”den Eviges Vilje helt maa skee –
og hver Sjæl Guds Vilje ville.
Gud vil, vi Alle skal Salighed see
og komme til Sandhedens Kilde.

Men brydes skal først som glødet Steen
alle Hjertes gudløse Viljer –
saa smelte lutret de sammen til een
i Landet med Golgatha-Lilier.”

Vu kunde ikke forlade Byen uden af see den smukke Kirke,

254.

denne Levning af den gamle Klosterbygning, hvor der, foruden forhen nævnte store Grave, ogsaa findes den kraftige Valdemar Atterdags, hans Dattersøn, Oluf Hakonsøns og hans lidet hæderlige bekendte Fader, Kristoffer den Andens. Ogsaa Kristoffers Dronning Eusemia, tre Sønner og tre Døtre ligge begravne i Sorø Kirke.

Paa den anden Side af Søen ligger Parnasset i en Skov, der for Soranerne er det samme som Dyrehaven eller Frederiksberg for Kjøbenhavnerne; de tage derhen til ssøes, tilvogns eller tilfods og drikke Kaffe eller The ligesom Hovedstadens Indvaanere i ovennævnte Skove.

I Philosopgangen, en smuk Spadserevej udenfor Sorø imellem Skov og Sø, staaer der et Træ, som kaldes Absalons Træ; dette skal Erkebiskoppen selv have plantet; af Ælde er der intet tilbage uden Barken, men hvert Aar skyde en eneste grøn Green frem.

Et historisk Sagn fortæller, at da Frederik den Tredje, der som Prinds studerede i Sorø, en Dag spadserede i Philosopgangen med nogle andre unge Herre, faldt et smukt Egeblad ned paa hans Hoved. Da hans Omværende saae paa Bladet, blev de vaer, at der af Naturen var afbildet en Krone paa det, og under den stode Bogstaverne FR. Dette fremkaldte den Tanke hos dem, at Prindsen engang skulde blive Konge, skjøndt han var yngste Søn, og Spaadommen gik i Opfyldelse, thi da hans ældre Broder, Kristian, døde, endnu medens Faderen, Kristian den Fjerde, levede, blev Frederik Konge i Danmark.

Er Par Miils Vej østlig for Sorø. omtrent midt i Sjælland, ligger en ældgammel By, hvor der forud var det be-

255.

kjendte Thingsted for hele Sjælland og Møen; det er Ringsted, som skal være grundlagt af Sigurd Ring, en af Danmarks gamle Konger før Gorms Tid, eller egentlig en svensk Konge, der overvandt de Danske i det mærkeligste af alle de Slag, der fandt Sted i Hedenold. Dette Slag blev holdt paa Braavalla Hede i Sverrig og kaldes derfor Braavalla Slaget; den danske Konge, der faldt, hed Harald, med Tilnavnet Hildetan, hvilket skal sige Krigens Høvding, thi han var en tapper Konge og som oftest lykkelig i Krig.

”Hildetan med sølvgraa Haar
Hu til Valhal vendte;
hundredfemti Hædersaar
Heltens Isse kjendte.”

Den svenske Sejerherre, Sigurd Ring, Haralds Søstersøn, blev derefter de Danskes Konge og byggede Ringsted, mener man, omtrent 750. Byen har forud været langt større og betydeligere, end den nu er, og havt 6 Kirker, hvorimod den nu kan have 1; men denne Kirke er stor og ærverdigg, thi den skriver sig fra Svend Estridsens Tid. Kong Svend, der døde 1076, lagde Grunden til den, men fik den ikke fuldført, den blev derfor bygget færdigg af Roskildebispen, den bekjendte Svend Nordbagge. Flere kongelige Personer ligge begravne i denne Kirke. Iblandt disse maa først nævnes den Konge, efter hvem Kirken har faaet Navn, Knud den Hellige, almindeligen kjendt under Navn af Ringsted Hellig-Knud eller Knud Lavard, Valdemar den Store og hans Dronning Sofie, Knud den Sjette, Valdemar den Anden og begge hans Dronninger, Dagmar og Berengaria, m.fl. Tæt ved Kirken ligger Ringstedkloster, der i de katholske Tider var Bolig for Benedictinermunke. Fra

256

Ringsted gjorde vi en Udflugt til Landsbyen Sigersted, hvor King Siger skal have boet. Denne Kong Siger havde en smuk Datter der hed Signe, som engang paa Jagten, da hun var i Livsfare, blev frelst af en ung, bold Kæmpe af Kongeæt, der hed Hagbarth eller Habor. Hagbarth og Signe fattede stor Kjærlighed til hinanden, men denne Kjærlighed var Kong Siger imod, og han forbød den. Da Kongen fik at vide, at de alligevel talte hemmeligg sammen, blev han saa vred, at han lod Hagbarth gribe og bøde, at han skulde hænges i en Galge i nogen Asstand fra Signes Jomfrubuur, saaledes at hun kunde se det. Nu have Signe sin Ven, at hun skulde blive ham tro baade i Liv og Død, og derfor var hun ogsaa bestemt paa at døe, dersom hendes Fader lod Hagbarth dræbe. For at prøve hendes Troskab, lod Hagbarth først sin Skarlagenskarpe hænges op i en Green og Signe, der troede, der var hendes Beiler, der svævede i Træet, brændte sig inde i sit Buur. Dette Stof har Oehlebschlæger behandlet i en af sine herlige Tragedier.

Nord for Ringsted ligger Langesø og ikke langt fra den Harrested eller Haraldsted, i hvis Skov der i det tolvte Aarhundrede blev begaaet et sørgeligg Kongemord. ”Frænde er Frænde værst”, siger Ordsproget og det viste sig, da Valdemar den Stores Fader, Knud, der havde faaet Tilnavnet Levard, det vil sige Lavværg, Frelser eller Herre blev myrdet af sine egne Fætttere i Haraldsted Skov.

Vi have jo alt talt om de vendiske Sørøveres Hjemssøgelser og Plyndringer paa de danske Kyster. Deres Dristighed og Magt voxte under Kong Niels's kraftsløse Regjering, og der er bleven fortalt, at de krydsede i saa talrig Mængde

257.

i vore Farvande, at om Vinden end var nok saa god i de danske Belter, var det dog ikke muligt at undgaae dem.

Knud, Erik Ejegods Søn og Kong Niels's Brodersøn, var utrættelig i at forfølge dem, og da Sønderjylland især led meget af Venderne, overlod Niels ham denne Landsdeel, rigtignok for Penge, siges der, thi Kong Niels var gjerrig. Usikkerheden var saa stor, at da Skjalm Hvide, hos hvem Kund var bleven opdraget efter Forældrenes Død, sendte ham sin Fædrearv fra Sjælland, blev det Skib, der skulde bringe ham den, forfulgt saa heftigt af Vikingerne, og det lige for Kong Niels's Øjne, at Pengene maatte kastes i Havet, for at det kunde slippe bort.

Ikke alene Venderne holdt den kraftige og djærve Knud i Ave, men sin egen Slægt, fornemmeligen sine to ældre Brødre, der fore frem imod hinanden som de bitreste Fjender. Dog det gik ham som det saa ofte gaaer Dygtigheden, han maatte bukke under for Misundelsen. Iblandt hans Fættre fandtes To – den ene hed Magnus og var en Søn af den regjerende Konge, Niels, den anden hed Henrik og havde faaet Tilnavnet Skadelaar, fordi han haltede – der ikke kunde finde sig i, at Knud var saa højagtet og elsket; Magnus var ogsaa bange for, at han skulde blive foretrukket ham ved Kongevalget efter Niels's Død, og søgte derfor først at vække Had imod ham hos den gamle Konge ved at slylde ham for, at stræbe efter Kronen og Riget; men paa Herredagen, der blev sammenkaldt i Ribe, forsvarede han sig saa godt, at alt Folket var forvisset om, det var flask Anklage, og baade Niels og Magnus indgik Venskab og Broderskab md ham for hele Livet.

258.

”Eyt Slør før Skjæbnens Tavler hænger,
og ikke løftes det igjen,
selv ikke han det gjennemtrænger,
det lever fuldt Aarhundred hen.”

Skjøndt Magnus Nielsen havde indgaaet Broderskab med sin Fætter Kund, kunde den fæle Misundelse dog ikke lade ham have Ro, og der var, som der saa ofte er, onde Raagivere, der pustede til Ilden. Knud var maaskee heller ikke forsigtig nok i sin Adfærd imod dem, han vidste, der meente ham det ilde; og ilde meente Fættterne det, derpaa fik han et klart Beviis Aaret før sin Død, da han var samlet med dem ved Magnus's Bryllup med Regisse, som blev fejret i Ribe. Med alle sine mandige og gode Egenskaber, forende Knud unægteligen Pragtsyge og Forfængelighed, og han mødte derfor ogsaa i en Purpurkaabe efter saxisk Snit, som dengang var højeste Mode; dette harmedes Henrik over, og idet han befølte Kaaben, sagde han; ”Tænk Du vel paa Knud, at Purpur ikke luer imod Sværhug.” ”Det gjør jo Faareskind ikke heller,” sagde Knud, der aldrig manglede Svar, og vendte derpaa hovmodig sin Slægtning Ryggen.

Aaret efter sendte Magnus, der boede i Sjælland, Bud over til Knud i Slesvig, at han vilde gjøre en Rejse til det hellige Land, og i den Tid han var borte, vilde ham gerne, at han skulde være Værge for hans Hustru og Børn; tillige indbød han ham til Julegilde, for at han kunde samles med den øvrige Familie. Knud fulgte Indbydelsen, og i fire Dage var der Gjæstebud paa Kongeborgen i Roskilde; derefter skiltes de ad for at tage Hver til Sit, men Knud vilde før sin hjemrejse opholde sig nogle Dage hos sin Frænde, Cecilie, paa Haraldstedgaard ved Ringsted. Derhen sendte Magnus Bud for at bede ham komme ud i Skoven, da han

259.

havde vigtige Ting at tale med ham om uden Vidner. En saxisk Sanger, Sigvard, der var Sendebudet og tillige en af Magnus's Fortrolige, angrede snart at have lokket Kund ind i Skoven, og søgte at advare ham, da han troede ikke at bryde sin Ed. Først lod han sin Kappe flagre tilside, for at Knud

skulde blive opmærksom paa, at han var harniskklædt, dernæst istemte han en Sang om den skønne Grimhilde, der volte sine egne Brødre Døden, men Knud ændsede ikke de givne Vink og sagde blot, ”at det var altfor sørgelig en Sang at kvæde ved Nattetide.”

Da han kom ind i Skoven, sad Magnus paa en Træstub, men sprang op, saasnart han saa ham, og omfavnende ham kjærligt; paa Spørgsmaal om, hvorfor han var brynheklædt gav Magnus et forblommet Svar. I det Samme hørte Kund Vaabengny, og væbnede Mænd viste sig til alle Sider. ”Havd skulle disse Folk, Frænde?” spurgte Knud. Nu skulle vi afgjøre, hvo af os der skal være Konge i Danmark,” svarede Magnus og styrtede son en Rasende hen imod den sorgløse Knud, hvis Hoved han havde kløvet fra det venstre Øre til det højre Øje, endnu førend den Overfaldne fik Sværdet trukket ud af Skeden. Henrik Skadelaar og flere Nidringmænd gjennemborede ham i samme Øjeblik med deres Spyd, og Obotriternes ædle Fyrste have udaandet.

”Saa myrded de den Herre from,
det Gud tilstede vilde,
til Vidne om hans Helligdom
udsprang saa klar en Kilde,
men hver en Stjerne flygtes ræd
fra mørke Skov, fra Haraldsted,
hvor Magnus slog sin Frænde.”

Alle Danske bleve højlig forbitrede over denne Misgjerning, og Skjalm Hvides Sønner, der vare opdragne med

260.

Knud og havde ham saare kjær, sørgede for, at han fik en hæderlig Jordefærd i Ringsted; thi Kong Niels vilde ikke tillade, at han blev jordet i Roskilde imellem Landts Konger. Men paa det Sted, Mordet blev fuldbyrdet, saavel som der, hvor de hvilede med Baaren, udsprang Kilder, der siden den Tid ere blevne holdte for hellige, og den Dag, paa hvilken han blev myrdet, den 7de Januar, gav filket Navn af Helig Knuds Dag.

Attende Afsnit.

”Kong Hroar, blid og rolig af Naturen,
skjøndt ung af Aar, dog gammel paa Forstand,
med Smerte fordum skued Lejremuren
tilintetgjort ved Issefjordens Rand.”

Da Brødrene Hroar eller Ro og Helge, Halfdans Sønner, omsider kom til at herske over deres Faders Lande, enedes de saare vel; den vilde, krigerske Helge færdedes mest paa Vi9kingtog, medens den kjække og mere sindige Ro fredede om Landet og varetog roligere Sysler. Saaledes byggede han ogsaa Roskilde, engang medens Helge var ude paa Søtog. Da nu Helge nærmede sig Kysten efter længere Tids Fraværelse, sagde han til sine Kæmper, at de skulde ret jage Skræk i Livet paa Hroar og faae ham til at troe, det var en fremmed Fjende, der kom; og dermed sendte han en Spejder i Land for at faae at vide, om Broderen sad rolig i Lejreby. Men den Udsendte kom tilbage og fortalte, at de ganske sikkert vare løbne ind i en fremmed Havn, thi der var ikke Spor at see af Lejrehytterne; det kunde nok være tænkeligt, meente

261

han at en ond Trolde havde ført dem til en af de britiske Stæder, og saa fortalte han, at han havde seet en heel By, som ovenikjøbet var omgivet af Volde, hvorfor han tilraadede, at de skyndsomst skulde sætte alle Sejl til og see at komme bort igjen.

Helge lo og svarede, at hvad ham angik, var han ikke saa synderlig ræd for Trolde, og da han nok havde Lyst til at vide, hvorledes det stod sig med den By, hiin i Tankerne havde faaet Øje paa, vilde han selv prøve paa at gaae iland;

Helge lo og svarede, at hvad ham angik, var han ikke saa synderlig ræd for Trolde, og da han nok havde Lyst til at vide, hvorledes det stod sig med den by, hiin i Tankerne havde faaet Øje paa, vilde han selv prøve paa at gaae iland; thi at det var Herthas Lund, han saae for sig, det skulde Ingen faae ham snakket af med; dertil kjendte han alt for godt Sjællands store Bøgeskove. Derpaa gik han ind i Byen og blev ikke lidet forundret ved at finde Gader, som han ikke var vant til at see der, og nu følte han, at Hroar ikke var mindre stor og nyttig for Landet end han, og den nye By fik Navn efter den Stifter og efter den dejlige Kildevang, ved hvilken den var opført, "Hellig Korsets Kilde."

Sydvest for Roskilde, lidt nordligere end Lethrabort, laa det gamle Lejre, hvor de danske Overkonger boede for mange hundrede Aar siden. Ordet skal have sin Oprindelse af Ordet Lejr, og den første Konge, der slog sin Bolig op der, hed Skjold, en retskaffen, mild og tapper Mand, der var saa afholdt og æret, at de følgende Konger efter ham have ladet sig kalde Skjoldunger. Det Navn Skjold skal han have faaet, fordi han forestod saa godt at værne om Landet.

Roskilde, denne gamle Konge- og Bispestad, der i Middelalderen var af saa stor Betydenhed, ligger ved en Arm af Issefjorden og har foruden Hellig Korsets eller Kongens Kilde, en stor Deel andre rige Kildevæld, hvorved Byen fra de allerældste Tider af har været berømt. Den

262.

gamle Domkirke, en stolt gothisk Bygning, der snart er 800 Aar gammel, thi den blev fuldført 1084, er den mærkværdigste Bygning i Roskilde.

"Du gamle Kirke stolt og uden Pragt,
tavs vidne Dine gothiske stærke Piller
om Oldtids dybe Højtidsaand og Magt."

Alteret er et Mesterværk af Billedhuggerkunsten. Paa den kostbare Altertavle findes hele vor Frelses Lidelseshistorie i 6 Tavler og i 3 andre hans Fødsel, Omskjærelsen og de hellige tre Kongers Hyldest; den Altertavle har før staaet i Frederiksborg Slotskirke, men Kristian den Fjerde skjænkede den til Domkirken.

Det første Orgel, Kirken ejede, fik den af Kristian den Tredje, og dengang var et Orgelværk en stor Sjældenhed. Nu har den gamle ærværdige Kirke et langt større, hvis herlige Toner vel ere istand til at vække fromme Følelser i Sjælen.

Af Klokkerne i Kirkens tre Taarne er den største 18 Fod i Omkreds; den tabte meget af sin klang, da Svenskerne 1658 slog Hul i den og udfyldte det med Bly.

Daaben er af støbt Metal og Prækestolen, der er forarbejdet af en heel Steen og hænger ved en af Pillerne, har Kristian den Fjerde ladet forarbejde.

Kirketaget hviler paa Mure, der ere 7 Fod tykke, og Hvælvingerne paa 16 murede Piller, der størstendeels ere sexkantede og hver af dem 27 Fod i Omkreds. Kirken selv er indvendig 268 Fod lang og 77½ Fod i Omkreds. Kirken selv er indvendig 268 Fod lang og 77½ Fod bred; Højden fra Gulvet til Hvælvingen er 78 Fod. Imellem Muren og de store Piller, 26 Fod fra Gulvet, findes den saakaldte Omgang, der under

fortløbende Hvælvinger, undtagen ved den vestre Side, fører rundt omkring Kirkens indre Muur. Tær ved det

263.

søndre Taarn over Omgangen, er Kirkens Uhrværk, og paa Omgangen det mekaniske Spilleværk, der i sin Tid vakte saa stor Opsigt! Peder Døver og Kisten Kimers; de havde hver en Klokke foran sig og stode ved Lænker i Forbindelse med Slaguhret; saaledes og den hellige Georg, der red ved Siden af dem paa en Graaskimmel med en Drage under Fødderne. Naar Klokken slog, begyndte St. Georg at galoppere, og Hesten trampede saa stærkt paa Dragen, at denne udstødte et højt Skrig; med da nu Folk morede sig saa meget over dette Uhrværk, at de glemte Prækenen, blev Lænkerne tagne bort, saavelsom Manden paa Hesten og Dragen.

I Roskilde Domkirke blive alle danske Konger og Dronninger begravne, og der findes mangfoldige Gravminder i de forskjellige Kapeller. Saaledes mødte der os i en af Gravhvælvingerne det gribende Skue af 6 smaa Ligkister af Træ, overtrukne med sort Fløjel; i disse hvile 4 Brødre og 2 Søstre, Alle Børn af hans Dronning Maria Sofie Frederikke.

Bagved Højalteret er Dronning Margrethes Gravsted og Mindesmærke; hendes Eftermand i Regjeringen, Erik, lod det oprejse nogle Aar efter hendes Død; ovenpaa samme hviler hendes Billede, udhugget i Alabast, og i eller rettere ved de fire Piller deromkring ligge Benene af Harald Blaatand, Svend Estridsen, Biskop Vilhelm og Magnus Nielsens Moder, Margrete den Fredstiftende.

Kirken hedder egentlig St. Lucii Kirke, fordi den er indviet til Pave Lucian, der delv tilbød sig at være dens Skytsherre, skjøndt han var død flere hundrede Aar, førend den blev bygget. Svend Norbagge, Biskop Vilhelms Efterfølger, sendte nemlig to Munke til Rom for at hente en eller anden Levning af en

264

hellig Mand, som Kirken kunde vies til. Nu var der imidlertid saa mange af disse kostbare Sager, at de ikke vidste, hvorledes de skulde vælge de bedste, og de søgte derfor at styrke sig ved Bøn; men da hændte det sig, at en af de gode Præstemænd faldt isøvn under Gudstjenesten og Pave Lucian viste sig da for ham og tilbød ham sin Varetægt.

Hans Hjerneskal, som han selv havde udpeget for den sovende Munk, blev derpaa udvalgt og ført til Danmark, hvor drn, indfattet i Guld og Ædelstene, blev gjemt i Kirken som dens vigtigste Helligdom. Hvor hellig denne Martyr var, siger Sagnet, det gav hans Levninger Beviis paa, strax efter Ankomsten til Roskilde; thi der boede i Issefjorden en Trolde, der havde for skik at standse alle de Skibe, der løb ind i Fjorden og fordrive en Mand af hvert. Ingen vidste Middel til at fordrive den, men da faldt Domherren omsider paa, at vise den det hellige Hoved, og det hjalp; med et gennemtrængende Skrig gik Uhyret tilbunds og lod sig ikke mere see.

Det er tilvisse forunderligt, at Menneskene kunde være saa vrangtroende at mene, det kunde være til Gavn og velsignelse for Guds Huse, at der blev gjemt Been og Knokler af henfarende, for hellige ansete Mænd, ret som om de troede, at den Herre Jesus ikke selv var stærk nok til at vogte og vare sin Kirke, baade den synlige og den usynlige.

”Herrens Blod ej syntes nok,
men den hele Helgenstok
skulde hjælpe ham at sone.
Herrens Bøn ej syntes nok,
men den hele Helgenflok
skulde bede for Guds Throne.”

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Harald Gormsen, almindeligen kaldet Harald Blaatand, var den første kristne Konge i Danmark, skjøndt det

265

havde vel ikke stort at betyde med hans Kristendom, ”thi hvad der er klinet paa, det regner af,” og han var deels bleven tvungen, deels overtalt til at hylde den kristne Lære; det første af den tyske Kejser, han kom i Krig med, det andet af hans Moder Thyra, der selv var Kristen. Han byggede strax efter sin Daab den første kristne Kirke her i Landet, og det var Helligtrefoldighedskirken i Roskilde, men den var kun af Træ, og derfor blev den ombygget et Aarhundrede senere under Svend Estridsens Regjering og af hans Ven, Biskop Vilhelm; kun Koret blev ikke færdigt og fuldendtes af Svend Norbagge; dette er Domkirken, saaledes som den endnu findes.

I Roskilde er der desværre bleven lavet flere blodige Gjæstebud, dengang den var Rigets første Stad, og det var fra den Tid af, Harald Gormsen gjorde den til Kongesæde (980), indtil Kristoffer den Tredje nogle Aarhundreder efter faolagde sin Kongeborg til Kjøbenhavn. Kirken selv er meer end een Gang bleven vanhelliget ved blodig Daab, som Landets egne Konger have ladet udføre. Den Første, der saaledes krænkede Helligdommen, var Trefoldighedskirkens Stiftern, Harald Blaatands, Sønnesøn, Knud, der fik Tilnavnet den Store, den Mægtige, fordi ham kom til at raade baade over Danmark, Norge og England. Han var en kraftig og brav Mand, der havde Viljen til det Gode, og glemte heller ikke Kirker og Klostre, hvilket dengang blev anseet som et Tegn paa Fromhed, men herskesyg var han og til sine Tider grum som en Hedning. Den Udaad, han begik, at alde sin egen Svoger Ulf ihjelslaae ved Alterets Fod, fandt maaskee Sted i Drukkenskab, ellers havde han vel bedre kunnet tæmme sin onde Lidenskab; derfor

266

”For Viin og Vrede vogte sig
hver kristen Drot paa Jorderig.”

men den fandt ogsaa Sted kort efter, at han ved Apostlerne Peders og Povls Grave havde lovet at ville forbedre sig og føre et kristeligt Liv.

Anledningen til Mordet var ringe, men det var et gammelt Nag, der kom til Udbrud. Knuds Søster Estrid havde ægtet en smuk og snild Svensker, der hed Ulf; han skal have været af Kongeæt, men dette Ægteskab var sluttet uden Knuds Vidende, og han var vred derover; den snilde Ulf forstod imidlertid saa vel at snakke Kongen tilrette, at han ikk alene tilgav og billigede Søsterens Giftermaal, men endog betroede sin yngste Søn Knud til hans Varetægt her i Danmark, medens han selv opholdt sig i England. Men Ulf bar sig ikke redeligt ad imod sin kongelige Svoger, thi under Dennes Fraværelse saae han rolig paa, at baade Svenskekongen og Normændenes Hersker hjemsøgt Danmark, og fik desuden sin Myndling, den syvaarige Kongesøn, udraabt til Konge. Knud den Store enede intet om denne Færd, men fik dog Nys derom, før det var for silde at raade Bod derpaa; thi en trofast Undersaat, Bonen Haagen Stangeby, saae nok, at der blev spillet falsk, medens Kongen var borte, og satte sig derfor i en Baad for at styre over til England, hvorpaa Kong Knud strax indfandt sig og klarede alle Forviklingerne. Sønneren var et Barn, derfor tilgave han ham ubetinget, men Formynderen, Ulf Sparakelæg (Tyndbeen) var han opbragt paa og det med Grund; imidlertid udvirkede Estrid, Jarlens Hustru, som Knud holdt meget af, og Dronningen Emma, der nok havde Findre med i Spillet, at han tilgav Fornærmelsen, og knæsatte endog Ulfs og Estrids Søn, Svend; men efter

267

Alt at dømme var det dog nok paa Skrømt og ikke ag Hjertet, at han lod sin Vrede fare, eller hvile en Stund for at skynde sig til Kamp imod de fjendtlige Konger, der havde lagt sig ved Helgeaa ved Skaane. Der kom det til et blodigt Slag, og Knuds Skibe Dragen var ved et Krigspuds af Norskekongen Oluf kommen midt ind imellem Fjenderne, saa det saae galt ud for ham; men Ulf kom tilhjælp i det Øjeblik, det kneb meest, og Fjenden trak sig tilbage; Kong Knud blev frelst og førte Flaaden tilbage til Øresund.

Kort Tid efter, Mikkelsaften, gjorde Ulf et stort Gilde, sandsynligviis et Udsoningsgilde, og Knud var indbuden med; han kom ogsaa, men var vranten og tavs og vilde ikke lade sig opmuntre. Omsider foreslog Ulf ham at spille Skak, og det tog han imod, men under Spillet gjorde han et Fejltræk og vilde gjøre det om; det vilde Ulf imidlertid ikke tillade, det kom til Ordstrid, thi de havde Begge lidt i Hovedet, Ulf blev vrad, stødte til Skakbrættet og gik sin Vej. ”Flyer Du nu, Du feige Ulf?” raabte Kongen efter ham. Da vendte Ulf sig i Døren og sagde: ”Ej kaldte Du mig feig, da jeg kom Dig tilhjælp ved Helgeaa, hvor de Danske flyede som Hunde; dengang var du vist gjerne flyet længere, om Du havde kunnet!” Harmfuld bød Knud en af sine Svende at ile efter Svogeren og dræbe ham. Ulf, der ande Ondt, var imidlertid tyet ind i ”Trefoldighedskirken,” den Udsendte skyndte sig tilbage til Kongen med dette Budskab, og bad sig fritagen for at besmitte Kirkegulvet med Blod. Knud var ikke den Mand, der vilde snige sig ind i hans Naade, om det og skulde gjælde Vorherre; med Tilraab: ”Du skal tage hans Liv,

268.

hvad enten Du træffer ham ved Alterets Fod eller i Estrids Arme.” sendte ham Normanden Ivar Hvid afsted, og

”Der blev en Plet paa Korets Gulv,
der var saa rød at skue,
den kom, da Knud lod myrde Ulf
alt i den Kirkestue.”

Knud fortrød snart efter sin Udaad og gav Gods og Land til Roskilde Bispestol, men Vorherre har dog ikke tilgivet ham for de store Gavers Skyld, dersom han ikke i Hjertet har angret sin Brøde; den Mandebod, Gud fordrer, er et ydmygt og sønderknust Hjerte.

Det var i Aaret 1027, at Knud den Store lod sin Svoger myrde i Trefoldighedskirken, og mange Aar varede det ikke, førend den Ihjelslagnes Søn, Svend, der imidlertid var bleven Konge i Danmark, efterat alle Kong Knuds Sønner vare døde og borte. lavede et blodigt Bad i samme Kirke og paa samme Sted, hvor hans Fader var ihjelslagen. Knuds Søstersøn, som vi kjende under Navn af Svend Estridsen, *) var i det Hele taget en mild og retfærdig Herre, der vaagede over Landts Ære og Velstand, holdt over, at Orden og god Skik fandt Sted, og af Hjertet meente det godt med Kristendommen, som han ret inderlig ønskede Fremgang i sit hele Rige; derfor lod han ogsaa indkalde mange flinke Præster og Bisper, der kunde hjælpe ham at forkynde den hellige Lære, og En af dem, Biskop Vilhelm, var hans prøvede og trofaste Ven.

Kong Svends og Biskop Vilhelms gjensidige Kjærlighed og trofaste Venskab har sat dem Begge et udødeligt Minde; og de

*) ChatGPT:

Maria Bojesen: Rejse igennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Svend Estridsen, også kendt som Svend 2. Estridsen, var konge af Danmark fra ca. 1047 til sin død i 1076. Han er en central skikkelse i dansk middelalderhistorie og især kendt for at være stamfader til en lang række danske konger.

Født: Omkring år 1019

Død: 28. april 1076

Regeringstid: ca. 1047–1076

Forældre: Hans mor var Estrid Svendsdatter, datter af kong Svend Tveskæg, og hans far var muligvis Ulf Jarl, en magtfuld jarl i Danmark og Norge.

Navnet "Estridsen": Kommer fra hans mor, Estrid, hvilket er usædvanligt, da man normalt blev opkaldt efter faderen — det understreger Estrids høje status.

Politiske og historiske højdepunkter:

Han blev konge efter Hardeknud og havde tidligere kæmpet mod Magnus den Gode, der også havde gjort krav på den danske trone.

Hans regeringstid var præget af indre konsolidering og kirkelig opbygning.

Svend arbejdede aktivt på at styrke den danske kirkes struktur, og det var under ham, at kirken i Danmark begyndte at blive uafhængig af ærkebispedømmet i Hamborg-Bremen, selvom det fulde brud først kom senere.

Han fik fem sønner, der alle blev konger af Danmark: Harald Hen, Knud den Hellige, Oluf Hunger, Erik Ejegod og Niels.

Særlige kendetegn:

Han var både politisk dygtig og kirkeligt interesseret.

Han gav den første danske historiker, Adam af Bremen, meget af sin viden om dansk historie, hvilket gør ham til en vigtig kilde i europæisk middelalderhistorie.

Død og begravelse:

Svend Estridsen døde i 1076 og blev begravet i Roskilde Domkirke, som senere blev det traditionelle gravsted for danske konger.

269.

omgikkes hinanden som Brødre og bade Vorherre, at de aldrig maatte skilles ad, hverken i Liv eller Død, en Bøn, der ogsaa naadigen blev hørt. I øvrigt vare de forskjellige; Svend var roligere og mildere end Vilhelm, der var heftig, bydende og herskesyg, men Begge vare de klogere og langt mere oplyste end Folk paa den Tid, og brave Mænd vare de Begge, derfor kunde deres Venskab holde Stand, om endog Vilhelm undertiden var nødt til at arbejde imod Kongens Lyster og sætte ham stængt irette.

”Thi med de Venner Verden faae
saa underlig en Handel,
hvad Verden aldrig kan forstaae,
det er de Frommes Vandel.
De tugte meest hvem de har kjær,
det falder Verden Daarefærd;
de følges ad i Død og Grav,
det kalder Verden Galenskab.”

Svend var først gift med den svenske Konge Anund Jakobs Enke, Gunhilde, og da hun døde snart efter Brylluppet, ægtede han hendes Steddatter Jutta; men dette var efter den Tids Kirkelov ikke tilladt, og Vilhelm holdt ved med Kong Svend saalænge, indtil han skilte sig ved den Hustru, der var

hans Hjerte saare kjær; men derved skete dog intet Brud paa deres Venskab, thi tvetimid paaskjønnede Kongen den Frimodighed og det trofaste Venskab, Biskoppen altid lagde for Dagen. Villige Tunger havde tudet Kong Svend i Øret, at nogle af hans Hoffolk ved et Gilde havde taalt haardt om ham og daglet hans Adfærd noget frit. Det var ved et Julegilde, Nytaarsaften og ovenikjøbet i hans egen Gaard at han var bleven fornærmet, og desto mindre havde han altsaa Lov til at hævne sig, men han blev alligevel saa opbragt, at han uden

270.

at tænke paa, at "hans Gjæster have været hede af Mjød og Viin" lod de Anklagede dræbe næste Morgen, da de holdt Bøn i Kirken.

"Da lavet blev der rundt omkring
af Ulvens Søn saa rød en Ring."

Skjøndt Kong Svend nu havde begaaet en saa blodig Synd paa en Helligdagsmorgen, lod han dog som om Intet var forefaldet, men gik til Kirken for at høre Messe i al sin Pragt og Stads og med hele sit kongelige Følge. Det fejler dog vist ikke, at han har været knuget i sin Sjæls Inderste, thi han var en retsindig og gudfrygtig Mand, og en saadan Udaad maatte jo bringe ham til at tænke med Angest og Bæven paa den retfærdige Gud, han havde krænket.

"Vel sørge maatte Kongens Ven,
thi Ulvens Søn var Kong Svend."

Og Biskop Vilhelm var tilvisse sørgmodig, thi han kunde neppe læse Messen for Taarer. Han vilde saa gjerne trøste sin syndefulde Konge, men han vidste, at før Menneskehjertet kan trøstes i sin Synd, maa det andre, maa det ydmyges og bøjes, og derfor gik han Kongen imøde, da han nærmede sig Kirken, stillede sig i Døren og forbød Indgangen, idet han vilde træde ind, samt dømte ham uværdig ti at tage Deel i Gudstjenesten.

"Hvad vil Du Ulv i Faareflok,
saa mæled Kristi Hyrde,
fik Du endnu af Blod ej nok,
har end Dy Lyst at myrde?
Nej gak herfra Du Ildværksmand
og viid, Du est i Kirkens Bam!"

Vagten, som var med Kongen, blev vred og vilde støde Biskoppen tilside, da den saae, at han satte Kongen Bispestaven for Brystet; nogle af Hoffolkene trak endog deres Sværd

271.

for at gaae løs paa ham, men Vilhelm blev staaende og rørte sig ikke af Stedet. Svend kunde nok forstaae, hvad der foregik i Vennens Sjæl, da han saae, at han ej veg et Skridt og ikke lod sig forfærde; stiv og ubevægelig stod han nogle Øjeblikke, derpaa sagde han:

"O rør ham ej, han staaer i Gud,
hans staaer paa Vagt for Kristi Brud."

Og derpaa skyndte han sig hjem, aflagde sin kongelige Dragt, iførte sig grove Klæder og kastede sig udenfor Kirkedøren i Bøn og Taarer. Der laa nu Kongen sønderknust og sørgmodig, med blottede Fødder, i Bodfærdighedens og Ydmyghedens Klædebon, men ikke mindre sørgmodig stod Vilhelm ved Alteret og bad til Gud, at han dog vilde tilgive Kongens Brøde og naadig aabne hans hjerte for Syndens Erkjendelse og Frelse, og han var endnu ikke færdig med at læse Messe, da han fik Budskab om, at Svend, "hans kjære, faldne Hjetensven", laa bodfærdig og anderfuld udenfor Døren med Ansigtet imod Kirkegulvet, som han andagtsfuld kyssede. Strax skyndte han sig ud til ham med Taarer i Øjet, og med Smil i Hjertet, thi nu vidste han, at hans Bønner vare hørte, at Svend ydmygelig tilstod sin Uret og tyede til Gud med Bøn om Tilgivelse for den Herre Kristi Skyld.

"Svend skjalv for Gud, som hævner Blod,
han skrifted for den Herre god;
og naar der skriftes saa paa Jord,
da voxer Fryd i Englekor."

Da Kongen havde vedkjendt sig hele den begaaede Brøde og lovet Kirkebod, løste Biskoppen ham af Kirkens Ban og erklærede ham atter værdig til at tage Deel i Gudstjenesten, løftede ham derpaa op, omfavnede ham hjerteligt og førte ham

272.

igjennem Kirken til Koret, medens Jubelsangen lød fra alle de Forsamlede. To Dage holdt Svend sig derpaa stille i sit Lønkammer og tredje Dagen efter gik han i hele sin Kongepragt hen til Kirken, skriftede sin Synd i Menighedens Paahør, lovpriste og takkede Biskop Vilhelm, og gav rigelige Gaver til Roskilde Kirke.

Svend Estridsen, der kaldes Kongefaderen, deels fordi han blev Stamfader til en Kongeslægt, der heskede over trehundrede Aar, deels fordi fem af hans Sønner efter ham kom til at følge efter hverandre i Regjeringen, deelsv fordi han havde en stor Mængde Børn. Han skal have havt 23 Sønner, af hvilke der ved hans Død vare 14 ilive. De to Venners Bøn: at følges ad i Liv og Død, blev hørt, thi da Svend døde paa en Rejse i Jydland, men blev bragt til Sjælland for at hvile i Roskilde Domkirke, derog Vilhelm ved Budskabet herom det kongelige Lig imøde, efter først at have befalet Graverkarlene ogsaa at kaste en Grev til ham. Ved Sorø fik han Øje paa Ligtoget og steg da ud af Karmen, lod sin Kappe brede paa Jorden og knælede paa den for at bede. Da hans Tjenere saae ham blive liggende længe i samme Stilling, gik de hen til ham, og Englene havde da slt baaren hans Sjæl til Himlen, hvorhen han havde fuldt sin kongelige Ven.

"De Venner ene lignes kan
med David og med Jonathan."

Siden Harald Blaatand var ingen af de danske Konger bleven skriglagt i Roskilde Domkirke. Svend var den Førstpaafølgende, og i hans Gravskrift findes følgende Ord:

"Ej er standhaftig den vedrslige Magt,
derfor, o Jorderigs Konger! I hige
efter Guds Rige!"

273.

Foruden de blodige Voldsgjæringer, Knud den Store og hans Søstersøn Svend lode udføre i Herrens Huus, have danske Konger oftere glemmt guddommelige og menneskelige Love, og skamptet sig selv i den gamle Kongestad. Vi ville her blot huske paa det sørgelige Roskilde Gilde, der kostede to Konger Livet, Knud Magnussen, Søn af den Magnus Nielsen, der myrdede Knud Lavard i Haraldsted Skov, og SvendErisken, Søn af en anden af Erik Ejegods Sønner, der ved sin Regjeringstiltrædelse fik Tilnavnet Emun – den Evigmindede – men siden blev saare grum og saa forhadet, at en Adelsmand kunde myrde ham paa Thinge, uden at Nogen løftede Haand for at gribe Morderen.

Naar vi tidligere have nævnt Absalon og Valdemar, er det bleven omtalt, at i det tolvte Aarhundrede stredes tre Prindser om at være konge i Danmark; det var de to nysnævnte og den i Historien saa bekendte Valdemar Knudsen.

Svend var paa den Tid omtrent 30 Aar gammel, af Naturen godmodig og milde, men han blev stolt og gjerrig, trædsk og herskesyg. Knud var et Par Aar yngre, en smuk Mand, men ikke saa dygtig i Statssagerne som Svend, meget hengiven til sandselige Glæder, og som en Følge deraf lad og sløv. Valdemar var kun 19 Aar gammel, men klog og kraftig, smuk og velskabt. Iførstningen tjente han Svend, der blev anseet som Overkonge, men senere havde han forladt hans Sag og sluttede sig til Knuds, da han mærkede, at Svend ikke førte noget Godt i sit Skjold. Efterat disse Prindser i ti Aar havde tumlet sig i blodig Strid, fik den tyske Kejser bragt Forlig istand imellem dem. Frænderne skulde samles og dele Riget i Mindelighed. Paa en vis Dag kom de alle Tre sammen paa Lolland, og da Svend saavel som Knud vare tilfredse med, at Delingen blev overladt til Valdemar, stillede denne Fyrste Danmark i 3 Dele, af hvilke han selv tog Jydland; derefter lod han Svend vælge, han tog Skaane, Halland, Blekinge og Bornholm; Øerne tilfaldt Knud. Derpaa krævede de Alle den alvidende Gud til Vidne paa, at de meente det oprigtigt, at de vilde leve i Fred og Enighed, og at de endog vilde røbe for hverandre enhver Bagvadske, der havde Lyst til at sætte Splid imellem dem, og derpaa toge de Sakramentet for at besegle dem indgaaede Pagt, der alligevel kun holdt i tre Dage; thi Svend, der var vant til at raade for det hele rige, kunde ikke finde sig i Delingen.

Knud vilde aturligviis have sit Kongesæde i Roskilde, der var den fornemste By, og derhen indbød han to Medkonger til et stort Gilde. Valdemar fulgte med ham, og Svend lovede at komme Dagen efter. Næste Dag rede de ham imøde hen ad Ringstedvejen, men da de fik at høre, at han havde stort Følge med sig, vilde Knud ikke drage videre, thi han stolede ikke paa Svend, saaledes som Valdemar, der var ungdommeligere og mindre mistænksom. ”Hvor kan Du dog troe om vor Frænde Svend, at han skulde være saa ondt et Menneske at svige os?” sagde han til Knud, da denne skiltes fra ham for at ride tilbage til Kongsgaarden, og da han derpaa saae Svend omgivet af brynjeklædre Mænd, spurgte han strax, hvad det skulde betyde? hvorpaa han fik til Svar af Svend: at det var, fordi han havde hørt, at Knud kom ham imøde med en Skare Krigsfolk; dermed var Valdemar stillet tilfreds.

Da de kom til Roskilde, hvor Knud var Vært, gik Natten med Spil, Drik og Lege, efter den Tids Skik, og tidlig næste Morgen red Svend bort, mørk og rugende

275.

over sorte Planer. Han tog til en af sine Venner ved Navn Thorbjørn, der ejede en Gaard i Nærheden, hvor han lod sin Datter Liutgarde opdrage. Her var mange onde Raadgivere, og det var især en Kvinde, Thorbjørns Hustru, der ophidsede ham ved sin Spot. ”Aldrig havde jeg troet, at Kong Svend kunde voxte nedad, sagde hun, men nu ejer han jo kun en Trediedeel af sit Rige.” Henimod Aften kom der Bud fra Kong Knud for at spørge, hvor Svend blev af; han fulgte da med til Kongsgaarden, hvor han ved Aftensmaaltidet fik Æresædet imellem de yngre Konger; men Thorbjørn havde svaret de Udsendte, ”at Svend var bleven saa længe borte, fordi han havde faaet Hovedpine efter et varmt Bad,” hvorimod Kongen selv havde sagt ”at han var bleven opholdt ved at lege med sin Datterlil,” og denne Modsigelse var paafaldende for Sendebudene.

Efter Maaltidet bleve Bordene tagne bort, og Gjæsterne adspredte sig; Nogle sade ved Bægrene i mindre Kredse, men de Fleste søgte ud i fri Luft. Svend var lystig og oprømt, og fortørnedes ingenlunde, da en tydsk Skjald istemte en Vise om hans tidligere Flugt og toaarige Ophold ved de nordtydske Hoffer. ”Syng kun, det er en Glæde at mindes overstandne Gjenvordigheder, sagde han med forstilt Hengivelse, da Kongerne bød Sangeren at tie. Da det blev mørkt og Lysene vare tændte, kom en af Svends Fortrolige, der tidligere havde forladt Gjæstesalen, en Ditmarsker ved Navn Ditlev Ethlarsøn, tilbage til Hallen og nikkede ad Kong Svend. Denne saae det ikke, men Knud gjorde ham opmærksom derpaa, hvorpaa han gik hen til Ditlev, og de hviskede en Stund sammen, Svend lod herpaa en Kjertedreng bære et Lys

276

foran og gik ind i et tilstødende Værelse, medens endeel af hans Hoffolk traadte tilside og stak Hovederne sammen.

Den sorgløse Valdemar sad i det Øjeblik og legede Skaktavl med en Hofmand, og Knud saae paa Spillet. Da sprang denne med Eet op, omfavnede ham heftigt og kyssede ham. Valdemar saae ikke op fra Spillet, men spurgte blot: ”hvi er du saa blid, Svoger?”

”Snart vil du faae det at vide,” svarede Knud, og neppe havde han udtalt disse Ord, førend væbnede Skarer styrtede ind i Salen og trængte frem til de to Konger.

Rask sprang Valdemar op og slukkede Lysene, svøbte sin Kappe om Armen for at dække Hovedet imod de mange Sværd, der blinkede fra alle Sider, og løb saa stærkt imod Ditlev, der styrtede hen imod ham, at han kastede ham omkuld, men faldt selv med og fik et dybt Saar i Laaret. Han var imidlertid snart paa Benene igjen og banede sig med Sværdet i Haanden Vej igjennem Fjenderne, hvorved han frelste sit Liv; skjøndt en af Svends Folk greb ham, slap han dog med Tabet af sin Bæltekvast.

Da Ditlev var kommen paa Benene, styrtede han henimod Knud og kløvede hans Hoved, Absalon havde været borte fra Salen, da det blodige Optrin begyndte, men kom ind netop i det Øjeblik, Knud blev dræbt; han troede, det var Valdemar, ilede hen til den Døende, tog ham i sine Arme og vilde ikke slippe ham, skjøndt han dvælede med Livsfare ved hans Side; thi Morderne vare endnu i Nærheden. Paa engang mærkede han, at det var Knud, han holdt i sine Arme, tog sin Kappe af, og svøbte med Ærbødighed Liget ind i den, hvorpaa han arbejdede sig igjennem Fægtningen. Ved en af sine Slægtningers Hjælp, der var i Tjeneste hos Kong Svend,

277

blev han frelst fra Døden, da Sværdet alt var løftet over ham, og endnu samme Nat naaede han tilhest sin Moders, Fru Inges Gaard, der laa tæt ved Sorø. Der var han nu i Sikkerhed, men uvis om og sorgfuld over Valdemars Skjæbne; kort efter gik Døren imidlertid op, og Kongen, der ved et Tilfælde havde faaet at vide, hvilken Vej Vennen havde taget, traadte frelst ind i Stuen til Asger Rygs Slægt.

Nu vare da disse to Venner, der elskede hinanden som Svend Estridsen og Biskop Vilhelm, inderlig glade ved at være samlede igjen, men de indsaa nok, at det ike gik an, Valdemar blev i Sjælland, fordi Svend neppe vilde lade det blive ved det, der alt var skeet, og derfor sørgede de for at komme afsted, saasnart Valdemars Saar vare forbundne.

Næste Dags Morgen toge de over til Jydland, hvor Valdemar paa en Folkeforsamling i Viborg fortalte sine troe Jyder om Svends skammelige Overfald ved Gjæstebudet i Roskilde, og viste dem sine friske Saar. Snart fik han en stor Hær samlet for at gaae imod Svend, og midt under Krigsudrustningerne holdt han Bryllup med den afdøde Kong Knuds Halvsøster, den smukke Sofie.

Vi ville nu engang se, hvorledes det efter Blodnatten stod sig med Kong Svend. Strax om Morgen efter Overfaldet paa Knud og Valdemar, log han borgerne i Roskilde kalde sammen, og fortalte dem, at det var ham, der var bleven saa svigefuld behandlet af de to andre Konger, medens han var Gjæst

hos Knud; at denne vel var bleven dræbt, men at Valdemar derimod var sluppen bort, og bad dem derpaa, at de vilde hjælpe ham imod den falske Slægtning; til samme Tid viste han dem sin Kappe, som han havde ladet gennemstikke af mange Huller, for at de derved lettere skulde

278.

fæste Lid til hans Udsagn. Hans Spejdere søgte efter Valdemar i alle Moser og Skove; alle Færgesteder lod han sætte Vagt ved, for at han ikke skulde komme bort, og alle Skibe paa Øen bød han, der skulde bores Hul i, for at hans Flugt derved kunde forhindres; men det var alt spildt Umage, thi medens Asbjørn Snare søgte at vildlede Spejderne ved at vise sig snart hist, snart her, var Valdemar ad lønlige Veje sluppen til Bugten ved Hærvig, der nuværende Kallundborg, og derfra gaaet over til sin egen Deel af Riget, Jydland. Fru Inge, Absalons Moder, og hans Søster Ingefrid lode derpaa om Natten Plankerne gjennemsave i Svends Skibe, for at han ikke skulde kunne sætte efter Valdemar.

To Mile sydlig for Viborg, midt i Halvøens Hjerter udbreder sig en stor og eensom Hede; der slog Kong Valdemar sin Lejr op, og ligeoverfor ham rejste Kong Svend sine Telte. Valdemar drømte om Natten, at hans Fader Knud Lavard, der var bleven myrdet 26 Aar tidligere, stod for ham og talte opmuntrende Ord til ham, samt tilraadede ham at stille sine Skarer der, hvor han saa en Navn flyve. Da han vaagnede, drog Ravne forbi i tætte Flokke, og Valdemar ordnede sine Krigere efter det givne Vink. Snart efter lode Hornene, Striden begynde, og Svend blev jagen paa Flugt. Han kom med sit Følge ud i en Mose, hvor Hestene, der Natten igennem vare blevne vel forede, medens Valdemar havde ladet sine Dyr hungre, ikke kunde komme frem; han og hans lille Følge steg derfor af og gik tilfods; men Svend var saa udmattet, at han ikke kunde holde det ud længer, og satte sig ned paa en Træstub. Efter at have skiftet Klæder med en Klærk, bad han sine Mænd om at frelse sig selv, og de flyede Alle, paa En nær. Strax efter kom nogle Bønder forbi; disse

279.

spurgte, hvo han var, og han svarede, at han var Kongens Skriver. Alligevel blev han kjendt, men de satte hm efter hans Anmodning paa en Hest for at bringe ham til Kong Valdemar; strax efter sprang imidlertid en Bonde frem og huggede Hovedet af ham med en Øxe, saa at han kun i kort Tid nød Frugten af sit Forræderi. Bønderne gravede ham ned i et Hul paa samme Sted, hvor han var bleven dræbt, og efter Hedens Navn er han siden bleven kaldet "Svend Grate." *)

Disse Tildragelser fandt Sted 1157, og fra den Tid af var det, at Valdemar, der erhvervede sig Tilnavnet "den Store", blev Enekonge i Danmark.

*) *Fra ChatGPT.*

Svend Grathe – også kendt som Svend 3. Grathe – var konge af Danmark fra 1146 til sin død i 1157. Han blev valgt til konge af Sjælland og Skåne efter Erik 3. Lams abdikation, mens Jylland støttede hans fætter Knud Magnussen

Svend var søn af Erik 2. Emune og frillen Thunna, født omkring 1125

I 1146 udbrød en borgerkrig mellem Svend, Knud og Valdemar (Knud Lavards søn), der var alle kongelige arvinge

I 1152 mæglend kejser Frederik Barbarossa i konflikten og anerkendte Svend som overkonge, mens Knud blev jarl og Valdemar fik hertugdømmet Slesvig

Konflikternes afslutning og Svend Grathes fald

I 1157 blev rummet delt: Svend fik Skåne, Knud Sjælland mens Valdemar fik Jylland. Ved en forsoningsfest i Roskilde den 9. august myrdede Svend Knud; Valdemar undslap

Den 23. oktober 1157 blev Svend besejret ved Grathe Hede nær Viborg. Han blev dræbt under sin flugt – muligvis med øksehug – og dette sted gav ham tilnavnet "Grathe"

Eftermæle og mindesmærker

*Svend Grathe er den eneste danske konge, der er opkaldt efter det sted, hvor han døde: Grathe Hede
I 1892 rejste digteren Thor Lange en mindestøtte på Grathe Hede, og Museum Silkeborg har i nyere
tid gravet spor af det kapel og kirkegård op, hvor han angiveligt blev begravet*

Førend vi gaae bort fra Roskilde, hvis mange rige Klostre i Middelalderen vi ikke ville finde Lejlighed til at standse ved, maae vi see os lidt om i den minderige Egn. Ved Isefjordens Vande, fornemmeligen der, hvor Erik Ejegods ældste Søn, Harald, der fik Tilnavnet Kesia – Spyd – anlagde Haraldsborg for at holde Venderne i Ave, en Borg, som hans flinke Broder, Knud Lavard, sagde om, at den var baade et Tyvehul og en Røverrede, fordi han udsugede saavel Borgere som Bønder og lod sine Folk rane deres Gods, er en fortryllende Udsigt ud over Fjorden med dens skovklædte Bredder, mangfoldige Kirker og større eller mindre Gaarde. Derfor have ogsaa Landets tidligere Herskere og Stormænd valgt denne Omegn til Boliger og Opholdssteder. I en romantisk Egn, paa en Ø mellem Arm af Fjorden og Kattingesø, der siden ved Dæmninger er sat i Forbindelse med Fastlandet, laa det ældgamle Nebbe Slot, *) der

280

formodes at være anlagt allerede dengang Landets Konger boede i Lejre. I Historien forekommer det egentlig først under Dronning Margrete, der gav Borgen med alt tilhørende Gods til Roskilde Bispe, til Vederlag for Kjøbenhavn, hvilken By hendes Fader Valdemar havde faaet dem til at overdrage sig for nogle Aar, men senere nægtet at give tilbage. Nord for Nebbe Slot, nu Kattinge Værk, ligger Bogenæs, ved en stor Skov, der strækker sig imellem frugtbare Agre hen over en Arm af Halvøen.

**) Fra ChatGPT*

Nebbe Slot — også kendt som Nebbe Voldsted — er ikke et klassisk palads, men resterne af en middelalderlig borg beliggende på en tange mellem Store Kattinge Sø og Kattinge Vig i bunden af Roskilde Fjord. Den ligger i Herslev Sogn på grænsen mellem Lejre og Roskilde Kommuner, nær Kattinge Værk

Historie og arkitektur

Første gang omtalt i 1315, ejet af slægterne Litle og Galen, som tilhørte den magtfulde Hvideslægt. Anlæggelsen omfattede en tange, der sandsynligvis blev skabt for at lede vand til en vandmølle og etablere adgang mellem land og fjord

I 1364 blev borgen pantsat til kongen og overgik senere til kong Valdemar Atterdag. I 1375 overdrog Dronning Margrete I borgen til Roskilde-bispen, som lod den forfalde. Materialerne genbrugtes bl.a. til Kattinge Værk i 1754

Nutidige rester

Anlægget består i dag af tre opbygninger eller "banker" adskilt af to tørre grave. Disse udgør tydelige jordvolden og fordybninger i landskabet

Roskilde Historie

Den nordlige og midterste bank har huset bolig- og driftsbygninger, mens den sydligste indeholdt et teglstenstårn – fundet ved en udgravning i 1959

Omtrent en Fjerdingvej fra Roskilde, paa den sydlige Side af Isefjordens østre Arm, lod Biskop Absalon opføre en fast Borg, der, ligesom Haraldsborg, nærmest var bestemt til at holde Udkig med Venderne. Slottet laa paa en Bakke, der imod Nord og Vest var sikret for Overfalds ved dybe Grave, og paa den anden Side ved Søer og Moser, ved Taarne og allehaande Forsvarsmidler. Da Bispegaarden i Roskilde var for lille til at rumme de mange Mennesker, der paa de Tider hørte til en saadan gejstlig

Stormands Hof, var det egentlige Opholdssted for Folkene og Hesteholdet ialmindelighed paa Bidstrupgaard, der efter Alt at slutte har været de roskildske Bispers Yndlingsopholdssted. Men der var da heller ikke saa forunderligt, at de gjerne vilde hvile ud paa dette Slot, der laa ved en stor Indsø i Kongstadens umiddelbare Nærhed, omgivet af en herlig Skov med Udsigt over Fjorden.

Bidstrupgaard maa have været godt forskandset, thi 2534 i den Krig, som kaldes Grevens Fejde, kostede det Grev Kristoffer af Oldenburg stor Umage at bringe den til Overgivelse. Den egentlige faste Borg lod han nedbryde, og senere blev Bidstrup lagt under Kronen, indtil Frederik den Tredje gav den til Kjøbenhavns Øvrighed og Borgere, fordi denne Stand

281.

efter bedste Evne hjalp til at frie ham fra Adelens Magt og til at indføre Enevoldsmagten. Nutildags er Bidstrupgaard en mild Stiftelse, et Plejested for Sindssyge og Forladte, for dem, der ved megen Græmmelse, ved Sygdom og Sorger ere blevne forladte af Forstanden, og derved trængende til Pleje og Hjælp. Der optages omtrent 200 Syde.

Tyvende Afsnit

Syd for Kjøbenhavn danner Østersøen en stor Bugt, som Alle kjende og de Fleste vistnok have krydset i, da det nutildags er saa let at gjøre Rejser, baade tillands og tilvands. Denne Bugt, der har Navn efter en By, der ligger ved den, er bleven navnkundig derved, at i den vandt den danske Søhelt Niels Juel, i Aaret 1677 en stor Sejr over Svenskerne, hvis stolte Flaade han drev aldeles paa Flugt. Det var de Svenskes Agt at gjøre Landgang paa Sjælland, og at det ikke lykkedes dem, derfor kunne vi alene takke Niels Juel og hans sindige Broder Jens. Under Slaget saae det engang ud som om Niels Juel flygtede med den ham af Kongen betroede Flaade, men det var kun paa Skrømt, for at komme til at ligge for Vinden og slaae Fjenden ret alvorlig bagefter. Kristian den Femte saae fra Kirketaarnet i Kjøge, at hans Flaade tog Flugten, og blev opbragt paa Juel, der gav sig til at fyre, før det fastsatte Tegn var givet ham. I sin harme svor han, at dersom Juel blev overvunden, skulde han hænges i Landets højeste Galge. Da Søhelten, som nok vidste, at han havde handlet egenmægtigt, derpaa strax efter at Kampen var tilende

282.

ilede til Kongen for at bede ham tilgive den Dristighed, han havde viist, blev Dankongen rørt ved at see den tapre Helt knælende vedgaae sin Brøde, og

”kjærligt som Fader han tog ham i Favn og løfted sin Finger:
Niels! Niels! raabte han rørt, nys jeg en Lænke Dig svor.
Den skal du faae. Men flux af sit Bryst tog Kongen en Kjædetung af hin rødeste Guld, rigt med Karfunkler *) besat,
hængte den trindt om Heltens Hals; og det blomstrende Thorseng
blev den Galge, hvori herligt Forbryderen hang.”

*) Ordet *Karfunkel* (eller *Karfunkler* i flertal) er en ældre betegnelse for en dybrød, lysende ædelsten. I dag bruges det oftest om rød granat, men i historiske tekster kunne det også referere til andre røde smykkesten som for eksempel rubiner og spineller.

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Navnet "karfunkel" stammer fra det latinske ord carbunculus, der betyder "lille stykke glødende kul", hvilket meget præcist beskriver stenens intense, røde farve og dens funkulende udseende.

En karfunkel er typisk slebet som en cabochon – en rund eller oval form med en glat, hvælvet overflade uden facetter. En særlig slibemethode var at hule bagsiden af stenen ud for at få den røde farve til at fremstå endnu mere intens. I middelalderen var karfunkler højt værdsat for deres skønhed og angivelige magiske egenskaber.

Slaget i Kjøgebugt er et af de mærkeligste, Historien fortæller om; den yndige Ø Thorseng, der ligger syd for Svendborg, tilhører Niels Juels Efterkommere fra den Dag af. Admiralen fik den til Erstatning for nogle Priispenge.

Ligesom de Danske under Kong Kristian den Femtes Regjering vandt en stor Sejr i Kjøgebugt, saaledes blev denne Bugt under Frederik den Fjerde atter vidne til en dansk Sømands Heltemod.

”Vort Fødeland var altid rigt
paa raske Orlogshelte.

Det var ligeledes Svenskerne, vi krigede med dengang, og forrest i Rækken af vore Skibe laa Iver Hvitfeldt med sit ”Dannebrog”, altsaa de fjendtlige Skibe nærmest. Paa engang kom der Ild i hans Skib agterude. Mandskabet søgte af alle Kræfter at slukke, men Ilden udbredte sig alligevel. Der var kun eet Redningsmiddel for ham, og det var at kappe Anker og drive paa Land; men gjorde han det, saa kunde let alle de Skibe, der laa imellem ham og Kjøge komme i Brand, maaskee endog Byen selv. Han forbød derfor sine Folk at kappe, og medesns det brændte bag ude, blev han ved at fyre Skud paa Skud mod Fjenden, skjøndt han havde den visse Død for Øje.

283.

”De Ild og Død trindt om sig saa,
men uforsagt de sloge,
til Ilden ind til Krudtet brød
og Alle døde Heltedød.”

Baade Hvidtfeldt og Mandskabet, der bestod af synhundrede Mand, omkom i Luerne eller i Bølgerne, paa sex nær, der havde sat fra Borde.

Det var i Aaret 1677, Niels Juel slog Svenskerne, og 1710 var det, Iver Hvitfeldt sprang i Luften med sit Skib. Ogsaa 1807 fandt Fjendtligheder Sted ved Kjøge, det var tillands, men de ere ikke videre værd at omtale; nogle uøvede, med Vaaben kun daarligt forsynede Landeværnstropper, der bleve revne bort fra Markarbejdet for at gaae i Kamp, kunde jo let blive slagne paa Flugt af de stridvante Englændere, hvis Anfører var den berømte Arthur Wellesley – Hertugen af Wellington.

Byen Kjøge skal før have været en anselig og vel befæstet Stad; Erik Menved og Kristoffer den Tredje vare de Konger, der især toge sig af dens Opkomst. Oprindeligen laa Kjøge By der, hvor nu Gammel Kjøgegaaard staaer; og denne Herregaards Marker skal dengang have været Byens Jorder; sandsynligviis er Byen flyttet længere ud imod Havet for Handelens og Skibsfartens Skyld.

En Miil syd for Kjøge, i en smuk og behagelig Egn, ligger Danmarks rigeste og fornemste Frøkenkloster; der er Vallø, stiftet af Sofie Magdalene. Kong Frederiks den Fjerde købte Vallø Slot med tilhørende Jordegods og nogle andre omkringliggende Landejendomme, oprettede deraf et Grevskab og forærede det til sin ande Dronning, Anna Sofie, fød Reventlow, forat hun der kunde have sit Enkesæde. Meen da Kongen døde, blev dette ganske forandret, og Kristian den

284.

Sjette gav Vallø til Sofie Magdalene, som indrettede det til et Frøkenkloster, der blev indviet den Dag, denne Dronning fyldte 37 Aar; ganske overeenstemmende med hendes Anskuelser, kunne kun Døtre af Landets fornemste Adel blive optagne der. Den smukke Slotsbygning er omkranset af Skov, og har herlige Haver og Lystskove.

Imellem de to store Bugter, Kjøgebugt og Præstøbugt ligger Stevns Herred, der formodentlig har sit Navn af, at det stevner ud imod Havet; foruden de to nævnte Vande, der omgiver det imod Havet; foruden de to nævnte Vande, der omgive det imod Nord og Syd, har det Østersøen imod Øst, og imod Vest en stor fiskerig Aa, der har sit Udløb ved Spjellerup, nordlig for Vemmetofte, og gaaer imod Nord, indtil den ved Vallø falder ud i Kjøgebugt; den kaldes Stevns Aa, og Herredet er alrsaa egentlig kun en halv Miils Vej landfast med det øvrige Land. Denne flade, jevne Landstrækning, der er særdeles vel skikket til Agerbrug, har en Fjende i de skarpe, kolde Søvinde, der fare hen over den, især Foraar og Efteraar. Det var Halvdelen af Stevns Herred, Svend Estridsen gav som Mandebod til Trefoldighedskirken, efter det Mord, han lod begaae i den.

Stevns Klint kaldes det temmelig høje og stejle Forbjerg, der bestaaer af regelmæssige Lag af Kridt, Kalk og Flintesteen, og kan betragtes som en Formuur imod Østersøen. Det højeste Punkt er Højsti, nordost for Højerup, 120 Fod over Havfladen, hvor der heldigviis brænder et Fyr, og den yderste Pynt i Havet er Mandehoved, en halv Miils Vej nordligere og 64 Fod høj. Klinten, omtrent halvanden Miil lang, skaffer Herredet Kridtstene, der bruges til Bygning, dog mest til Skorstene og Udhuse; men Flintestenen, hvoraf vore Forfædre forstode at forarbejde saa mange nyttige og kunst-

285.

færdige Redskaber, benyttes ikke saa meget som ønskelig kunde være.

I Stevnsherred ligger en lille Kjøbstad Storehedinge, der maa være meget gammel, dersom det virkelig forholder sig saaledes, at den har Navn efter en Skjoldmø, Hedde eller Hetha, der var med i Slaget paa Braavalla Hede. Der siges og, at dens Navn hidhøre derfra, at Hedenskabet vedligeholdte sig sammesteds længe efter at Kristendommen var antaget i det øvrige Danmark; oh maaskee er det til Straf derfor, at det hedder i Kæmpevisen! ”Heding skal lide saa stor en Straf, at Kjøge skal kvæles i Pine.” Hvad enten nu Folkene i Storehedinge og langs Stevns Klint holdt ved Hedenskabet længere end de aandre Danske, eller ej, saa viste de dog længe en saa hedensk Adfærd imod Skibbrudne, at de slet ikke stode tilbage for Folkene paa Skagen, Anholt og Læsø, der i tidligere Tider havde Ord for at være store Strandrøvere; Kong Kristian den Anden, der altid tog de Undertrykte og Forurettedes Sag, maatte endog udgive en Forordning desangaaende, og deri siger han: ”De som forsee sig med Plyndring eller Skibbrudnes Drab, og Mishandling, skulle hænges og det ved Strandbredden, derfor skal der oprejses Galger omkring ved Stranden.” Byens fornemste Næringsvej har altid været Agerbrug og Brændeviinsbrænden.

Kirken i Storehedinge er mærkværdig ved den ejendommelige Bygningsmaade. Den er ottekantet og staaer imellem to Taarne, af hvilke det ene er højere end det andet; disse ere fra ældgammel Tid, men den ottekantede Bygning, hvis Tag hviler paa fire store Egepillere, er fra forrige Aarhundrede, da den blev opført istedenfor en Deel af Kirken, der styrtede

286.

ned af Ælde og knuste saavel Orgelværk som Alt, hvad der ellers fandtes derinde.

I det mindre Taarn findes endeel forunderlige Munkegange, der kaldes Ellekongens Kammer, hvortil Opgangen er i Kirkens Kor. Sagnet siger, at denne Ellekonge, der ogsaa kaldes Klintekongen paa Stevns, raadede over Klinerne paa Stevns, Møen og Rygen og kjørte undertiden fra den ene Klint til den anden paa en kunstig Vogn, som blev trukken af fire sorte Heste. Naar han kom ud paa Havet, blev det altid sort, fordi det kom i stærkt Oprør, og Hestenes Vrinsken var da tydelig at høre.

Nærved Storehedinge Kirkegaard findes Spor af en Egeskov. Det var engang Ellekongens Krigsfolk, fortæller Sagnet endvidere; om Dagen vare de at see til som Træer, men om Natten drabelige Kæmper. I øvrigt vilde Ellekongen aldrig tillade nogen anden Konge at komme over hans Riges Grændseskjæl, der var Stevns Aa, men Kristian den Fjerde brød sig ikke derom; han drog til Stevns og afsatte ham, og siden den Tid have flere andre danske Konger besøgt Stevns Klint og Ellekongens Kammer.

Syd for Storehedinge ligger Landsbyen Højerup, hvis Kirke er bygget af Kridtsteen, saa tæt ud ved Havet, at man i Klintebruddet undertiden seer fremstikkende Dødningebenen. Hver Julenat hopper den et Hanefjeld længere ind i Landet, hedder det, ellers vilde den for længst være styrtet ned i Dybet. Denne Kirke skal være opført af en Skipper, der engang var i Havsnød lige udenfor Stevns Klint, og da gjorde det Løfte, at saafremt han undgik Faren, vilde han til et Vartegn for andre Søfarende bygge en Kirke paa Klinten. Han holdt

287.

ogsaa sit Løfte, og til Minde herom er der i Kirken et forgyldt Billede af en Mand, der holder et Anker. Vest for Stevns ligger Faxø Herred, der er bekjendt af de Kalksteensbrud, som findes i Nærheden af Byen Faxø, der ligger paa et af de højeste Punkter i Sjælland; en stor Deel af Landets forsynes med Kalk fra disse Gruber, der skaffe mange Mennesker Arbejde ved Sommertide; om Vinteren er det derimod næsten aldrig muligt at bryde Steen der. Kalkstenen, der ofte indeholder mærkværdige skønne Forsteninger, skjøndt Stedet ligger en Miilsvej fra Stranden, udgjør egentlig en heel Koralklippe; den kan tilhugges og poleres ligesom Marmor, og man finder ikke sjældent Gravminder, Trappestene, og andre slige store jenstande fra Steenbrudene ved Faxø.

I Faxø Herred, Sydvest for Storeheddinge ligger Vemmetofte adelige Frøkenkloster, der er stiftet af Charlotte Amalia og Prindsesse Sofie Hedevig, Christian den Femtes Dronning og eneste efterlevende Datter. Klosteret, der tidligere var en Herregaard med omliggende Gods, har store Ejendomme, men er dog langt fra saa rigt som Vallø Kloster. Tæt ved det rige, yppige Grevskab Bregentved ligger det adelige Kloster Gisselfelt, stiftet af en Gyldenløve, Slotter er bygget af den fra det 16de Aarhundrede bekjendte Statsmand Peder Oxe, der fra sin syvårige Landflygtighed bragte Fiskearter ind i Landet, som tidligere vare ukjendte her; f. Ex Karper og Karudser; saa og Krebs og en Slags Frøer, der have faaet Navn efter ham. Haven ved Gisselfelt, der blev forskjønnnet og forbedret af Grev Danneskjold-Samsø, den samme Mand, der lod den Kanal *) grave, der

**) Den Danneskioldske Kanal eller Næsbyholm Kanal var en regulering af Suså mellem Bavelse Sø og udmundingen ved Karrebæksminde som gjorde åen sejlbær med pramme. Kanalen blev bygget fra 1810 til 1813. Den var ca. 25 km lang og var opkaldt efter grev Conrad Danneskiold-Samsø (1774-1823) som tog initiativ til at lave den.*

288.

bære hans Navn, hører til et af de yndigste Steder paa Sjælland.

I en af Danmarks skønneste, frugtbarest og meest skovrige Egne, paa en Ø i Præstø Bugt og forbunden med Fastlandet ved en Bro, ligger den lille By Præstø, oprindeligen kaldet Præsternes Ø. fordi Stedet i de ældste Tider var Fikserleje for et Kloster, der siden blev flyttet derhen for den smukke Beliggenheds Skyld. Byens rummelige Kirke har i de katholske Tider været St. Antonii Klosterkirke. Indløbet i Præstø Fjord er en Miil fra Byen ved "Hesteskoen," og Fjorden danner en ypperlig Havn og Ankerplads, endog for større Skibe, hvortil Landtungen Fedet ikke lidet bidrager.

I Præstøbugt ligger den store Odde eller Halvø Jungshoved, der efter Sagnet skal have Navn efter en mægtig Næsgreve Jung, Jon eller Johannes, der havde en Borg paa den høje Slotsbakke, Syd paa Halvøen; fra den og til en anden Borg, der laa hinsides Vandet, skal der, fra det ene Slots første

Stokværk over til det andets, have været lagt en Bro. Oprindelsen til Navnet Jungshoved er ogsaa bleven udledet fra "Junkernes Hoved" da Halvøen og Slottet muligen kan have tilhørt Landets Junkere eller Prindser. Dernæst, Hoved er jo Benævnelsen paa et Stykke Land, der i Form af et Hoved eller som et Forbjerg (cap) strækker sig ud i Havet; og da nu det store Hoved, der paa Østkysten af Sjælland gaaer ud i Østersøen imellem Kjøge og Præstøbugten, kaldtes Mandehoved, hvilket den yderste Pynt af Stevnsherred endnu hedder, er det rimeligt, at dette mindre Hoved sydlig for Stevns, er bleven kaldt Jungshoved, det vil

289.

sige Drengelhoved. Ogsaa er det bleven forudsat, at Jomsborgerne kan have fordrevet en Næssekongen fra Halvøen, og da kaldet Landet efter Vikingernes egen Hjemstavn, hvilket Navn, Jomshoved, da er blvrn forandret til det nuværende Jungshoved. I en Skov henved en Miils Vej fra Slottet er en Bakke, som hedder Tokes Bakke, og dette bringer til at tænke paa, at Jomsvikingerne berømte Høvding maaskee er bleven ihukommet der. Alt er imidlertid kun Gisninger, men med temmelig Vished kan det antages, at denne Kant af Landet har skaffet Sørøverne mange ønskelige Skjulesteder og Smuthuller, og tillige, at da der blev arbejdet paa at gjøre en Ende paa deres Uvæsen, har Landets egne Indbyggere oprejst Slotte og Borge paa alle Pynter og Næsser, for at holde Udkig med dem. Det østlige og sydlige Sjælland var mest udsat for Overfald af dem, og det kan vel næsten antages, at der vankede flere Røvere end Agerdyrkere omkring paa Egnen og ved Søkysten. Absalon lagde sig ogsaa oftere med sine Skibe i Sundet imellem Sjælland og Møen, som oftest imellem Sjælland og Nyord, hvor Indløbet er til Ulvesundet, altsaa saa nær Jungshoved som muligt, og det fejler vist ikke at han vilde spejde efter dem, der færdedes paa Kysterne af Halvøen og i de nærmeste Egne, da deres Dristighed var voxen saa stærkt, at de lode sig endog betale Skat af Beboerne paa de omkringliggende Smaaøer.

Næsssekongen Jung skal have havt en meget hovmodig Frue, om hvem der gaaet et Sagn, som i øvrigt gaaer tilbage til den fjerneste Oldtid. *) Hun troede, at hendes Lykke aldrig kunde briste, og var derfor stolt over al Maade. En Dag gik

*) Det findes endog i det indiske Drama "Sakuntala."

290.

hun i Højenloft og trillede en Guldring imellem sine Fingre. Da traadte netop hendes Tærne ind, og for ret at hovmode sag, sagde hun: "Her kaster jeg denne Guldring ud, og saa vist som det er, at jeg aldrig seer den igjen, saa vist er det og, at min Rigdom aldrig faaer Ende". Derpaa kastede hun Ringen ud i Vandet. Men paa samme Tid sad en fattig Fisker ved Graven og medede. Da han trak op, havde han en stor og kostelig Fisk paa Krogen, som han bragte op paa Slottet, og da Kokken skar den op, trillede Ringen ud af dens Indvolde; den blev derpaa bragt til Fruen, som blev tung om Hjertet, da hun saae det bortkastede Smykke, og fik en Forudfølelse af, at der ventede hende mørke Dage. Det gik hende ogsaa heelt ilde, thi hun døde i største Armod ved et Gjærde paa Jungshoved Hovmark.

Til Jungshoved knytter sig ogsaa et Sandsagn, som vi ikke ville springe over; det er om den flinke Skytte Svend Povelsen, der var Anfører for en tapper Friskare, bestaaende af Gjønger, saaledes kaldtes Indbyggerne af Gjøngeherred i Skaane, fra gammel Tid af kjendte som gode Bøssesmagere. Efter ta have strejft omkring i Sverrig og spillet Karl Gustav mangt et uvelkomment Puds, kom Svend Povelsen og Gjøngeboerne til Danmark i Efteraaret 1657, og bleve anviste Kvarteer omkring Egnen ved Præstø, fordi der var saamange farlige Poster at besætte", hedder det. Efter Roskildefreden i Februar 1658 bleve han og hans Folk aftakkede og belønnede; Svend Povelsen fik for sit Vedkommende en Gaard i Snese. Svenskekongen brød Freden i August samme Aar, og Landet

trængte atter til de dristige Snaphaner. Egnen omkring Bækkeskov og Lindersvold var det Sted, hvor de hyppigst færdedes, men de foretog mange Strejftog, baade i Syd

291.

og Øst, og Svend Povelsen *) gjorde især god Tjeneste som Spejder. Engang kom han forklædt som svensk Soldat til Jungshoved, hvor Fjendens Hovedkvarter var, talte med Svenskerne og forlangte at blive ført frem for Hovedsmanden, til hvem han foregav at have et vigtigt Budskab. Denne sad netop ved et Vindue paa Slottet, og uformærkt fik Friskyttens Lejlighed til at skyde sin Bøsse af paa ham; Skuddet vakte de Omkringstaaendes Opmærksomhed, og Høvdingens Død bragte dem til at gjøre stor Allarm; men det var ikke muligt at opdage Gjerningsmanden, thi der var ingen Dansk i Nærheden, og Ingen nærede Mistanke til det svenske Sendebud. Imidlertid fik de senere at vide, hvem der havde dræbt Anføreren, og Svend Povelsen maatte holde sig skjult; thi Svenskerne vilde have ham fat, baade for denne og for mange andre lignende Stregers Skyld.

En Vinterdag klædte han sig ud som en gammel Kone, gik til den fjendtlige Lejr og tilbød sig at vise dem, hvor Svend Povelsen laa i Skjul. Han fik da en Trio svenske Ryttere med sig, og disse førte han til Snesere, hvor der var en dyb Sø, som dengang var tilfrosen; i den nærliggende Skov sneg han sig fra Svenskerne, aflagde sin Kvindedragt, satte sig paa sin lille graa Hest og nærmede sig dem igjen nede ved Søen. Saasnart han havde tilraabt dem: "Her er Svend Povelsen!" red han i en Fart hen over Søen, hvor han vidste, Isen var stærk nok til at kunne bære ham. Men da Rytterne satte efter ham, druknede de Alle i Snesere Sø.

**) Hvem var Svend Poulsen (Svend Povelsen)? Gøngehøvdingen.*

Svend Poulsen Gønge, født ca. 1610, døde omkring 1680, var en dansk officer og partisanleder, der kæmpede mod svenske styrker under flere krige i det 17. århundrede.

Han deltog i Trediveårskrigen og Torstensson-fejden som soldat, bl.a. i Holland og Skåne

I krigen 1657–1658 så han hvervede og ledede et kompagni dragoner og guerilla-lignende snaphaner mod den svenske besættelsesmagt på Hallandsås og senere i Østsjælland

At der lægges mere Flid paa Træfrugter og Havevæxter i det sydlige Sjælland end i det nordlige, dette skyldes tildeels

292.

en dansk Prinds, der i det syttende Aarhundrede boede deels paa Jungshoved Slot, deels paa Slottet i Vordingborg; det var Prinds Jørgen. Kristian den Femtes Søn, der blev gift med Dronning Anna i England. For at ophjælpe og fremme Frugttræers Plantning og give Bønderne Sands for Havedyrkning, lønnede han flere Gartnere, der Aaret igjennem drog omkring for at hjælpe tilrette med Havevæsenet, plante og pøde Frugttræer, hvor som helst Ejerne ønskede det. Enhver Landboer i Sydsjælland har i almindelighed en Have med Træfrugter ved sin Bolig, og de mange sorte Kirsebær og Svedskeblommer, der komme til Salg i Kjøbenhavn, ere størstendeels fra denne Deel af Øen.

Nord for Præstø ligger Baroniet Stampenborg, der bestaaer af Hovedgaarden Jungshoved og Nysø, og vest for Stampenborg ligger Landsbyen Kjøng, bekendt for sine fortrinlige Linnedvæverier, der skaffe mange Arbejdere god Fortjeneste. I Forbindelse med disse Fabriker staae Vintersbølle Blegierne ved Vordingborg. I øvrigt findes der paa hele den østlige og sydøstlige Kant af Sjælland mange Spor af Kæmpegrave, Steendysser og Offersteder, der vidne om, at vore Forfædre i Hedenold have særdeles meget der paa Egnen.

Midt imellem Stampenborg og Kjøng, noget imod Syd, er Kirkesognet Ydby, som vi ikke kunne drage forbi uden at omtale en af vor Nutids mærkeligste Mænd, hvis Fødested det er. Saxos Oversætter, Præsten og Skjalden Nikolai Frederik Severin Grundtvig, der i henved et halvt Aarhundrede har rørt

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Tunge og Pen for at forjage Død og fremkalde Liv, hvos Virksomhed har været og saa stor Indflydelse paa det kirkelige Liv, og der er ”Dansk som Danrigets bedste Mand”, er født i Udby Præstegaard 1783. Med samme Be-

293.

gejstring, hvormed den troende Kristen oplyser os om den Ledestjerne, vi Alle have at følge, for at komme til vor Herre og Frelser.

”Denne Stjerne lys og Mild,
spm kan aldrig lede vild,
er hans Guddomsord, det klare,
som han lod os aabenbare
til at lyse for vor Fod.”

lægger Fædrelandets varme Ven, Danmarks djærve og kjække Forkømpere, os Alle ret alvorlig paa Sinde, at danske Skikke, dansk Aand og dansk Sprog aldrig maa fortrænges af fremmed med Tungemaal og udenlandsk Færd. Og det Danske vil heller ikke kunne fortrænges af Sjælen, om end Forhold og Omstændigheder bringe snart En, snart en Anden i vort lille Land til at færdes imellem fremmede Folkeslag og røre Tungen til fremmed Maal, thi ”Modersmaal har en himmelsk Klang,” det skulde da være, at Nogen reent kunde glemme, at

”Modersmaal er det Kraftens Ord,
der lever i Folkemund
det binder med hellige hjertesnor
hver Søn til sit Fædreland grund.”;

men den Ting maatte dog nok være vanskelig og koste stor Møje. Soleklart er det imidlertid, at misforstaaet Dannelses undrtiden har troet at burde lade ringe om danske Skikke og dansk Sprog, og det, om end Hjertet var og blev dansk; vi ville derfor med Taknemmelighed paaskjønne enhver Røst, der har hævet sig og vil hæve sig for at bringe i Hu, at

Modersmaal er det Rosenbaand
der Store og Smaa omslynger;
i det lever kun Fædres Aand,
og deri kun Hjertet gynger,”

Tilføjet original teksten:

N.F.S. Grundtvig (1783–1872)

Moders Navn er en himmelsk Lyd,
saa vide som Bølgen blaaner;
Moders Røst er den Spædes Fryd
og glæder, naar Issen graaner.
Sødt i Lyst og sødt i Nød,
sødt i Liv og sødt i Død,

sødt i Eftermælet!

Modersmaal er det Kraftens Ord,
som lever i Folkemunde;
som det elskes i Syd og Nord,
saa sjunges der sødt i Lunde.
Sødt i Lyst og sødt i Nød,
sødt i Liv og sødt i Død,
sødt i Eftermælet!

Modersmaal er det Rosenbaand,
som store og smaa omslynger;
i det lever kun Fædres Aand,
og deri kun Hjertet gynger.
Sødt i Lyst og sødt i Nød,
sødt i Liv og sødt i Død,
sødt i Eftermælet!

Modersmaal er vort Hjertesprog,
kun løs er al fremmed Tale;
det alene i Mund og Bog
kan vække et Folk af Dvale.
Sødt i Lyst og sødt i Nød,
sødt i Liv og sødt i Død,
sødt i Eftermælet!

294

Et og tyvende Afsnit.

På Sjællands sydligste Spidse, ved det Sund, der skiller Øen fra Falster, ligger Vordingborg i en smuk og skovrig Egn. Den ældgamle By var fordum en af Landets vigtigste Stæder og hed da Ørething, fordi der paa den sandede Strandbred, Øre, blev holdt offentlig Thing, hvor Rigets Anliggender forhandlede. Saxo Grammaticus, Biskop Absalons Samtidige og Ven, kalder den Ørtunga, og Navnene Øreborg og Øretungeborg forekommer hyppigen. Dens skønne Beliggenhed og dengang ypperlige Havn gjorde den til Valdemarernes Yndlingsopholdsted, som og til en blomstrende Handelsstad. Da der blev opkastet Skandser sammesteds, hvilke Skandser kaldtes Vare eller Varting, fordi de varede og skærmede Landet imod fjendtligt Overfald, fik Byen derefter Navn af Vartingborg eller Vordingborg. . Valdemaar den Store lod anlægge en stor og fast Borg der, hvis stærke og tykke Ringmure og mange Taarne gjorde den til Rigets stolteste Slot som og til dets stærkeste Fæstning; der tilbragte han sine sidste Levedage, og fra denne Borg udgik hans "sjællandske Lov", ligesom senere hans Søn Valdemars bekjendte "jydske Lovbog." Valdemar den Tredje, der henlevede sin meste Levetid der, lod det fiirrsindtyve Fod høje Taarn opføre, der endnu fører Navn af "Valdemars Taarn", og er den eneste Levning, der er tilbage af de store Slotsbygninger. Han brugte det til at gemme Krigsfanger i, dengang han fejdede med Hansestæderne, og af Spot over disse lod han det kalde "Gaasetaarnet". Under Frederik den Femte blev det meget forfaldne Slot nedbrudt; men Gaasetaarnet blev istandsat af

295.

Frederik den Sjette. De to Gaarde Iselingen og Rosenfelt have forhen været Vordingborg Slots Ladegaarde.

Vest for Byen, i Øringe Skov, ere nogle Kilder, der kaldes "Valdemars Kilder", fordi Valdemar den Tredje skal have benyttet dem til Fodbade, naar han vilde skaffe sig Lindring i den Podagra, han var hjemsøgt af.

Fra Vordingborg gaaer en bred Landstrimmel ud i Søen, omtrent 2 Miil, hvis yderste Pynt kaldes Knudshoved og sydlig for Vordingborg ligger den lille Ø Masned, som er det Sted, hvor Valdemar den Første samlede sin Flaade og holdt Krigsraad, da han første Gang vilde drage imod Venderne. Den er ogsaa bleven kaldet Mosø, og en mindre Ø eller Halvø, der ligger lidt sydligere, Mosøkalv. Langø og Tærø ere to Smaaøer, der ligge imellem Sjælland og Møen og høre til Kallehave Sogn.

Fra Vordingborg Færgested skeer Overfart til Gaabense paa Falster; Grønsund er her en Miil bredt, og fra Kallehave Færgegaard, den sydostligste Pynt af Sjælland, sættes man over Ulvesundet eller Ulfund til Koster paa Møen, omtrent en halv Miil. Denne Strækning af Øen, fra Vordingborg til Kallehave, hører ti de mest fortryllende og mest tiltalende i hele vort Fødeland. Mindet om Valdemarernes Dage træder dertil frem for Sjølen, og alle danske Sange og Viser begynde at lyde for vore Øren paa denne Egn; man hører Konning Volmar:

"I Skjoldet springe Løver, og Hjerter staae i Brand"

og man kommer til at tænke paa Henrik og Else, der listede sig bort i Ensomhed, hen til Stedet under Skovens Hang, hvor "Havfruen dandser paa Tillie." Saa roede de maaskee

296.

til Øringe Skov, der ligger endnu som dengang imellem Bugten og Grønsund, og saa tilbage til Slottet med dets Mure og Tinder, thi netop derfra viste det sig i Pragt og Vælde; og idet de betragtede dette, vare de lykkelige og taknemmelige ved deres trofaste Kjærlighed.

Med stille Fryd de ginge over Marken til By,
hvor Guldgaasen glimtede fra Taarnet under Sky."

Men ogsaa sørgelige Minder træde frem ved dette Sted. Her mødte 1658 Korfits Ulfeld paa den svenske Kongens Vegne for at underhandle om Fred med Kong Frederik den Tredies Gesandter: Joachim Gersdorf, Kristen Skeel og Mogens Gjøre; men det var ej Alvor; thi Karl den Tiendes Hensigt var, at tage hele Danmark, og Ulfeldts, at ydmyge Kong Frederik og Alle, der holdt ved ham, "koste, hvad koste vilde".

Vordingborg har været hjemsøgt af flere store Ulykker, især af stærke Ildebrande. I Aaret 1753 skal Indbyggernes Antal ikke have beløbet sig til mere end 110.

Kort mangler

297.

To og tyvende Afsnit.

Førend vi fortsætte Rejsen hen over den sydsjællandske Øgruppe, ville vi kaste et Blik tilbage over den store, frodige Ø, vi nu have forladt, for at samle de geografiske Fingerpeg paa et Punkt.

Øen Sjælland, der er 17 Mile lang, fra Vordingborg til Gilleleje, og 14 Mile bred, fra Kjøbenhavn til Refsnæs, indtager et Fladerum af 127 Kvadratmile. Mod Øst er den omgivet af Øresund, der forbinder Kattegattet med Østersøen, og adskiller det nordostlige Sjælland fra det sydlige Skaane – det er bredest imellem Kjøbenhavn og Malmø, 4 Miil, og smalest imellem Kronborg og Helsingborg, omtrent 4 Miil, og smalest imellem Kronborg og Helsingborg, omtrent $\frac{1}{2}$ Miil –; af Kallebodstrand, der løber imellem Sjælland og Amager og danner Kjøbenhavns ypperlige Havn, og af Østersøen, der danner de to store Bugter ved Kjøge og Præstø og afsætter Ulfund imellem Sjælland og Møen.

Imod Syd stiller Vordingborg Bugten Øen fra Falster, og imod Vest strækker Store Belt sig imellem den og Danmarks Have, det yppige, fortryllende Fyen. Beltet er fra to til fire Miil bredt og afsætter Norene ved Korsør og Skjelskjør. Den store Kallundborg Fjord, til hvilken Indløbet er imellem de to fremspringende Odder, Asnæs og Refsnæs, dannes af Kattegattet, der omgiver Sjælland imod Nord og Nordvest; fra dette Vand afsættes desuden paa Øer? Nordkyst Isefjorden, hvis Munding er omtrent en halv Miil bred; strax tilvenstre fra Mundingen løber den lange, smale Roskildefjord ned imod Roskilde, ved Eskildsø gaaer en Arm af den til Lejre. Den højre Arm

298.

af Isefjorden beholder sit Navn og afsætter fire mindre Fjorde: Lammefjorden, Holbekfjorden, Sindingefjorden og Vellerup Strand.

De betydeligste Søer ere: Arre, Esrom, Fuur Sø i det nordlige Sjælland, Klinte Sø i Odsherred, Skarre og Tiis Sø imod Vest, Sorø, Bavelse, Tjustrup, Gyrringe og Langesø midt i Landet.

Iblandt Aaerne i Sjælland, der næsten alle løbe igjennem lave Egne, er Susaa den største; den udspringer sydvest for Faxø, løber imod Nordvest og optager Næsefjord og flere mindre Aaer, gaar derpaa mod Sydøst igjennem Bavelse og Tjustrup Søer og forbi Nestved, hvorpaa den ved Karrebeksmunde falder i Østersøen. Den er i det hele 16 Mile lang, og imod Syd udvidet og fordybet ved den Danneskjoldske Kanal. Der er ogsaa gravet en Kanal fra Esrom Sø til Kattegattet, og en anden ved Frederiksværk, for at føre Arresøens Vande til Issefjorden og drive Fabrikkerne ved Frederiksværk.

Sjælland er næsten overalt jevn, uden stejle Bakker; i det Hele taget er Landet højest i Midten, noget imod Syd; Ringsted regnes for at ligge paa det højeste Sted. Grunden ved Faxø er ogsaa højtliggende, og nogle Steder findes der Bakker eller Banker, der oventil næsten gaae lige med det øvrige Land, men derpaa gaae stejle ned imod Havet, f.eks. Stevnsklint og Klinten ved Karrebeksmunde. Nogle Bakker bære Navn af Bjerge, saasom Kulbjerg ved Vordingborg, det smukke skovgroede Manglebjerg ved Hirschholm, Bringebjerg ved Holsteinborg; men Sjællands høieste Bakke findes imod Nordvest, og det højeste Punkt er Vejrhøj, 382 Fod over Havets Overflade. De fladeste Egne ere paa

299.

Østkysten, især imellem Kjøbenhavn, Roskilde og Kjøge. Mod Nord er Jordbunden noget sandet, der er ved Arresø endog Sandflugtstrækninger; i øvrigt findes ingen Steen-eller Klippegrund, med undtagelse af Stevnsklint og Faxø Kalksteensbrud; som alt omtalt findes forstenede Sødyr og Søplanter i den haarde Kalksteen. Ogssaa paa Saltholm findes Kalksteen.

Sjælland har mange herlige Skove af Eg og Bøg, dog ikke nær saa mange som i fordums Tider, da Størstedelen af Øen var Skov; Navnet "Sjølund" hidhører sandsynligviis derfra, at der var en Lund i Søen. De Egne, der fremvise de største Skovstrækninger, ere det nordostlige Sjælland, omkring ved Sorø, og dernæst ned mod Vordingborg til. Der antages, at en Sjettedeel af Øen er Skov, det øvrige Land Ager og Eng. Mindst skovrig er Odsherred, Vestkysten og Slette imellem Kjøbenhavn og Kjøge. Overdrev kaldes de Græsgange, der tidligere have været Skove, der nu ere omhugne; men disse

Overdrev ere efterhaanden størstendeels ompløjede og tilsaaede, hvorved Landmandens Kaar ere blevne meget forbedrede.

Fiskeriet, hvortil Kysterne give saa ypperlig Anledning er kun ringe; med Undtagelse af Strandboerne fra Gilleleje til Skovshoved, beskæftiger den sjællandske Befolkning sig ikke synderligt med Fiskefangst; det skulde da være, at de hente Ferskvandsfiskene op fra vore mange fiskerige Søer. I gamle Dage derimod var Fiskefangst en af Landets Hovednæringsveje.

Sjælland indbefatter for Tiden fem Amter: Københavns, Frederiksborg, Holbek, Sorø og Præstø. Hovedstaden hører ikke til noget af dem, den har et eget Birk. Men Danmarks egentlige eller ældste Inddeling er i Herre-

300.

der, denne findes i ”[Valdemars Jordbog](#)”, næsten uforandret som nutildags, og derfor burde der tages langt mere Hensyn til aat kjende Herredsinddelingen, end Tilfældet er. Amtsinddelingerne have været meget afvigende og forandrede; i forrige Aarhundrede indbefattede saaledes Sjælland 16 Amter. Af Sjællands 29 Herreder findes:

- 1) i Københavns Amt: Sokkelund, Smørum, Sømme, Voldborg, Thunee og Ramsø Herreder;
- 2) i Frederiksbrigg Amt: Ljunge-Kronborg, Horns, Ljunge-Frederiksborg, Ølstykke, Holbo og Strø Herreder;
- 3) i Holbek Amt: Arts, Løve, Tudse, Merløse, Skippinge og Ods Herreder;
- 4) i Sorø Amt: Ringsted, Alsted, Slagelse, Vester-Flakkebjerg og Øster-Flakkebjerg Herreder;
- 5) i Præstø Amt: Faxø, Bjeverskov, Stevns, Hammer, Tybjerg, Baarse Herreder og desuden Møens Herred.

Foruden København er der paa Sjælland 18 større og mindre Købsteder: imod Øst ligge Helsingør, Kjøge, Storehedinge, Nestved, Præstø og Vordingborg; imod Vest Nykjøbing, Kallundborg, Holbek, Sorø, Slagelse, Korsør og Skjelskjør. Ringsted ligger omtrent midt paa Øen.

Af Grevskaber er der 4: **Bregentved**, imellem Ringsted og Præstø; **Holsteinborg** imellem Skjelskør og Nestved; **Lerkenborg**, syd for Kallundborg, og **Lethrabort**, sydvest for Roskilde; og af Baronier 6: Adlersborg, forhen Dragsholm, imellem Lammefjord og Havet, ved Foden af

301

Vejrhøj, Holberg i Sorø Amt, skænket Akademiet af Ludvig Holberg, Stampenborg, nord for Præstø, Gaunø paa en Ø, syd for Nestved og Løvenborg, Syd for Holbek.

Paa Øen er flere kongelige Lystslotte, af hvilke de fleste ere smukt omkrandsede af Sø og Skov. Tæt ved Flekken Lyngby ligger Sorgenfri, Enkedronning Karoline Amalies Sommeropholdssted; en Miils Vej fra Kongeboligen Frederiksborg findes Fredensborg, og paa den Halvø, der adskiller Roskildefjord fra Isefjorden, Jægerspris. Vallø Frøkenkloster er sydost for Kjøge, Vemmetofte sydvest for Storehedinge, og Gissselfelt tæt ved Bregentved.

De største Fabriker ere Kanonstøberiet ved Frederiksværk Linnedvævrerne ved Kjøl, omtrent der, hvor Kong Valdemars Gurre var anlagt og Holmegaard Glasværk.

To og tyvende Afsnit.

Møen, bly og huld som Vaarsolen,
gjemmer sig i grønne Sletters Favn;
staaer Du undrede paa Dronningstolen
smiler Møen blid som Morgensolen,
lærer Dig at glemme Sydens Savn.”

Det er almindelig antaget, at den paa Naturskønheder saa rige Ø, der ligger sydost for Sjælland, i de ældste Tider har udgjort eet Landskab med denne, og at de mangfoldige Smaaøer, der vestlig Møen ere strøede i Havet, ere Stykker og Stumper af samme. Øen skal og i Sydvest have hængt samme med Falster, thi Sagnet siger, at Folk paa Falster gik Kirke paa Møen; ”over tre Hestepander og tre Stene”, hedder det. Imod Vest skilles Møen fra Sjælland ved Ulfsund, der kommer fra Præstø Bugt, og imod Syd fra Falster ved Grønsund, i øvrigt er Øen omsluttet af Østersøens

302

Vande. Ulfhaleløbet er den Deel af Sundet, der gaaer imellem Møen og Nyord, Ulfsund det smale Stræde imellem Koster og Kallehave, og Letten er Vandet imellem Møen og Baagø.

Møen udgjør kun lidt over 4 Miil i Fladeindhold, men Kystomfanget er 15½ Miil, hvilket hidhører fra dens mange og større Bugter. Oprindeligen skal den have bestaaet af syv forskjellige Smaalande eller Øer, at dømme efter Overfladens naturlige Forskjellighed, og disse Øer have sandsynligviis da været beherskede af Næsekonger, hvilket Navnene Elvenæs, Torstenæs, Bassenæs, og flere tyde hen paa. Efter et gammelt Sagn skal Øen have sit Navn af en Mø ved Navn Phane, der blev gift med Søhelten Grøn Jette, efter hvem Grønsund har Navn. Han skal have boet paa den sydlige Kant af Øen, hvor en Arm af Sundet er bleven nævnt efter Phane.

Over hele Danmark vedligeholdte sig hos Almuen ligesom i Tydskland og Sverrig Troen paa ”den flyvende Jæger,” der efter de forskjellige Egne, paa hvilke han omtales, har forskjellige Navne; paa Sjælland kaldes han kong Volmer, i Fyen Palne-Jægeren, paa Møens sydvestre Kant Grøn-Jette, og paa den østre Jetten fra Upsala – John Upsal. Gamle Folk paastaae, at have hørt og seet denne flyvende Jæger; der er da en Susen og Brusen i Luften, sige de, en Knalden og Støjen, som naar et Jagttog farer hen ad Mark og Skov, og Enhver, der ikke vil blive ilde tilredt, maa lægge sig næsegruus ned eller skjule sig bag et Træ. saa saare han hører Sligt, og forholde sig stille indtil Alt er roligt igjen.

Vore Forfædre hyldede den Overtro, at afdøde Helte og Konger efter Døden fortsatte deres kjæreste Sysse, og at det kun var Heltenes Aand givet at røre sig i den frie Luft og

303

nyde Jagtglæderne; de Fejge og Trællene derimod maatte blive i fugtige Mosers Taage, saasnart Døden havde ramt dem.

Mange Steder paa Møen lægge Bønderne i Høsttiden et Havreneg hen til Grøn-Jætte, for at hans Hest ikke skal trampe deres Sæd ned paa Marken eller foraarsage anden Ulempe; og i Phaneffjord er der paa en Mark en overmaade stor Kæmpegrav, i hvilken Grøn-Jætte og Phane skulle være højsatte. Deres Tilværelse er utvivlsom, og Kong Grøn har vist været en kjæk og snild Mand, dygtig Søkriger og djærv Forsvarer af sine og Folkets Rettigheder; hans Hustru Phane formodentlig en velkjendt Skjoldmø, siden deres Navne have kunnet vedligeholde sig i flere Stednavne.

”Her hviler Grøn med Phane sin,
der trætted rasken Hjort og Hind;
tak Bonde god, den dyre Gud,
nu gaaer Du tryk af Sandet ud!”

staaer der i et Æresvers om Jotunfyrsten og hans Mø.

Sydvest for Stege, Møens eneste Kjøbstad, laa i Middelalderen et stærkt forskandset Slot Stegeborg, som Svend Grate skal have opført. Det blev befæstet end stærkere ved Mure og Taarne under Kong Hans, men i Grevens Fejde blev det indtaget og nedbrudt. Igjennem dette Slot gik Landevejen fra Vester- til Østerherred over en Vindebro, af hvilken som og af Slottet der endnu skal være Spor.

Blandt de Naturskønheder, Møen har at fremvise, tæder Klinten frem, da ved ingen anden Landsdeel saaledes:

”Haabets Farve, Vaarens friske Grønne,
mildt forhøjes af den hvide Grund.
Bølger dybt i Strandens Stene stønne,
Brandinger af mørkblaa Afgrund drøne
Havet skyller over sandgraa Bund.”

304.

Det er en sand Nydelse at fryde sig ved Synet af de grønne Skove, de hvide Bjerge og det blaa Hav, hvori Alt afspejler sig. Møens Klint, med dit Bøgekrat imellem Klinterevnerne og sin skovgroede Overflade, overgaaer i Skønhed og Afvexling langt Stevns Klint, der ganske mangler de skovklædte Skrænter.

Det er imidlertid ikke alene Klinten, der fortjener at tages i Øjesyn, ogsaa den øvrige Deel af Øen er rig paa skønne Punkter og maleriske Udsigter. Fra Toppen af Præstebjerget, en anelig rund Bakke paa den sydvestlige Kant, overskuer man hele Øen, og dvæler gjerne ved Betragtningen af det venlige, paa Afvexlinger saa rige Landskab. Imod Nordost seer man Hjertebjergs hvide Kirke titte frem over Marienborgs smukke Skove, og Klintebakkerne hæve sig blaaligt i Horisonten. Ved den højeste af disse viser Herregaarden Klintholm sig, lidt nordligere Magleby Kirke og til alle Sider en Mængde smukke Bøndergaarde. I Sydost har man den aabne Østersø og i Sydvest, ud over Grønsund, Falster med sine Skove og Kirker. Imod Vest favne Møens Strømme Baagø med Smaaøerne Tærø og Langø, og bag disse viser sig Sjællands yndige skovkrandste Kyst.

Paa Øens sydlige Kant ligger Vindebeksklinten med sine skønne Udsigter saavel over den blanke Østersø som over Grønsund til Falster og over Hjelm's Bugt til Høje-Møen. Tager man henad Landevejen til Liselund, da glemmer man sikkerligen ikke, at besøge Marienborg Have, der er lige udmærket ved Størresle, frodig Jordbund, skønne Partier og en stor Mængde sjeldne Træarter og Buskvæxter. Den er anlagt i en rig Stil med mange Kanaler og forskellige Lysthuse, og indtaget omtrent 26 Tdr. Land. Fra den højtliggende

305

Hjertebjerg Kirke, lidt nordlig for Noret, er en smuk Udsigt hen over Sjælland, og en halv Miils Vej derfra mod Østersøen til, ligger Borre, der tilforn har været en nærsom Kjøbstad og havt god Søhandel, thi der, hvor der nu er Mose og Eng, var dengang aaben Strand. Dette er endda ikke saa langt tilbage, thi under Frederik den Tredie bleve Kjøbstadrettighederne fornyede; men Havet blev forvandlet til tørt Land og Kjøbstaden Borre blev til en Landsby; Vestude har været dens Lade- og Losseplads.

Fra Borre hæver Landet sig til en betydelig Højde, og ved Nyborre deler Vejen sig. Vælger man da den sydlige kommer man igjennem Klintholm og den smukke Klinteskov til Maglevandet paa den egentlige Kridtklint, tager man den nordlige, fører den os til det skønne Liselund. Over Stedets skovgroede Bakker, hvor der findes baade Bøg- Gran- Fyr- og Kastanietræer, kommer man til et smukt Blomsterparti, hvor den skinnede hvide Taler viser sig for Øjet, og henover Østersøens store Flade, hvor mangfoldige Skibe glide frem. seer man i Sydost Rygen med sine Kliner. Lidt mod Nord ligger Lisehøj, hvorfra der, før Træerne voxte til, var en af de smukkeste Udsigter paa Øen, iblandt andet til Stevns og til Sverrig; en Gang imod Syd løber op og ned langs Klinteskrænten. Hundrekaarig knudrede Bøge slynge her deres mægtige Grene i hverandre og synes at anstrænge sig af al Kraft, for at kunne holde sig fast ved den moderlige Brink. Herfra seer man ogsaa de nordligste Partier af Kridtklinten, og langs Havet fører en Gang til det smukke Lysthuus ”Kapellet”. Dette er bygget i

simpel gothisk Stiil, foran en tætbevokset Klintekløft, i hvilken Vandet risler over mægtige Graastene. Det store, vide Hav, den mørke, alvorlige Skov,

306

de høje, skovgroede Bakker, Alt forener sig for at gjøre Stedet yndefuldt og tiltrækkende.

Et særdeles Pinkt, som der nok lønner sig Umagen at vandre til, er det saakaldte "norske Huus" imod Nord. Ad Klintens Skrænt føre Gange op til dt, og imod Syd er det omgivet af Naaletræer med en fri Udsigt til Stevns Klint og Skaane. Fra det norske Huus løber en Vej imod Sydvest forbi en Dam, der kaldes Kaninparken i hvilken, der er et Par nette Smaaøer; tilvenstre seer man en med Træer omgiven Kjøkkenhave, og imod Syd Vaaningshuset.

Fra Liselund gaaer Kjørevejen til Kridtklinten forbi Aborrebjærget, det højeste Punkt paa Øen. Denne Bakke bør Ingen tage forbi, uden at vandre op ad den og fryde sig ved den skønne, vide Udsigt. I Forgrunden ligge tre vakre Smaasøer samt Liselunds og Klintholms Skove, ud over hvilke den høje Dronningstol throner. Mod Vest har man hele den livlige Ø med sine Kirker og Landsbyer, sine gyldne og frodige Marker; Alt saa fredeligt og roligt, at man neppe kan tænke, at disse Steder fordum have været Vidne til saa vild og blodig en Daad som den, Sørøverne øvede der saavel som andensteds, og om hvilken Busemærk, Mandemærk og flere Navne endnu minde os. Længere borte seer man i Sydvest Falster, i Vest Sjællands Skove og imod Nord den alvorlige Stevns. Ogsaa fra Kongsbjærget, hvor Sagnet lader Klintekongen boe, medens hans Dronning har sit Sæde paa Dronningstolen, hvorimod hun har plantet sit Spiir imod Syd, Sommerspiret, er der fortryllende Udsigter.

Kan man kun ofre kort Tid til at tage Møens Klint i Øjesyn, maa man, for dog at besøge de mest udmærkede Steder, fra Maglevandfaldet gaae imod Nord til det højeste Punkt

307.

af samme, Dronningstolen, og derfra forbi Maglevandfaldet til Græderen, der kaldes saaledes, fordi Vandet falder dråbevis. Denne yndige Dal træder smukkest frem fra den Pynt af Klinten, der begrænder den imod Syd, og til hvilken en smal Sti fører. Tragten, Sommerspiret, Graaryg maae ikke vel forbigaaes.

Men for da ret at tage alle de skønne Afvexlinger ved denne ejendommelige Natur i Øjesyn, gjør man rigtigst i, at gaae i en Baad ved et af de smaa Fiskerhuse, der ligge Syd for Klintholmen, og lade sig roe langs hen under Klinten.

Og nu ville vi atter forlade denne lille, frodige Ø, hvis Indbyggere ligne Sydsjællænderne i Levemaade og Tilbøjeligheder, ogsaa deri, at de ligesom disse ikke holde af at tage sig noget for de klange Vinterafterner; for resten have Møenboerne et godt Ord for Ædruelighed, og et Vidne om, at dette Omdømme er grundet, seer man deri, at der paa hele Øen ikke findes en eneste Kro, med Undtagelse af een paa den lille Ø Nyord, der ligger imellem Møen og Jungshoved i Sjælland.

Møen

hører til Sjællands Stift, ligesom og den i Østersøen fjernere liggende Ø, Bornholm. – Samsø staaer i gejstlig Henseende under Aarhuus Stift, og vil derfor blive nævnt ved Jydland. Desuden høre til Sjællands Stift 49 mindre Øer og Holme:

Aalholm i Isefjorden, ved Pynten af Horns Herred.

Agersø, ikke langt fra Kjøng Vaagø, sydlig for Sjælland, hører i gejstlig henseende under Falster, og findes omtalt under dette Stift.

Christiansø, 2 Miil fra Bornholm.

Danmarksholm, imellem Jungshoved og Nyord.

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Egholm, ved Agersø i Beltet – en ande Ø af samme Naavn findes ved Samsø, og en lille Holm af samme Navn sydvestlig for Koster.

Egø, i Korsørfjord.

308

Enø, ved Karrebeksminde

Eskeholm, ved Samsø.

Eskildsø, i Roskildefjord.

Faxø hører til Baagø Sogn

Gjedeshom ligger ved Agersø.

Glenø, Syd for Grevskabet Holsteinborg.

Goskalk, i Korsørfjord.

Helhom, i store Belt ved Omø.

Hesselø, i Kattegattet, nord for Sjælland.

Hjortholm, ved Samsø.

Holmene, i Præstøfjord.

Hvilholm, i Roskildefjord.

Inderø. Kattegattet, hører til Ods Herred.

Kalø. i Roskildefjord.

Kidholm, hører Antvortskov til.

Koster, ved Møen; forbunden med denne Ø ved en Bro.

Kyholm ligger i Roskildefjord – en anden Koholm ved Samsø.

Lammeholmene, fem i Antal, findes i Lammefjorden.

Langø, imellem Sjælland og Møen ved Kallehave – en anden Langø ved Ods Herred.

Lindholm, ved Møen – 2) ved Samsø- 3) en Græsholm ved Gaunø.

Lilø, i Korsørfjord.

Magleø, i samme Fjord.

Masned og Masnedkalv eller Kalvø, sydlig for Vordingborg.

Munkholm, i Isefjord.

Muusholm, i Storebelt, ikke langt fra Reersø.

Nixelø, ved Vesterstrand, imellem Sjælland og Sejerø.

Omø, i Storebelt, ved Skjelskjør.

Ormø, ved Glenø.

Ouro, i Isefjorden.

Reersø, i Storebelt, sydvest for Tiissø.

Sankholm, i Storebelt, ved Skjelskjør.

Saltholm, ligger ved Amager.

Sivedø, Syd for Skjelskjør.

Sejerø, ved Sjællands Nordvestkyst, i Sejerø Bugten.

Strandhøj, ikke langt fra Skjelskjør.

Svinø, vestlig for Kjøng

Tærø, imellem Sjælland og Møen, ved Kallehave.

Tunø, ved Samsø.

309.

Fire og tyvende Afsnit.

I vore Dage, da Dampkraften bringer os til skønne Egne og kjære Venner uden synderlig Opofrelse af Tid og Penge, er Lysten til at kjende Fædrelandets forskjellige Landsdele heldigviis tiltagen. Ølandene ere ligesom flyttede nærmere sammen, og Kjøbenhavnerne have maaske lært, at de ikke ere saa vidt forskjellige fra Provindsboerne, eller disse fra dem, som de tidligere troede, Der dukke ogsaa Navne frem, som hidtil kun vare lidet kjendte, og det kunde derfor heller ikke undre os at træffe En og Anden, der med Forundring gjentog "Ohnsevig", naar de hørte, at vi paa vor Rejse til den sydsjællandske Øgruppe vilde dampe dertil. Denne Bugt, der fra Nordbeltet løber omtrent en Fjerdingvej ind i Lolland, Nordvest for Nakskov, har hidtil været lidt kjendt, og egentlig først faaet Navn i det sidste Aarstid, efterat "Diana" har den Opmærksomhed for Lollikerne, at gjøre dem Rejsen til og fra Kiel lettere og bekvemmere, end den forhen har været.

Fra Ohnsevig kommer man uden Vanskelighed til Nakskov; det er kun halvanden Miil, og der er desuden indrettet en Dagvognsbefordring, der staaer i Forbindelse med Dampskibets Komme og Afgang. Et Besøg paa Lolland er imidlertid noget ganske andet, end det vi nys aflagde paa Møen; havde vi der Klippeskrænter og Brinker, saa har man her det flade, jevne Land, hvorfor det egentlige Navn ogsaa er Lavland; saaledes

310.

kaldte vore Forfædre det. Imod Nord og Sydost er der nogle ubetydelige Bakker, men i øvrigt er hele Øen en frugtbar, lavtliggende Slette. Lollands største By er Nakskov, hvis oprindelige Navn skal være Næsskov, da den ligger paa et Næs, hvor der forud har været megen Skov; den findes paa Øens Vestkyst ved Albuefjord, driver god Handel, og har tidligere været stærkt befæstet. Fæstningsværkerne bleve anlagte af Kristian den Tredje og forbedrede af de efterfølgende Konger, fornemmeligen under Frederik den Tredje. Lybekkerne afbrændte Byen under "Grevens Fejde"; og dengang Svenskerne under Karl Gustav hjemsøgte Danmark, blev Nakskov to Gange gjæstet af dem; første Gang, 1658, da de kom marscherende over Isen midt om Vinteren, og uden Kamp bleve Herrer over Byen. Men da de Aaret efter kom igjen, traf de en Modstand, der gjorde baade Borgerne og Befæstningen Ære, og viste, at det just ikke forholdt sig saaledes som det gamle Ordsprog sagde: "aat Lollikerne altid helst vilde tilkjøbe sig Fred, Falstringerne derimod slaae fra sig, for at faae den." Karl Gustav havde ventet, det skulde gaae lige saa let med Byens Indtagelse som der foregaaende Aar, men han havde gjort Regning uden Vært; saasnart han erfarede, hvad Indbyggerne førte i Skjoldet, lod han sin Hærfører Wrangel belejre Byen, skyde med gloende Kugler og Bomber ind over den, grave Miner og storme, for at tvinge den til Overgivelse. Men Naskoviterne gjorde tapper Modstand, og orettede derved den Vanøre, de havde paadraget sig Aaret forud. Borgernes Heltmod overgik Besætningens; thi da Krudt og Fødemidler mindskedes, uden at der kom Undsætning, foreslog Fæstningens beskikkede Forsvare at overgive Byen paa taalelige Vilkaar, men Borgerne satte sig derimod og erklærede, at de vilde stride

311.

for deres By til det Yderste. Omsider tvang Nøden til Overgivelse efter elleve Ugers heltmodige og brave Modstand, men dette skete til for stor Sorg for Borgerskabet, der vilde have vedbleven Forsvaret end længere.

Hverken Gader, Huse eller Kirker vare sikre for Svenskernes Kugler; fra den lille Ø Steenø, der ligger i Fjorden, Vest for Nakskov, lode de deres dræbende Skyts spille imod Byen, og isærdeleshed imod Kirken, der endnu den Dag i dag bærer Præg af deres uvelkomne Besøg. Paa den vestre Side af Bygningen, som vender u imod Havnen til, ere flere Kanonkugler indmurede, ligeledes een i Kirkens Hvælving, og i selve Kirken ligger en Bombe, der en Søndag under Gudstjenesten slog ned sammesteds, uden at gjøre noget Menneske Skade.

Kirken selv, er ligesom saa mange andre Søstæders Kirker er indviet til de Søfarendes Helgen ”St. Nikolaj”, er stor og anselig; den har et Taarn, der er over hundrede Fod højt, og har forhen ovenpaa dette havt et Spiir, der blev regnet for det højeste i Danmark; men dette blæste ned i en heftig Storm 1625.

Voldene, der ikke ere sløjfede imod Landsiden, frembyde en vakker Spadseregang og en vid Udsigt ud over det flade Landskab og Bugten med dens mange Øer, iblandt hvilke er Slotø, hvor man endnu seer Ruiner af Engelsborg, et fast Slot, som Kong Hans lod opføre for at skærme Nakskov imod Fjendtligheder fra Hansestædernes Side. Før Engelsborg blev anlagt, var der paa Øens Nordkyst ligeoverfor Fejø, et fast Slot (Ravnsborg*), som ogsaa skulde tjene til Byens Forsvar; der var opført af Valdemar den Første paa en stejl Høj til Forsvar imod Venderne, og efter de Tiders Krigsførelse

**) Ravnsborg var en middelalderborg og borgbanke beliggende ved Lollands nordkyst i Ravnsby Bakker tæt på Smålandshavet. Borgbanken rejser sig omkring 18 m over havet og var tidligere omgivet af vand på alle sider*

Den blev opført omkring 1330–1335 af den holstenske greve Johan den Milde (Johan af Plön), der havde fået Lolland som pant i forbindelse med lån til kongen

1347 overgår Ravnsborg til kronen under Valdemar Atterdag, og senere ejer kong Oluf II og dronning Margrete I dele af borgen, der bliver brugt til lensmænd indtil omkring 1510, hvor den nedrives. Borgens anlæg var komplekst: cirka 120 m langt, 25–60 m bredt og opdelt i tre borggårde omgivet af ringmure med tårne og port

I middelalderen var anlægget omgivet af vandgange og tilgængeligt via lange pælebroer, da det oprindeligt lå på en holm

Wikipedia

Arkæologiske undersøgelser blev udført bl.a. i 1876, 1904 og 1915, og fund viser rester af ringmure og fundamenter fra befæstning og tårne

I dag er Ravnsborg et smukt naturområde med en borgbanke, hvor du kan nyde udsigten over Smålandshavet og det omkringliggende kuperede landskab

Enkelte murrester er synlige, men størstedelen af anlægget er overdækket med jord for at bevare det mod forvitring

ChatGPT

***)Engelsborg.*

Opført af kong Hans i 1509 som befæstet orlogsværft og forsvarspost ved Nakskov Fjord. Det var særligt udformet med et rundt kanontårn og to flankemure i V-form, samt bradbænke til skibsbygning og reparation langs fjorden

Engelsborg fungerede både som administrativt center for Lolland og som værft til skibe som Engelen og Maria, opført omkring 1510

Udvikling og funktion

I 1523 ophørte områdets administrative rolle, men skibsbygning fortsatte indtil Lykkefejden i 1534–36, hvor bønder stormede og brændte anlægget .

Betydningen blev genoplivet i 1623 af Christian IV, der genåbnede værftet og byggede orlogsskibe som Store Sophia, Kronfisken, Lammet og Norske Løve. Produktionen sluttede omkring 1633, hvorefter borgens sten blev genbrugt til blandt andet Nykøbing Slot

Arkitektur og anlæg

Anlægget bestod af et toetagers tårn, flankemure med skydeskår, bradbænke til skibsbygning og både en indre og ydre voldgrav og vold. Mange elementer er genopdaget via arkæologiske undersøgelser, senest i 1944–47, 1985 og 2005. Restaurering fandt sted frem til 2005

I dag kan man se fundamentrester, to flankemure og kanontårnets murtykkelse (mere end tre meter) samt rester af voldgravssporet. Området er fredet og delvist synligt i landskabet

I dag og besøgsinformation

Engelsborg er det eneste bevarede middelalderlige orlogsværft i Nordeuropa

Øen Slotø er privatejet, og adgang til ruinerne kræver forhåndsaftale via postbåd eller privat båd.

Mange besøger Engelsborg via Postbåden Vesta fra Nakskov Havn – ikke kun som postservice, men som turistoplevelse

Chat GPT.

312.

holdt for uindtageligt, thi paa de tre Sider var der en bundløs Sump og paa den fjerde laa Havet; kun naar Moradset og Havet i strænge Vintre frøse til, kunde en Fjende komme det tillivs. Men Kong Hans indsaa, at da han ikke kunde holde Hansestædernes Skibe ude af Albuefjorden, vilde Ravnsborg heller ikke være istand til at forsvare den fjerntliggende By, og derfor lod han det nedbryde og Engelsborg opføre paa ovennævnte Ø i selve Albuefjord. Dette svarede imidlertid heller ikke til sin Hensigt, og derfor blev omsider Nakskov By befæstet.

Da den katholske Lære endnu var herskende her i Landet, havde Nakskov et Franciskanerkloster; Kirken, der kaldtes Helligaandskirken, blev siden gjort til et Tøjhuus, men efter den omtalte Svenskekrig nedbrudt.

Nordvest for Nakskov ligger Sandby eller egentlig Sundby Sogn, med Byen Taars, hvis Navn oprindeligen skal være Thore; derfra er Overfart til Spodsbjerg, fra hvilken Ø Lolland skilles ved Langelandsbeltet. Men denne Overfart er haard at døje, og Enhver, der kan omgaae den, er bedst tjent med ikke at faae Beviis ihænde for Lillikernes og Langelændernes Nøjsomhed i denne Retning. Rejsen fraraades ikke, fordi der gaaer en stærk Strøm i dette Vand, thi der kunde da nok være til at holde ud, men man bliver sat over i de samme Baade, hvori Kvæg bliver ført fra den ene Ø til den anden, og disse Baade bære tilvisse Vidne om, at Vedkommende ikke ere saa meget nøjeregnende med Orden, Reenlighed og Bekvemmelighed. Ville Færgefolkene gjøre Stads af de Rejsende, saa give de dem frisk Strøelse; men det er kun sjeldent, det gaaer saa pænt til, og Dunsterne af Dyrene har man alligevel. Det kan ogsaa nok hændes, at

313.

man ikke alene faaer ganske uvedkommende Rejsefæller paa to Been, men ogsaa fiirbenede, naar der tilfældigvis kommer Nogen, der skal samme Vej, og der ikke flere Færgebaade ved Land; derfor vilde det tilvisse være meget ønskeligt, at der kunde blive sat en Dampbaad i gang over det meget besøgte Langelandsbelte.

Lidt Nord for Taars ligger den smukke Hovedgaard Frederiksdal, hvorfra der over Beltet er en vakker Udsigt til den yndefulde, lange Strimmel Land, der viser sig hiinsides Beltet, hvor

”Søen strammer ud sit Klæde,
Himlen farvet Floden blaa;
klare, lyse Bølger smaa
ganske bly paa Landet træde,”

Denne Hovedgaard hed før Grimstrup, thi den var opført af Jens Grim, der er kjendt fra Dronning Margretes Tid. Ved det nærliggende ”Korsenakkehuse” var et af Sørøvernes bedste Tilholdssteder i hine mørke Tider, der gik forud Valdemarernes Dage.

Vintersborg, paa Øens nordvestlige Kant, er en meget gamle Bygning, omgiven af Grave, der i Begyndelsen af det femtende Aarhundrede tilhørte Johan Skarpenberg, en af de to Anførere, der under

Erik af Pommern var med Hæren i Slesvig. I Slutningen af det sextende Aarhundrede blev den opbygget i sin nuværende Skikkelse af dens daværende Ejer Eiler Rud. Det nuværende Navn har den havt siden Slutningen af det syttende Aarhundrede, efter Baron Vinterfelt, der fik den omdannet til et Baroni, det første i Danmark.

Ruiner af det faste Slot Ravnsborg ere endnu at see

324

paa den østlige Kant af Nørreherred, hvortil de alt nævnte Steder paa Lolland høre. Tætved flyder Øreby Aa, og Vest for Ravnsborg, i en saare smuk og meget frugtbar Egn, ligger Hovedgaarden Pederstrup, der hører til Grevskabet Kristianssæde, forhen kaldet Kristiansborg, hvilket Navn dette Grevskab besidder, saavel som Herren til Kristiansholm ved Rødby, matte forandre, dengang Kristiansborg i Kjøbenhavn blev opført.

Kristianssæde *) tilhører en Familie, der almindeligen regnes til Landets ædleste og fortrinligste Slægter, og der ingen lund ved nedarvet Familieadel alene, men ved den Hjerteadel, der afpræger sig, saavel i dens betydeligere som almindeligere Færd.

Ved Navnet Reventlow fremkaldes altid Tanken om noget Ædelt og Skjønt! Det var Kristian Frederik Ditlev Reventlow til Kristianssæde, der havde Forsæde og var Sjælen i den Forsamling, der efter Kronprinds Frederiks, siden Frederik den Sjettes Ønske, traadte sammen for at ordne og forbedre Bondestandens Kaar, og hvad Landalmuen skylder denne Ædling der,

”sit Blik med Andagt, med brændende Andagt lod skue
dybt i Alkjærligheds evigstraalende Lue,”

det vil ingefinde glemmes, hverken af denne Stand eller af Nogen som helst, der kan fatte og føle, hvormegen Velsignelse og hvor stor Velvære, der ved hans Bestræbelser er beredet en talrig Klasse af Landets Børn.

”Aldrig smaalige Sysler mod Jorden os bøje,
men til de store Bedrifter vi vende vort Øje!”

Sydvest for Pederstrup ligger Baroniet Juellinge hvis første Besidder var den bekendte Søhelt Niels Juels hæderlige og breve Broder, Jens Juel, der mageskiftede sit

*) ChatGPT:

Christianssæde nævnes første gang i 1397 under navnet Taastrup (også Tostorp). Siden 1740 har stedet heddet Christianssæde, opkaldt efter Christian Ditlev Reventlow

I 1729 blev det et grevskab under Reventlow-familien og tog navnet Christiansborg; da kongen opførte sit Christiansborg i København, blev herregården omdøbt til Christianssæde fra 1740

Familien Reventlow ejede ejendommen indtil 1934. Efterfølgende blev hovedbygningen solgt og adskilt fra godset, senere omdannet til børnehjem omkring 1952

visitlolland-falster.dk

Byggeri og arkitektur

Hovedbygningen er opført omkring 1690 i en tidlig nederlandsk barokstil, formentlig af Jens Juel efter Regitze Sophie Vinds død. Bygningen blev ombygget i 1740'erne med mansardtag og reorganisering af anlægget inden for dobbelt voldgrave på små holme

I 1979 brændte hovedbygningen delvist, hvorefter de ydre rammer blev genopført i original stil, men

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Omgivelserne rummer stadig rester af barokhaven, lindetræalleer og den oprindelige parkstruktur og voldgrave

Ejerhistorie (kort oversigt)

Ejendommen skiftede hænder mellem adelsfamilier i middelalderen og renæssancen, herunder Kabel, Lunge, Brahe, Lykke og Grubbe, indtil den i 1686 blev erhvervet af Regitze Sophie Vind og baron Jens Juel

I 1728 købte Christian Detlev Reventlow stedet, og Reventlow-familien ejede Christianssæde til 1934

315.

Baroni Juellinge i Sjælland med Kong Frederik den Fjerde, og fik istedenfor det denne herlige Ejendom paa Lolland, tidligere Halstedkloster. Juellinge i Sjælland er siden kommen ind under Grevskabet Bregentved. Jordbunden omkring Juellinge er saa frugtbar, at den endog bliver regnet for den bedste i hele Kongeriget Danmark, og Bøndernes Tilstand saa god, at Halsted Sogns Beboere i Aarhundreder ere bleve ansete for Landets mest velhavende; ”hvortil ikke lidet bidrager de høje Herskabs og Ejeres fortandige og godgjørende Forvaltning” hedder det i et gammelt Skrift. Og den Lov, der saaledes for længst er tilkjendt den nuværende Stamherres Forfædre, den vil Ingen kunne frakjende ham, der har viist, at han i rigeste Maal gjør den Fyldest. Hans Navn er højt hædret og agtet af hans Undergivne og paa den Ø, han har sit Hjem; men ogsaa i Landets andre Egne har det en harlig Klang, thi,

”ringe Dyders Fortræffelighed ej han oplæser,
ej for hver given Skjærv i Basunen strax blæser;
men han lig Regnen, der kølig og født nedfalder
venlig tillive med Perler Smaablomsterne kalder.”

Halsteds første og ældste Navn var Haraldsted, og det var dengang et langt smukkere og rigere Sted, end nutildags; thi den Arm af Fjorden, der løber forbi Sæbyholm, forbi herlige Skove, bølgende Kornmarken og Agre, var dengang sejlbar. Augustinermunkene anlagde i det tolvte Aarhundrede et rigt og stort Kloster her, og dette blev overflødigen betænkt af mange fornemme og velhavende Personer.

Halsted By blev paa Klosters Tid regnet for en lille Kjøbstad, og Klosteret selv var saa anseet og dets Brødre saaledes i Ry for Veltalenhed, at en Prædikant ikke blev regnet for

316.

synderlig meget, naar han ikke var udgaaet fra Halsted Kloster. Dersom de imidlertid alle vare som en Præst i Halsted, der var bekjendt som ”dygtig Arithmetiker, Latiner og Skriver, og saa kunde han da vel ogsaa være dygtig Præst.” da faaer man et underligt Begreb om deres Veltalenhed. En Dag, da denne Mand i Kirken anpriste Guds Godhed for Menigheden, indklædte han sin Tak til Vorherre saaledes: ”Tak Herre, fordi du giver os Korn, fordi du giver os Hvede og Ærter, smaa Kalve og smaa Grise; Dus spiller som en Fader med sit Bern og leger vel sommetider med os; pip, pip, mine Børn! o.s.v.

Da Lybekkerne under Kong Hans's Regjering krigede her i Landet, afbrændte de ogsaa Halsted Kloster, men det blev snart opbyggt igjen, og da det siden forfaldt, blev det istandsat af Frederik den Andens Enkedronning, Sofie. Øst for Klosteret var en smuk Lund eller Lystskov, der i sin Tid var Klosterboernes Spadserested; nu er den Juellinge Dyrehave; og ved en Høj, ”Magshøj” kaldet, er en Sundhedskilde, der i Munkevæsenets Tid var meget indbringende, dens Vand blev anseet for lægende og undervirkende og der er siden gjort jevnlig Valfarter til den, fornemmeligen St. Hans Aften.

Halsted Kirke er stor og smuk; det er den forrige Klosterkirke, der er noget udvidet, og tæt ved den ligger et Hospital eller Fattighuus, der yder Sognets Fattige megen Hjælp og Understøttelse. I Kirken findes et Maleri, der forestiller en Præst og hans Hustru med eet levende Barn og otte nyfødte Spæde, der ere døde. Sagnet fortæller herom, at en Moder engang ved Kirkelaagen har bedt Præsten indstændig og paa sine Knæ om at kaste Jord paa hendes dødfødte Børn; men den Gejstlige afslog det og stødte i Vrede til hende med Foden, sigende, at han ikke kastede Jord paa Hundehvalpe.

317. Kvinden udsagde da den Forbandelse over ham og hans Huus, at hans Hustru aldrig skulde føde ham levende Børn, hvilket ogsaa gik o Opfyldelse, saa at Præstekonen fødte otte døde Børn, det ene efter det andet. Omsider lod Præsten sig bevæge til at kaste Jord paa et dødfødt Barn i Menigheden og kort efter fødte hans Hustru det levende Barn

Aunede, Annexet til Halsted, svarer godt til sit Navn, Anede, nede ved Aaen, thi det ligger saa lavt, omflydt af Vand, at Vejen dertil undertiden næsten er ufremkommelig.

I Skovlænge, Øst for Halsted, hvis Navn tyder paa, at der forud har været mere Skov sammesteds end der nutildags er, blev under Nakskovs Belejring 1659, den bekjendte svenske General Magnus Steenbock født, der siden under Fejden med Sverrig blev tagen tilfange i Tønningen, og omsider endte sine Dage i Kastellet i Kjøbenhavn.

Der ligger ogsaa ved Skovlænge By en Bakke, omgiven af Volde og Grave, hvor der engang har staaet et Slot, der var to adelige Jonfruers Bolig, Engang kom de i Strid om det øverste Stilesæde i Kirken og kunde ikke blive enige om, hvo der skulde have Forrangen; den Ene flyttede derfor til Gurreby, byggede Kirken, og gav den en prægtig Altertavle til Trods for Sæsteren. Efter den Tid kom de kun sammen to Gange aarlig, og det paa en stor Steen midt i en Bæk ved Sognets Grændse; denne Steen blev kaldet "Jomfrustenen." Bækken er ved Udgravning forsvunden, men en stor Runesteen ligger endnu i god Behold iblandt de øvrige store Steen, og er den bekjendte "[Skovlænge Runesteen](#)."

"Osterd rejste denne Steen efter Gut sin Fader, den gode Krigshærs Anfører," staaer der at læse paa den.

Ved Vesterskov, tæt ved Albuefjord, er der en Kilde,

318.

hvis Vand i Pavedømmets Tid havde Ord for at være undervirkende. Kristian den Første lod et Kapel bygge der paa Stedet til den hellige Trefoldigheds Ære, for at Munkene kunde læse Messe ved St. Hansdagstide, naar Folk kom til Kilden, og dette Kapel er den nuværende Kirke i Kappel, der ligger paa den vestlige Pynt af Lolland, Syd for Albuefjord. Tæt derved ligger Hovedgaarden Gottesgade, som har faaet dette Navn af en Mand, der 1725 vandt den ved Lotteri; Kong Frederik den Fjerde havde ladet den oprette af en nedlagt Bondeby Knuble, og ved Bortlodningen blev Major Plötz den Lykkelige, hvem den tilfaldt.

Der er endeel Stednavne paa Lolland, som tyde hen paa, at Venderne tidligere have fæstet Bo der og givet Byer Navne: saaledes Kramnitze, Tillitze, Kuditze, Vinnitze, næsten alle paa den sydvestligste og sydligste Kant af Øen, saa det lader jo rigtignok, som om Indbyggerne have givet dem Ro og Lejlighed til at sætte sig fast. "Lollikkerne holde meget af Fred og Ro, derfor skjøtte de ikke em Krigerfærd – og derfor vilde de ogsaa i hine Tider helst jevne Alt fredeligt med Venderne," er der bleven sagt til Berømmelse for Øens Befolkning; men hvorvidt det kan kaldes en Dyd, at lade fremmede Voldsmænd spille Herre i Landet, eller give dem Sølv og Guld for at holde sig borte, der ville vi nu lade staae ved sit Værd. I øvrigt tyder de mange sørgelige Vidnesbyrd om onde Lidenskabers og Tilbøjeligheders Herredømme, som ogsaa i den sidste Tid ere bragte for Dagen, just ikke om, at Folkene der ere mere fredselskende og fordragelige end Danmarks øvrige Befolkning.

319.

I en f Lollands kjønneste og yndigste Egne, midt i det frodige Landskab ved Skov og Sø, ligger Vesterborg, lidt Syd for den til Christianssæde hørende Herregaard Pederstrup, Familien Reventlows almindeligste Opholdssted. Der maa vi svæle ved Mindet om en værdig Præstemand, der var Herrens troende Tjener og en sand Kristen, thi han viste sin Tro i gode Gjerninger, og Kjærlighed var den Drivfjer, der bragte han til at lære og tale, arbejde og virke. Til Lykke for ham og de kommende Slægter var han højagtet af den Mand, der havde Bondestandens sande Vel og Forædling for Øje, og levede i hans umiddelbare Nærhed, og denne Mand, den alt nævnte Greve af Reventlow, stod ham troligen bi ved den Sags Fremme, der udfyldte hans Tanker og var Maalet for hans Stræben, Oprettelsen af en højere Læreanstalt for Landalmuen i Vesterborg havde derfor ene Biskop Boisen at takke for sin Tilværelse. Til samme Tid som han varetog sit Embeds Pligter og ved skriftlige Arbejder bestræbte sig for at udbrede Oplysning og gjøre Kundskaber almindeligere og mere tilgængelige, styrede han for og underviste i den af ham oprettede Højskole, "det vesterborgske Seminarium" med en Nidkjærhed, en Indsigtsfuldhed og en Dygtighed, der har sat ham et hæderligt og velfortjent Minde. I et kraftigt Sønnekuld, næsten alle viede til Herrens Tjenere, har Kirken nogle af sine kraftigste og redeligste Forkæmpere; Peter Outzen Boisen selv er siden 1831 gaaet ind til

"den Kjærligheds Løn, som ventet, den salige Glæde
Tungen ej kan, og ej Naturen udkvæde!
Bøgernes dæmpede Rislen og Fuglenes Tone,
Hyrdernes Vise og Vinden i Bladenes Krone,
Alt er kun Klang
enkelte Lyd af den Sang,
som af Keruberne synges om Skaberens Throne."

320.

Fem og tyvende Afsnit.

Nordost for Vestenborg*) ligger en usædvanlig stor og skummel Kæmpegrav, i hvilken en af Gorm den Gamles fornemste Mænd, Sagaskriveren Torkel Adelsage skal være højsat; og omtrent midt paa Lolland i en smuk Egn ved Sø og Skov, ligger Mariboe; som den Losse- og Ladeplads kan Toldstedet Bandholm betragtes. Byens gamle Navn var Skinninge; med da der i det femtende Aarhundrede blev stiftet et rigt Kloster sammesteds til Ære for Jomfru Maria, for Nonner af den hellige Birgittes Orden, saavelsom for Munke af Augustinerordenen, fik Byen Navn efter Klosteret. I Søen findes flere skovgroede Holme, og iblandt disse Borgø, paa hvilken der har staaet et fast Slot, som belv nedbrudt i det trettende Aarhundrede; sandsynligviis har det været en af de mange Røverreder, Landet var opfyldt af. En Bro 1000 Fod lang, førte over til det faste Land, og imod Syd var det omgivet af Volde og Grave, som Ruinerne endnu udvise. Et andet Slot skal have staaet paa en Mosegrund ved Nørresø og være kaldet Lysemose Slot, men ogsaa det er for længst ødelagt.

Fuglse Herred er det skovrigeste paa Lolland og har overordentlig frugtbar Jordbund, derfor var Kjøretouren fra Vesterborg ned til Kristianssæde meget vakker, og intet mindre tilfredsstillende er Egnen imod Syd, fra Gottesgade til Rødbye Fjord, der er fuld af endeel tildeels ubeboede Øer. Vi maatte tage Rødsand i Øjesyn, disse flade Sandbanker langs Lollands Sydkyst, hvis røde Sand eller Bund man seer igennem Vandet, og efter hvilken den lille By Rødbye har faaet Navn. Fra Rødbye er Færgefart til Femern og Heiligenhafen i Holstein, men Byens Handel

Maria Bojesen: Rejse igennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

*) *Chat GPT: Vestensborg blev etableret som herregård i 1766 af agent J.C. v. Westen, efter hvem ejendommen fik sit navn. I 1793 blev godset købt af Kronen, og efterfølgende er hovedgårdens jord blevet udparcelleret og solgt fra.*

321.

er kun ubetydelig fordi Indløbet til Fjorden, Kramnitze Gab, er vanskeligt, og kun mindre Skibe kunne løbe igennem. Ved Dragsminde var forhen Losse- og Ladeplads, men Havne er nu tilstoppet. I Maribo Kirke ligger en af vort Fødelands fortrinligste og mest jøjhjertede Kvinder begravet; der er Kongedatteren Eleonore Kristine, Kristian den Fjerdes kjæreste Barn, den beklagelige Ulfledts trofaste Ægtefælle.

”Nøgen jeg til Verden kom
nøgen fra den er min Dom.
Herren gav og Herren tog,
Herren lægte, Herren slog,
Lovet være Herrens Navn,
som alt følger til mit Gavn,
hannem falder jeg i Favn.” *)

Saaledes sang hun endnu efter at have gennemgaaet de mange Lidelser, Sorger og Krænkelser, hendes Livshistorie vidner om; og efter at have besøgt hendes Gravsted, ville vi dvæle ved Mindet om hende, ved de Forviklinger, under hvilke hun sørgede, de Lidelser, af hvilke hun hjemsøgte, og de Kampe, i hvilke hun sejrede.

nna Kathrine af Brandenburg, Kristian den Fjerdes Dronning, døde i Foraaret 1612, efter et femtenaarigt Ægteskab. Af hendes sex søn vare tre døde strax efter Fødslen, og Thronarvingen, Prinds Kristian, døde Aaret før den gamle Konge; den neste efterlevende Søn, Frederik, vlev derfor efter Faderens Død valgt til Landets Hersker og regjerede siden under Navn af Frederiks den Tredje. I Kristian den Fjerdes Levetid havde der været paatænkt og underhandlet om Ægteskab imellem ham og Dronning Kristine af Sverrig, den store Gustav Adolfs Datter, men denne Forbindelse kom

*) *Teksten "Nøgen jeg til Verden kom / nøgen fra den er min Dom" stammer fra Thomas Kingo (1634–1703), en af Danmarks største salmedigtere.*

Digtet er en del af hans salme "[Sorrig og glæde de vandre til hobe](#)", som er en af de mest kendte og elskede danske salmer. Den handler om livets skiften mellem glæde og sorg og udtrykker en dyb kristen tro og tillid til Guds vilje, også i lidelsen.

322.

ikke i stand, og Prinds Frederik formælede sig derpaa med Sofie Amalie af Lyneborg, en kjæk og modig, men stolt og myndig Dame, der paa lidet kongelig og kvindelig Made forøgede og nærrede de Sorger, Smerter og Savn, der faldt i Eleonore Kristines Lod.

I Aaret 1615 lod Kristian den Fjerde sig vie ved venstre Haand til Kirstine Munk, Datter af Ellen Marsviin og Ludvig Munk, der havde været Lehnsmand i Tronhjem. Det blev bestemt, at hun ikke skulde kaldes Dronning og hendes Børn ikke have Adkomst til Riget, men i øvrigt ansees for, hvad de ogsaa vare, Kongens lovmæssige Børn. Fem Sønner døde strax efter Fødslen og den fjerde blev kun to Aar gammel. Den neste af dem, der blev i live, var Grev Valdemar Kristian, Herre til Thorseng, som i Forening med Eleonore Kristine fortrinviis nød Faderens Kjærlighed.

Døtrene bleve næsten alle gifte med Landets første Adelsmænd. Den ældste alle gifte med Landets første Adelsmænd. Den ældste, Anna Katrine, døde af Sorg over, at hendes Brudgom, Frantz Rantzau, druknede i Kanalen i Rosenborg Slotshave; Sofie Elisabeth blev gift med Holger Vind, der forlod hende, da det gik ned ad Bakke med Korfits Ulfeldt, som havde faaet tilægte Eleonore Kristine navnkundigste af dem Alle, Elisabeth Augusta ægtede Hans Lindenov til Ivernæs, (det nuværende Vedelsborg i Fyen), og af Tvillingsøstrene Kristian og Helvig blev førstnævnte gift med Hanibal Sehested, og Helvig med Ebbe Ulfeldt; Marie Kathrine døde nogle Maaneder efter Fødslen, og Dorothea Elisabeth blev sat i Kloster i Køln.

Den 22de Juni 1621 blev Eleonore Kristine født paa Frederiksborg Slot. Alt fra de tidligste Barndomsaar aflagde hun Vidnesbyrd om ualmindelige Aandsevner, og da hen ved enhver Lejlighed viste stor Lærelyst og lagde megen Flid for Dagen, blev hun snart den Kongelige Faders erklærede Yndling. I en Alder af kun syn Aar blev hun forlovet med Korfits Ulfeldt, der var Kongens Kammerjunker; ogsaa han var af formen Slægt og besvoret med de højeste og mest ansete Familier. Da Kongedatteren var tolv Aar gammel, bejlede Frantz Albert, en saxisk Fyrste, til hende, og hendes Forældre raadede og tilskyndede hende til dette Ægteskab, fordi det var et fordeelagtigere og mere anseet Parti, end Forbindelsen med Ulfeldt; men Eleonore Kristine var ikke at formaae til at bryde det Løfte, hun havde givet sin Trolovede. Og med samme Trofasthed, hvormed Barnet hængte ved den Mand, der med hendes Faders Samtykke havde faaet Løfte om hendes Haand i de gyldne Dage, fulgte den ædle, højtprøvede Vib sin Ægtefælle i de mørke, uvejrsvangre Tider, der fra meer end een Side forbitrede deres Tilværelse, uden at forstyrre deres lykkelige samliv.

Oversigt Kong Chr. 4 - børn

Kristian den Fjerde, der var utrættelig arbejdsom og nidkjær i sit store Kald, var det ikke mindre i sit private Livs Sysler, og med opmærksom Iver og Kjærlighed ledede han sine Børns Opdragelse. I Karen Sehested, Hannibal Sehesteds Søster, som han valgte til disse Børns Hovmesterinde, fik de en alvorlig og stræng Opdragerinde, der af Kongen modtog adskillige Bestemmelser, som han egenhændig havde ned skreven med Hensyn til Underviisningen, den Skik og Orden, der skulde iagttages, og de Adspredelser, Børnene maatte nyde, over hvilke Bestemmelser Overholdelse det blev hende befaleet at vaage paa det allernøjeste. Saavidt det kan skjønnes, har

324.

Eleonore Kristine som Barn været heftig, bestemt og noget drikkesyg; hun kom derfor ofte paa Kant med Karen Sehested, som hun spillede magt et Puds, der bidrog til at stemme Hovmesterinden uvenlig imod hende. Der fortælles saaledes, at det gik ringe med hendes Fremskridt i Regnekunsten, hvorfor Karen Sehested, der af Kongen var bleven paalagt, strax at underrette ham om enhver Forsømmelse fra Lærernes eller Børnenes Side, meddeelte han, ”at baade Regnelæreren og Eleonore Kristine spildte Tiden, saa at hun, der alt var en stor Pige, ikke forstod at regne halvt saa godt som de yngste Børn.” Kristian den Fjerde takkede Hovmesterinden i en Skrivelse for den Opmærksomhed, hun viste imod hans Ønsker, og udtalte sin Misfornøjelse med Datteren, som han lod sige, ”at om faa Dage vilde han selv examinere hende, og fandtes det da, at Skylden til hendes ringe Fremgang var paa Lærerens Side, skulde denne strax denne strax afskediges”. Regnelæreren, som Karen Sehested personlig havde noget imod, ansaa sin Afskedigelse for vis, da han hørte Kongens Bestemmelse; men Eleonore Kristine hjalp ham ud af Klemmen ved at tage saa alvorlig fat og tilegne sig saa mange Regnekundskab i de Dage, der vare tilbage, før Faderen vilde overhøre hende, at han, da dette var skeet, erklærede sig meget vel tilfreds med hendes Viden, roste hende og Læreren, og tilkjendegav Karen Sehested sin Forundring over, at hun troede at have Grund til Klage over Barnets Flid og Fremskridt.

En anden Gang, og det endog Aaret før hendes Giftermaal, paadrog hun sig ved sin heftige Adfærd en haard Revselse af Hovmesterinde. Musiklæreren, der ikke havde synderlig Taalmodighed, tog haardt om hendes Haand og stødte den et Par Gange ned imod Instrumentet, idet han vilde gjøre

325.

hende opmærksom paa en Fejl, hun havde begaaet; men Eleonore Kristine, misfornøjet med denne lidet skaansomme Tilretteviisning, greb heftigt fat paa Lærerens Haand og stødte den af al Magt imod Harpen, idet hun gjentog: ”Nej saaledes, saaledes, saaledes!” Musiklæreren klagede til Hovmesterinden, der ikke var synderlig skaansom imod Kongedatteren.

Da hun var femten Aar gammel, blev hun viet til Korfits Ulfeldt, der dengang var Statholder i Kjøbenhavn; det var den 9de October 1636. Eleonore Kristine og hendes Søstre førte ligesom Moderen Titel af ”Grevinde af Slesvig- Holsteen,” og der skete Forbøn for dem i Kirken næstefter de kongelige Prindser og Prindsesser. Om Ulfeldt siges der, at hans Slægt og Byrd ikke havde sin Lige paa de Tider. Han var en Søn af Rigets Kantsler Jakob Ulfeldt, Herre til Ulfeldsholm, Egeskov og Urup, og af Fru Birgitte Brokkenhuus, og havde ti Brødre og sex Søstre, der næsten Alle vare i høj Stilling eller gifte ind i ansete Familier, saa at Ulfeldts Slægt var baade mægtig, rig og talrig, og Korfits Ulfeldt selv var en overordentlig snild og kundskabsrig Mand.

Saasnart han havde faaet Eleonore Kristine til Hustru, efterkom han hendes Ønske, at udvikle hendes Aandsevner endmere end skeet var, og særdeleshed at lære hende Musik og fremmede Sprog, i hvilke han, der var sytten Aar ældre end hun, var ualmindelig dygtig. Disse Læretimer, i hvilke hun fattede Alt med utrolig Lethed. Disse Læretimer, i hvilke hun fattede Alt med utrolig Lethed, vare hendes kjæreste og skønneste Timer, vidner hun slev, og hendes Ægtefælle skaffede de stor Tilfredsstillelse og Glæde. Hun erhvervede sig et paa de Tider ganske ualmindeligt Kjendskab til fremmede Sprog, og som et Beviis paa hendes Lærelyst og omfattende Kundskaber

326

kan dette tjene, at hun efter at have lært Italiensk, Fransk og Tydsk, i hvilke Sprog hun skrev Digte og udgave flere Oversættelser, begyndte at lære Latin, da hun var 21 Aar gammel, og Aaret efter tog hun fat paa det Spanske Sprog. Dertil var hun meget musikkyndig, spillede ikke alene Harpe, men ogsaa Fløjte, havde en smuk Stemme og beskæftigede sig meget med Digtekunsten. Med hvor megen Klarhed og Lethed hun forstod at udtrykke sine Tanker, det aflagde hun oftere Vidnesbyrd om, iblandt andet, da hun i Skaane talte sin Ægtefælles Sag.

Saalænge Kristian den Fjerde levede, gik det Ulfeldt godt, og han blev med Rette anset som den mægtigste og mest betroede Mand i Riget. Men aldrig saasnart var den faderlige Konge død, og Frederik den Tredje valgt til Hersker, før hans Lykkestjerne dalede, rigtignok ikke uden egen Brøde. Kronprinds Kristian var død Aaret før den gamle Konge, der ikke havde funden Lejlighed til at lade Hertug Frederik hylde, og der opstod altsaa Tvisligheder ved Kongevalget. Adelen, der havde funden Lejlighed til at lade Hertug Frederik hylde, og der opstod altsaa Tvistigheder ved Kongevalget. Adelen, der havde utilbørlig stor Magt og Myndighed. lod de andre Stænder erklære ved Rigsraadet, ”at Gejligstheden og Borgerskabet skulde samtykke i det Valg, Rigets Raad stemte for.” Dette vilde de andre Stænder ikke lade sig nøje med, saameget mindre som der blev ymtet om, at Kongesønnen skulde forbigaaes, og Laurits Scavenius, der siden blev Biskop i Sjælland, erklærede derfor i Raadet, ”at de Alle af den afdøde Konge vare indbudne til at raadslaae om Kongevalget og derfor vare berettigede til at have en Stemme med.”

Korfits Ulfeldt blev mistænkt for at forhale den kongeløse Tid, for om muligt selv at komme til Roret; da Adelen fik Tanke herom, understøttede den Hertug Frederik, som den dog

327.

langt hellere saa paa Thronen, end den myndige Rigsraad, hvis stopre Anseelse havde vakt saa megen Misundelse, og deres Utilbøjelighed imod Ulfeldt bidrog vistnok for en Del til, at Hertug Frederik blev udraabr til Konge og hyldet i Juli 1648. Men han maatte indgaae en meget haard Haandfæstning, og Mistanken for at Hænderne bleve snørede saa fast paa Landets Styrer, faldt paa Korfits Ulfeldt, der altsaa strax fra Begyndelsen af kom paa en spændt Fod med den nye onge.

Aaret efter sin Thronbestigelse viste Kong Frederik sin Svoger den Tillid, at sende ham som Gesandt til Holland, med hvilken Stat Herskeren vilde stifte fornyet Venskab. Paa Grund af sine store Talegaver og sit Bekjendtskab i Holland, fra den Tid af han beklædte en Gesandtskabspost der under Kristian den Fjerde, blev Ulfeldt anseet som overordentlig skikket til denne Post, saameget mere som han var bleven behandlet med stor Udmærkelse af Republikken, saa stor endog, at Staterne udbade sig som Ære, at den Søn, Eleonore Kristine under sit Ophold sammesteds bragte til Verden, maatte blive opkaldt efter den; Barnet blev døbt Leo Belgius og modtog af Republiken en aarlig Sum af tusinde Guldmynter, men døde i en ung Alder.

Regjeringen i Danmark var imidlertid ikke tilfreds med Udfaldet af Rigshofmesterens Sendelse, dels fordi han handlede temmelig egenraadigt og gik langt ud over den Fuldmagt, der var given ham, dels ogsaa fordi han talte med stor Drigstighed om sin egen Myndighed ligeoverfor den kongelige Magt, hvilket snart igjen blev bragt til Hove af villige Tunger, og det vistnok med Tilsætninger. Endog gamle Ytringer bleve hentede frem for Lyset; saaledes blev der berettet, at han under et tidligere Ophold i Frankrig havde sogt ved

328.

Hoffet: ”Hvad er det for Adelskab her er? Kongen kan jo lade alle de Herrer sætte i Bastillen, naar han finder for godt. Nej i Danmark, der er rette Adelsmænd, som Kongen ikke kan tvinge til at sætte Foden udenfor Huset!” Da han nu ved sin Tilbagekomst blev modtagen med iøjnefaldende Kulde af Kongen og Dronningen, og mærkede at man ikke var synderlig tilfreds med hans Gesandtskab, samt følte, at Kong Frederik lod sig det være magtpaaliggende, at faae den Magt og Anseelse svækket, Kristine Munks Børn og navnlig Righofmesteren havde nydt, holdt han sig ganske borte fra Hoffet, erklærede, at han ikke befandt sig vel, og forlod i flere Maaneder ikke sine Værelser. Eleonore Kristine rettede sig ganske efter sin Mand, og hans Anskuelser vare i den Henseende overensstemmende med hendes. Med Dronning Sofie Amalie, der saa til hende med skjæve Øjne, formedelst hendes større Aandsudvikling og mangesidige Kundskaber, siger der, var hun strax kommen paa en spændt Fod, hvortil hun vistnok elv bidrog, ved ikke med Klogskab at indordne sig de bestaaende Forhold.

Dengang Kong Kristian blev vred paa Kristine Munk, mistede hun Titel af Grevinde af Slesvig-Holsten, og i nogle Aar blev hun kun kaldet ”Fru Kirstine til Boller;” men da den kongelige Ægtefælle tog hende til Naade igjen, blev det tilladt hende, atter at føre ovebbævnte Titel, som og Børnene, der stedse vare Faderen kjære. Frederik den Tredje og Sofie Amalie nægtede imidlertid strax fra Begyndelsen af at kalde men saaledes, og dette blev Eleonore Kristine højlig fornærmet over, som og derover, at det blev saavel hende som hendes Søster forbudt at kjøre lige ind paa Slottet, hvortil de vare vante fra deres Barndom af; nu blev det derimod

329.

betydet dem, at de maatte stige af Vognen udenfor ligesom andre adelige Personer. Og hvad der endmere gjød Olie i Ilden og nærede hendes og hendes Ægtefælles Uvilje imod de kongelige Slægtninge, det var den Mistanke, der ikke blev lagt Skjul paa imod Hofmesteren, hvis Redelighed hidtil aldrig var dragen i Tvivl; der blev endog anordnet en Undersøgelse om hans Forhold og fordret Regnskabsaflæggelse for de Myntsager, der havde været ham anbetroede i Kristian den Fjerdes sidste Leveaar.

Anledningen til Sofie Amalies Unaade eller rettere Had imod Eleonore Kristine, skal have havt ganske personlige Aarsager, og Kongedatteren skal baade før og efter Kroningen have behandlet hende med et Hovmod, der kun fremkalde Bitterhed; en Begivenhed, der sandsynligviis var tilfældig, fremkaldte især Dronningens Harme.

Der var kommen adskillige fremmede Kunstnere ind til Danmark og iblandt disse en dygtig og talentfuld Guldarbejder fra Sachsen, der havde taget Bolig i Lyngby. Hans Navn var Kaspar Herberg, men ialmindelighed blev han kaldet "Kunst Kasper" og var for sin ualmindelige Dygtigheds Skyld højt anskreven hos Kong Frederik, der endog overdrog ham at forarbejde det Kongesmykke, Sofie Amalie skulde bære paa Kroningsdagen.

Paa en Rejse igjennem Lyngby nogle Dage før Festen, besøgte Eleonore Kristine Kunstneren, og bad ham vise sig Kronen, som hun derpaa satte paa Hovedet, for at see, hvorledes den vel kunde tage sig ud. Men uheldigviis tabte hun den paa Gulvet, og ved Faldet gik en stor og kostbar Steen itu, der var indfattet i den. Kunstneren, der følte, at han ikke burde have viist Klenodiet frem og endnu mindre tilladt Nogen som helst at smykke sig med det, kom ved dette Uheld i

330.

stor Knibe, men han valgte den kloge Udvej, at betroe Sagen til Kongen selv, og det i største Skyndsomhed. Frederiks den Tredje, der gjerne vilde undgaa at Brud med Familien Ulfeldt, bad Kaspar Herberg at fortie det Uheld, der var indtruffen, og raade Bod paa Skaden saa godt det stod i hans Magt; men det spændte Forhold, der altid havde fundet Sted imellem Sofie Amalie og Eleonore Kristine fremkaldte Mistanke om, at det maaske ikke var ganske tilfældigt, Kronen var falden til Gulvet. Da Dronningen fik Nys om Tingen, blev hun meget fortørnet, og der siges, at hun aldrig glemte Kongedatteren denne Begivenhed, som hun flere Gange skal have peget hen paa i de Trængslens og Nødens Dage, hun ikke var uden Skyld i.

Ulfeldt følte sig højlig krænket ved den Mistillid, der blev lagt for Dagen imod ham angaaende Myntsagen, og skrev et Brev til Kongen fuldt af Klager og utaalmelige Udbrud, og nogle Maaneder efter atter et, saa at Forholdet imellem Hoffet og ham alt var meget spændt to Aar efter Frederik den Tredies Regjeringstiltrædelse, og sa indtraf den bekjendte Historie med Dina, der satte Kronen paa Værket.

Dina Vinhøfer, (*Dina Vinhofvers*) ogsaa kaldet Dina Skomagers, var et letsindigt Fruentimmer, der blev underkjøbt af den mægtige Ulfeldts Fjender til at udbrede det Rygte, "at Hofmesteren og Eleonore Kristine pønsede paa intet mindre end at tage Kong Frederik af Dage ved Gift." Men hun var, som man nok kan tænke, ikke alene om at faae den Historie i gang; den fornemste Deltagende var Jørgen Walter, idetmindste den ene Navngivne. Otto Sperling og Simon Hennings bleve mistænkte som Ulfeldt Medvidere.

Oberst Walter, Hovedmanden, havde været Komman-

331.

dant i Rendsborg, da denne Fæstning blev belejret af Svenskerne 1645, havde dengang viist meget Tapperhed, og var derfor bleven yndet af Kongehuset, hvor han skal have forstaaet at indsmigre sig godt, medens han nærrede stor Uvilje imod Ulfeldt.

Doktor Sperling var en berømt Læge, der stod paa en meget fortrolig Fod med Rigshofmesteren, i hvis Huus han daglig kom og fra hvem han næsten var uadskilleelig thi han fulgte Ulfeldt endog paa Gesandtskabsrejser.

Præsten Henning, en Tydske af Fødsel ligesom Sperling, var Rigshofmesterens Skriftefader og en af hans største Yndlinge. Han havde modtaget mange Beviser paa Venskab og Forbindtlighed af Familien Ulfeldt og var den meget hengiven, saa hengiven, at det hed sig almindeligen, han var en

ivrigere Tjener af Hofmesteren end af Kirken. Sandsynligviis er det gaaet ham som de Fleste, der have nogen Lykke med sig i Verden, at han netop derfor var udsat for ilde Omtale.

Hvorledes det nu end forholdt sig, saa lode disse Mænd sig bruge som Redskaber, enten til at styrte Rigets mægtigste Mand, eller til at komme hans Heftighed mod Fjender tilhjælp. Det er højst ufatteligt, at nogen kunde komme i Ledtog med et letsindigt, bedragerisk Fruentimmer, og fæste saa megen Lid til hendes Ord, at de endog vovede at forebringe Kongen samme, aabenbart er det imidlertid, at Ufred, Strid og hadefulde Følelser var det eneste Udbytte af den hele Historie.

Obert Walther ved den, der gik til Kong Frederik med Dinas Fortællinger. Han berettede, at hun havde betroet ham, at hun tilfældigviis var bleven Ørevidne til, at Eleonore

332.

Kristine en Morgenstund havde sagt til sin Ægtefælle, idet hun traadte ind til ham med en lille Flaske i Haanden; ”her er det, vi talte om igaar,” hvorpaa Hofmesteren skal have svaret: ”jeg frygter, det er for stærkt og vil gjøre for hurtig Virkning.” Af disse Ord sluttede hun, at Talen var om Gift, og at den var bestemt for Kongen. Frederik den Tredje lod hende føre til Slottet og der strængt forhøre, med den Formaning, ikke at frembringe et eneste usandt Ord om en saa højt betroet Mand som Ulfeldt, da dette vilde koste hedes Liv; men hun vedblev driftig sin Paastand om Giften og tilbød sig endog at ville aflægge Es paa, hendes Udsagn vare sandfærdige, med det Tilføjende, at hun endog kunde vise det Sted i Rigshofmesterens Huus, hvor Giftflasken var hensat, og dette var efter hendes Foregivende, et Skab ved Hovedgjærdet af Ulfeldts Seng.

Til samme Tid den rænkefulde Dina søgte at bringe Ulykke over Familien Ulfeldt ved sine Opspind, forstyrrede hus Huusfreden paa een anden Maade; thi ligesom hun lod Kongen forebringe, at der var Anslag igjære imod hans Liv, angav hun for Eleonore Kristine, at der var en Modplan anlagt imod Korfits Ulfeldt, og at Oberst Walter var Medvider i samme. Dette Foregivende foruroligede meget Hofmesteren og hans Hustru, og da Dina tillige angav, at nogle af Husets Tjenere vare underkjøbte til at begaae Mordhandlingen og ikke alene skille Huusfaderen, men ogsaa Eleonore Kristine og Børnene ved Liver, ansøgte Ulfeldt Kongen om at faae en Sikkerhedsvagt i sit Huus, hvilket Frederik den Tredje ogsaa strax tilstod ham.

Indtil den Tid havde Kongen aldeles ikke taget Hensyn til Dinas Angivelser om Ulfeldt og Eleonore Kristin, fordi

333.

han ikke vilde, at det onde Rygte skulde faae Næring og vække Opmærksomhed: men nu var det ikke længer muligt at holde det hemmeligt. Dina Vinhøfer blev fængslet; og efter mange Modsigelser, falske Foregivender og usande Forklaringer blev den ulykkelige, rænkefulde Kvinde omsider dømt fra Livet og henrettet. Walter mistede sin ansættelse og blev forviist, og alle de fremsatte Beskyldninger bleve erklærede for falske, løgnagtige Opspind, der ingensomhelst Henseende skulde mindste Hofmesteren Anseelse.

Men Ulfeldt var utilfreds og misfornøjet, skjøndt Kongen troede, og troede med Rette, at have skaffet ham al mulig Fyldestgjørelse. Han følte sig slet ikke vel i sine Forhold og Omgivelser efter at være kommen saameget i Folkemunde, og fattede derfor den ulykkelige Plan, at forlade Riget med Hustru og Børn i al Stilhed, en Plan han ogsaa iværksatte et Par Dage efter Dinas Henrettelse, og lagde derved Grunden til den sørgelige Skjæbne, der blev ham og nas Nærmeste tildeel. Men fra dette Tidsrum af træder ogsaa Eleonore Kristine frem i Historien som et Mynster paa en trofast Ægtefælle og en hengiven, altopofrende Hustru.

Rigshofmesteren havde selv Nøgle til Østerport, derfor blev det let at forlade Kjøbenhavn, uden at Nogen fik Nys derom. Eleonore Kristine og de fire ældste Børn fulgte ham, og hans Rejse gik saa

skjult for sig, at Ingen vidste Noget om den førend den blev meddeelt, deels fra Helsingør, hvorfra han sejlede bort, deels fra Holland, hvor han havde begivet sig hen.

Denne hemmelige Rejse indvirkede naturligviis skadeligt for ham; baade Kongen, Rigsraadet og den offentlige Stemme kom imod ham. Hans Værdighed og Titel som Righofmester

334

blev frataget ham, som og flere store Indtægter, der vare tilstaaede ham og hans Børn. Harmfuld herover forlod han Holland, hvor han ikke troede sig sikker og drog til Sverrig, i hvilket Land han søgte om og fik Beskyttelse af den regjerende Dronning, skjøndt Danmark stod paa en spændt Fod med Riget. Det var Kristine, den store Gustav Adolfs Datter, der dengang sad paa den svenske Throne, og hvad Ulfeldt ikke formaaede at udvirke hos Dronningen, hvor veltalende og skarpsindig han end var, det blev Eleonore Kristine istand til, saa hun fik Audients, saa at Dronning Kristine efter Samtalen med Kristian den Fjerdes Datter, ikke alene indrømmede Alt hvad Ulfeldt havde ansøgt om, men viste endog i mange Henseender saa stor Imødekommen, at intet regjerende Fyrstehuus kunde have havt Grund til at vente mere, og det skjøndt hun havde lovet Kong Frederik ved den danske Gesandt i Sverrig, Peder Juul, at hun Intet vilde bestemme og Intet tilstaae den flygtende Righofmester, førend hun fik den danske Konges Mening at høre desangaaende. Iblandt andre Tegn paa Velvilje indrømmede hun Grevinde Ulfeldt Værelser paa sit eget kongelige Slot, for at hun der kunde tilbringe nogen Tid i Stilhed og Ro, som hun trængte til, da hun ikke befandt sig vel; og hun var ikke at formaae til at unddrage ham sin Beskyttelse, hvor ivrig end den danske Gesandt søgte at forklare hende, at denne var stridende imod det Forbund, der fandt Sted imellem Danmark og Sverrig.

Fra denne Tid af voxte Ulfeldt nedad, sørgeligt nedad, thi han traadte fjendtligt op imod sit Fædreland, lod sig af Hovmod og saaret Stolthed forlede til Handler, der plettede han hidtil højagtede og ansete Familienavn, og bragte

335.

Ulykke, Haan og Kvide over en trofast Hustru og en talrig Børneflokk.

I Sverrig talte han uden tilbørlig Agtelse om Kong Frederik og søgte at sætte hans Styrelse og Undersaatternes Tillid til ham i et tvetydigt Lys, skjøndt han vel vidste, at den danske Landsherre vat i høj Grad afholdt af Folket; men udgav og kaldte "nødtrængende Æres Forsvar, thi i dette talte han haardt om Kongen og Rigsraadet, og klagede over, at han havde mattet forlade Danmark, fordi der ikke længere var Lov og Ret i Landet.

Omsider bestemte den ustadige og lunefulde Dronning Kristine sig til at afstaae Regjeringen; og det var godt for Sverrig, thi Rigets forvirrede og forviklede Tilstand blev ingenlunde bedre under hendes Styrelsestid. Men før hun trak sig tilbage, vilde hun gjerne udvirke Tilgivelse hos Kong Frederik for sin Yndling, Korfits Ulfeldt. Frederik den Tredje lovede at tage ham til Naade igjen, for derved at give den fratrædende Dronning et Tegn paa Agtelse, men Ulfeldt maatte da først tilbagekalde sine Klager om lidt Uret, og bede Kongen om Tilgivelse for sin Adfærd. "Det bekvemmer Hofmesteren sig aldrig til," svarede Kristine, og søgte at udvirke en ubetinget Naade for ham, idet hun erklærede, at det aldrig kunde være gavnligt for Danmark, at en saa snild Mand som Ulfeldt, der kjendte sit Fødelands Anliggender saa nøje og troede sig forurettet af det, forblev i Sverrig under den nye Regent. Kong Frederik lod svare "at en Undersaat, der var rejst ud af Landet uden sin Kongens Tilladelse, og som udgav fornærmelige Skrifter om sin Landsherre og sit Fødeland, og det

336.

endog i flere Sprog, saa at han havde gjort Alt hvad der stod i hans Magt for at sværte den danske Regjering, og dertil viist Uredelighed med en stor Pengesum, han havde havt at ordne, fortjente vistnok baade sin Konges Unaade, og at hans Gods var bleven inddragen.

Den Sigtelse for Underslæb, Kongen tyede til, forklarede Gesandten derpaa at være fra Ulfeldts Gesandtskab i Holland, under hvilket Frederiks den Tredje havde overdraget ham at tilstille den landflygtighed Konge af England 24,000 Rbd., som den engelske Konge erklærede "ikke at have faaet." Dronning Kristines Tillid til Ulfeldt var imidlertid saa stor, at hun, langt fra at fæste Lid til dette Udsagn, svarede ivrigen: "Ulfeldt er en ærlig Mand, jeg kender ham godt. Dersom han siger, at han har betalt Pengene til Kongen af England, saa troer jeg, det er saaledes; og hvis Kongen af England nægter det, og tolv saadanne Konger vidne derimod, saa siger jeg, at de lyve. Vil Kongen af Danmark ikke give Ulfeldt sine Midler igjen, saa skal jeg see ham saameget tilgode, at han ikke skal fortryde, at han har ansøgt om min Beskyttelse."

"Det staaer Eders Majestæt frit for, at give Ulfeldt det Halve af Eders Rige, om Eder saa behager," svarede den danske Gesandt. "Kong Frederik vil ikke kunne have Noget derimod, men han holder ham ikke destomindre, og det med Rette, for en æreløs Mand."

Dronning Kristine havde imidlertid Ret med Hensyn til Ulfeldt, for saavidt, at han virkelig ikke havde viist Utroskab med ovennævnte Sum, som han størstedeels havde betalt med Krigsvaaben, men dette vare baade Danmarks og Englands Herskere paa den Tid uvidende om, thi den General, med hvem han havde afgjort Sagen var død i Skotland. Ulfeldt

337

havde ikke fremlagt Kvitteringen for Kong Frederik fordi han strax efter sin Tilbagekomst holdt sig borte fra Hoffet, under Foregivende af at være syg, men egentlig fordi Eleonore Kristine, som sagt, var bleven fornærmet over, ikke at maatte kjøre ind i Slotsgaarden; strax derpaa kom Historien med Dina og Walter, og derpaa et spændt Forhold, indtil han hemmeligen forlod Riget.

Da Karl Stuart, en Søn af den danske Prindsesse Anna og en Søstersøn af Kristian den Fjerde, var bleven dømt tildøde og henrettet af sine egne Undersatter, var det jo ganske naturligt, at Frederik den Tredje, Karl Stuarts Fætter, ikke var stemt imod den nye Regjering i England, eller imod dette Lands Styrer Oliver Cromwell, og derfor heller ikke sluttede Forbund med England men med Holland, i de Tvistigheder, der fandt Sted imellem disse to Lande. Dette tog Kristine Danmark meget ilde op, fordi hun havde Lyst at gaae med England og vilde have Danmark med; og da hun ikke kunde opnaae dette, truede hun med at paaføre Landets Krig, men det blev ved Truen, indtil hun gjorde Alvor af sin Regjeringsfratrædelse.

Den Efterfølger hun valgte til Sverrigs Throne, var Karl Gustav, Fyrste af Zweibrücken, som hun lod indkalde et Par Aar for sin Thronfrasigelse, hvorefter han blev kaldet Prinds af Sverrig." Hvor uovereensstemmende end hans Anskuelse var imod Kristines, og hvor lidet han billigede de fleste af hendes Handlinger, vare de dog enige i det Punkt, at beskytte og forsvare Korfits Ulfeldt. Ogssaa Karl Gustav anmodede Frederik den Tredje om at give den flygtede Hofmester alt sit Gods tilbage, men denne Anmodning blev afslaaet, og Ulfeldt søgte fra den Tid af end kraftigere at op

338.

hidse den svenske Konge imod sit Fødeland, en sort og forræderisk Handling, der aldrig kan undskyldes eller besmykkes, om han end var bleven nok saa forurettet og fortrædiget i Danmark. Det faldt ham heller ikke vanskeligt at faae den stridslystne, haardføre Konge til at gaae ind paa hans Planer, og 1657 -58 og -59 vare Ulykkens og Prøvelsensaar for Danmark, der maatte laane Svensken Huus, indtil Fjendtlighederne standsede ved Freden i Roskilde, til saa liden Baade for vort Fædreland, at den gamle Gersdorf der skulde underskrive Kontakten, havde Ret, da han sagde. "Jeg vilde ønske, at jeg ikke kunde skrive." Ulfeldt var hans Raadgiver og Medhjælper; han lærte Svenskekongen at angribe Landet og opstille ublue Fordringer ved de Forhandlinger, der i den Anledning fandt Sted i Vordingborg, og ham var det, der ikke undsaae sig for at skrive til Landsdommerne i Jylland, for ved dem at friste Jyderne til at falde fra deres retmæssige Landsherre og gaae over til Fjenden.

Da den roskildske Fred var bragt istand, gjæstede Karl Gustav det danske Kongehuus i al Venskabelighed paa Frederiksborg, og blev det et Par Dages Tid. Kongerne kjørte sammen i een Vogn, sov under eet Tag, spiste ved eet Bord og talte flere Gange sammen i Eenrum; men Karl Gustav trak Troppernes Fjernelse i Langdrag, og tvertimod al Lov og Ret og alle Fredsunderhandlingerne, begyndte han atter Fjendtlighederne 1658, da han ganske uventet landede i Korsør med en stor Flaade, og drog derfra igjennem Sjælland til Kjøbenhavn. Ved hans Død 1660 fik Danmark Fred, men det var imidlertid kommen til Brud imellem ham og Ulfeldt, da Svenskekongen meente, at hans danske Raadgiver ved de

339.

stedfindende Underhandlinger tog for meget Hensyn til de Danskes Fordele.

Korfits Ulfeldt havde af Frederik den Tredies Godhed faaet størstedelen af sit Gods tilbage, og taget Bo med sin Familie i Malmø, der ved Freden var afstaaet til Sverrig. Da nu Krigen brød løs igjen imellem de to Naboriger, mistænkte Karl Gustav ham for at staae i hemmelig Underhandling med Danmark, hvilket nogle opsnappede Breve skulde have antydnet, og lagde derfor Sag an imod ham. Men Korfits Ulfeldt mødte ikke for Retten, da han blev indkaldt; under Foregivende af, at han var bleven rørt af et Slagtilfælde, mødte hans Hustru paa hans Vegne, og Kristine Ulfeldt talte hans Forsvar med saa megen Fynd og førte hans Sag med saadant Snille og saadan Veltalenhed, at han blev frikjendt af den svenske Regjering. Men Ulfeldts Lykkestjerne svigtede ham her, thi han kom ikke til at nyde Godt af Frifindelsen, fordi han undveg hemmelig fra Malmø, før den kom til hans Kundskab, og flygtede til Kjøbenhavn, hvor Alle gjorde store Øjne ved at see den farlige og troløse Mand paa en Tid, der ikke var skikket til at modtage ham med Glæde, da det netop var i de Dage, der blev arbejdet paa Enevoldsmagtens Indførelse.

Ulfeldts Svoger og mangeaarige Fjende, den trædske Hannibal Sehested bærer Skylden, og det vist med Rette, for hans utidige Flugt fra Malmø. ”To haarde Stene male aldrig godt sammen, ” siger et gammelt Ord, og Grunden til disse to Mænds Fjendskab og Tvistligheder kan sandsynligviis søges heri; den Grund, Verden kunde see, var imidlertid deres forskellige Anskuelser af Kristian den Fjerdes og Kirstine Munks Forhold. Kongen var bleven vred paa sin Hustru og lod

340.

lægge Sag an imod hende; Hannibal Sehested førte Kongens Sag, og Korfits Ulfeldt antog sig Kirstine Munks. Begge vare Svigersønner af Kristian den Fjerde, men der hørte unægteligen langt mere moralsk Mod til at tale den betrængte Ægtefælles Sag end den regjerende Konges, saa at Ulfeldt her maa staae med Palmegrenen, da han ikke efter Verdens almindelige Skik var med at skyde til Vognen, da den hældede. Ogsaa talte han sin Svigermoders Sag saa kraftigt og varmt, at hun blev ganske frikjendt, skjøndt Hannibal Sehested havde brugt al sin Kløgt og al sin Veltalenhed for at stille den Brøde, Kongen anklagede hende for, i det sorteste Lys.

Men kom der Forlig istand imellem det høje Ægtepar, saa kom der Krig imellem Sagførererne, thi da de kom udenfor Slottet, lode de det ikke blive ved en Kamp med Munden, men de grebe deres Kaarder og gik dermed løs paa hinanden; og fra den Dag vare de uforsonlige Fjender, skjøndt de, efterat Frederiks den Tredje var kommen paa Thronen, holdt sammen en Tid, da de mærkede, at Kongens og Adelens Bestræbelser gik ud på at indskrænke deres store Myndighed.

Da Hannibal Sehested fik at vide, at Ulfeldts Sager stode godt i Malmø og at han vilde blive frikendt, frygtede haan for, at hans Fjende skulde komme til sin forrige Ære og Værdighed i Danmark, og for at dette ikke skulde skee, rejste han til Stokholm for, som han ønskede at forlige sig med Korfits Ulfeldt og indgaae Venskab med ham og Kirstine Ulfeldt, som han altid havde staaet paa en spændt Fod med, bad han om og erholdt Tilladelse til at overbringe Frifindelses-

341

dommen; men da han havde faaet Fingre i den, indbildte han de franske og engelske Gesandter, at Svogeen var domfældt, og bad dem snarets mulig meddele ham dette skriftligen. for at han kunde redde sig ved Flugten. Da var det, Ulfeldt søgte at undvige, og der siges, at han for at iværksætte sin Flugt, lod nogle vrinske Heste i Stalden slippe løs; medens Vagten ilede efter dem, flygtede han bort i en Præstedragt, han selv havde forarbejdet, og satte over til Kjøbenhavn i en lille Baad. Eleonore Kristine fulgte ham; men nu havde han fordærvet sine Sager, baade i Danmark og i Sverrig.

I førstningen holdt man kun Øje med ham i Fødelandet, men strax efter blev han sat i Forvaring paa Rosenborg Slot, og da hans Nærhed ikke kunde være ønskelig ved den forestaaende Regjeringsforandring, kom baade han og hans Hustru kort Tid efter til Bornholm, hvor de maatte tage Bolig paa Hammershuus. I ni Maaneder og tretten Dage sade de samlede, men da forsøgte Ulfeldt paa at undvige, og de bleve skilte ad. Kommandanten paa Bornholm, en Oberst, der hed Fuchs, søgte ingenlunde at mildne og lette de to Ægtefolk det tvungne Ophold paa den fjerne Ø. Hans Adfærd minder derimod om den slette Opførsel, Hudson Lowe udviste imod den store Napoleon under dennes Fangskab paa St. Helena; thi ligesom hiin Englænder tog han langt strengere Forholdsregler, end der var betegnet ham, og plagede ikke sjeldent de Fangne med sin paatvungne Nærværelse. Det kom derfor oftere til Sammenstød imellem ham og Eleonore Kristine, der fandt Opholdet paa Bornholm langt taaleligere end Ulfeldt, skrev flere Epigramer over ham og drev især Ordspil med hans Navn; derved og paa den Maade, hun mindede ham om, hvis Datter hun var, ophidsede hun ham ofte, hvorimod

342.

hendes Ægtefælle foragtede at gjengjælde hans Plagerier, men rugede desværre over en Hævn, som Fuchs's bratte Død maaskee bærer Vidne om.

Ulfeldt var alt kommen til Strandbredden, hvor Skibet, der skulde modtage dem, laa beredt, da Kommandanten fattede Mistanke og hindrede Bortrejsen. Fra den Dag af bleve de adskilte, til stor Sorg for Begge, og saaledes tilbragte de endnu nogle Maaneder paa Øen, indtil Frederik den Tredje laante Øre til deres Klager over Fuchs og sendte Grev Rantzau til Øen for at undersøge hans Adfærd imod dem. Da Kongen ved denne Adelsmands Tilbagekomst fik at vide, at de virkelig bleve behandlede paa en Maade, der aldrig var tilsigtet af ham, viste han den Mildhed at love dem Friheden, saasnart Ulfeldt vilde forpligte sig til, "aldrig at foretage sig Noget, der kunde være stridende imod den Ærbødighed, han skyldte sin Landsherre, ikke rejse ud af Landet uden Tilladelse, og ikke gaae i fremmed Tjeneste."

"I Modgang er det let at foragte Døden, men Den er stærkere, som kan bære Ulykken," svarede Eleonore Kristine sin Ægtefælle, da han raadspurgte hende, og han bestemte sig derpaa til at gjøre ydmyg Afbigt for Kongen, takke for den Naade og Tilgivelse, der var viist ham, og efter Opfordring afstaae til Kronen alt det Gods, han havde i Sjælland, hvorimod han beholdt sine store Ejendomme i Fyen og Jydland.

Imidlertid var Enevoldsmageten indført i Danmark, og derved Meget forandret. Ulfeldt, der mindre end nogen Anden kunde finde sig i kuede Forhold, fandt Alt kuende for sit Vedkommende, og neppe var han kommen til Ro, før han tænkte paa at slippe bort igjen. Den nye Regjering var ham imod, den Afbigt, han havde maatte gjøre harmede ham, de Ind-

343.

rømmelser, han havde maatte forpligte sig til, krænkede ham, og han bestemte derfor, at rejse ud af Riget snarest mulig. Ved de mange Omvæltninger, der havde fundet Sted i hans Liv siden Kristian den Fjerdes Død, de Kampe han havde gjenneaaet, var hans Helbred svækket, og han udbad sig

derfor Tilladelse af Kongen til at maatte rejse til Badet i Sachen tilligemed sin Familie, hvilken Bøn strax blev tilstaaet ham. Men istedenfor at rejse til Aachen, drog han til Amsterdam, og det uagtet Eleonore Kristine bad ham meget om at afstaae fra sit forsæt, da hun intet Godt ventede af denne Rejse til Holland. ”Min salig Herre fandt for godt at begive sig med mig og Børn til Holland,” siger hun i sin Levnetsbeskrivelse; ”Gud veed, jeg var derimod, men som jeg altid eftertænkte min Pligt, fulgte jeg ham og dengang med tilbørlig Lydighed.”

Opholdet i Holland var tilvisse beklageligt. For det første skrev Ulfeldt til sin Ældste Søn, der levede i Paris, at Oberst Fuchs, Kommandanten fra Bornholm, var at træffe i Brügges, og Kristian Ulfeldt indfandt sig strax, tog Lejligheden i agt, da Fuchs en Dag kjørte igjennem Gaden, hilste venligt paa ham i Vognen, og gjennemborde ham derpaa med en Dolk, hvorpaa han skyndsomt tog flugten, uden at blive paagreben. Korfits Ulfeldt erklærede i en Skrivelse til Kong Frederik, at Dolkesticket hidhørte fra en Tvist imellem Fuchs og hans Søn, men de forrige Righshofmester blev dog mistænkt for at have Fingre med i Spillet. Dernæst maatte han strax efter Ankomsten til Holland skilles fra den Hjerteviv, der lige trofast havde deelt de gyldne og de länkebundne Dage med ham, og efter denne Skilsmisse gjensaae de aldrig hinanden meer paa denne Jord.

344.

Eleonore Kristine rejste til England, for at hæve nogle Penge, Ulfeldt havde laant Karl den Anden sammesteds, dengang denne var landflygtig og trængende til Pengemidler; det var hendes Agt at tage tilbage til Mand og Børn, saasnart hun havde faaet deres Tilgodehavende af den engelske Konge; men det gik hende ganske anderledes, end hun havde tænkt. Og – for at sætte Kronen paa al deres Ulykke – Ulfeldts Ærgjærighed forledte ham til atter ay’t lægge Planer imod sit Fødeland og sin Landsherre, og endog anspore Kurfyrsten af Brandenburg til at fremme en Opstand, som han foregav var igjære imod ham. Kurfyrsten, der var den danske Konges Ven, meldte ham, at Danmarks Krone var bleven ham tilbudt, og raadede ham at tage sine Forholdsregler. Efter denne daarlige, ubesindige og utaknemmelige Adfærd blev Ulfeldt dømt fra Ære, Liv og Gods, og da han intetsteds var at finde, thi fra den Tid af maatte han leve landflygtig og skjult, blev Domme udført paa hans Billede, 20,000 Rbd. udsat paa hans Hoved, og 10,000 Rbd. paa hans Lig. Hans Vaaben blev sønderbrudt af Bøddelen, alt hans Gods konfiskeret, en af hans Pragtfulde Gaarde i Kjøbenhavn nedbrudt, og paa den øde Plads oprejst en graa Støtte, paa hvilken disse Ord bleve indhugne:

”Forræderen Korfits Ulfeldt til evig Spot, Skam og Skjændsel”

”Skriv Fornærmelser i Sand, men Velgjerninger i Steen”, siger et godt, mildt Viisdomsord, men til ikke synderlig Ære for den kristelige Tilgivelsesaand stod denne Skamstøtte i meer end halvandet-hundrede Aar paa den Plads, der fik Navn efter den ulykkelige Landsforræder og kaldtes ”Ulfeldts Plads”. hvilket Navn dog heldigvis, siden Støtten er nedreven for-

345.

trænges at det tidligere Navn ”Graabrødretorv”. Ulfeldt var imidlertid kommen til Basel, hvor han opholdt sig flere Maaneder under et fremmed Navn og under det Foregivende, at han var sine Sønners Hovmester. Da han ikke længere troede sig sikker der, bestemte han at rejse hemmelig bort, og en sildig Aftenstun gik han ombord for at sætte over Rhinstrømmen, syg baade paa Sjæl og Legeme; men han naaede ikke sit Bestemmelsessted, thi han var neppe kommen to Miil ud, før han fik en heftig Feberrystelse og døde undervejs, 60 Aar gammel. Hans Lig blev bragt til et Kloster der i Nærheden, og derfra hentede hans Sønner det siden, for at begrave det skjult og i Stilhed under et Træ.

Saaledes var denne højtstaaende Mands sidste Levedage!

Korfits Ulfeldt, der fra sin tidligste Ungdom af var bekjendt for Lærdom, Skarpsindighed og Veltalende, der opnaaede de højeste Æresposter og den højeste Anseelse, en Undersaat og af Frememde saavel som af Indfødte blev kaldet Landets første Adelsmand og Ridder, der fik den store Kristians kjæreste Datter til ægte, saa at Alt hvad Verden kan frembyde ag Hæder, Lykke og Glimmer faldt i hans Lod, maatte døe landsforviist i et fjernt Land med et brændemærket Navn, en Skræk for alle trofaste Undersaatte.

Sex og tyvende Afsnit.

Vi forlode Eleonore Kristine ved Adskillelsen fra Korfits Ulfeldt. Strax efter hendes Ankomst til England rygtedes

346.

hendes Ægtefælles forræderiske Anslag imod Danmark, og Kong Frederik lod skrive til de andre Konger i Europa, for at faae den farlige Mand udleveret; da det blev bekjendt, at Kristine Ulfeldt var i England, fordrede han ogsaa hende anholdt, og hun blev derfor fængslet i Dower den 9de Juli 1663. Den danske Minister forlangte endvidere paa sin Landsherres Vegne, at hun skulde udleveres til Danmark; og her spillede nu Karl den Anden en lidet kongelig Rolle, thi medens han modtog Eleonore Kristine med al Forekommenhed og Venlighed, vedkjendte sin Gjæld og erklærede, at hun kunde være rolig og tryk i hans Lande, lod han underhaanden Ministeren vide, at det skulde staae ham frit for at bemægtige sig hendes Person, og at der skulde gives ham Lejlighed dertil var at formaae hende til at gaae ud af Fæstningen. Trods Kongens Ord og tilsagn, blev hun ogsaa kort Tid efter sin Ankomst fængslet og sendt til Kjøbenhavn, hvor hun indtraf den 8de August. Saaledes betalte Karl den Anden sin Gjæld til Eleonore Kristine Ulfeldt!

”Forfølgelser fulgte min salig Herre, jeg fulgte ham, og derfor fulgte Lidelser mig,” siger Ulfeldts Hustru et Sted i sin Levnetsbeskrivelse, og denne Paastand indeholder megen Sandhed. Strax efter Ankomsten til Hovedstaden blev hun ført til Dronning Sofie Amalie, der lod en Kammerpige hende de kostbare Klæder, hun bar, og atter iføre hende en grov Kjortel, samt berøvede hende alle de Kostbarheder og Smykker, hun havde. Derpaa blev Kristian den Fjerdes Datter endnu samme Dag ført til ”Blaataarn”, hvor hun hensad i mange sørgelige Aar og led meget Ondt, baade paa Skæl og Legeme. Iførstningen var hun hele Maaneder uden Lys i det mørke Rum, der ingen anden Lysning havde, end et lille Vindue i Loftet, der matte aabnes, for at den Fangne ikke skulde kvæles af Røg; thi der var intet Rør paa Kakkelovnen. Hun havde ingen Kniv til Brug, men maatte hjælpe sig med et Stykke Been, og det blev hende ikke tilladt at faae Bøger, Pen og Papir, saalidet som Naal og Traad. Udenfor Fængslet var der Vagt, der skulde hindre Enhversomhelst fra at komme ind til hende, og selv i det uhyggelige Fangerum maatte hun ikke være ene, thi en fremmed Kvinde, der blev givet hende til Opvartning, fik det strænge Paabud, aldrig at gaae bort fra den Fangne, og dette paatvungne Selskab var næsten det bitreste af Alt for den forfulgte Kongedatter.

Foruden Fangenskab, Haardhed og legemlige Smerter led hun ogsaa megen Sjælekvide i denne sørgelige Tilværelse, hvortil først og fremmest maa regnes Uvisheden om hendes Børns Skjæbne. Hun vidste, at de vankede fremmede og forladede om i den vide Verden, uden at hun kunde faae ringeste Meddelelse om deres Færd og Omtumlen, og hun vidste, at deres Fader, forfulgt og hjertenedbrudt som han havde været i sine sidste Leveaar, hverken havde været istand til at skaffe dem Venner eller Virken. Ulfeldts Død, som hun erfarede paa en ufattelig Maade, rystede hende dybt, men hun takkede dog Vorherre, fordi han var udfriet fra den Elendighed, i hvilken han var kommen her paa Jorden. ”Af en Taaresød bliver ofte en Glædeshøst,” og saaledes gik det ogsaa med Eleonore Kristine; thi den Spire til Guds frygt og Hengivelse, der siden styrkede og opretholdt den haardprøvede Kvinde, fik

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

den første glædelige Fremvæxt, da hun ved Ægtefællens Død under saa sørgelige Omstændigheder lærte at bøje sig under Herrens vældige Haand.

347.

I Fængslet søgte Kongedatteren, hvis ualmindelige Aands-

348.

evner og disses Udvikling langt over Datidens Kvinders savnede al tilsvarende Omgang, Bøger og Samtalet, at fordrive Tiden paa allehaande Maader, saavidt det kunde skee, blottet for alle Hjælpemidler som hun var. Den lærde Otto Sperling – Sønnen af den Mand, der blev forfulgt til sin Død, fordi han havde oversat et af sin mangeaarige Vens, Korfits Ulfeldts Forsvarskrifter – fortæller om Eleonore Kristine, at hun kunde synge en Psalme og skrive en anen til samme Tid, som hun varetog og ordnede Alt, hvad der blev udført i Huset; han meddeler os tillige, at da hun aldeles ikke kunde og maatte beskæftige sig i ”Blaataarn”, fandt hun dog paa Midler til at mildne sin Kjedsomhed; thi af de Spaaner og Spaanpinde, hun fandt omkring sig, dannede hun en lille Væv og vævede Baand, til hvilke hun fik Traadene paa en ejendommelig Maade, nemlig ved at optræve nogle Silkestrømper, som hun ikke havde Brug for.

”Og Lampen tidt udslukte hun
den harske Tran at spare;
til Slutteren ved Morgenstund
hun falbød den som Vare.
Og hendes Lift var ej omsonst,
han Kjøbet ej forsmæede,
saa fik hun til Baldyrekonst
en Naal og Silketraade.”

Og denne Naal og Traad brugte hun til at udkaste et Billede af sin store Fader, for ved det at formaae Kronprinds Kristian, siden Kristian den Femte, til at tale hendes Sag hos Frederik den Tredje, eller vel rettere, hos den i sit Had og sin Strænghed uforsonlige Sofie Amalie.

Billedet skal ikke alene have været udarbejdet med overordentlig Kunst og Anstrængelse, men ogsaa været den afdøde

349.

Konge meget lig. Paa Rammen havde hun indfriet et Vers, i hvilken Farfaderen taler til Sønnesønnen og lægger ham Datterens Skjæbne paa Hjertet i følgende Ord:

”Min Sønnesøn og største Navne,
Du ligner mig i Magt og Mod.
Ak, lad det nu min Levning gavne,
Du og som jeg est naadegod.”

En anden Maade, paa hvilken hun søgte at virke for sin Udfrielse af Fængslet, var ved et Bæger, som hun med stor Opmærksomhed dannede af noget Leer, Muurmesteren havde forglemt, da han satte Ovnen op. Dette Bæger, der hvilede paa tre Knapper, udsmykkede hun med adskillige Figurer og Billeder, der bleve ridsede i Leret med en lille Træpind, saa at Bægeret var saa smukt som om det var dannet af en øvet Kunstners Haand. I Bunden ridsede hun nogle Linier, hvori hun bad Kong Frederik om at skjænke hende Friheden eller idermindste mildne hendes Tilstand, og kastede det i Ilden for at

gjøre det haardt, hvorpaa hun oppebiede en gunstig Lejlighed til at lade Konge det tilstille; men denne var ikke let at finde, thi det var paa det strængeste forbudt Alle og Enhver at gaae i Forbøn for hende eller blot nævne hendes Navn i Kongens og Dronningens Nærværelse. Imidlertid fremskyndede Kong Frederik selv hendes Ønske, ved engang at spørge Slootsfogden om, hvad hun tog sig for. ”Hun gjør Bægre,” svarede han, hvorpaa Kongen ytrede Lyst til aat see er saadant. Da han nu opmærksomt betragtede det, der blev tilstillet ham, fik han Øje paa de Ord, der stode i Bunden. ”Hun er klogere end Du,” sagde han til Slotsfogden; men hendes Fængsel blev ikke formidlet, hverken ved denne Lejlighed, eller saalænge Frederik den Tredje levede, thi han havde

350.

højtidelig maattet love sin Dronning, aldrig at formilde hendes Fangeenskab.

Sofie Amalies Uforsonlighedsaand har ladet en velfortjent stræng Dom gaae over hende, og styrket den Formodning, at hun frygtede for atter at maatte træde i Skygge for den Kongedatter, der saa mange Aar ved Legemsskønhed, men endmere ved Aandsevner havde været Landets Stolthed og Hoffets Pryd. Hvor stor Magt hun havde saavel over Frederik den Tredje som over Kristian den Femte, sporer man deraf, at de gave deres Minde til hendes hævnssyge Forfølgelser, og endog tillode, at der blev føjet Haan til Had imod Eleonore Kristine. Da den Fangne saaledes oftere ret vemodigen havde klager over, at hun savnede Beskjæftigelse og intet Selskab havde til at forkorte de lange sørgelige Timer, sendte Dronningen hende en gammel, syg Hund, med Tilføjende, ”at denne Hund, der hed Kavaleer, kunde vistnok være er passende Selskab for Eleonore Kristine, og at hun nu maatte see til at hun kunde helbrede og trøste den. Den Fangne blev glad ved Dyrets Selskab, passede og plejede det med al Omhu, men kunde dog ikke afholde sig fra at give sine bitre Følelser Luft i et Digt, i hvilket hun indfører Hunden talende, lader den fortælle den Yndest og Lykke, den tidligere havde nydt ved Hoffet, og den Løn, der nu var bleven den tildeel efter lang og hengiven Tjeneste, hvorved hun vilde fremstikke sin Mands Skjæbne og den Utak, der efter hendes Skjøn var falden i hans Lod.

Verset begynder saaledes:

”Alt Gammelt er foragt, det kastets til en Side,
ved det end Guld og Sølv, man gjerne Nyt kan lide.”

I Aaret 1670 døde Frederik den Tredje, men Eleonore Kristines ulykkelige Skjæbne blev derved ikke synderlig forbedret, hvilket man kan slutte deraf, at det var 1683, Sofie Amalie sendte den Fangne den nysomtalte gamle Hund, altsaa længe efter Kongens Død, og kun et Par Aar før hun selv blev kaldet fre, for den Domstol, hvor en regjerende Dronnings Ukjærlighed og Had falder ligesaa tungt i Vægtskaalen som ethvert andet Menneskes. Nogen Lindring var imidlertid bleven hende tildeel, thi Charlotte Amalie, Kristian den Femtes Dronning, følte stor Medlidenhed med hende og opnaaede ved enkelte Lejligheder at mildne hendes Tilværelse, da hun var ude af Stand til at faae hende paa fri Fod. Denne Dronning kunde hun takke for, at hun fik Bøger, Pen og Papir, og visse Indkomster, som hun kunde anvende efter Godtbefindende, som og et større Vindue og en Vindovn hvorved hun blev forskaanet for Røg.

Efter at hun havde faaet Lov til at benytte Pen og Blæk, skrev hun flere aandelige Sange, og i dem alle udtaler sig et troende Hjertes Taalmod under Lidelser, samt en levende Erkjendelse af, at det var hende godt, hun blev elendig, og det Haab, at Gud for Kristi Skyld ikke vilde gaae irecte med sin gjældbundne Tjenerinde Et Skrift, kaldet ”Heltinders Pryd,” som hun ogsaa arbejdede paa i Fængslet og fortsatte efter sin Frigivelse, omtale Sperling som et Værk af stor Lærdom og Skarpsindighed.

”Saa gik vel tre og tyve Aar;
da aabnes hendes Fængsel,

den gamle Fange atter staaer
som fri, i Verdens Trængsel.”

Sofie Amalie døde 1685, og samme Aar aabnedes omside Fængselsdøren for den Kvinde, der havde lært saa Meget

352

i sit tidligere glimrende Liv, havde erfaret saa Meget i sin bevægede Ægtestand, men nu i den mørke Fængslesvraa havde lært og erfaret langt Mere end tidligere i den tillokkende, fristende og kvalfulde Verden; thi hun havde lært at eftertænke de jordiske Tings Forkrænkelighed, og at holde sig fast til den Herre, der ”selv naar den revser er en kjærlig Fader.” Derfor kunde hun efter sit lange Livs Hjem søgelser og Prøvelser, af et troende Hjerte ende sin Levnetsbeskrivelse med de Ord: ”Herre! havde Dit Ord ikke været min Trøst, saa var jeg forgaaet i min Elendighed.”

Men som en ung frejdig, i Kraft og Skjønhed straalende Kvinde var Eleonore Kristine bleven sat i Statsfængslet ”Blaataarn,” som en gammel Kone med hvide Har og furede Træk traadte hun atter ud i Verden. Af det lange, kummerfulde Liv og det indesluttede Rum i hendes Kammer var hendes tidligere skarpe Syn blevet saa svækket, at hun ikke kunde see længere ud, en den korte Afstand, Fængslets Mure havde tilladt hende. Den meste Tid havde hun tilbragt i Mørke; intet Under derfor, at Lyset blændede hende, da det atter viste sig for hende i fuld Klarhed; men kun det legemlige Lyse var svækket, Sjælens og Aandens skinnede med en større Glands.

Iblandt de Sager, hun forarbejdede i Blaataarn, var ogsaa hendes Jordetøj, og til dette hørte en Pude, hun havde vævet af Silkestrævler og udstoppet med sine hvide Hovedhaar, der af Sorg og Græmmelse faldt ganske af. Paa denne Pude broderede hun følgende Vers:

”Hvor mangen Tankespaan og Hjertens Sukkeknode
tilsammeheftet er paa denne Brudepude;
naar saa nedlægget er mit Hoved paa sit Haar.
da løst eer mine Baand, min Sjæl i Glæden staaer.”

353.

Da Fængselsdøren aabnede sig for Eleonore Kristine, kørte hun først hen til sin Søsterdatter, Anna Lindenow, der boede ved Holmens Kanal; men hun forblev kun i tre Dage hos dennne sin Slægning, thi hele Staden strømmede til for at see den mærkværdige Kongedatter, der havde elsket saa trofast og lidt saa ufattelig meget, og hun følte som man kan tænke sig, ingen Trang til at vække Opsigt, men en desto større til stille Ro, hvor hun henlevede Sommeren, indtil hun i September Maaned rejste over til Maribo og boede da til sin Død i den hellige Birgittes Kloster. Strax efter kom hendes Anmodning, hendes ældste Datter, Anna Kathrine, der levede i Brüssel som Enke, over til Maribo for at leve sammen med hende. Denne Datter var den mest begavede og bedst oplærte af alle Ulfeldts Børn og lignede Eleonore Kristine mest af Alt; skjøndt svagelig af Helbred, eftersom hun øjeblikkelig den højestelte Moders Opfordring, og var hendes Alderdoms bedste Trøst, indtil Gud kaldte den trætte, haardtprøvede Kvinde hjem til Frihedens Land. Hun døde den 16de Marts 1698.

I tretten lykkelige Aar levede Moder og Datter sammen, kjærlige og velgjørende imod Trængende, tilfredse og glade ved hinandens Selskab. Tiden udfyldte de deels med Læsning og skriftlige Arbejder, deels ved kvinlelige Sysler eller ved at dreje smaa Kunstsager og væve kostelige Tøjer. Iblandt andre Gjenstande, Eleonore Kristine forærede Maribo Klosterkirke, var et Alterklæde, hvorpaa findes følgende velbekjendte Ord:

”Ej Noget synes tungt for ægte Kjærlighed

Trofasthed er den Dyd, man ej bør blues ved.”

354.

Og paa et andet Alterklæde, som hun gav Kirken Aarsdagen efter sin Frigivelse, staaer til Slutningen: ”Dette Arbejde har jeg forfærdiget uden Glas i min Alders 65de Aar. Gud alene derfor Æren. Den 19de Mai 1686.

Fra Fængslesdør til Klostervraa,
den matte Fod hun vender;
og Trøstens Ord at læse staae
i hvad hun selv bekjender:
Min Husbond holdt jeg tro min Ed
i Nød og svar Elende;
den Viv, hvis Sjæl er Kjærlighed,
hun faaer en salig Ende.”

Til Slutning endnu nogle Ord om Korfitz Ulfeldts og Eleonore Kristine 10 Børn, saavidt deres Skjøbne er bekejndt. Anne Kristine, der i sin Enkestand flyttede til Moderen i Maribo, var den ældste, 2) Kristian, der ihjelstak Oberst Fuchs, gik i Kloster og døde som Abbed for samme. 3) Jakob døde i en tidlig Alder. 4) Ludvig døde under et Ophold paa Kandien derved, at en Muur blev sprængt; denne Søn lignede Faderen mest i enhver Henseende. 5) Leo døde ung. 6) Korfitz blev gift i Flandern med en rig Dame af høj Byrd. 7) Mogens søde ung. 8) Ellen Kristine blev reformeret og døde i Hessen, 9) Eleonore Sofie ægtede Lave Beck i Skaane, og Leon, den yngste, blev General i kejserlig Tjeneste.

Syn og tyvende Afsnit.

Lehnsgrevskabet Knuthenborg, en af Danmark største og skønneste Besiddelser, ligger i en smuk, skovrig Egn ikke

355.

langt fra Maribo, og har meget frugtbare Jorder. Af de forskjellige Hovedgaarde, der høre til Grevskabet, er Knuthenborg, forhen Aasmark, den grevelige Familiers Herresæde; Maribo Ladegaard har før hørt til det rige Maribo Kloster.

Ved en Fjord af samme Navn, der adskiller Lolland fra Baroniet Guldborgland, ligger den ældgamle By Saxkjøbing, i denne paa Øen først beboede Egn. I Saxkjøbing opholdt Kristoffer den Anden sig meget i sine sidste Leveaar; det var i denne By at to simple Adelsmænd, Hans Ellemose og Henrik Bryde, en dag søgte at tage ham tilfange og bringe ham til Halvbroderen Grev Johan, den Milde kaldet, paa Grund af hans smilende Aasyn. For at faae ham i deres Vold, syak de Ild paa det Huus, i hvilket han opholdt sig, og grebe ham, idet han sprang ud af Vinduet; men Grev Johan skjøttede ikke om at tage imod ham, da han dengang ikke længere var af alleringeste Betydenhed, og Herrerne gik derved Glip af den store Løn, de havde ventet. Saa dybt var Landets Konge sunken! men denne Konge var ogsaa ”Nordens største Pantsætter,” han, om hvem en gammel Historieskriver siger: ”Intet Øje blev vaadt i Danmark, da han lukkede sine Øjne til evig Slummer.

Paa den sydøstlige Kyst af Lolland, ved en lille Arm af Østersøen ligger en venlig By, det er Nysted. Byen ligger højt, og den Kirke, der har et temmelig højt Taarn, er et vigtigt Sømærke. I det trettende

Aarhundrede anlagde Erik Menved tæt udenfor Byen et bekjendt Kloster for Graabrødrene eller Fransiskanerne, af hvilket der endnu er Spor; Nysted Kirkeklokker ere tagne fra denne Klosterbygning.

En Fjerdingvej fra Byen, imellem Nysted Bugten og en lille Sø, omgiven af frodige Skove og Agre, findes det gamle

356.

Herresæde Kristiansholm, der hører til Grevskabet af samme Navn. I Historien er dette Slot vel kjendt under Navnet Aalholm. Det er en gammel Bygning, fra det niende Aarhundrede, og var først Bolig for gamle Næsekonger, siden for Øens Hertuger, og omsider fra midt i det fjortende Aarhundrede, for de kongelige Lehnsmænd, indtil det i det syttende Aarhundrede blev solgt til den nuværende grevelige Slægt. Bygningen er meget gammel med fire til fem Alen tykke Mure og tre Taarne. Det var paa Aalholm Slot, at de tre Konger 1157 indgik og helligen besvore det Forbund om Fred og Broderskab, som kun varede i faa Dage, og endte først med Knuds og siden med Svends bratte Død. I Engebølle ved Nysted fødtes 1213 det sextende Aarhundredes mest bekjendte Lærde, Bondesønnen Niels Hemmingsen, som vi alt have omtalt under Herluf Trolle, den Mand, der erhvervede sig det hæderfulde Navn af ”Hele Danmarks Lærer.

Falster.

der hører til Danmarks skønneste Provindser, udgjør med Lolland og nogle mindre Øer Lolland-Falsters Stift. Guldborgsund adskiller Øen fra Lolland imod Vest; imod Nord skiller Gaabensesund den fra Sjælland, og imod Nordost Grønsund fra Møen. Falster har renere Luft og bedre Vand end Lolland og er derfor at ansee som et sundere Opholdssted, men Lollands Jordbund er federe end Naboøens.

Sejltouren igjennem Guldborgsund fra Idalund, der

357.

ligger paa Lollands nordøstlige Kant, midt i en vakker Skov, hvor Landingsstedet er, op til Nykjøbing, denne anselige, velhavende Stad, en af vore første og smukkeste Provindsbyer, var saare vakker. Nykjøbing, er en meget gammel By; efter nogle Beretninger skal den alt i det syvende Aarhundrede have faaet Kjøbstadsrettigheder af Harald Hildtan, efter andre er den først anlagt af Valdemar den Store, der befæstede den til Værn imod Venderne; sidste Gang dens Fæstningsværker bleve istandsatte skete dette af Karl Gustav 1659. Byen har oftere været stærkt medtaget, saavel af Vender som af Nordmænd, Svenskere og Lybekker, men er altid snart kommen til Kræfter igjen. I Grevens Fejde blev den belejret af Grev Kristoffer af Oldenburg, og de fjendtlige Krigsfolk kastede sig især over Ridderborgene og Herregaardene: ”Slaa Ulvene ihjel, saa bliver der ikke Unger efter dem” raabte de om Adelen, og mangen stolt Adelsmands Hustru og Døtre iførte sig Bondeklæder for saaledes at kunne slippe ud af Landet.

Til Nykjøbings Opblomstren bidrog fornemmeligen det bekjendte faste Slot, paa hvilket Kristoffer den Anden døde 1333; næstefter Kronborg og Frederiksborg var det i sin tid det skønneste i Danmark. Det har været tre Dronningers Enkesæde, og den ypperste af disse, Dronning Sofie af Meklenborg, Frederik den Andens Enke, boede der i 42 Aar; ”til stor Velsignelse for Byen,” hedder det, ”thi i hendes Tid tiltog Nykjøbing i Rigdom og Velstand, og Slottet blev anseet for den smukkeste Bygning i hele Danmark.” Det laa midt i en fersk Sø, havde to skønne Haver, herlige Dyrehaver og

Fiskeparker og fremviste, efter at hu havde ombygget det, lige saamegen Højhed i sit Ydre som Pragt i sit Indre. Et stort Taarn, omgivet af tre mindre, alle med kunstigt

358.

forarbejdede Spiir vare til stor Prydelse, og værelserne vare udstyrede med prægtige Tapeter, Malerier og Billedhuggerarbeide. Et af Taarnene kaldtes Fars Hat og brugtes som Fangetaarn.

Dronning Sofie, Kristian den Fjerdes Moder, blev anseet for den rigeste Fyrstinde i Kristenheden. Denne hendes Rigdom hidhørte vel deels fra en stor Medgift og en betydelig Fædrearv, saavel som fra hendes herlige Enkegods, Lolland og Falster, der vare overdragne hende for Livstid, men fornemmeligen dog for den kloge Sparsomhed og Orden, hun altid lagde for Dagen i sin Huusførelse. Hun var en aandrigh og klog Dame, der nærrede stor Agtelse for Videnskaber og Lærde, som hun altid var rede til at ophjælpe og staae bi, og satte af alle Videnskaber mest Priis paa Kemien, som hun gjerne beskæftigede sig med; derfor besøgte hun ogsaa Tyge Brahe paa Hveen, indrettede paa sit Slot adskillige Laboratorier efter dem, hun havde seet hos ham, og gav altid med største Redebonhed unge Videnskabsdyrkere og Manufakturer Anledning til at prøve og granske der. Fabriker og Manufakturer blomstrede i Forbindelse hermed paa Nykjøbing Slot, hvor tre til fiehundrede Mennesker Aar ud, Aar ind skal have fundet Arbejde og Ophold. Sine Godser bestyrede hun med Indsigt og Klogskab, og derfor var hun istand til at efterlade Kristian den Fjerde to Millioner i rede Penge.

Efter Enkedronning Sofies Død boede hendes Sønnesøn, Kronprinds Kristian, med Gemalinde Magdalene Sibylle af Sachsen, i tretten Aar paa Nykjøbing Slot, og Enken efter hans Død, indtil hun giftede sig med en tysk Fyrste. Kronprinds Kristian døde paa en Rejse til Karlsbad Aaret før Faderen, den gamle Kristian den Fjerde. Enkedronning Sofie

359.

Amalie opholdt sig der efter Frederiks den Tredies Død og Charlotte Amalie efter Kristian den Femtes, dog uden at tage fast Bolig sammesteds.

Nykjøbing havde i Danmarks Trængselsaar en brav og modig Præst, der endnu den Dag i dag mindes med Taknemmelighed; hans Navn Jes Jessen. Da Karl Gustav var marscheret over Isen fra Lolland til Falster, lod han sine Tropper hvile ud i Nykjøbing i to Dage, til stor Kval for Falsterboerne, da Fjenden plyndrede og røvede baade fra Store og Smaa, og Karl Gustav, der havde udskrven en stor Brandskat, som Byen ikke kunde udrede, truede den med Ødelæggelse. Den brave Præst havde først nærmest sig til Svenskerne Lejr for at bede om Skaansel for Byen, men uden at udvirke hvad han tilsigtede. Da kom den til Brand og Plyndring fastsatte Dag; der var netop en Søndag, og de øngstede Borgere vare forsamlede i Kirken. I det Øjeblik Præsten besteg Talerstolen saa han endeel svenske Krigsfolk i Kirken og iblandt dem Nogle, hvis Dragt tyede paa, at de hørte til Høvdingerne. Karl Gustav selv var tilstede der. Ved at see disse Mænd forsamlede i Herrens Huus ved Siden af den nedtrykte Menighed, opflammedes hans Nidkjærhed, og han holdt en skarp Tale om Grumhed og Undertrykkelse, dog uden at glemme den Besindighed, der efter Forholdene var saa uundgaelig nødvendig. Neppe var Provst Jessen kommen tilbage fra Kirken, førend Karl Gustav, der gjerne vilde kjende den djærve Præst nærmere, sendte Bud, at han vilde spise til Middag hos ham. Jessen svarede Sendebudet, at han maatte frabede sig den tiltænke Ære, da han ikke havde andet at sætte paa Bordet end lidt Ærter og Flesk, det var Alt hvad Svenskerne havde levnet ham. Men Karl Gustav kom alligevel;

360.

og da nu Præsten saa den mægtige Hersker i sit Huus ved sit Bord, talte han saa frejdigen og varmt den betrængte Byes Sag, at Kongen gav Befaling til at skaane Nykjøbing.

Lidt over en Miil fra Nykjøbing ligger Hovedgaarden Korselitze, der hører til det "calssenske Fideikommis", som General Classen oprettede af sit Gods, hvorved Bønderne fik saare gunstige Vilkaar for sig og Efterkommere. Ogsaa paa mange andre Maader anvendte denne Hædersmand sit timelige Gods til Medmenneskers Vel. Karlsfeldt i Nærheden af Stubbekjøbing hører med til dette Fideikommis.

"Hvo planted hist saa højt i Nord
den Green fra Edens Have?
Hvo bar den tro Hvalens Spor
hen over Dybets Grave?"

Det gjorde Nordens Apostel, Hans Poulsen Egede, der for henved hundrede Aar siden døde i Stubbekjøbing hos sin ældste Datter, der var gift med Sognepræsten sammesteds. Hans Fader, der var Sørenskriver i Norge, havde taget Tilnavnet Egede efter Vesteregede i Sjælland, hvor Bedstefaderen var Præst. Egede selv blev fra sine tidligste Aar holdt til Bogen, og var kun 21 Aar gammel, da han blev kaldet til Præst for Vaagens Menighed i Nordlandene; kort Tid efter ægtede han Gjertrud Rasch, en from og trofast Kvinde, der var tretten Aar ældre end han, men blev ham en Hustru som kun Faa kunde have været.

Ved at læse i gamle Skrifter kom Egede til Kjendskab om, at Grønlænderne tidligere havde kjendt Kristendommen, skjøndt de paa den Tid vare vilde Hedninger, og han op-

361.

flammedes mere og mere af Længsel efter atter at bringe Evangeliet til disse Folk paa de fjerne Kyster, der nedstammede fra Nordmænd, Efter megen indre Strid og mange Betæneligheder fra Nordmænd. Efter megen indre Strid og mange Betæneligheder meddelte han Stiftets Biskop sin Plan og bad ham understøtte den paa højere Steder. Under Anstrængelser og Kampe, der ikke bleve ham lettere, daa baade hans og hans Hustrues Slægtninge overvældede ham med Bønner og Forestillinger, for at formaae ham til at blive hjemme og lade Grønlændere være Grønlændere, var han undertiden nærved at tabe Modet; men da stødte Fortrædeligheder i Embedsførelsen ti, og denne Lejlighed greb han til at tale med Gjertrud Rasch om, at Gud maaskee lod disse Ubehageligheder komme over dem, fordi de ikke vare rede nok til at fornægte dem selv for hans Skyld.

Hustruen havde i førstningen ikke været begejstret for hans Plan, men i Bøn til Gud om Kraft og Lyst for andredes hendes Sind, saa at hum med ligesaa stor og end større Iver end Ægtefællen higede efter at komme til Grønland, og dermed var ogsaa Egedes indvortes Strid tilende. Uden nogen Udsigt til Hjælp, alene dreven af den reneste Kjærlighed til dem, der sade i Dødens Skyggedale, frasagde han sig sit Embede og drog til Bergen med Hustru og fire Børn, hvoraf det yngste endnu ikke var et Aar gammelt.

Paa Rejsen til Bergen, hvorfra han ville gaae ud, havde han det Uheld at falde overbord, men en Fisker frelste hans Liv, og denne Omstændighed ansaae han for et Vink om, at den guddommelige Beskræmelse ikke vilde svigte ham i de Farer, han gik imøde. I Bergen var hans Forsæt i Folkemunde. Nogle sagde: "den Mand er jo gal!" Andre, at han formodentlig havde havt Syner; men de, der talte med ham, bleve overtydede om, at han var en forstandig og retsindig

362

Mand. Han havde ventet at finde Mænd i Bergen, der vilde understøtte Sagen, og søgte at anspore Kjøbmændenes Vindessyge til at vove Noget ved Handel paa Grønland; men Ingen vilde lytte til hans Odr. Omsider rejste han til Kjøbenhavn, fik Frederik den Fjerde itale, og af ham godt Haab. Ikkedesto-

mindre gik der endnu rum Tid hen, inden han kom bort; 1718 nedlagde han sit Embede, og først 1721 kunde han drage til Grønland, efter i fuldeste Maal at have døjer Verdens Spot og Haan og lært Næringssorger at kjende:

”Ham fulgte Børn og trofast Viv,
i Herrens Haand han gav sit Liv,
men Aanden ham ledsaged.”

Efter en møjsommelig Rejse kom Egede og hans Familie til Grønland, hvor han lod opføre et Huus til Skjærm og Ly ved Vintertide, og det kaldte han ”Godthaab”. Derpaa søgte han at gjøre sig bekendt med Grønlændernes Sprog. Skikke og Sæder, fandt dem vankundige, uvidende og ureenlige, med godmodige, og søgte at vinde dem ved Venlighed og god Omgang. Han naaede ogsaa snart, at de Indfødte nærmede sig ham med Tillid og fik ham og hans Familie kjær, og derved blev det ham lettere at vække dem af Dvale og bringe dem til at lytte til hans Formaninger. Da en grønlandsk Dreng bragte Børnekopper med fra Kjøbenhavn, en Sygdom, der var ganske ukjendt paa Landet, og rasede med desto større Voldsomhed, fordi ingen kjendte Midler til dens Forebyggelse eller Standsen, var han saavel Præst som Læge, og baade han og hans Hustru hjalp de Syge tilrette og plejede dem med en Opofrelse og Selvforglemmelse, der neppe kan finde sin Lige. En døende Grønlænder gav ham ogsaa saa skjøn en Lovtale, som vel nogen Dødelig kunde ønske sig:

363.

”Du har givet os Huusly og Føde,” sagde han til ham, ”Du har begravet vore Døde, der ellers vilde være bleven til Føde for Hunde og Raven. Du har lært os, hvorledes vi kunne blive salige, saa at vi nu kunne døe med Glæde og vente et bedre Liv efter dette.”

Egede sørgede først og fremmest for Kristendommens, men dernæst ogsaa for Handelens Udbredelse. Fiskerierne gave imidlertid ringe Udbytte, og Regjeringen blev efter Frederik den Fjerdes Død træt af at drive Handel paa Grønland. Ganske uventet faaer Egede derfor den Tidende fra Danmark, at Kristian den Sjette ikke længer vil understøtte det Foretagende, der var grundlagt, og den brave Mand faaer Valget imellem at vende tilbage og lade den Gjerning ufuldendt, for hvilken han saa længe havde levet og kæmpet, eller blive der og see til, hvorledes han kunde ernære sig og Sine. Af særdeles kongelig Naade skulde han beholde Fødemidler for et Aar.

Hans Standhaftighed blev her sat paa en Haard Prøve! Ugjerne vilde han og hans Hustru forlade Grønlænderne, der laae dem sa meget paa Hjerte, og dog faae de ingen Udvej til at kunne blive. De havde i deres Nød kun een Tilflugt og Hjælper; til Ham, den Allerhøjeste og Almægtigste tyede de i Bøn og Haab, og deres Haab blev ikke beskæmmet. En indbringende Hvalfiskefangst bevægede Kongen til at give Frist, og Egede fik Lov til at blive, indtil han nogle Aar efter søgte om Tilladelse til at rejse til Danmark, efter at hans ældste Søn Poul Egede, til Forældrenes store Glæde var vednt hjem efter sex Aars Fraværelse, og vendt hjem som beskikket Præst i Grønland.

Det var et Tordenslag for de mange Hjerter, der havde

364.

lyttet til Ordet, at den kjære Sjælesørger vilde forlade dem. Hans Rejse blev imidlertid opsat ved hans Hustrues Sygdom og paafølgende Død, et Tab, som han maatte samle al sin Styrke for at bære i Taalmod. Hun blev kaldet bort to Aar efter at Børnekopperne havde raset i Landet; siden den Tid havde hun skrantet, og døde sandsynligviis som et Offer for sin menneskekjærlige Opofrelse, sin ufortrødne Pleje. Svækket paa Sjæl og Legeme forlod Egede nogle Maaneder efter hendes Død Grønland med sin yngre Søn begge sine Døtre og sin Hustrues jordiske Levninger. Hun havde ønsket at blive jordet i Danmark, og Egede forlangte af sine Børn, at dei Tiden skulde lægge hans Støv ved

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Siden af Gjertrud Rasch's; derfor blev hans Lig ført til Kjøbenhavn, skjøndt han henlevede sine ti sidste Aar i Stubbekjøbing, æret og agtet af Alle, højligens savnet af Byens Fattige.

”Hos Gud nu den Apostel boer,
hans Sjæl Gud evig glæde!
Hans Mindekvad højt over Jord
forløste Sjæle kvæde.
Hans Bavgasten er korset hist,
som beder til den Herre Krist
hvor isnet Sjælen gyser;
fra Bølgebjerg af evig Is
det peger mod Guds Paradis
og gjennem Natten lyser.”

Strax efter sin Hjemkomst fra den Birkekreds, oprettede Egede i Kjøbenhavn en grønlandsk Lærestalt og skrev forskellige Bøger i det grønlandske Sprog.

Stubbekjøbing, der har sit Navn af Stuf, et adskilt Stykke Land, var i det sextende Aarhundrede en anseelig Handelsstad, der havde nogle og tredsindstyve Skibe, men den

365.

blev efterhaanden ringere, fornemmeligen derved, at Havnen tilstoppedes. I det trettende Aarhundrede afbrændte Marsk Stigs Tilhængere den, og den slap heller ikke godt fra det i Svenskekrigen.

Paa Falsters sydligste Spidse gaaer en Steenmole flere Miil ud i Havet; derfor brænder der Fyr. Den smale Landstrimmel, der gaaer imellem Botø Nor og Havet, kaldes Gjedserodde, og de Folk, der boe paa den, Gjedserfolk; de nedstamme fra en Koloni af frisiske Bønder, der nedsatte sig der under Kristian den Anden, og ere nogle forskellige fra Øens øvrige Beboere i Klædedragt og Levemaade. O Erik af Pommerns Tid blev der gjort Forsøg paa at afskjære dette Stykke Land fra Falster ved en Aa, men Arbejdet blev ikke bragt tilende. Gjedsergaard tilhørte i sin Tid den bekendte Joan Rantzau; ogsaa Peder Oxe har været Herre til den.

Den sydsjællandske Øgruppe bestaaer af de tre større Øer Møen, Lolland og Falster, samt endeel mindre Øer. Lolland er den største og indtager et Fladeindhold af 21 Miil, Falster er 8 Miil. Lolland har, som alt sagt, Navn af sin lave Beliggenhed, og denne frugtbare Slette er saa lav, at Havet ofte trænger ind over Engene; det er de saakaldte Saltninger. Paa Lolland kan derfor heller ikke findes betydelige Aaer; den største er Hunsaa, de ligesom Sognet, hvorigjennem den flyder, har Navn efter Kæmpen Huns; dens Udløb er fra Maribo Sø, og den falder ud i Nordrebelt. Maribo Sø er den største af Indsøerne, men ved Herresæderne er der mange Fiskerige Søer.

Af Fjordene er Nakskov Fjord paa Øens Vestkyst den betydeligste; den kommer fra Storebelt og løber noget over tre Miil ind i Landet; af den krumme Halvø. Albuen, der be-

366.

grænser den mod Sydvest, bliver den ogsaa kaldet Albuefjord; Ohnsevig paa den nordvestlige Kant af Øen, løber omtrent en Fjerdingvej ind; Saxkjøbing Fjord, ligeledes fra Nordrebelt, løber en halv Miil ind.

Lolland bliver regnet for Danmarks fedeste Agerland, og intetsteds voxer saa megen og saa god Hvede som paa denne Ø; men de fede Jorder ere vanskelige at komme tilrette med, og det er intet let Arbejde at være Landbruger der. Et gammelt Ordsprog siger, ”at Lollands Pløjning og Helvedes Pine faaer aldrig Ende,” og deraf kan man slutte, at Bonden maa arbejde meget og vedholdende for at komme igjennem den tunge, fede Leerjord.

Skov har Lolland ikke Mangel paa, og iblandt Træarterne findes endeel Eg; men ejendommelig for Lolland er Piletræerne; af den Art seer man til alle Sider, hvorhen man saa vender Øjet; thi de bruges til Hegn omkring Marker og Agre, da Lollikerne vaage omhyggelig over Markfred. I øvrigt er Lolland ingenlunde anseet for et sundt Opholdssted, Febersygdomme ere hyppige, og det kommer ved fre de mange Dunster, der stige op fra Jordbunden. Vandet er desuden slet paa Øen; der er næsten ingen Kilder, og Brøndvandet er tungt og mudret.

Falster har bedre Vand; iblandt andre Kilder er den ved Kippinge bekendt fra de ældste Tider. Denne Ø er ogsaa mere højtliggende end Lolland, og paa mange Steder gaaer Landet ned til Havet i Skræntninger. Kysterne ere lave ligesom Lollands. Botø Nor er en lav, grundet Fjord, der er skilt fra Havet ved en bred med Klitter bedækket Landstrimmel; kun en ganske lille Munding fører ud i Havet.

367.

Har Lolland sin Rigdom i Hvede, saa har Falster Overflod af Ærter: paa begge Øer findes Manna, og Falster har ligesom Nabøen megen Skov.

Iblandt de større Øer, der høre til Lolland-Falsters Stift, er Baagø, der dog i verdslig Henseende staaer under Sjælland. Denne Ø ligger imellem Sjælland, Møen og Falster, en halv Miil fra Stubbekjøbing, er meget frugtbar, og har efter sagnet sit Navn af to store Bøgeskove, der forhen fandtes der; disse vare plantede af en snild Dronning, hvis Ægteherre blev dræbt af en Konge paa Falster, han laa i Strid med. Hans Enke bad Falsterkongen om Stilstand, for at hun kunde vise sin Herre den sidste Ære; den blev hende tilstaaet, og den fjendtlige Konge fulgte endog hans Lig til Jorden. Dronningen indbød ham derpaa til Slottet, og fik da lov til at beholde Øen saalænge, indtil den Sæd, hun vilde lægge i Jorden, var fuldmoden; men hun lagde Agern og Bøg, og derved fremkom de to store Skove. Næste Aar sejlede Kong Hans fra Falster over til Baagø for at tage den vundne Ø i Besiddelse; han fik da at vide hvad Sæd, hun havde udsaaet, men blev sit Løfte tro, og da Dronningen døde, lod han hendes Søn beholde Øen.

Fejø og Femø ere de to største Øer, der ligge Nord for Lolland. Fejø er omtrent $\frac{1}{6}$ □ Miil stor og Fæmø $\frac{1}{7}$ □ Miil. Den første har Byerne Østerby og Vesterby og udgjør et Sogn med Skalø og Vejrø; den sidste har ligeledes to Byer, Nørreby og Sønderby. Askø, Syd for Fæmø, skal have Navn efter en stor Mængde Asketræer, der forhen fandtes paa Øen.

368.

De større og mindre Øer, der høre til Lolland – Falsters Stift ere foruden de to Hovedøer, følgende 21:

Askø, imellem Fæmø og Lolland, hører til Fuglse Herred.

Baagø, Nord for Falster ved Grønsund; en anden Ø af samme Navn ligger tæt ved Kappel i Sønderherred.

Botø, en halvø ved Gjedserodde paa Falster

Engelholm, almindelige kaldet Slotø, ved Nakskovfjord.

Enhøje.

Fæmø og Fejø, i Nordrebeltet, Fuglse Herred.

Flotø, ved Hesselø, i Guldborgsund.

Hyllekrogland, ved Myggefeld

Maria Bojesen: Rejse igjennem Danmark 1856: første del. Sjælland, den sydsjællandske Øgruppe og Bornholm.

Langø, ved Kappel i Sønderherred.

Lindholm, ved Stokkemarke i Sønderherred.

Lilleø, ved Askø.

Myggefeld, ved Dragsminde.

Raagsø, skilles ved Raagøsund fra Nørreherred, Raagsøkalv tæt derved.

Rammersholm, ved Nakskov.

Skalø, ved Fejø.

Steenø, ved Nakskovfjord.

Stubbeholm,

Telholm

Vejrø, i Fejøbeltet.

Venø, Nordvest for Guldborgsund.

Kort mangler.

369.

Otte og tyvende Afsnit

Bornholm, der, som bekjendt, ligger i Østersøen, 16 Miil fra Sjælland, er unægtelig en saare mærkelig Deel af de danske Ølande. Der fortælles, at den skal være besat omkring 1700 Aar før Kristi Fødsel af Boor, Boring eller Born, en Cimbrer, der af Høvdingen Guthi blev sendt paa Opdagelsesrejse og fik Lov til at beholde denne Ø, der forekom Guthi for ringe i Omfang til at fæste Bo paa.

Fiskerlejet Gudhjem paa den nordostlige Kant af Bornholm skal være det Punkt, hvor ovennævnte Born først landede, og Navnet Guthihjem eller Gudhjem fik Stedet til Ære for Høvdingen, der satte sig fast paa Gulland.

Det er en almindelig antagen Forudsætning, at Bornholm ikke altid har været hvad den nu er, en fjern Ø i Havet, og en bedre Hjemmelsmand for denne Paastand, end vor navnkundige H. C. Ørsted, kan vel ikke findes. Efter hans Meddelelser maa en mærkelig Begivenhed have forandret de østersøiske Egne længe for Jorden blev beboet. Østersøen, forudsættes der, har da været deelt i to store Indsøer, en nordostlig og en sydvestlig, og i Grænselandet imellem begge maa Bornholm have ligget, paa den ene Side sammenhængende med Skaane ved en Skiferegn, der har strakt sig lige til Blekinge – thi der finder stor Overeensstemmelse Sted mellem Bjergarterne paa Bornholm og den ligeoverfor liggende skaanske Kyst – og paa den anden Side med Pommern og Preussen ved en Fortsættelse af Landets Skiferegn, samt Steenkul- og Kridtbjerge.

Et Udbrud fra Nordvest maa have forstyrret den største Deel af det inddæmmede Land og kun levnet Bornholms Ur-

370.

bjergryg med den af samme beskyttede Vestkyst og den sydlige Skiferegn, men hvilken Havet selv synes at have opdyngtet en Dæmning af Skiferbrudstykker. Aarsagen til et saadant Udbrud eller en Gjennembryden af Dæmningen maa have været en stærk, bevægende Kraft, der paa den modsatte Side ikke er bleven understøttet af en lige Vandmasses Tryk. F.eks. en Jordrystelse, eller et Udbrud af en anden mægtig, fjernt liggende Indsø, f. Ex Venern og Vettern, som man antager tidligere at have udgjort en eneste stor Sø.

Ogsaa er det sandsynligt, at de danske Øer have dannet en sammenhængende Landmasse med det faste Land, og at store Vandbevægelser, der have truffet vore nors'diske Lande, have fremkaldt

Gjennembrud. Ingen dansk Landsdeel fremviser imidlertid en saadan Forskjellighed og en saadan Afvexling som Bornholm, hvor store nøgne Steenkipper findes ved siden af smilende Dale, golde Sandørkner og Lynghede støde til frodige Kornmarker, og vrede Bølgeslag imod haarde Klipper afløses af de mangfoldige Fjeldstavners muntre Slag i Buskene.

Et Beviis paa, at Omvæltningen paa Bornholm er skeet fra Nordost, synes det at være, at de store Træer, der findes i Tørvemoserne, alle ere styrtede fra Nordost, thi der ligge de med Roden og i Sydvest med Toppen.

Paa Bornholm er egentlig slet ingen Landsbyer som i andre Egene, men hver Gaard ligger for sig og har sine Agre og sin Underskov, og næsten hvert Kirkesogn er adskilt ved Aaer, af hvilke der findes en stor Deel, der tilbeels ere bevoxede med Elletræer, og derved fremkalde et hyggeligt Indtryk. Omtrent en Fjerdedeel af Øen ligger øde og er bevoxet med Lyng. Denne Lyng kaldes Udmarken eller Kongens Mark, og strækker sig igjennem hele Landet, fra Sydvest til Nordvest.

371.

Store Skove findes der egentlig ikke, men at der tilforn har været Overflod af store Træer, det seer man af Trærødderne, der findes paa forskellige Steder. Navnligen Ege- og Bøge- rødder; derimod er der megen Underskov, især Tjørn og Hassel, og i den findes Harer i Mængde, samt Fjeldstavne *), en Art Nattergale, forskjellig fra vore almindelige Sangfugle af dette Navn derved, at der er et Par triller, de ikke ere stand til at slaae.

Men har Bornholm end ikke store Skovstrækninger, findes dog den smukkeste Skov i hele Danmark der paa Øen, og vist er det, at et dejligere og meer ejendommeligt Skovparti end i Almindingen kan man neppe tænke sig. Den ligger omtrent midt i Landet og bestaaer af høje skovgroede Klipper, gjennemskaarne af smukke Dale og Aaer imellem frodigt voxende Træer. Det højeste Punkt i Skoven er Rytterknægten, 496 Fod over Havets Overflade, hvorfra man kan overse hele Øen og overtyde sig om, at Bornholm ikke er en gold, ufrugtbar Steenklippe midt i Østersøen.

Den høje graa Granitklippe, bevoxet med Skov, tager sig dejligt ud fra Echodalen, en skøn Dal, der løber langs med den Klippe, hvorpaa Rytterknægten findes, og sandsynligviis har Navn efter et stærkt Echo, der findes nogle Steder i samme. Igjennem Dalen, den største og smukkeste paa Bornholm, slynger sig eb Bæk, og til begge Sider sees frodigt England. Paa en Høj i Skoven, Kristianshøj, seer man en smuk fiirkantet Støtte af Granit, 20 Fod høj, med et Fodstykke, 4 Fod i Gjennemsnit, og denne Støtte, der af Bornholmerne er oprejst til Minde om højsalig Kong Kristian den Ottendes Besøg der som Kronprinds 1824, hvilket Indskriften paa dens fire Sider udviser, er udhuggen af sammme

**) "Fjeldstavne" på Bornholm er et lokalt udtryk, der refererer til nattergalen. Navnet er afledt af fuglens sang, som bornholmere opfattede som en lyd der kom fra "fjeldene" eller "bakkerne".*

I ældre kilder, som f.eks. Trap Danmark fra 1899, beskrives det, at der er mange nattergale på Bornholm, og at de kaldes "Fjeldstavne". Udtrykket bruges ikke så hyppigt i dag, men det er stadig kendt og brugt af nogle bornholmere.

372

Klippe, den staaer paa. Siden Kristian den Femte besøgte Landet 1687, havde ingen kongelig Person gjæstet Øen, før Kristian Frederik kom ovennævnte Aar. Rokkestenen er en af de Mærkeligheder, der findes i Almindige Skov; det er en stor, langagtig Steen, hvis nederste Flade hviler paa en Forhøjning i den underliggende Klippe. Den skal være 2½ Alen lang og 2 Alen bred, og kan sættes i gang ved at berøres med en Haand, saa at Enderne gaee omtrent en halv Alen op og ned.

I Skoven træffer man ogsaa smukke Ruiner af gamle Borge, af hvilke den ene, Lilleborg, uimodstrideligen maa være gaaet under ved Ild, thi ved Udgravningen fandtes en Deel Byg, der var brændt til Kul. Tæt ved den ligger Borgsø, en rund, efter Sagnet bundløs Sø, hvor fordum skal have

staaet en prægtig Borg. Denne Borgs Beboere vare meget ugudelige, siger Sagnet, og spottede baade Kirken og dens Tjenere. Efter mange forgjæves Forsøg paa at vække bedre tanker i de Ryggesløses Sjæle, gik Præsten en Dag til dem med Biblen i Haanden, for endnu engang at advare og formane, men de haanede og spottede baade ham og den hellige Bog, han bragte med. ”Dersom de ikke forbedrede sig” sagde han da i sin Iver, ”vilde Borgen synke saa dybt i Jorden, at der ikke skulde blive Spor tilbage af den”; men ved disse Ytringer tiltog deres kaade Fornærmelser, og de bleve end fripostigere i deres Trods og Spot. Men se! da sank Borgen med Et, og stedet forvandlede til en Sø; kun den gudfrygtige Præst tilligemed Lænestolen, i hvilken han sad, og Border, hvopaa Biblen laa, fløde ovenpaa Vandet og bleve frelste.

Et Stykke fra Ruinerne af Lilleborg ligger Gammel-

373.

borg, eller rettere sagt, nogle faa Ruiner af den. Ringmuren er det eneste, der er tilbage af den, men hvor den virkelige Indgang har været, er let at see, thi der sidder endnu en Porthængsle i Muren. Der er et Sted, som kaldes Ridderjomfruerne, og efter et Sagn, som forresten er gængs i flere Egne i Danmark, skal her tre Ridderjomfruer være begravne. En mægtig Ridder, der boede paa en af Borgene i Almindingen – hedder det – havde tre Sønner og tre Døtre. Sønnerne droge i Leding og paa Søtoget, medens Døtrene endnu vare smaa, og kom efter flere Aars Forløb tilbage for at gjæste Forældrene; da mødte de paa Lyngen tre rigtklædte Jomfruer, der vilde gaae til Kirke, og da disse ikke godvilligen vilde lade sig plyndre, slog de dem ihjel; siden viste det sig, at de vare deres Søstre.

I øvrigt er Bornholm, eller rettere, Bornholmerne fattige paa Sagn og historiske Beretninger. Det er udenfor al Tvivl, at der maae have været mange Borge paa Øen, mange dristige Sørøvere, og at mange Begivenheder have fundet Sted, der have kunnet give Anledning til forunderlige Sagn, men Bornholmerne kjende Intet dertil. De vide f. Ex. ikke Noget om den noksom bekejndte Sørøver Blod-Egil, som Knud Svendsen – Knud den Hellige – lod hænge, da han efter gjentagne Advarsler ikke vilde lade sin vilde Røverfærd fare, og dette er forunderligt, da dog denne blodtørstige Søhelts mægtige Slægtninge upaatvivleligen medvirkede stærkt til Kongens bratte Død. Derimod have de bevaret Sagnet om Bondevedde *) eller egentlig Bondevætte, saaledes kaldet, fordi han formodedes at være Søn af en Bonde og en Havfrue, Bonden forelskede sig i. Denne Bondevedde, sige de, var synsk, et Ord, der er gængs blandt Almuen over hele Landet;

374.

det vil sige, han kunde see Ting, som vare usynlige for Andre, og derfor kunde han ogsaa fordrive Bjergpuslinger og Trolde, eller som de almindeligen kaldes, de Underjordiske. Troen paa den Underjordiske har vedligeholdt sig lige til vore Dage, saaledes, at en Kone, der endnu den Dag i dag boer i Rønne, forsikrede i sidste Krig, at en af Bjergpuslingerne tre Gange kom til hende og fortalte hende, hvilket Udfald Krigen vilde faae, hvorved hun tillige beskrev hans Udseende og Klædedragt. Og at der i en af Landets Kirker, Pederskirken, findes som Røgelseskar et Bæger, Bondevedde har skjænket samme, efterat have modtaget det af de Underjordiske, der døde ham til at drikke ved en Høj, han drog forbi, det troer Bornholmerne fuldt og fast.

Det højeste Punkt paa Bornholm efter Rytterknægten er Ruthskirkebakken. den er 436 Fod høj; dernæst Helveds- og Paradiisbakkerne, hvilke tilsammen findes paa den sydligere Deel af Øen, tilligemed det østligere liggende Hoglebjerg, en smuk Bakke, omtrent 250 Fod over Havet, paa de tre Sider besaaet med Korn og paa den fjerde, den nordre, bevixen med Skov. Denne Bakke er bleven bekjendt ved ”de Underjordiske” af Ingemann, da den ærede Forfatter lader sine Bjergpuslinger have Bolig sammesteds.

Den nordligere Kant af Landet er mere vild og øde, og Klipperne ere der som oftest raae og nøgne. En enestaaende Klippe, omtrent 70 Fod høj, omgivet af mangfoldige andre Klippestykker, kan kun

bestiges fra Landsiden, og det med den yderste Forsigtighed. Den er højest imod den Side, der vender imod Søen og ligne et afrundet Taarn, hvorfor den kaldes "Jonskirken." Denne Klippe er huul, og paa den sydlige Side skal findes an Aabning, omtrent 5 Fod høj, igjennem

**) Bondevedde er en heroisk og mystisk folkefigur på Bornholm. Gennem sagnet handlingerne symboliserer han:*

Menneskets formodede evne til at kæmpe mod overnaturlige kræfter.

En kulturel bro mellem menneske og mytisk.

Troen på, at de "underjordiske" kunne både hjælpe og true mennesker — afhængigt af, hvordan man forholdt sig til dem

Hans fortællinger er både værn for og udtryk for Bornholms folkelige forestillingsverden, nedskrevet i en overgangsperiode mellem middelalder og tidlig moderne tid.

375.

hvilken man kommer ind i et større Rum, 9 – 10 Fod i Omkreds, og saa højt, at et Menneske fuldtvel kan staae oprejst derinde. Under andre Omstændigheder vilde den kunne afgive et ypperligt Tilflugtssted for Smuglere og Fredløse; men paa Øen findes vist ingen Fristelse til at søge saadant Skjul.

Hammershuus Slot, beliggende mod Nord, paa en næsten enestaaende Klippe, Hammeren, maa efter Ruinerne at dømme, have været en meget stærk Fæstning. Efter nogle Beretninger skal dette Slot være opført af Lunds første Erkebiskop, Adser. 1111, efter Andre af Valdemar den Store, 1159; vist er det ofte har været Tvistens Æble imellem Kongerne og hiin Tids mægtige Bisper; og det er sandsynligt, at Bygningerne ere opførte til forskellige Tider. At denne stærke Fæstning, der oftere har huset mærkelige Fanger, f. Ex. Bispen Jens Beldenak under Kristian den Anden, Korfits Ulfeldt og Eleonore Kristine, samt Johan Kristian Dippel under Frederik den Tredje, tildeels er nedreven, er jo velbekjendt, men hele Ringmuren seer man tydelige Spor af. Stenene ere anvendte dels til at opføre Hovedvagten i Rønne, dels til Størstedelen af de Bygninger, der findes i Sandvig og Allinge, hvilke to Flækker af Bornholmerne med eet Navn kaldes "Byerne". Allinge seer net ud og er den største af dem; der er Kirken og Skolen, som de have i Fællesskab, I Sandvig, der svarer til sit Navn, da den ligger i en sandet Vig, findes Raadhuset, der ligeledes er fælles. Klippen, paa hvilken Fyrtaarnet staaer, kaldes Stejlebjerg, og er 272 Fod over Havet; med Undtagelse af en smuk Bakke, bevoxen med Krat, og en vakker Sø, Hammersø, er alt temmelig øde og tomt deromkring, og det maa ikke være synderligt fristende at fæste Bo for lang Tid paa et saadant Klippepunkt.

376.

Ruinerne af Hammerhuus ere smukke og ærværdige. Ulfeldts Taarnet kaldes det mindre af de to Taarne, thi det formodes, at Ulfeldt sad der under sit Fangenskab; det staaer paa Ringmuren tilvenstre, og Murene have endnu den fulde Højde, ligesom det store Taarns og Kirkens Ruiner. Paa den vestlige Side af Hammeren, der er det nordligste af Klippebjergene og det nordligste Punkt af Bornholm, findes Levninger af en gammel Bygning, der kaldes "Salomons Kapel". Der er forskellige Beretninger om disse Ruiner; efter nogle skal Allinge tidligere have staaet paa dette Sted og Bygningen holdt til Gudstjeneste for de omkringboende Fiskere, efter andre, og denne Paastand er mest antagen, har der steet et Kapel som ved Helligdomskilden i Rø, for at Syge og Vanføre, der troede at kunne hente Lægedom og Sundhed ved at drikke af Kilden, der kunde forrette deres Andagt. Fra Slotsruinerne gjenem Allinge seer man Storedalen, en stor, smuk Dal, der paa begge Sider har køje stejle Klipper; saaledes begynder den, men længere oppe ere Siderne bevoxede med Skov, drpaa bliver den en smuk, bred Emg, og gaaer da videre som Klippedal over Lynghede, omgivet af vakre Bakker, indtil den dammer et Ellekrat og en Eng med Klipper ved Siderne. I øvrigt ligne de

mangfoldige Dale tildeels hverandre; Tørvemose med Eng og Aaer, med Skov imellem højere og lavere Klipper, saaledes er deres Udseende.

Dog end en Dal og fortrinsviis den, er værd at omtale; det er Dynddalen i Rø, et af de smukkeste Steder paa Bornholm, og derfor et af de første, Fremmede tage i Øjesyn. Imod Nord ere høje, stejle Klipper, der gaae ganske lodrette

377

ned, imod Syd en smuk Skov; en klar Aa, der noer sig igjennem den fra Landevejen til Udløbet i Havet, danner et smukt Vandfald.

Helligdomskilden kaldes en forunderlig dyb Hule i Klippen, der nok er værd at see, og ikke mindre de omkringliggende skønne og mærkelige Naturejendommeligheder; ”den tørre Ovn,” ”den vaade Ovn” og ”Lyserenden”.

I en Dal lige ved J’Havet, ved Foden af en høj Klippe, der kun ved en smal Bjergryg er forbunden med Landet, gaaer man til Kilden, som skilles fra Østersøen ved en flad Klippe; Søvandets skylle som oftest op i den, men dette maa vistnok kunne forhindres. Naar man derpaa er kommen igjennem en skovbegroet Dal, der skilles fra Haver ved en lodret Klippe, 74 Fod høj, paa hvilken der har staaet et Kapel, og er gaaet forbi Klippen, under hvilken Kilden findes, viser der sig atter en stor bred Dal. Den kaldes Lysedalen, og paa en fritstaaende Klippe seer man endeel ligestore Klippestykker, omtrent 2 til 3 Fod i Gjennemsnit det ene ovenpaa det andet, saa de tage sig ud som et Lys. Ved Foden af Klippen seer man Ruiner af en tilsvarende Naturskønhed, der skal have været endnu højere, men for længst er styrter ned, derfor have de Søfarende givet dem Navn af Lysene, hvilket Navn endnu høres. Ovenfra seer det Hele ud som en Ruin, og ved at vove sig ud paa Klippestykkerne imellem Kratter, faaer man Øje paa en Fjeldkløft, der fra Indløbet af Søen til dens inderste Ende, hvor den dækkes af en lodret Klippe, skal være 144 Fod. Ude ved havet er den kun to Fod bred, derpaa udvider den sig og bliver intil fem Fod. Denne mærkelige Fjeldkløft er det, der kaldes Lyserenden.

Den tørre Ovn er et sandt Billede paa Naturens

378.

Skønhed og Storhed. Lodrette Klippevægge løbe ned mod Østersøen – hvis Bred der er belagt med runde Klippestene – og danne mod Søen en stor Halvcirkel, omtrent 60 Fod. Dette Rum, omgivet af den høje Klippe, der er beklædt med lysegrønt Mos og friske Smaablomster, fremviser mod oven Buske og Træer, og det Hele fremkalder et saadant Indtryk at, skjøndt Østersøen spille ved vor Fod og den 70 Fod høje Klippe skiller os fra den øvrige Verden, er Alt dog venligt og beroligende. I en af de Klipper, der danne Halvcirklen findes den tørre Ovn, en Klippehule, 74 Fod lang, 10 – 12 Fod høj, 6 – 7 Fod bred; men efterhaanden bliver den smallere, saa smal, at 2 Mennesker ikke kunne gaae forbi hinanden. Ved den klareste Dag er her ganske mørkt, og en Lygte er derfor uundværlig. Gulvet bestaaer af runde Klippestene, ligesom de der findes ved Strandbredden, og Loftet af selve Klippen, hvor der ligesom paa Siderne foroven er mange Drypsteen.

ynet af disse Naturskønheder nyde tilvisse bedst og i rigeste Maal ved at roe i en Baad langs med Kysten, thi saaledes kan man overskue det Hele og komme ind i Renderne. Fra den tørre Ovn skilles den vaade Ovn ved et fremragende Skjær, og da der er omtrent 8 Fod Vand imellem Skjærene, kan man roe heelt ind under Klippen, ja endog gaae iland paa en bred Strand der. Denne Klippehule, den vaade Ovn kaldet, ligner ganske en Bageovn, og gaaer omtrent 60 Fod ind i Klippen; dertil er den 20 Fod bred og 16 Fod høj.

En stor Deel andre seværdige Huler findes imellem disse smukke Klipper, der afvexle med hyggelige Dale; men for ret at faae et Begreb om den ejendommelige skønne Natur, maa

379

man dog gjøre en Udflugt til selve Øen og tage de mangfoldige Gjenstande i Øjesyn. Udmarken er heromkring som overalt. øde; kun Kvæget, der ikke sjældent er i Fare paa Klipperne og styrter ned imellem Stenene ved Strandbredden, gnaver Lidt af hist og her; men Skovplantning skal kunne trives godt, og Sagnet fortæller, at der fordum har været en Bøgeskov paa denne Egn, saa tæt, at naar Nogen steg op i et Træ, kunde han, uden at stige ned, gaae fra den ene Trætop til den anden, idetmindste en Tønde Land i Omkreds.

I Nærheden af Rønne, Øens fornemste og største By, begynder Urbjerget mod Øst, og der brydes og hugges en smuk Granit, af hvilken Steenart der skal udføres betydeligt. Byen ligger lavt og Luften er derfor langt mildere der, end paa Højderne. Bygningerne, der tildeels ere teglhængte, have kun eet Stokværk, og dette de Fornemmes Boliger som den simplere Mands. Iblæandt de mangfoldige Næringsveje sammesteds, en Mand som oftets flere, thi en Skipper er næsten altid Kjøbmand, og Forretningerne drives da saaledes, at Hustruen passe Handelen, naar Manden er paa Rejser, træder Pottemageriet unægteligen frem; de driftige Fabrikanter sørge ikke alene for stærke og smukke Varer til tarvelige Priser, men lade sig det og være magtpaaliggende, at tilvejebringe smukke og pragtfulde Former.

Omkring Rønne ligge ogsaa Kulmærkerne, der vist er eller kunne blive en rig Indtægtskilde for Landet, dersom de bleve rigtigt behandlede. Et Teglblænderi, der nylig er anlagt der i Nærheden, lover godt Udbytte.

Hasle, en Miils vej fra Rønne, forsyner sidstnævnte By med Kjøkkenurter og Grønsager. Svanike eller oprindelig Svanekjær, fordi der tidligere var et Kjær – hvoraf

380.

der endnu findes Spor i Byens Midte – som havde Udløb i Havet, og i hvilket der opholdt sig endel Svaner, tager sig meget smukt ud, da den er anlagt paa Klipper, den ene højere end den anden. Imellem Bygningerne ligger Hver, og over dem alle sees en smuk Kirke.

I Nærheden af Nexø, der ligger meget lavt; findes flere stor Ferskvandssøer, der upaatvivleligen kunde afgive en god Indtægtskilde for Landets Folk, og det bekjendte Steenbrud, der meget bidrager til Byens Søfart. Torsk, Sild og Lax ere de eneste Fiskearter omkring Bornholm, og Fiskeri drives fornemmelig fra Nexø.

Aakirkeby, der rimeligviis har sit Navn af Kirken ved Aaen, da denne løber lige forbi Byen, er anlagt paa en af Urklipperne og allerede omtalt af Erkebiskoppen i Lund, 1118. Kirken sammesteds, den største og smukkeste paa Bornholm, skal være opført af sort Marmor og en Efterligning af Domkirken i Lund.

Nord for Bornholm ligge fem Øer eller Holme, foruden Kristiansø, hvor der ligger Garnison, eftersom det er en Fæstning. Som bekendt bruges den til Statsfængsel.

En mærkelig Fugl findes paa disse Holme, navnlig paa Græsholmen, men ellers ikke i Danmark; det er Edderfuglen. Denne Fugl, der især er kjendt for sine skønne, bløde Duun, skal ved Kristiansø være saa tam, at den følger efter Fiskernes Baade; ja Edderfugle lægge sig endog deromkring i Søen som tamme Ænder for at snappe Fiskeindvoldene, der bliver kastede i Vandet. Om Efteraaret drage de bort og komme tilbage om Foraaret, først Hannerne, og et Par Uders Tid efter dem, Hunnerne. Disse Fugle ere meget smukke, eller egentlig kun Hannen, thi de ere yderst forskellige af

381.

Farve. Hunnerne ere som oftest graae eller graabrune, Hannerne ere i de første Aar sorte, med hvide Fjer paa Ryggen og Halsen, men jo ældre de blive, desmere tiltage de hvide Fjer, saa at de i det fjerde Aar ere ganske hvide med sorte Halefjer og en stor sort Plet paa Hovedet; men unde denne sorte Top er der atter en smuk lysegrøn Plet. Dunen, der betaales meget højt, tages fra Reden til tre forskellige Tider, to Gange medens de ligge, og tredje Gang, efterat Ungerne begynde at flyve ud. Paa Bornholm

kaldes disse Strandfugle Aaboer. De ere Sommerfugle; men en anden Art Strandfugle, der ere Vinterfugle, findes ogsaa hyppig paa Øen; der er Gadissen, (*måge*) der ogsaa hedder Havgadissen. En anden Fugleart, der er sjelden i Danmark, men hyppig paa Bornholm, er Raagen eller Blaakragen, en Trækfugl, der kommer til Landet meget tidlig paa Foraaret og nærer sig mest af Orme og Insekter, hvorfor den ogsaa almindeligviis følger efter Landmandens Plov for at mætte sig med det Kryb, der kommer frem i Furen. Men Raagerne leve ogsaa af Sæden paa Marken, og da de findes paa Øen i utrolig Mængde, anrette de store Ødelæggelser paa Kornagrene. Som oftest ere de sortegraa af Farve, men undertiden findes der ogsaa hvide Raager; disse holde sig gerne afsondrede, fordi de ere meget hadede af de sortegraa.

Alm, Ask, og Birk ere de hyppige Træsarter paa Bornholm, men der findes Ege-, Elle-, Pile-, Linde-Hylde- og Rønnebærtræer, samt Avnbøg. To træsorter, der voxe der, men ikke i det øvrige Danmark, ere Axelbærtræet, hvis langagtige, rødgule Bær, der hænge i Klynger som Rønnebær, undertiden bruges af Bønderne i Pølser, og derfor kaldes Rosiner, og Mølnebærtræet, (*Aksel-Røn – Sorbus aria*) der voxer

382

paa de koldeste Klipper. Bærrene heraf bruges som Lægemedel.

Bornholmerne, der i det Hele tager ere flinke og af vakkert Udortes, fornemmeligen Fruentimmerne, skulle være meget forskellige, eftersom de boe nordlig eller sydlig paa Øen, hvorfor det formodes, at de nedsamme fra forskellige Folkefærd. Nordboerne ere højere, mere stærktbyggede, have som oftets blaae Øjne og lyst Haar, og ere mindre bevægelige og talende end Sydboerne, der ere lettere byggede og raskere, have mindre Ansigter, brune Øjne og mørkt Haar; man antager de første ad stamme fra Gother, de sidste fra Slaver og Finner. I øvrigt ere Bornholmerne, og det vistnok med Grund, kjendte for deres Trofasthed, Ordholdenhed og Kjærlighed til Fødeøen, samt indbyrdes Hjælpsomhed; med denne hjælpsomhed finder nærmest Sted imod Indfødte, thi imod Fremmede, der bosætte sig hos dem, og som de kalde ”førte Folk”, nære de en ejendommelig Tilbageholdenhed, indtil disse have boet og virket saalænge i deres Midte, at de ikke længere betragtes som ”Indfødte”. Et savnes vistnok hos Bornholmerne, og det er den Elasticitet, der kan jevne og mildne mangehaaande Forhold.

At de ere flinke Folk, der forstaae at hjælpe sig i mødende Tilfælde, det viste de 1658, da de, efterat Frederik den Tredje ved Roskildefreden havde seet sig nødtvungen til at afstaae Øen til Sverrig, ved egen hjælp afkastede det svenske Aag og atter overdroge Bornholm til den retmæssige Hersker. Der er bleven sagt dem paa denne Lejlighed, at de indbøde den svenske Befalingsmand, Johannes Prindsenskjold til sig under Venskabs Maske, og myrdede ham ved et Gjæstebud i Rønne, men dette forholder sig dog egentlig slet ikke saa-

383

ledes, og derfor skal deres kjække og fædrelandskjærlige Færd heller ikke sværtes ved en falsk Anklage for Træskhed og Brud paa Gjæstfrihedens Love.

Efter troværdige historiske Meddelelser var Prindsenskjold reden fra Hammerhuus Slot, hvor han havde sit Standkvarteer, til Rønne og Hasle der at indkræve Skat. Han havde kun et ringe Følge med sig, og Bornholmerne, der hele Tiden havde pønset paa at spille Svenskerne et Puds, men hidtil maatte tie, fordi Østersøen vrimlede af svenske Skibe og Landet af svenske Krigsfolk, troede, at det belejlige Øjeblik nu var kommen, da Sejlerne havde fjernet sig og Landtropperne tildeels vare paa Hammershuus.

Jens Pedersen Kofod, Gaardejer, var egentlig den Mand, der i en Fart lagde Planen til Øens Udfrielse af Fjendehaand, men han blev kraftigen understøttet af Præsten Povl Anker, der stor ham bi med Raad og Daad. Kun ledsaget af fem Mand red Kofod til Rønne, hvor han opsøgte Prindsenskjold, som han

vidste var i Borgermesterens Huus. Udenfor dette log han sætte Vagt, og gik da selvanden ind til den svenske Høvding, som han, efterat have erklæret sig og alle sine Landsmænd for Danske, spurgte, om han vilde have Kvarter. (overgive sig). Da Prindsenskjold hørte, at han kun havde Valg imellem at lade sig tage tilfange og faae en Kugle i Livet, bestemte sig til det første, og lod sig føre bort, men da han kom udenfor Huset, søgte han at undflye ved at dreje om et Hjørne i skyndsom Fart. Det var det, Bornholmerne forekom hans Flugt og affyrede et Skud, der strakte ham til Jorden. Stedet, hvor han blev ihjelskudt, angiv Rønneboerne at være ved den nuværende Rectorbolig.

Da nu Befalingsmanden var død, gik det lettere for

384.

Øboerne at gjøre sig til Herrer over Svenskerne, der deals af Forsagthed, deals ved Hovedmændenes Snildhed bragtes til ar afstaae Hammerhuus. Ogsaa fik de Danske i samme Dage et svensk Fartøj kapret, der løb ganske sikkert og trygt ind i Havnen, i den Tanke, at Øen hørte til Sverrig. Det var den 6de Decbr. 1658, at Bornholmerne afkastede det svenske Herredømme, for hvilken raske og kjække Handling, Frederik den Tredje lønnede dem ved at tilstaae Øen adskillige Rettigheder fremfor de øvrige Landsdele.

Sproget paa Bornholm er forskjelligt fra det danske. og kan ikke betragtes som en mundart af dette. Nogle antage det for daarligt Dansk, blandet med tydske Ord, forynede med Svenske endelser, Andre for, at det egentlig er Gammelnorsk; vist er det, at det er ganske ejendommeligt. For det øvrige Danske har det Fortrin, at Kjønsoordet er klart betegnet for de tre forskjellige Kjøn. Ubestemt sættes det foran Hovedordet og hedder o 1) Hankjøn ejn, i 2) hunkjøn en, i 3) Intetkjøn et; bestemt sættes det bag Ordet og hedder 1) ijb,

2) en, 3) ed; i Fleertaalet 1) ana, 2) arna, 3) en. f. Ex: ejn Katt. Kattiln. Kattana.

I den daglige Tale bruges altid Forkortelser af nogle oprindelige Ord, hvilke man da og seer i Skriftsproget, f. Ex. Ruthsker, Pedersker, Ibsker, istedenfor Ruths Kirkesogn, Peders Kirkesogn, St Jakobs eller Jeppes Kirkesogn; ja, en agtet Gejstlig paa Øen skal endog for nogen Tid siden have faaet et Brev, dateret fra V. ?, hvilket skulde betyde Vester Marie Kirkesogn, der kaldes Vestermarker, og nu havde Vedkommende hav Lyst til at forkorte det end ydermere ved Bogstavet V og det Tegn, man bruger for at angive en Mark.

385.

Ni og tyvende Afsnit. Se Anden del: Halvøen Nørrejylland

Der er et Land saa kosteligt
alt under Nørrelide;
kun eet jeg veed ar Landet sligt
paa Verdens Vesterside;
det sært mod Nord er tunget ud,
og til en Tunge fiin af Gud
de er vist og beskaaret.”